EDITURA EMINESCU

La originea acestei cărți se află atît itinerariul parcurs de autor pe drumurile Chinei cît și o amplă cercetare a unor izvoare documentare de autoritate asupra civilizației chineze. Eugen Barbu ne propune un jurnal sui-generis care urmărește în paralel două procese: al cunoașterii empirice, nemijlocite, a unei țări și unui popor și al cunoașterii livrești, pur culturale. Prin alternarea și contrapunerea planurilor, scriitorul surprinde filiații și transmutațiuni în succesiunea istorică a epocilor și generațiilor, sugerează fluxul subteran al continuității în formele de civilizație mereu înnoite.

În contact cu fascinantul univers extrem oriental, călătorul trăiește o gamă largă de stări lirice. Peisajul chinez, aflat într-o neostenită proliferare, dominat de monumental și grandios, capătă în viziunea sa o aură fabuloasă, mitică.

Lei 6

Eugen Barbu ✻ JURNAL ÎN CHINA

JURNAL ÎN CHINA

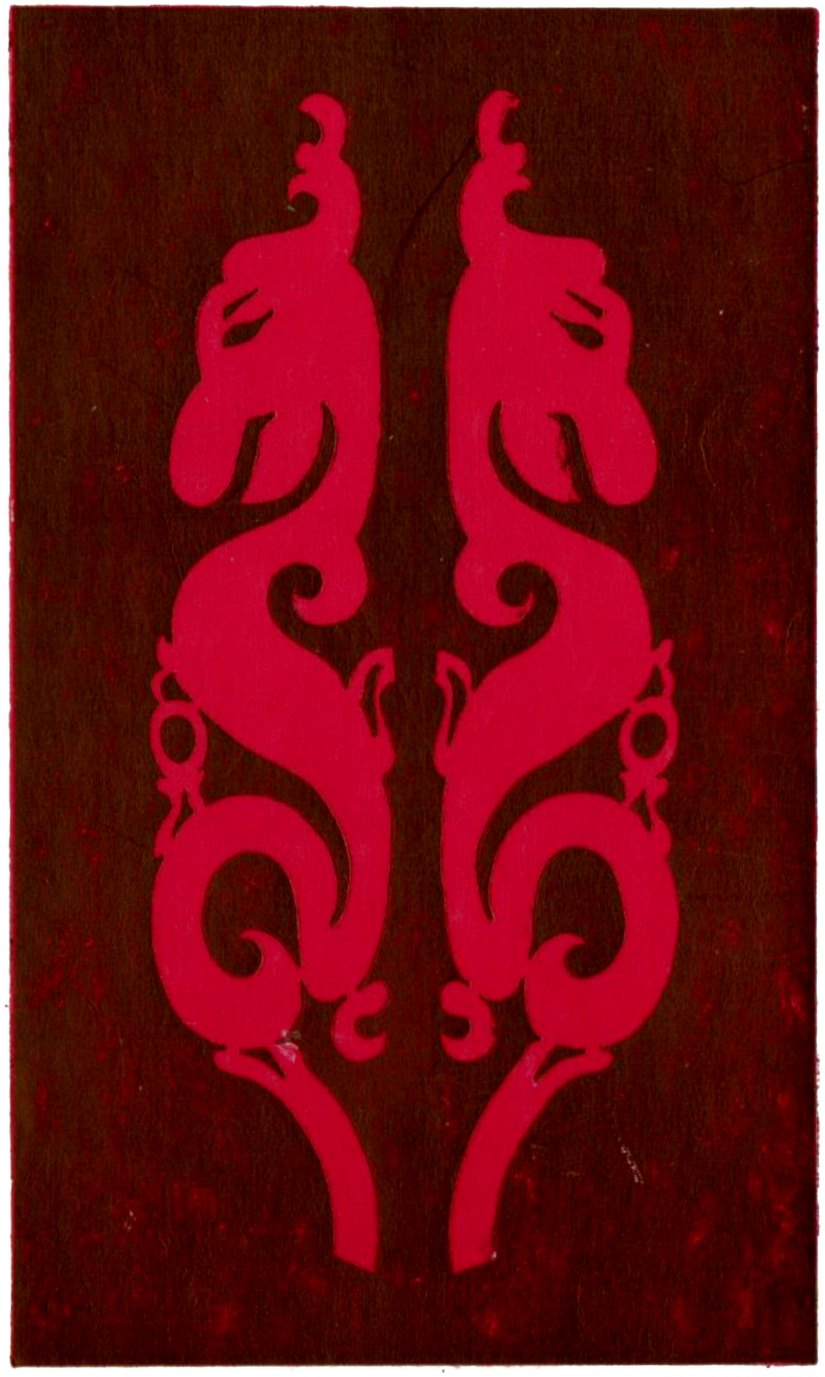

EUGEN BARBU

EUGEN BARBU

JURNAL IN CHINA

Coperta : Luiza Bondar

București, 1970

EUGEN BARBU

JURNAL
IN
CHINA

EDITURA EMINESCU

Mai / 1965

N-am crezut că depărtarea îţi poate da atîta anxietate. Ideea unui voiaj în China a apărut cu totul întîmplător şi stabilirea datelor s-a făcut aproape cu neglijenţă. Cînd trebuie să străbaţi o distanţă imensă (e prima mea călătorie de o asemenea proporţie a spaţiului geografic), sentimentul improbabilităţii apare cu violenţă. Se pot ivi atîtea incidente, viaţa noastră e pîndită de surprize şi constat cu amărăciune că nu mai tresar vesel la gîndul plecării. La 20 de ani aş fi fost gata să pornesc oriunde în lume peste noapte şi-acum o lună, numai, străbăteam Parisul cu o mare melancolie, persecutat de ideea că am sosit aici cu mult prea tîrziu ca să mai înţeleg ceva, ca să-mi mai placă ceva...

Bucureştiul e plin de trandafiri, de acea dulceaţă care pe mine mă exasperează, pentru că eu iubesc toamnele acestui oraş, cînd căldura e suportabilă şi totul pare încărcat de o rugină somptuoasă, cu vestmintele autumnale cele mai patetice pe care le-am văzut undeva. Simt atunci tristul vînt de septembrie, cum se strecoară clandestin în oraş şi pe ziduri moare o lumină bănuită. Acum lumea

aleargă în haine uşoare de vară, totul e năduşit, totul gîfîie în jur, şi tramvaiele au ceva asudat, sînt prea pline, prea leneşe, femeile cu carnalitatea lor orientală sînt neschimbate, numai cu acele priviri înfocate de vară şi dau culoare localităţii prăbuşite sub fierbinţeala soarelui. Nu e încă vremea de mare, dar ceva te face să presimţi vipiile de mai tîrziu şi ştiu boarea fierbinte a Bărăganului uscînd frunzele teilor ce sînt încă lucioase, pline de sevă, aruncînd un miros de flori aproape indecent. Absent, merg spre spitalul Cantacuzino pentru vaccin, cu o laşitate de bărbat, abia ascunsă sub bravada întinderii mai tîrziu a braţului. Totul este numai un fleac, o mică zgîrietură, urmată însă de o stare foarte confuză a doua zi. Zac pînă seara tîrziu şi mă jur că nu mai plec dacă voi mai simţi greaţa asta, lipsa mea de consistenţă. Nu am fost niciodată bolnav şi parcă totul se învîrteşte cu mine.

Telegrafic în notele mele : sîmbătă, orele 15, Kiev, scurtă escală, aeroportul mi-este cunoscut, am mai trecut pe aici, ceaiul rusesc cu mirosul lui parfumat, casele de lemn, viu colorate şi mestecenii. Undeva ştiu Niprul, fluviul cel mare al oraşului, am umblat pe podurile lui, în vîntul unei primăveri apropiate. Lume absentă, tăcerea unor femei şi cuviinţa copiilor, sunetul linguriţelor, miros greu de parfum, ideea de igienă accentuată, obsesia de curăţenie pe care şi noi am început s-o avem, dar de care uităm din cînd în cînd. Cîmpul imens în plin soare, totul străluceşte ; o delegaţie de români care se întorc acasă, scurtă convorbire cu profesorul T. foarte afabil. În depărtare, siluete argintii de avioane, însoţitorul meu, poetul A. este tăcut ca şi mine, deşi aveam impresia că e mai volubil. Îşi clasează carnetele de note, e flămînd de impresii. Îl privesc cu interes, e slab, înalt, ardelean care nu se cruţă, pare plin de vitalitate, vesel, gata să por-

neașcă unde e nevoie fără multe ezitări. Cred că va fi un bun companion...

Peste două ceasuri vom fi la Moscova...

■

Aceeași zi, pe aeroport la Moscova.

Totul a mers perfect, avionul e confortabil, face puțin prea mult zgomot, dar cînd intri în ritm, uiți. Am recitit cartea lui Călinescu despre China. Ca totdeauna, e plin de farmec, degajînd acea cultură neostentativă, pe care numai oamenii cu adevărat cultivați o au. Pe alocuri chiar o senzație de ușurătate. Răutăcioșii spuneau că în China nici n-a părăsit hotelul și că produsul tipografic este numai livresc. Cred că sînt lucruri incompatibile cu intelectualitatea lui. Este mai curînd vorba de o călătorie mai veche (făcută mi se pare în 1953) și data spune mai mult decît orice alt comentariu. Voi folosi, îmi promit, citatele cele mai interesante, pentru că chiar dacă nu va fi o confruntare de impresii, operația va prezenta pentru cititori un lucru extrem de interesant. Timpul lucrează și asupra locurilor și asupra oamenilor cu aceeași indiferență și despre orice pot fi spuse lucruri noi.

■

Plecarea spre Pekin la orele 22,30 (21,30 ora României).

Noua aerogară a Moscovei e luxoasă, de un spațiu exacerbat pentru noi, unde toate dimensiunile sînt mai mici. Îmi evoc imensele bulevarde pe care mi se pare că abia toamna trecută le străbăteam cu prietenii mei ruși, în acel halou de ploaie și lumini, însoțit, persecutat de aceeași idee pe care o am și acum : că sînt tare departe

de țară, de locurile familiare. Lupt totdeauna cu prejudecata asta la drum, vreau să mă dezbar de sentimentalismul care mă trage în jos și mă face trist la urma urmelor. Nu voiam, adolescent fiind, să mă stabilesc în Australia ? Ce știam eu despre Australia ? Și-acum, cînd pot să ajung în lumea exotică pe care am visat-o, mă întorc iar la amici, iar la cărțile abandonate, ce leșin tragic al inimii, ce slabi sîntem, batiuşka !

Nichel, cărți poștale, zgomotul de fond al aerogării, mă întorc cu gîndul la vechile ceainării moscovite, la hotelul acela cu pereți verzi și lifturi sufocante pentru că aleargă în sus și în jos în ritm de reactor. Plăcerea de a locui în camere despre care habar n-ai avut, mereu cu alt peisaj în geam, și apoi mesele gospodărești în saloanele grele de cristale ce clincăie la un vînt discret, cu mirosul de ciorbă de varză, cu vutka albă, translucidă și pîinea neagră, cleioasă, de un gust nemaipomenit. Lăutari desueți în alt hotel, *Metropol*, sau altfel, uit îngrozitor, vin negru, căldura interlocutorilor mei, ah, acești enigmatici ruși care se înflăcărează repede și gesticulează și rîd tare. În Franța, mă simțeam totdeauna un străin, aici, parcă-i cunosc de o mie de ani, ne sărutăm ca femeile (acum la transcrierea notelor îmi amintesc stupefacția însoțitorului meu din America în momentul în care l-am îmbrățișat la aeroport la despărțire !) *(notă din 1969)*.

Trimit cartolinele de rigoare, acasă și lui N. cu care am o convenție veche : acolo unde pun piciorul, s-o dovedesc, cu data, marca respectivă și ștampila legală. Odată am vrut să-l trișez și-am adus două vederi din Istambul, punîndu-le la poșta din Constanța. Le-a contestat indignat deși aveau timbre turcești. — „Mie îmi trebuie și ștampila respectivă“, mi-a zis hîtru.

■

Avionul a lăsat aeroportul cu şoselele lui de beton dedesubt. Într-un minut de vibraţii patetice sîntem de-asupra unui plafon de nori negri. E noapte. Motoarele trag aspru, luminile avertizoare s-au stins, se reaprind ţigările. Dulci stewardese ne zîmbesc şi ne îndeamnă să gustăm ceaiuri ruseşti. E 10 şi jumătate noaptea, o noapte de primăvară, fără formă şi fără prezenţă, numai un zid întunecat pe care-l străbatem într-un salon cu o sută de persoane sau mai puţin. Vocile au surdină, mulţi se pregătesc de somn. Eu nu reuşesc să adorm niciodată la drum, nici în tren, cu atît mai puţin în această orgă de metal care cîntă prin mine, cu toate oasele mele ce vibrează intens. După o oră, în stînga noastră se iveşte un ţărm roşu de lumină spre care înaintăm frenetic. Este o întrecere cu timpul, fusurile orare se modifică. Naivii susţin că întinerim, dar vremea e aceeaşi, neschimbată, cu toate plimbările acelor de ceasornic pe un cadran aproximativ. La miezul nopţii sîntem la Omsk. Pe aeroport ziua este încă incertă. Un vînt rece pentru luna asta, mici încăperi de lemn, înghesuială tăcută, iar ceaiuri. Peste o oră decolăm. Somnul nu vine. Irkuţkul se află undeva, în faţă, ţintă într-o traiectorie precisă. Sub noi, fluvii imense, stepă şi păduri grupate în forme ciudate. La 4,30 aterizăm. Se ia masa şi după o altă oră iar decolăm. Iată lacul Baikal, cu un obraz subţire, albastru, încreţit de un vînt nevăzut. În tot acest timp mi-au trecut o mulţime de nume prin cap : Irtîş, Obi, Enisei... Munţi erodaţi, parcă acoperiţi cu zăpadă şi mereu fluviile imense, ca nişte frînghii împletite în opt, înaintînd implacabil, solemn, fără mişcare spre locul de vărsare. Ce departe sîntem ! Memoria mea luptă eroic cu o inerţie veche. Ceva mi se restituie cu greutate, între somnolenţele acelei

ore înaintate. N-am dormit de multă vreme și sînt curios de moarte...

Pe aici văzuse spătarul Milescu acele *strugi*, bărcile care împodobeau fluviile siberiene. Unde sînt trăsurile lui deșelate și caii de poștă, acele hamuri primitive, mirosind a iuft, a iarnă veșnică, a oaie ? Ciudată schimbare care mă face totuși solidar cu călătorii temerari umblînd cu lunile pe șoselele desfundate sau pline de praf infernal, așteptînd refacerea podurilor luate de apele în dezgheț sau înfruntînd mlaștinile... Unde vor fi îmblînzitorii lui de șoimi și vînătorii care găsind samurul dăduseră fără să știe peste mult căutata *lînă de aur* a lui Iason ? Sub mine e numai un deșert gris-verde, dar eu știu vulpile ascunse în găurile lui, aud vîntul taigalei și m-am oprit de cîteva ori la cîte un *iam*, ascultînd cîntecul luntrașilor osteniți. Totul era greu, masiv, bolovănos în această civilizație, totul se făcea încet, temeinic. Aud parîmele *doscianicurilor* pline de provizii și oameni, în velele lor groso-lane bate un vînt rece și la trecerea lui *Ob*, simt și eu că am lăsat Europa în urmă și că am pus un picior în Asia. Rîul umblă tăcut spre Oceanul Înghețat de Nord, fără grabă, dintr-un timp fără timp spre alt timp. Rîuri negre, rîuri pline de spumă și sclipăr gonesc spre noi, cu elanii și castorii alături. Un grup de ostiaci aleargă să prindă viu un urs. Ce vocale sălbatice și ce consoane ciudate alcătuiesc numele locurilor *Enisei, Angara, Lena, Amurul, munții Mongoliei-Kamen, Urenga și Balagan,* spre granița chineză ! Pe lîngă Irtîș știu lacurile sărate cu fața lor moartă, placidă, cu ape albe ca șampania. Unde-i regele Siberiei, Kuhum, cel ce era puternic în timpul marilor năvăliri ? Dar apa ca smoala a rîului Sagamudge, cum îi spuneau ostiavii Irtîșului ? A căzut sub securi vastul codru Hircinian care ajungea pînă în Germania și Franța ? Totul era fabulos, incredibil. Tem-

plele păgîne cu idoli de aur şi argint de pe Ob, acei sciţi ihtiofagi, îmbrăcîndu-se în pielea peştilor şi cusîndu-şi hainele cu maţe de crap. Dar lebedele ce strigau dinspre izvoarele lui Ob şi Enisei într-un dialog peste un tărîm infinit ? S-au prăbuşit şi porţile grele de aramă ale oraşului Kalgan, a rămas numai lacul Baikal, cu apa lui limpede în care se oglindesc cerurile vechi. Nu mai sînt cedri falnici, dar cete de castori tot mai rătăcesc pe undeva, pe aici...

Memoria lasă m-a abandonat. Scena se schimbă de-desubt. A apărut un tărîm lunar, plin de cratere, patetic, cu mari terase acvatice, transparente ca o mătasă fină. Iată-mă pe alt continent ! Somnul mi-a trecut brusc. Străvechiul Kambalît se află la două ceasuri înaintea noastră. Aud sub mine munca zgomotoasă a roţilor bătrînelor carîte ale spătarului Milescu care căzneşte şi el prin timp spre Pekin...

■

Bătrînele atlase şcolare tot aşa arătau deşertul Gobi. Totul pare nisipos, arid, torturat. Solul vulcanic e o reptilă gata să se bată, o imensă iguană alergînd spre adversarul dinspre capătul celălalt al lumii. Lut, terase lacustre, malacoave ciudate sub care ghicesc apa săracă strînsă cu multă grijă, apoi primele grădini, aproape incredibile în acest peisaj părăsit de ploi, de răcoare, de vînturi răcoritoare. O imensă sforţare fizică în acte supreme. A nu munci, egal moartea, totul este evident, pămîntul nu poate să-l ajute pe om, el trebuie ajutat. Ar trebui imense unelte de scobit loesul, ecluze care să urce apele la nivelurile suprapuse, ici-colo, cît se poate vedea, instalaţii hidraulice ţinînd parcă de alt secol, dar în şanţuri luceşte uluitor vîna apei transparente şi roditoare. Plantaţii de

ceai, parcă rozînd deşertul cu gurile lor verzi şi aşezări omeneşti, mici, aruncate pe colinele tot mai tocite şi mai galbene în soarele necruţător al începutului de vară chineză, mai fierbinte ca în altă parte. Micile guri de aerisire ale avionului sînt deşurubate şi un şuvoi rece se strecoară în trupul metalic în care locuim. Nordul îngîndurat al Chinei, cum i-a spus cineva, zidit în munţi sumbri şi nouri ameninţători, impenetrabili, misterioşi, a rămas undeva în urmă şi la stînga noastră.

Peisajul s-a îmblînzit, are o linişte măreaţă, dimensiunile devin dintr-o dată colosale, apar rîuri de o lăţime derutantă, ca nişte guşi de boa. Ele împletesc, jos, sub noi plase uriaşe care apucă între ochiurile lor teritorii pline de mlaştini artificiale. Ceea ce vedem este opera omului: canale artificiale, kilometri nenumăraţi de apă distribuită prin aceste aorte complicate, dar vitale.

— Puneţi-vă centurile, stingeţi ţigările ! aterizăm ! porunceşte electric tabloul îngust din faţă, scris în ruseşte şi chinezeşte. Pekinul, deocamdată un cîmp roditor, pustiu, străjuit de mici avioane luminoase în soare, grupate în formaţii strînse. Iată şi aerogara şi hangarele, 1000 de metri, 500, pista urcînd violent sub roţi şi sentimentul acela nemaipomenit că eşti iar pe pămînt după atîtea ore de incertitudine, de gînduri amestecate...

■

Duminică, orele 8 dimineaţa la Bucureşti, aici mai aproape de amiază, poate 2 sau 3 după masă, nu mai ştim... Primul chinez pe care-l întîlnim se numeşte Şun şi vorbeşte româneşte. A stat patru ani la Bucureşti. Se exprimă cu uşurinţă, pare tînăr de tot, dar aici, privind în jur, avem impresia că am nimerit în mijlocul unui popor

adolescent. Flori, prezentări, sînt de față și reprezentanți ai ambasadei noastre care cer ziare proaspete și știri despre pregătirile meciului de fotbal cu Cehoslovacia. Însoțitorul nostru cu tenul măsliniu, zîmbind mereu, ne conduce în aerogară. Primul ceai, fără zahăr, un lichid de o mare transparență, verde, de un gust subtil care ne stinge imediat setea. Au sosit bagajele cu cărucioarele rapide, urcăm într-un *Creysler* de proveniență chineză (asta se vede după marcă), solid, spațios, confortabil ca și *Zissurile* diplomatice ruseşti. O șosea de 16 kilometri ne duce spre capitala Chinei. Cîmpuri ușor pălite, cerul plin de aglomerări masive de aburi, detună undeva îndepărtat. Aerul fierbinte intră prin geamurile lăsate și mai mult ne încălzește decît ne răcorește. Ne însoțesc sălcii lirice, asemănătoare celor din lunca Dunării, dar parcă cu o frunză mai alungită, filiformă. Miros de nămol răscolit și ceva inidentificabil, ascuțit, plin de parfum și o iuțeală a văzduhului. Totul e aprins, scapără. E și o oră nepotrivită pentru sosiri. Îmi plac aterizările de noapte, cu balul reflectoarelor de jos, cu acea înscenare cinematografică a pistelor luminate de becuri imense, galbene, albastre și albe. Știu Roma Olimpiadei din 1960, cu miriapodice bulevarde de neon, cu turnurile argintii de control în noapte, o, cît timp a trecut și prin cîte locuri nu am fost de-atunci...

Mașina înghite un peisaj plin de ape și de culturi organizate minuțios, gîlgîie mereu în stînga un canal plin de o apă mocirloasă și au apărut bivolii sacri, cu pielea lucioasă, parcă fără păr, aruncînd priviri apatice spre noi, neturburați, rumegînd cu lentoare. Un Bărăgan exacerbat aruncă spre noi un miros de paie de orz sau mi se pare mie...

■

Pekinul. Piețe uriașe în care clădirile abia reușesc să marcheze hotarele deșerturilor de asfalt. Locuințele periferice au încă în ziduri zgura trecutului milenar, curți joase, copaci pitici, olane roșii sau albastre. Centrul este ușor europenizat. Să nu fie căștile albe ale milițienilor de la răscruci, te-ai crede într-un oraș de pe bătrînul continent dar, deodată, părăsind marile hoteluri de pe dreapta bulevardului principal, simțim cum am intrat într-o lume multă vreme claustrată. Hotelul nostru se află în vechiul *oraș interzis*. Zidurile ascund imense grădini, pline de o răcoare stătătoare. Dincolo de cipri funerari ca pretutindeni, cu fusele lor verzi întunecate, copaci ornamentali și odoriferi, primenind aerul, se simte căldura zilei de vară. Plus 36 grade la umbră, spune Șun, neîncercînd măcar să-și descheie la gît salopeta lui gri, bine călcată. E obișnuit. Noi am și lepădat hainele și visez cu melancolie la pantalonii mei scurți albaștri și la sandalele nerușinat de simple, dar atît de bune la drum...

■

Orele 16, ora locală. La noi, mi se spune, e ora 10. Alaltăieri la vremea asta citeam ziarele și mă pregăteam de lucru. Nu am închis un ochi, dar nu simt decît o oboseală surdă. Curiozitatea e mai mare.

Ni se arată camerele. Pe coridoare ca și în holurile pline de fotolii de piele se aude zbîrnîitul ventilatoarelor ca în bunele nuvele ale lui Maugham. Imense aripi scîrțiitoare de metal. Vom locui la primul etaj, un fel de mezanin, puțin deasupra parterului. Privesc odaia acoperită cu ciment răcoros pe jos. Două paturi, mică lanternă la cap, dușul alături, un bec sus ; aparat de radio

care transmite un *lamento* ascuțit de cimbale, foarte particular, parcă interminabil și asemănător ca note. Pentru urechile localnicilor, cîntecul este plin de semnificații. Trebuie antrenament și-mi propun să descifrez ceva în suita de vibrații metalice însoțite de ușoare pendulări pe harfe. Parcă se ciupesc coarde de mătase din cînd în cînd. Sosește un băiat cu două sonde de limonadă, pline de gheață. Într-una, un lichid galben ; în alta, o zeamă ca focul. Mă tentează amîndouă și după trei minute totul mi se pare o amintire. Omul a dispărut. Mi s-a atras atenția să nu-l jignesc cumva și să încerc să-i ofer ceva.

— Nici măcar țigări !

Revoluția chineză a produs un individ perfect politicos, îndatoritor, fără ostentații, cu o mască facială amabilă, dar numai atît. Cred că cel mai greu lucru aici este să încredințezi pe cineva de prietenia ta. O amintire sinistră, a vechilor coloniști, însoțește pe omul alb și eu îi înțeleg foarte bine. Desfac geamantanele după bunul meu obicei de a crea imediat o dezordine ordonată totuși, în care să-mi găsesc iute lucrurile trebuincioase. Un dulap de lemn lăcuit, roșu, în perete poate adăposti un vagon de haine, dar la drum plec totdeauna cu puține obiecte. Urăsc cravata și gulerul tare, sobrietatea simplă chineză îmi convine pentru că nu mă obligă la mare ținută. Asta nu înseamnă că sînt neglijent și că nu am oarecare pedanterie. Scot caietul meu gros, cartonat cu o placă metalică uzbecă, plină de incrustații. Are peste 200 de pagini și nu știu dacă am să le umplu.

Apa dușului este aproape fierbinte, încerc toate robinetele, nu sînt prea multe. Nimic. Același lichid călduț. Abia atunci observ că pe noptieră am două recipiente metalice. Deșurubez unul. Ies aburi. Aici, după un admirabil obicei se bea apă fiartă. Lîngă termosuri, mici pachețele de ceai. Am și început să fac distincții, de la aeroport.

E un ceai verde şi unul galben. Trebuie să le încerc şi să mă stabilesc. Au amîndouă un gust uşor, irizat, cum ai bea un narcotic îngheţat.

Prin fereastra apărată de o plasă deasă văd o bucată de stradă pe care trec sute de biciclişti. Se aud strigătele unor copii într-o curte. Trebuie să fie vreo şcoală prin apropiere. În faţă, un turn imens în care gureşe rîndunele roiesc, umplînd cerul de ţipete vesele. Miroase a santal, cred că nu mă înşel, este ceva special, necunoscut nărilor mele, cu un iz adormitor în el, cu o *specie*. Totul, mobila, aşternutul, lemnul dulapului aruncă spre mine o dîră subţire de parfum. Cum s-ar arde mirodenii, undeva în curţile de alături. Trec asini încărcaţi de mari pachete şi parcă nişte ţărani, cu capul acoperit de imense pălării de paie, îi urmează fără un cuvînt. Zgomotele au ceva vătuit, să fie din pricina reverberaţiilor aerului sau în gesturile chinezilor există o retractilitate, să fie politeţea pe care o ştiu de mult, acea dorinţă de discreţie, de a nu deranja pe altul, de a nu te lăsa observat, de a trece în spatele faptelor tale neînsemnate ? Frînturi de lecturi se suprapun. Supralicitez, vreau să înţeleg totul încă de pe acum, de la început şi cu siguranţă că voi face erori, dar nu au şi erorile farmecul lor ?

Încerc să desluşesc ceva pe chipurile trecătorilor. Chinezii par impenetrabili, ezoterici, surîd unei imagini interioare numai a lor, sînt sustraşi realităţii, lasă impresia că nu observă pe ceilalţi. Trec autobuze grele şi-i evită ca în vis pe biciclişti. Aceştia nici nu ridică ochii spre bordul maşinilor. Femeile duc în spate, într-un marsupiu exterior de pînză, copii. E o lume subacvatică parcă, văzută de sub obloanele de sticlă ale lui Cousteau.

Vine de undeva un amurg roşu, incendiar, luminînd zidurile şi ferestrele. Mi-am schimbat hainele şi nu pot oferi şoferului şi însoţitorului nostru decît imaginea unui

om în vacanţă, îmbrăcat într-o cămaşă scurtă şi în pantaloni subţiri de ştofă franţuzească, binecuvînt ideea de a tîrgui de la Paris aşa ceva.

■

Turul oraşului într-un mers lent. Centrul e dominat de Palatul Adunării Populare. În faţă, un obelisc fără elansări, ca o bornă kilometrică la proporţii uriaşe sau ca un stîlp de hotar spre care duc trepte numeroase. Cînd te apropii, înălţimea creşte şi constaţi că te afli de fapt în faţa unui dreptunghi înalt cît o casă. Monumentul e gîndit simplu. O inscripţie cu litere aurite dedicată eroilor revoluţiei şi atît. Pe acest deget uriaş de marmură, *memento* al serbărilor populare, se proiectează la zile festive jocul artificiilor. Muzeul de istorie ca şi Casa Radiodifuziunii, Ministerul Telecomunicaţiilor şi Pavilionul Agriculturii trădează gusturi mai recente. Să nu fie gardurile joase pline de grifoni, care apără iarba şi intrarea Palatului de vară, cu coloanele lui roşii şi receptacolele de aramă, ne-am crede undeva mai aproape de Europa. Pieţele sînt străjuite de lampadare greoaie, pline de globuri şi abia întorcîndu-ne spre colina care adăposteşte parcul *Peihai*, ai sentimentul că te afli în China. Un canal de apă albastră, plină de o vegetaţie abundentă, ceva ce aduce cu o colonie de nuferi proliferaţi pînă la exasperare, înconjură zidurile imperiale. Dincolo de cărămida lor roşie, dincolo de vasele pline cu oleandru, e o tăcere, o muţenie de nepătruns. Faţă în faţă se contemplă trecutul cu prezentul. Coloanele solide de piatră ale parlamentului unanim, cu splendoarea vechilor împăraţi. Le desparte, cum am spus, numai un deşert de asfalt parcurs în pas lent. Ne aflăm într-o ogradă istorică şi timpul pare suspendat cîteva clipe.

Abia în faţa porţii Tsien-Men, care e de fapt o mare cetate, de înălţimea unui building mijlociu, dar un building plin de stil şi frumuseţe, înţeleg că am poposit pe alt tărîm. Privesc olanele verzi şi ascult sfîşierea aerului în jocul rîndunicilor, sentimentul distanţei a dispărut, par integrat în noua mea lume, auzind o limbă de neînţeles, rostită de voci ascuţite, mici şi delicate.

Maşina ne aduce din nou în faţa parcului central al oraşului. Un stîlp rostral, acoperit de sculpturi ce simbolizează nouri şi genii bune, susţine silueta unui demnitar care poartă pe cap, ca ţărăncile noastre, un vas în care probabil ard focuri solemne. *Peihai*-ul, în amurgul tot mai cenuşiu, cu pagoda lui de pe colină, pare un imens clopot scufundat în lacul din faţă. Se aprind primele lumini, din ape răsar brăţări aurii, perle şi nuferi. Bate primul vînt. Noaptea chineză, prima noapte aici, ne absoarbe lacomă. Trebuie să dormim, să dormim, pentru că mîine sculatul se face la ora 5. Pentru mine cifra este incredibilă. De 16 ani nu am mai văzut zorile...

■

Aseară ne-am culcat totuşi la 10,30. A fost întîi prima masă chineză de 15 feluri. Raci, stele de mare, ardei sau ce credeam eu că sînt ardei muraţi, ciuperci, un fel de carne de reptilă, puiul preparat excelent, un fel de jumări de ouă de o dulceaţă nemaipomenită, totul augmentat cu rachiu de orez şi bere rece, şi ea de un gust special, poate ceva mai dulce. Astă-iarnă am stat o lună pe Coasta de Azur şi am venit de acolo cu un respect marcabil pentru bucătăria franceză, exercitată mai ales într-un loc atît de pretenţios. Micile restaurante din Cannes serveau dumnezeieşte o clientelă dezafectată, plictisită să tot mai existe : bătrîni şi bătrîne tîrîndu-şi zilele prin mereu alte

locuri, în ambarcațiuni proprii, puși pe ceartă cînd ceva nu le-ar fi plăcut, așa încît nu speram că aici voi fi arbitru într-o întrecere gastronomică fără alt obiect decît a stabili pentru mine care e mai bună între cele două bucătării : cea franceză sau cea chineză ? Un oarecare refuz aprioric mă îndemna să cer mîncăruri europenești, așa cum ne-a recomandat însoțitorul nostru în caz că am avea prejudecăți, dar curiozitatea a fost mai puternică, și iată ce revelație ! Supa finală, servită într-un castron mic a șters orice urmă a îmbelșugatei mese, dimineața simt o poftă homerică de mîncare. Ce secrete sînt aici ? O să cercetez, îmi propun să notez totul cu atenție, nu că aș fi un om căruia îi plac mîncărurile, dar ceea ce simt trebuie comunicat neapărat.

Am făcut o lungă plimbare prin cartierul rezidențial, ocupat acum de ambasade, silențios, plin de mașini și copaci imenși de vîrste matusalemice. Aerul era fierbinte ca o prișniță. Un vînt abia ghicit încerca să tulbure noaptea Pekinului fără să reușească.

Nu sînt chiar zorile, este o sinceră și deschisă zi de vară, undeva mai aproape de soare. Lumina e orbitoare, zgomotele nu mai sînt vătuite, aerul pur le propagă cu violență. Rîndunelele construiesc infinite cuiburi în turnul de alături, le văd înghesuindu-se să aducă stropii de lut în cioc sau numai mîncare pentru puii care se zbat pentru un loc mai în față. Bicicliștii, o adevărată armată, înaintează cu imensii lor snopi de paie la spate spre o cooperativă probabil, trecătorii vorbesc de data asta tare, fără sentimentul că cineva ar mai putea să doarmă la ora cînd toți ar trebui să fie undeva, la lucru. Facem o scurtă tură în jurul hotelului, după ceai și gustare, luate sus, pe o terasă de unde Pekinul se vede ca în palmă, desfășurat la picioarele noastre, în ceața albă de dimineață.

Strada comercială pe care apucăm e plină de firme şi lampioane colorate. Roţi de biciclete, ghidoane, lanţuri, pedale, rulmenţi albaştri spînzură în faţa uşilor acoperite numai de rogojini de paie. Pretutindeni mirosul acela indicibil de santal, dar nu e santal, Şun îmi spune că se ard de fapt mirodenii sub formă de beţigaşe uşoare, lungi ca nişte macaroane, după o veche obişnuinţă chineză. Strada e de o curăţenie exemplară. Nici un fir de praf, totul măturat cu o atenţie nemaipomenită, copiii ageri stropesc cu cilindri metalici asfaltul, în şanţuri, nici un fir de hîrtie, nici o urmă de gunoaie. Toată lumea pare preocupată de ceva, sîntem priviţi, e drept, cu o mare curiozitate, dar nu atît de insistent cît am crede. Poate în ultimii ani, europenii sînt mai rari la Pekin şi nu de puţine ori însoţitorul e întrebat de unde venim ?

Ce mă frapează extraordinar este marea de umbrele care defilează sub mine, mai tîrziu cînd stau la fereastra odăii. Albe, portocalii, verzi, albastre, roşii, pestriţe, ele dau o culoare extraordinară oraşului, îl înveselesc. Decorul devine deodată exotic, nu ştiu cum să explic. La Paris, unde umbrela este obligatorie ca şi cravata, nu m-am mirat nici măcar o clipă văzînd solemnitatea domnilor cu bastoane înfăşurate în teci lucioase de mătase neagră, dar aici umbrela nu e numai un baston, ea prin repetiţie devine o mare de paraşute insolite, plutind uşor sub ferestre. Copiii, şi ei sub umbrele mai mici, defilează lent lîngă părinţi, într-un ceremonial ce mi se pare vechi şi parcă cunoscut. Mersul chinezului e ritual, are graţie, ici-colo femeile mai bătrîne cu picioarele schilodite de sinistra modă a tălpilor amputate, care după unii ar fi mărturisit o graţie sexuală a mersului, contrastează cu mersul lor în ritmul general dansant şi uşor.

Privesc de o jumătate de oră lumea şi constat pe lîngă greutatea identificării rapide a unei persoane şi faptul

că, în masă, chinezii au chipuri frumoase, regulate. Feţele lor spirituale nu sînt de culoare galbenă cum ar crede naivii, soarele îi face măslinii şi ochii negri dau o şi mai mare adîncime privirii lor, buzele sînt frumos desenate şi părul des şi negru, tuns scurt îi face pe toţi foarte tineri. Nu am văzut decît foarte rar oameni bătrîni sau oameni graşi. Poate îmbrăcămintea de două nuanţe : albă şi albastră, croiala salopetei sobre, mereu aceeaşi, pantalonii la femei, dau sentimentul unei carecari monotonii, dar aici observaţia reciprocă este ascuţită şi se face pe nuanţe. Cochetăria sexului slab este accentuată de mici amănunte : un pieptene alb de sidef, pus într-un fel special, schimbă cu totul aspectul coafurii deşi toate aceste fete ce par mai curînd sportivele unui lot în cantonament se piaptănă la fel. Un ac de fildeş, lung şi subţire străbate masa capilară şi ai dintr-o dată o altă femeie în faţa ochilor. Ele te privesc deschis, nu cochetează decît prin felul atenţiei pe care ţi-o acordă. Intensitatea privirii poate să-ţi spună dacă te consideră un amic sau numai un străin insolent. Aseară, la *Clubul ziariştilor* din „cartierul interzis", am văzut o superbă vietnameză într-o rochie verde, lungă, mulată pe un trup fără cusur. Mi s-a părut mie sau nu, dar avea o strălucire nemaipomenită a privirilor. Nici un fel de fard, dar obrajii trădau o roşeaţă ciudată de fruct pîrguit, de loc umbrită de lumina artificială a becurilor, gene lungi, negre şi acel trup statuar, prins în cupa prelungă, sînii neexpuşi, dar atît de vii trădau o vitalitate feroce. Zîmbea cu buze umede cărnoase tuturor, parcă cu puţină batjocură, cu o ironie din colţul ochilor ce mă exaspera. În plictisul acelui club încărcat de fotolii negre de piele, de ficuşi şi de araucaria, de plante nedefinite, verzi, cu frunze lucioase, asudate, pline de o ceară albă şi emanînd un miros mortuar, printre sticlele clincăind, pline de lichide roşii şi

galbene, aurii și verzi, prezența femeii stîrnea o rumoare abia stăpînită între europenii puțini, aflați de față. O priveam cu o lăcomie ce n-a scăpat însoțitorilor mei. Ei nu au spus nimic, multă vreme, eu am căutat să mă preocup de altceva, dar femeia emana un fluid irezistibil, trebuia ori să plec, ori să mă uit la ea. Se mișca cu o grație ostenită, avea brațe grele, împodobite numai cu un lănțug de aur și mici cercei în urechile mici, pe spate le bronzat îi atîrna părul greu și lucios. Mărturisesc că am văzut puține femei în lume în stare să mă rețină atît. După un timp, sorbind din lunga sondă, femeia spuse ceva partenerilor ei de masă, fără să mă privească. Aceia nu ridicară privirile, dar simțeam că mă studiază cînd eu nu-i priveam. Era vremea să renunț la plăcerea mea gratuită.

— Crezi că am fost nepoliticos, că i-am supărat cu ceva ? îl întreb pe Șun.

În locul său îmi răspunde vecinul lui, (un scriitor din Pekin pe care mi l-a prezentat în cursul serii) cu aerul că mă informează cine sînt oaspeții clubului ziariștilor :

— Nu e nepoliticos să întrebați cine sînt, vă spun eu cine sînt, reprezentanții unui popor foarte viteaz. Noi, chinezii stimăm femeia vietnameză pentru aportul ei la cauza generală...

După aceea am trecut cu toții la studierea programului nostru de lucru, care cuprindea stabilirea obiectivelor vizitei noastre. Totul mi se părea magnific. După Pekin, Nankinul, Hankeul, Shanghai și Cantun. Vom străbate tot continentul și ne vom întoarce abia peste o lună, tot aici. Nu știu cînd, dintre frunzele ornamentale, ca urechile unor elefanți, a dispărut superba femeie. Acum stau la fereastră și privesc strada plină de o mulțime veselă. Vreau

să mi-o închipui pe străină undeva în junglă, cu cartușiere, benzi de gloanțe și pușcă mitralieră, dar nu reușesc.

Lumea mă absoarbe, mă fascinează. Totul e curat, ordonat, nu văd nici o urmă din vechile reportaje despre China lui Ciang Kai Shek pe care le-am citit cu ani în urmă. Aerul e stenic, în fierbințeala amețitoare nici o muscă, uluitor !

Asiaticul are față de european avantajul unui chip spiritualizat și poate nu e numai un avantaj fiziologic. El duce de mii de ani o existență canonizată, împărțită altfel, trăită altfel. În micile prăvălii, fără clientelă uneori, oamenii citesc mici cărțulii, cu paginile acoperite de mozaicul literelor chinezești. Prin geamurile ceainăriilor am zărit mușteriii micilor birturi. Ei beau lichidul acela verzui cu religiozitate, fără nimic altceva alături. Lipsește gîndul îmbuibării, al unei hrane excesive. În acest peisaj mi se pare de neconceput ideea unui banchet plin de materii corupte. Felurile de aseară erau distribuite în farfurioare de păpuși, bețele pe care nu am reușit să le mînui cu nici un chip în mod favorabil mie, nu dau ideea de posesiune pe care o presupune o lingură sau o furculiță. Alimentele au o șansă de a nu fi apucate și îngurgitate. Instrumentele ajutătoare ale mesei sînt mici iglițe de fildeș sau de lemn parfumat, materia amestecată, tăiată ca o fidea este adusă la gură cu precauțiunea care exclude orice lăcomie. Plăcerea palatală este supravegheată, în ochii convivilor mei nu a strălucit nici un sclipăt de lăcomie. Ei oficiază indiferent și nu ne privesc cînd ne răspund la întrebări. Alcoolul este o obligație plăcută, dar mai mult de un pahar de rachiu de orez, pare o erezie. În locul berii reci ei au consumat limonăzi. Observ de altfel o plăcere nemaipomenită pentru dulciuri, aici stăpînirea de sine e mai puțin neevidentă. Cît privește berea și vinul (se bea un fel de *cabernet* roșu-închis, mai acrișor,

din plante şi el sau din struguri de la sud) ele sînt o primejdie în clima intolerantă. Ca şi în Egipt, nu din motive religioase, alcoolul nu face casă bună cu plăcerile celelalte. Soarele obligă la o cumineţenie pe care şi noi ne-o vom impune dacă nu vrem să plutim într-o ameţeală bestială care să ne interzică curiozitatea asupra acestui continent.

Vorbeam despre spiritualitatea chipurilor, frumoase în masă, exemplare extraordinare, uneori amestec de rase diferite dintre cele mai surprinzătoare. Sînt anamiţi, filipinezi, oameni aspri din nord, sau foarte destinşi la chip, din sud, cu feţe lucioase, vesele, zîmbitoare, cu ochi sinceri, alături de bătrîni placizi, gînditori, înconjuraţi de o izolare care nu permite nici o întrebare. Dacă i-ai interoga asupra timpului şi locului, cred că nu ar avea ce să-ţi răspundă. Lipseşte tortura chipului european, acea încordare nervoasă, trădată de muşchii feţei blocaţi într-un rictus de neclintit, lipseşte ura din privirile flămînzilor de pe marile bulevarde europene, foamea de produsul din vitrină ce te obligă la numărarea banilor din buzunar. Chinezului se pare că nu-i lipseşte nimic, nu vreau să spun că el dispreţuieşte confortul, ori luxul, pentru că asta e greu de imaginat, dar chiar fără egalitatea manifestă a străzii, atît de evidentă (şi eu înţeleg de ce toată lumea e îmbrăcată la fel după atîta amar de lupte) simt ceva mai mult, *lui nu-i trebuiesc multe lucruri.* Vorbim de cele materiale. Tîrlici uşori în picioare, bluza de pînză, o pălărie de paie şi o umbrelă. Iarna poate ceva mai gros. Hrana ? Ceaiurile repetate, puţin orez. N-am văzut pîine pe masă, deşi la cerere, bucătăria europeană a hotelului poate furniza cîtă vrei. Baza hranei acestei lumi sînt lichidele dulci sau cu un gust de plante răcoritoare. Stomacul umflat nu-l are decît Budha, cel adăpostit într-o mie de ipostaze în pagode. Pleoapele

lăsate presupun o falsă lene, venită din masticație, dar cred că nu despre așa ceva este vorba. Chinezul trăiește interior, lumea din afară este numai un incident suportabil. Curțile numeroase, ferite de ziduri repetate, exprimă refugiul și claustrarea. A trăi în colectiv este o necesitate a revoluției, dar individul este el însuși o lume ce nu poate fi deslușită ușor. Nu îmi închipui pe un chinez făcînd în orice moment confidențe necunoscuților, cum se poate ușor observa la popoarele mediteraneene, unde amiciția e fulgerătoare, ca și ura. Nu se gesticulează oratoric, nu se vorbește tare, țipă numai copiii.

■

Al doilea tur al orașului.

Alte dimensiuni. Ca și în Rusia, totul e mai mare, mai larg, parcă nesupravegheat la construcție. O lume neclintită, moale, edificată, unde se gesticulează rar și cu măsură. În fața punții cu cinci deschizături care te introduce pe *Poarta Păcii Cerești*, în palatul imperial, traversînd Rîul de Aur, *Cin Sui Ho*, de fapt o baltă stătătoare de un verde greu, suspect, nu ai imaginea generală a orașului chinez. Aici zidurile care-l înconjură sînt departe și stai în fața altor ziduri, un oraș în oraș, și ele înalte, și ele înconjurate de canale bine trasate. Aflat deci dincolo de punțile de marmoră ai impresia, cum fericit scrie Călinescu, că te afli într-o grădină pașnică a unui eremit, ascunsă de o fortăreață grozavă. Dar orașul propriu-zis este un hexagon de proporții colosale, și el claustrat în bătrînele ruine, înalte de 6—8 metri, reflectate în ape pline de lotuși. Porțile risipite la mari distanțe, unele intrate în orașul care s-a extins, *Ha-ta-men*, *Tien-men* și *Suan-u-men* scrutează acum

numai cartierele mărginașe de dincolo și de dincoace de zidul orașului. Străjerii cu halebarda și arbaleta, *generali ai cerului*, pe care-i vedea ilustrul nostru călător, nu ar mai avea în față cîmpia grozavă dinspre care soseau legiunile migratorii asiatice. Tătari, mongoli, manciurieni, cohorte de cămile, cai și elefanți au trecut pe aici în mersul lor războinic, fără pace. Văd flăcări și fumuri teribile, aud trosnetul lemnului vechilor pagode jefuite, aud țipete milenare ale femeilor răpite. O istorie fabuloasă înscrisă în cîteva embleme misterioase, rămase în zidul castrului, roșcat, visător, sever...

Marcel Granet în lucrarea sa *La civilisation chinoise* reconstituie într-un capitol foarte interesant istoria orașului chinez. Fondatorul definea locul viitoarei așezări după un ceremonial strict. El se împodobea cu cele mai bune haine, era plin de bijuterii și purta o spadă magnifică. Locul viitoarelor construcții se alege după ce au fost sacrificate cîteva păsări, al căror ficat este studiat pentru a se vedea nocivitatea apelor, și lucrul acesta îl recomandă mai tîrziu și Vitruviu în *Tratatul* său *despre arhitectură*. Întemeietorul măsoară de asemenea umbrele lăsate de versantele însorite și întunecoase, studiază direcția vînturilor și nu neglijează principiile fundamentale ale *yangului* și *ynului* — principiile feminine și masculine. Direcția apelor curgătoare este privită cu grijă, după cum nu se neglijează valoarea religioasă a viitoarei așezări. Arbitrul suprem al acestor socoteli și pronosticuri asupra climei favorabile este o broască țestoasă. Cînd totul a fost confirmat se dă ordin de începerea lucrului. Locul și timpul nu sînt alese întîmplător. Cînd constelația *Ting* (Pegasul ?) culminează, adică în a zecea lună a anului și lucrările agricole sînt isprăvite, ordinea lumii e fixată și se poate trece la ridicarea zidurilor. Al doilea edificiu care se construi-

ieşte după meterezele de apărare este Templul Strămoşilor—*Miao*. Cînd şi acesta este întemeiat se plantează în jur arbori sacri : castani şi aluni. Fructele lor vor fi oferite strămoşilor decedaţi. Alţi pomi care alcătuiesc pădurea sfîntă vor servi la producerea coşciugelor şi a instrumentelor muzicale.

Interesant este că stabilirea demnităţii oraşelor respective se calculează după înălţimea meterezelor şi după porţi. Cînd zidurile sînt făcute din pămînt bătut înseamnă că în interiorul oraşelor nu există templul ancestral al strămoşilor pe linie princiară şi e numit numai *Yi*, tîrguşor. Oraşele adevărate se numesc *Tsong*. Acesta are ziduri de cărămidă şi cînd e mai mare se numeşte *Tu*, capitală. Oraşele se construiesc prin corvezi de către agricultori. Muncile aveau loc în sunetele sacadate ale unor tobe. Dirijor era un nobil, conducînd ritmul eforturilor cu un baston, precum un dirijor de fanfară. Bătul sacralizat îl ferea pe el şi viitorul oraş de duhuri rele şi de vorbe nesăbuite. Lucrătorii cîntau în timp ce munceau. Existau şi răufăcători care cu ajutorul unor versuri rele aruncau vrăji asupra zidurilor, expunîndu-le în felul acesta la cele mai mari primejdii viitoare. Dacă nu se lucra bine sau existau blesteme, ploile cărau zidurile sau le spărgeau. Construcţia porţilor era mai complicată şi se făcea după reguli militare. Erau înconjurate de şanţuri cu apă, cu turnuri de observaţie, fortăreţe, avînd şi o piaţă a armelor sau un depozit, cum va fi mai tîrziu. Porţile formau obiectivul principal al atacatorilor. Un paznic deschidea uşile masive de lemn numai la cîntatul cocoşilor şi le încuia seara, devreme. Vasalului căruia i se încredinţau porţile i se tăiau picioarele ca să nu plece de acolo niciodată. Sacralitatea porţilor şi a zidurilor se măsura după numărul de capete expuse în turnuri sau pe metereze, precum şi după

numărul cadavrelor pe care le conţineau şanţurile de la bază. Capetele trădătorilor sfidau cu ochi morţi depărtările. Trofee, drapele, arme, erau expuse pe canaturile porţilor ca să intimideze. O cetate era luată numai cînd pe ziduri flutura stindardul atacatorului. Se considera că zidurile şi porţile închideau între ele divinitatea oraşelor respective. Zeii aveau în afara acestei locuinţe generale şi alte domicilii : în altarul pămîntului şi în templul ancestral.

Altarul de pămînt, suit pe o colină, era ridicat din lut de o singură culoare. Colina era semnalată de un arbore sfînt sau doar de o bucată luată din acest arbore. Templul strămoşilor, totdeauna magnific, arăta luxul lui în lucrarea lemnăriei, foarte minuţioasă şi de un înalt gust artistic. Un celebru arhitect chinez, *Hi-Seu*, a construit un templu rămas multă vreme în picioare prin forţa coloanelor sale, care au permis lărgirea sălilor vaste acoperite cu oloane, în formă de pană de pasăre în zbor, respectiv fazanul. Curbura aceasta sugestivă dă oraşului chinez, cum am putut să văd încă din primele plimbări, ceva aerian, ciudat, ca şi cînd ar bate mereu un vînt şi ar face casele să zboare. Locuinţa nu mai e greoaie, are ceva lunar, prin repetiţie. Oraşele devin stoluri de cocori în migraţie perpetuă. Dar să ne întoarcem la Hi-Seu. Vopsind şi coloanele de lemn în roşu el i-a contrazis pe conservatori. Acoperişul vechilor temple era făcut din paie în general, pentru ca edificiul să poată fi dărîmat cînd decedatul căruia îi era dedicat nu ar mai fi avut dreptul la sacrificii regulate. Seniorii chinezi, ajungînd şefi de state, au visat la eternitate şi la ocrotirea strămoşilor pe multă vreme. Numai cerul însuşi, prin trăsnet sau foc, avea să decidă cînd templele trebuiau distruse ! Cu atît mai mult se cerea acest

lucru, cu cît, după credința generală, ei soseau la mesele de doliu familiale sub formă de șerpi.

Cu timpul, cum scrie Granet, locuințele modeste afectate seniorilor pe lîngă templele grandioase, s-au mărit și au devenit ele însile luxoase rezidențe. Prin anul 606, obiceiul pereților pictați putea fi găsit și în China. Se spune că regele *Ceu-Sin* avea palatul ornat cu fildeș și porțile făcute din jad. Apoi gesturile sociale iau proporții cu adevărat imperiale : cu prilejul unei înmormîntări, un înalt personaj de la curte, ca să facă loc convoiului funerar pînă la templul strămoșilor, dărîmă pur și simplu un cartier de cocioabe. Se pusese baza urbanismului !

Din motive politice și poate dintr-un individualism ce începea să se manifeste, prefațînd aristocrația viitoare, casele și curțile vasalilor principilor sînt înconjurate de către zidurile palatului imperial. Se năștea u primele orașe în orașe. Frica de incendii, dacă ne gîndim la materialele ușoare, la cartonul și hîrtia, la paiele și bambusul folosite, face ca restul orașelor să capete un statut precis. Așezările urbane se împart în cartiere conduse de șefi de district, de dreapta și de stînga, după planuri militare. Se construiesc cartiere pătrate, cu străzi drepte, trasate cu precizie. Pentru motive strategice se îngăduie și în interiorul cetăților amplasarea de culturi pentru cazul unor asedii mai îndelungate.

Clădirea rezidențială este și ea pătrată. Are în mijloc o sală mare de audiențe, orientată spre o stradă axată pe templul strămoșilor și pe altarul de pămînt. Poarta dă spre sud. Cortegiile vasalilor sînt îndreptate spre rezidență pe aici, astfel ca marele senior să fie orientat către punctul cardinal cel mai favorabil.

Locuința seniorului este vastă și luxoasă. Pentru copii, mai ales băieți, se prevede o sală de recepție, des-

chisă şi ea spre sud, cu o verandă. Pînă la uşă se urcă pe două scări. Cea de la răsărit aparţine stăpînului casei astfel ca să-şi primească oaspeţii cu faţa spre sud ca şi principele. Cînd e primit de prinţ, seniorul stă cu faţa la nord în postură de vasal. La el acasă, acesta din urmă este stăpîn şi şef. Poarta care duce în curtea lui spre locul de onoare e la fel de sacră ca şi poarta oraşului. La inaugurarea casei şi a curţilor se sacrifică un porc, se bea vin din belşug. Curtea nobiliară este întemeiată, aristocraţia are un fundament.

■

Văzute din avion, vechile aşezări imperiale stau cu faţa spre un lac de mari proporţii, punctat de insule subtile, abia deslușite în sfumatura uşoară a aerului irizat. Vapori argintii urcă din suprafeţele lacustre şi respiraţia devine înăbuşitoare. Colina care adăposteşte vechile pagode în trepte aruncă scări repetate spre ţărmul ros de mişcarea lentă a apelor. Intri din templu într-un urcuş dulce, printre coloane lăcuite, mirositoare. Statui enorme de piatră, inscripţii din văpsele negre sau aurii, totul pare aglomerat şi solicitarea vizuală vorbeşte despre un fast ostenitor. Cînd plouă, parcul *Peihai* trebuie să arate ca un mare castel cu ziduri de apă. Un mare pasaj acoperit te conduce spre colină. Acum, pe margini, au fost instalate bufete cu vînzare şi bănci pe care poţi să te aşezi. Altădată Împăratul îşi făcea probabil digestia sub acoperămîntul subţire în caz de vreme urîtă, contemplînd lacul. O mulţime zgomotoasă, cum ar fi la noi la Herăstrău, se plimbă cu barca. Locul nu mai are nimic recules, deşi ideea de singurătate într-un spaţiu vast este puternic marcată de intenţiile celui ce a desenat grădina. O turmă de elefanţi albi, de piatră,

poartă pe spinare un pod arcuit care te duce la pavilioanele de pe insule. Ca să străbaţi tot parcul îţi trebuie o zi bună, dacă te mai ajuţi şi de ambarcaţiuni cu motor ca să atingi şi extremele, văzute de departe numai, cu porţile lor şi temple de lemn uşor. Sălcii şi nuferi, căldura nesuferită, platani cu trunchiuri albicioase, un fel de pin pus în lăzi mari verzi, cu un pămînt pietros în jur şi fondul muzical al limbii chineze, în rostiri scurte, sacadate, iată fundalul plimbării. La un debarcader, o ciudată corabie încremenită ce nu va pleca niciodată, nicăieri, o barcă cu două etaje de piatră, cu saloane, cu acoperiş solid, acum două restaurante în care prînzeşte o lume veselă şi nepăsătoare. Imens trebuie să fi fost plictisul imperial în peisajul de o imobilitate ce o simt şi eu la atît de puţină vreme. Nu bat vînturile, sălciile stau în ruga lor pioasă, cu crengile spre apa, şi ea ca sticla, un singur lucru înveseleşte şi dinamizează locul de distracţii : bazinele cu peşti bizari, cei mai fastuoşi peşti pe care i-am văzut vreodată, mari, supli, graşi, impertinenţi, într-o mişcare voluptoasă, sub apă, lovind cu cozile lor ca evantaiele valurile, privind lacom în sus, la podurile de piatră de pe care vizitatorii aruncă fărîme de alimente, mici firimituri vîndute la chioşcuri speciale. Sînt *peştii-pampon*, *peştii-telescop*, cu imense urechi lobate şi ochi negri pe trupul roşu, aprins, *peştii-perlă*, parcă împodobiţi cu lacrimi de argint, *peştele-cap-roşu*, cu trupul alb, argintat, peştele *ochi-violet*, cu aripi ca nişte rochii de mireasă, *peştele-cap de tigru*, scurt şi viclean, crud, lacom ; *peştele de sticlă*, cu ochii ca nişte buline albastre, *peştele cu pălărie*...

Stenahoria regală îşi găsea un obiectiv care s-o risipească. Mi se pare ciudat, cum voi observa şi la plante, cum natura animală a luat formele peisajului chinez, care e plin de întortocheri, de subtile ocolişuri. Se spune

că acoperişul casei chineze înseamnă umilinţa chineză în faţa naturii, dar fastul ăsta de unde vine ? Este o compensaţie pentru monotonia peisajului, mereu galben şi de un verde stins, putrezit. Culoarea de carmin a coloanelor de lemn este luată din pigmentul acestor solzi mirifici, unii peşti par ei înşişi mici Budha acvatici, plutind şi jucîndu-se în temple de nămol, între trestii puternice ce pot fi şi ele coloanele infinite ale pagodelor de apă. Sunetul trebuie să fie şi el decantat în mod special de vătuirea căldurii, tamburele nu sînt instrumente ce imită valul, lovirea tăcută a apei în maluri ? Vorbirea aproape şoptită a chinezului nu este imitaţia acestui abur care învăluie totul ca o mătase fierbinte, nu e atît o umilinţă, cît o curtoazie, şi ea evidentă în peisaj, care nu e torturat, cît complicat, excesiv uneori. O poartă masivă, cu patru acoperişuri de olane galbene, susţinîndu-se, prin ce minune, pe patru fragili stîlpi de lemn, indică un promontoriu de piatră unde se poate acosta. Lemnul e pictat minuţios, are o suită întreagă de inscripţii aurite. Artistul a simţit nevoia să tulbure liniaritatea peisajului şi pe acest orizont a ridicat poarta complicată, aproape greoaie, cu un rost al ei de necontestat. Un pod drept, ca o punte simplă ar fi de neconceput pentru că ar fi anulat de vastitatea peisajului fără incidente din jur, aşa, i s-a creat o cocoaşe, o curbură dulce pe care urci şi cobori. În capetele lui veghează cîte doi lei ţinînd sub gheară un glob care pare că se va rostogoli la vale. Este o nevoie să se lupte împotriva imuabilităţii, a lipsei de înălţime. Pasajul pentru ploaie ar fi putut avea şi el un traseu drept, dar nu, este complicat, plin de întortocheri, pentru a oferi privirilor ostenite de atîta monotonie mereu un alt colţ de peisaj, o altă perspectivă. Scările de piatră albă au din doi în doi metri cîte un

stîlp retezat, plin de sculpturi, parcă stalagmite sau turbane. Urcă dulce, dar tot ocolit, tot întortocheat pentru a crea acele incidente ce lipsesc din peisaj. Este cultivată şi o dezordine a lacului. Sînt locuri unde nuferii cresc sălbăticiţi într-un marasm acvatic, dînd senzaţia că un ţărm fragil înaintează spre malul celălalt. Balustrade roşii ies din desişul verde al sălciilor, chenare interminabile taie pastelul, pagodele, dincolo de o anumită distanţă, din cauza aerului imponderabil, cu acoperişurile lor repetate par nişte zmee uriaşe care se învîrtesc seara la amurg, titireze de piatră, lăcuite, mereu arătînd o altă faţă. În spatele unor pavilioane din acest parc am văzut cum vegetaţia bălţii este împinsă pînă în interior. Nuferi graşi, roz, cu boturi vegetale şi mustăţi uriaşe au năpădit treptele şi înaintează pe podelele de piatră într-o uriaşă tîrîre devoratoare. Ai impresia că se vor urca pe stîlpii de lemn, că vor înfăşura lanternele de pînză galbenă şi că vor sugruma lumina. În curînd totul va fi cotropit, amestecat cu lava asta vegetală, proaspătă, lăcuită şi ea, plină de o vitalitate fără seamăn. În unele locuri, canalele artificiale, prelungiri ale marelui lac, lasă aceeaşi impresie de distrugere lentă, de revanşă a tot ce este viu faţă de ceea ce e mort, solidificat. Copaci şi tufe se aruncă spre braţul de apă şi vor să-l acopere, se înaintează încet, cu precauţiuni, vîslele se împotmolesc în planctonul teribil de dedesubt. E o uriaşă proliferare plină de setea de a distruge tot ce e omenesc, tot ce e construit. Nu pot să nu observ o oarecare grijă pentru copacii mai blînzi din jurul pavilioanelor, aici foarfeca a intrat discret în avîntul corzilor de salcie, totul e coafat discret, stabilit, mi se pare că a existat şi un limbaj milenar al florilor şi-al grădinilor. În faţa unor terase s-au ridicat stînci false, o îngrămădire de pietre albe, puse una peste alta,

într-o viziune și ea torturată, complicată, aducînd cu sculpturile moderne despre care se poate spune orice. Mi se pare că e vorba mai mult de o tradiție sau numai de o imitație a naturii vulcanice, voi afla mai tîrziu. Deocamdată brîul de piatră pare mai curînd o horă a unor personaje nedefinite, cînd plină de încleștare, cînd plină de lirism.

Global, *Peihai*-ul pare o mare tabără de corturi de piatră. La răsăritul și la apusul soarelui, efectele plastice date de aceste clădiri ciudate, cu acoperișurile ridicate spre astre, gata de plutire, trebuie să fie teribile.

E aproape întuneric. Din cuștile enorme de la intrare strigă către noi papagalii cu priviri sagace. I-am evitat, într-atît sînt de sălbatici, cu privirile lor scrutătoare și cu ciocurile războinice. Se scarpină și aripile galbene scot un sunet aspru ca de hîrtie frecată cînd bat ca să scape de insecte imaginare. Din ei simt o căldură care o întrece pe cea a aerului. Au ceva damnat. Nu mă înfricoșează păsările, dar unele dintre ele au o fixitate răzbunătoare a privirii ce-mi vorbește despre faptul că o să plătim recluziunea lor. Unghiile bătrîne și ghearele vorace, foamea și setea, uneori indiferența privirilor lor sticloase, îmi face frig pe șira spinării. Altfel, papagalii sînt monumentali și somptuoși.

■

Azi, spre seară am făcut o vizită la sediul Uniunii Scriitorilor din Pekin, aflat undeva la o periferie a orașului. Drumul nu e nici lung, nici scurt, nu m-am familiarizat încă cu distanțele. Străbatem o serie de străzi înguste, complicate ca un labirint, pline de copii gălăgioși, de biciclete și de arbori ascunși de ziduri joase de cărămidă. Sîntem întîmpinați la poartă, su-

premă politeţe, de gazdele noastre, care ne conduc printr-o suită de curţi, apărate de ziduri impenetrabile la privire. Pe dreapta şi pe stînga, pavilioane cu stîlpi uşori şi geamuri, lăsînd numai să se vadă plantaţii exotice prolifere, înăbuşitoare, un fel de sere suprasaturate de verdeaţă. Ne întîmpină vice-preşedintele asociaţiei, care are rang de ministru adjunct. O masă joasă, fotolii comode, afară a rămas căldura şi aerul fierbinte, folosim evantaliile aflate pe masa lucioasă din faţă. Ceaiuri verzi, subtile, un parfum discret de plantă, iar se ard undeva mirodenii, asta-mi place cel mai mult aici, grija pentru aerul stenic, pentru purificarea atmosferei care uşor poate fi modificată de miasme, de putrefacţii ale plantelor. Schimbul de amabilităţi se face cu uşurinţă, nu am senzaţia că stîrnim vreo curiozitate, primirea e francă şi trecem la tratarea afacerilor curente. Ministrul are o faţă rasată, suptă, discută fără aferare, simplu, dar nu se poate să nu simţi o distanţă ciudată, o depărtare de subiectul abordat. Totul se termină cu o invitaţie la un celebru restaurant, intitulat, dacă am reţinut bine în valul de amabilităţi şi schimburi de opinii, *Raţa chineză*, după numele cunoscut al celei mai celebre mîncări chinezeşti.

Localul este aproape, dacă facem trei minute cu automobilul nostru cît o catedrală. Urcăm pe nişte scări vechi, lustruite, mirosind şi ele a lac şi a mirodenii şi ne instalăm într-un salon rotund, albastru, cu perdele lungi, albe, cu mari valuri de catifea lăsate lateral, într-un joc complicat de pliuri. Atmosfera e vătuită, intimă, de undeva abia răzbesc vocile depărtate ale altor clienţi. Ne aşezăm în faţa unei mese, ca a cavalerilor Graalului. Cărţile de vizită aşezate din timp ne indică locul după cea mai bună tradiţie europeană. Ni se aduc şervete fierbinţi şi umede cu care ne ştergem mîinile

de praful călătoriei. Bucăţile de pînză albă, preţioasă, au un iz de camfor, nu atît medicinal, cît ceva ce aduce cu un parfum, nu dulce, nu lipicios, cît întăritor ca o apă acidulată. Se bea *mao-tai*, rachiu alb de orez, mai tare ca vutca, arzînd cerul gurii. Amicul meu A., pe care-l recomand ca mare combatant, are prilejul să-şi arate calităţile de conviv şi socotind acum după numărul toasturilor rostite, cred că a fost la înălţime. Călinescu vorbea citînd pe Sun-Yat-Sen despre filozofia culinară a chinezului şi ea există într-adevăr. Nu e greu să recunoşti justeţea observaţiei marelui revoluţionar cînd descrie oroarea de cărnuri, fuga de crud şi sîngeros. Fripturile în hălci pline de must ca la noi sînt de neconceput aici. Un muşchi în sînge o oroare, probabil. Plăcerea de invenţie, consumarea în cantităţi infime, *miniaturizarea mîncării*, iată cîte ceva mai vechi despre arta bucătăriei chineze. Tacîmurile au şi ele aerul unei alcătuiri pentru copii. Lingurile de porcelan se termină cu cozi scurte şi pline de desene albastre, graţioase.

Semnalul începerii mesei fiind dat, apar crevete traforate ca morcovii noştri în murături, cîrnăciori amestecaţi cu slănină, peşte afumat sau fiert, bucăţi de carne de pasăre într-un aspic ce seamănă cu al nostru, tot gelatinos, tot tremurător ca piftiile, dar de un gust mai dulce, aripioare de rechin, delicioase, vă asigur, tăvălite printr-un sos picant, *curry*. Garniturile sînt alcătuite din plante amestecate, din cartofi tăiaţi amănunţit, atît de amănunţit că-i pierzi printre braţele metalice ale furculiţei (la care n-am renunţat pentru că beţele mă complică, mă pun în inferioritate). Îl privesc cu invidie pe A. care, stimulat de mereu alte păhărele de *mao-tai*, a căpătat o dexteritate uluitoare în mînuirea igliţelor de fildeş şi dă o lecţie de inteligenţă practică cu care eu nu mă pot lăuda. Discuţia s-a încins bine de tot,

găsim o cale rapidă spre inima acestor oameni care nu mai ni se par distanți și obsecvioși, ci sinceri, direcți, plini de politețe mult supravegheată, transmisă fără mare efort. Întrebînd ce plante se folosesc la supele ingurgitate la început și la sfîrșit, mi s-a dat uluitorul răspuns că toată masa a avut la bază bambusul. Supă de bambus, tocană de bambus, garnitura, adică salata, a fost tot de bambus, deși credeam că îngurgitasem sparanghel. Chiar prăjitura extraordinară a fost tot din bambus. Pe masă au existat 18 feluri, am gustat scia, un fel de fasole, colțunași în oțet, napi, chiftele de pește, pipote de pasăre, tocătură de intestine, măruntaie, cum li se spune la noi, turte de susan și naiba mai știe ce, pentru că eram sufocat de curiozitate și farfuriile mereu se schimbau și eu voiam să fiu atent la ceea ce înghițeam și nu reușeam de loc. Peste bordul mesei vedeam ochii tot mai fericiți ai lui A. care toasta la infinit, silindu-mă să mă ridic și eu să spun cu mare plăcere și cu o sinceră prietenie : *Cambei !* unul dintre primele mele cuvinte chinezești. N-am să mai amintesc aici compotul de iaurt amestecat cu sîmburi de caise, avînd un indicibil gust de migdală, n-am să spun nimic despre ananasul tăiat felii, ori despre bananele chineze care au un gust special, poate unde le-am consumat mai aproape de locul culegerii, adică ceva patetic, dulce, parfumat, ci o să mă opresc puțin la descrierea felului suprem al acestei mese, la regina ospățului, *rața chineză*.

Înainte de a ne așeza pe scaune am fost invitați să facem o inspecție în bucătăria restaurantului pentru a ne face o idee despre felul în care această pasăre sacră se trece din viață, prin cuptoarele tradiționale și ajunge în formă de puf de carne în stomacurile noastre.

Subsolul restaurantului pare la ora aceasta de seară pregătit pentru o mare bătălie culinară. Mai mult de

10 bucătari, cu faimoasele căciuli de pînză albă pe frunte, ţuguiate şi caraghioase, fac front unor cuptoare în care ard focuri infernale. Căldura te doboară, dar pe faţa lor lucioasă nu se citeşte nimic. Surîd şi ne fac loc lîngă ei ca să vedem operaţia de aproape. Raţa chineză, grasă, arătoasă, soseşte într-o oală imensă. E abia jumulită, are un aspect mai puţin arătos ca mai pe urmă. Cineva o umple cu apă fiartă, trecînd-o prin faţa primului cuptor. Trupul hăcuit scoate un abur sibilin în care ai putea citi, după obiceiul spagiric, pronosticuri pentru ziua de mîine. Cînd perpelirea primă a avut loc, e luată în primire de primul maestru care-i umblă în măruntaie şi îi aplică un sos roşu de fasole, aruncînd deasupra fire de ceapă. După aceea, mai puţin ţeapănă, e pasată celui de al doilea meşter care o duce lîngă gura altui cuptor. Flăcările îşi fac munca lor şi este trecută unui al treilea bucătar care o unge cu un fel de lac ca pe o mobilă. Raţa pare neagră la început, apoi se rumeneşte trecută prin flăcări. Alte mirodenii sînt azvîrlite înăuntru, plante pe care nu le cunoaştem, poate puţin piper alb, poate un sos de roşii, naiba mai ştie, niţică varză tocată fin. La al patrulea sau la al cincilea cuptor raţa începe să se umfle şi ia aspect gigantesc. Îşi iese din ea, şi emite un miros nemaipomenit. E minuită pe un fel de frigare cînd mai departe, cînd mai aproape de focul mistuitor, e o adevărată ştiinţă a distanţelor, a coacerii cadavrului împănat.

Pe masă, cum genial scrie Călinescu, produsul se desface îndată ca domnul Valdemar al lui Edgar Poe. Carnea a devenit o suită de cojiţe care se topesc în gură. Spectacolul desincarnării e matematic magnific. Schela interioară a raţei chineze rămîne monumentală în mijlocul mesei, tronînd între salăţile colorate din jur. Pe farfurii unii au mai păstrat căpşuni în unt cald şi tăvă-

lesc minunea înainte de a o scufunda definitiv în neantul gurii lacome.

Soseşte ultima supă, cea care o să şteargă urma oricărui efort al stomacului şi ne lăsăm degetele pe şervetelele fierbinţi în formă de frunză. La drept vorbind, toate felurile aveau o plastică, erau adevărate picturi vii, înfăţişate pe masă, ca pe o scenă. Vopselele dulci ce puteau fi consumate le făceau mai vii şi mai apetisante. Cina aceasta a fost un delir al ochilor şi al gustului.

Urmează ceaiurile, luate la mese mici, joase, alături, unde invitaţii se string după afecţiuni şi urmează discuţiunile intime. În vase de argint au apărut teribilele banane galbene şi ceainicele scot un abur uşor. Se toarnă ceaiul de seară, cu alt gust, de o culoare mai galbenă, şi el avînd rolul de a face o bună digestie înaintea somnului.

Afară, mai tîrziu, noaptea chineză are o profunzime ciudată, negrul unui cer plin de stele mari, coapte, pare o catifea profundă, poroasă, moale. Aud strigăte ciudate şi acele voci guturale inimitabile. Bat undeva gonguri în curţile joase sau mi se pare mie? Mă gîndesc o clipă mare, unică, la distanţa care mă desparte de locul de unde am venit şi o fericire ciudată mă cuprinde. Asta trebuie că simte orice călător cînd descoperă că ceea ce a visat ani de zile, depărtarea, se află aici, între alţi oameni, cu alte obiceiuri, în sonoritatea stranie a nopţii Pekinului, oraş învăluit acum într-o marama de aer dulce.

■

Granet scrie că nobilii chinezi erau frumoşi în măsura în care principii respectau obligaţiile lor faţă de vasali. Hrana era asigurată după un statut foarte bine întocmit

și orice neglijență ducea la rupturi regretabile. Omul de neam trebuia să se hrănească cu alimente pure și bogate. Nobil e acel care mănîncă mult și știe să ingurgiteze. Nu se serveau la mesele aristocrației chineze mațe de lup, creier de porc, intestine de pește, stomac de cerb sau ficat de pasăre. Acestea făceau parte din alimentația vulgului. Se consuma în schimb ceapă, carne de pasăre, moț de curcan, ierburi odorifere. Creasta unui fazan descîntat, altfel delicioasă, era azvîrlită. Carnea de bou se tăia în felii subțiri și friptura obținută era augmentată cu ghimber. Pe mesele nobililor apăreau elani, cerbi etc. Carnea se consuma crudă sau era bătută cu ciocănașe de lemn. Delicatesele cele mai căutate : melcii tocați și conservați în oțet, supa de fazan, fiertura de iepure și de cîine. Icrele de pește se conservau în sare. Se bea apă oțetită și zeamă de prune. O operație interesantă era aceea a jupuirii piersicilor de coajă. Aceasta era expusă vîntului pînă devenea verzuie ca fierea, fierea fiind socotită domiciliul curajului.

Ospețele cele mai distinse erau consacrate de prezența unei broaște țestoase la grătar. Nu lipseau mugurii de bambus și crapul tăiat. Dacă la banchete erau prezenți și militari, acestora li se servea și un drob de sare tăiat în forma unui tigru. Lista de bucate era fixă și cărnurile împărțite în 5 ranguri. Peștele, fel final, era precedat de carnea de vînat. Așezarea tacîmului avea și ea reguli stricte. Peștele fiert se expunea pe masă cu coada la convivi ; vara, cu spinarea la dreapta ; iarna cu burta la dreapta. Cît privește masa princiară, aici ighemonikonul părea mai sever. Toate vîrfurile amforelor terminate cu o canulă, se îndreptau spre principe. Sosurile sau băuturile, făcute dintr-un amestec de mai multe substanțe, se luau din dreapta și se așezau la stînga invitaților. Meiul se mînca numai cu lingura, supele ab-

sorbite fără a se amesteca ierburile ce le conţineau. Nu era de bun gust să ridici în vreun fel orezul între beţigaşe pentru ca să se răcească. Consumarea lui în formă de cocoloaşe, aşa cum obişnuiau cei de jos, părea o blasfemie. Nu se ingurgita cu priviri lacome, apucarea bucatelor ca pe o pradă era de cel mai prost gust. A mînca însemna un fel de obligaţie supraveghează ce nu trebuia trădată de nici o manifestare a plăcerii. Nu se aruncau oasele la cîini iar consumarea pepenilor cerea o abilitate plină de virtuţi. Fructul se spinteca în două şi era acoperit cu un şervet. Consumarea lui cu gura prin muşcături repetate ar fi indignat curtea. Orice zgomot al gurii se reprima, ca şi grimasele de ori ce fel. La masă nu veneai cu mîinile asudate sau murdare. Carnea fiartă se rupea cu dinţii, iar cea uscată cu degetele. A depune pe colţul unui blid bucăţi din peştele consumat, ca oase sau cozi, arăta obiceiuri rele. Nimeni nu se spăla pe gură înainte ca stăpînul casei să se fi atins de toate mîncărurile. Invitaţii începeau masa înaintea principelui şi terminau după ce el gusta toate felurile. Aerul gurmand era o insultă. Aşezarea în jurul mesei cerea o ţinută recomandată de instructori. Te lăsai pe perne puţin pe spate. Cînd gazda se ştergea cu degetele la colţul gurii, toţi terminau bînd un ultim pahar şi exclamînd :

— Noi sîntem plini, mulţumim !

Făcînd favoruri, prinţul oferea unor invitaţi restul mîncărurilor lui care se consumau de către cei iubiţi în farfuria înaltei feţe. Aceasta marca o comuniune de nezdruncinat între părţi. Dacă principele oferea un fruct plin de seminţe, sămînţa era ascunsă la piept ca semn al unei mari bunăvoinţe.

Afectivitatea vasalului faţă de stăpîn se manifesta în măsura mulţumirii produse de prînzurile oferite de către

conducători. Odată s-a născut o rebeliune la curte, pricinuită de un intrigant care a cumpărat pe bucătari. Aceştia în loc să dea nobililor carne de găină sau de raţă, le-au pus pe masă numai zeama lor. În faptul acesta, vasalii au văzut dispreţul principelui, de unde răzmeriţa.

Aceleasi reguli nescrise legate de practica ospăţului comun era şi aceea că niciodată principele nu oferă vasalilor săi carne de broască ţestoasă. Dacă nobilul, simţindu-se nedreptăţit sau neglijat, vîră degetul în mîncarea prinţului, avem un limpede *casus belli*. Se citează cazul lui Confucius, care suportase ca un principe din Ţara Lu să nu-i mai ceară sfaturile în chestiunile politice curente, dar îşi luase lumea în cap, rătăcind fără sfîrşit pentru că nu primise carnea de sacrificiu, datorată demnitarilor şi ofiţerilor. În obligaţia tacită dintre principe şi vasali exista şi aceea de a se lua masa zilnic în comun. Mărturisirea maximă a unei prietenii faţă de nobili era invitarea de către augusta persoană la ceremoniile datorate strămoşilor, dar puţini se bucurau de această favoare. Regula fundamentală rămînea că e nobil cel ce mănîncă ce-i mai bun. A mînca mult nu era totul...

■

Drumul spre Marele Zid începe devreme de tot pentru ca arşiţa să nu ne încingă capetele, şi aşa protejate de pălării de pînză, foarte practice, tîrguite rapid din centrul Pekinului, plin de magazine foto şi de o mulţime curioasă. Este ciudat să vezi atîtea aparate de fotografiat în mîinile copiilor şi ale femeilor, ale bătrînilor şi ale tuturor celor ce se strîng repede în jurul nostru. Mii de cartoane abia scoase din cutiile de nitrat de argint sînt expuse la soare şi aşezate în vitrine sau oferite

celor ce s-au pozat abia cu cîteva minute înainte. Este o zi obişnuită şi cei de pe stradă mă intrigă, ţinînd seama de cît de ocupat este poporul chinez. Poate sînt elevi în vacanţă, nu-mi dau bine seama. Pe şosea am întîlnit grupuri de tineri mărşăluind spre locuri necunoscute. Şun îmi spune că sînt studenţi în instrucţiune militară. Fete şi băieţi cară în spate greutăţi pe care nu pot să le estimez. Aseară am văzut întorcîndu-se din parcul oraşului un bătrîn cu o enormă sabie.

— Vine de la exerciţiile militare, îmi explică însoţitorul.

E vorba probabil despre un sport tradiţional şi priveam cu invidie la silueta subţire a sabrerului, foarte mîndru de dulcea lui povară metalică. Grupul de tineri nu e înarmat, studenţii au numai un soi de raniţe pe care le poartă cu nepăsare.

Maşina înaintează pe şosea printre imense cîmpuri de orez, sticlind din toate oglinzile lichide, adevărat labirint al apelor, cu planuri mai înalte sau mai joase, de o minuţie perfectă. Puţina umbră din margine a copacilor lasă pe asfalt siluete fantastice. Pe dreapta şi pe stînga, sate de lut, cu acoperişuri de paie, curţi, ziduri văruite, ascunzînd totul şi lăsînd spre lume numai un obstacol alb perfect liniar, dincolo de care se ridică copaci şi case necunoscute. Ţistuie ceva în aer, un fel de greier uriaş, uruind ca o maşină de cusut. Aerul încins miroase frumos. Orizontul e punctat, acolo unde locurile sînt mai înălţate, de uriaşi bivoli negri, mestecînd rar, ridicînd ochi lipsiţi de curiozitate, enormi. Grupuri de oameni muncesc aplecaţi la irigaţii, elevatoare hidraulice minuite cu piciorul desculţ scot apa din puţurile de piatră şi o îndrumă pe jgheaburi de lemn spre canalele mereu muruite de mîini de femei, astupate sau deschise, după necesităţi.

Soarele suge totul, transformă apa într-un abur fierbinte. Universul e parcă încremenit în ritualul diurn. Nimeni nu poate lipsi de aici, de lîngă roata ce se învîrteşte necontenit, în alte locuri mişcată de măgăruşi legaţi la ochi ce se învîrtesc în jurul unui ax şi-al unei roţi. Orice întîrziere, lipsa unui strop de apă ar duce la pîrjolirea recoltei, într-atît macerează soarele totul, usucă, absoarbe. Aud din fundul pămîntului gîlgîirea uriaşă a apelor mocirloase, ştiu acest flux continuu de viaţă sosind din măruntaiele lutului, de la cine ştie ce adîncimi şi mi se pare că asist la cea mai înverşunată partidă pentru existenţă. Pe şosea, echipe de bătrîni strîng bălegarul de vită în recipiente de metal şi în tomberoane încăpătoare. Totul e economisit, nimic nu se aruncă aici. Îmi aduc aminte de cartea unui agent de publicitate american ce vorbea despre această nevoie de economie în ţinuturile sărace, nevoie ce mergea de la adunarea hîrtiei, pînă la lemnul de ambalaj. Crow vedea în chinezi pe atunci, la cîţiva ani după primul război mondial, numai 400 000 000 de clienţi, nu un popor luptînd cu o condiţie mizerabilă de trai, accentuată şi ea de setea de îmbogăţire a streinilor. Peisajul chinez are acum o acurateţe remarcabilă. A ţine curăţenia pe un spaţiu atît de vast mi se pare o operaţie extraordinară. Totul e măturat, pus la locul lui, nimic aruncat la întîmplare, satele au o înfăţişare reculeasă, ele însile par nişte cetăţi de lut în care pătrunderea se face numai cu dificultăţi. Nu se vede agitaţia de pe uliţele europene, vacarmul acela nestrunit, atît de confuz. Distribuirea fermă a rolurilor în muncile agricole este făcută după un scenariu nescris, bine pus la punct. Grupuri de oameni dispuşi să toace vremea nu par de conceput. Chefuri sau petreceri în acest anotimp vor fi fiind, dar mi se par tare improbabile ţinînd seama de necesităţile

de a ţine cîmpiile umede în faţa potopului de căldură. Sute de bicicliști cară imense poveri aşezate la spate cu o fantezie ce poate fi invidiată. Distanţele sînt enorme şi mersul pe jos ar fi o erezie. Un popor curat, cu obraze sănătoase şi privirea deschisă, în haine simple, albe sau albastre, de doc, se lasă întrecut de goana maşinii noastre. Din loc în loc, imense broaşte de piatră, ducînd pe spate stîlpi memoriali se îndreaptă spre o ţintă precisă. Cu puţină imaginaţie văd de mii de ani acest marş simbolic al zilelor şi nopţilor străbătînd nesfîrşitele locuri. Fantezia chineză a imaginat un organism viu pentru reprezentarea unităţii cosmosului. În folclor se sugerează din timpuri străvechi imaginea *universului-ou*. Cerul ar fi coaja lui, iar pămîntul gălbenuşul. Simbolul broaştei ţestoase apare la ghicitori de profesie care vedeau în cuirasa ei cerul divinator în care se putea citi. Astronomia empirică a vechilor chinezi credea că pămîntul e plat, iar cerul un acoperiş boltit. Partea vie dintre cele două elemente ar fi fost organismul cosmic, lumea dintre ele ; trupul omenesc, în versiune mitică, tocmai reproducerea trupului cosmic, picioarele păşesc pe pămînt iar capul e rotund ca cerul, către care se înalţă. Deci silueta umană ar reproduce arhitectura universului.* Universul şi omul fac la un loc un tot global. Ieroglifele incastrate în stîlpii memoriali consemnează delimitări teritoriale imperiale sau senioriale. Mi se pare interesant de amintit că începînd cu vechea culegere *Şî dzing*, şi trecînd prin culegerea confucianistă *Lun ü* agricultura pe aceste meridiane nu se poate face decît în comunităţi agrare, pe vremuri ale potentaţilor, astăzi ale unui popor întovărăşit. Însoţirile obligatorii erau condiţionate de construirea de canale

---

* Ion Banu — Filozofia Orientului Antic.

pentru scurgerea apelor şi de ridicarea de diguri pentru combaterea inundaţiilor. În trecut, cum spuneau textele *Şî dzingului*, nu exista sub cer vreun pămînt care să nu aparţină cîrmuitorului. Primele îndemnuri la revoltă adresate masei exploatate de ţărani chinezi se găsesc într-o altă culegere : *I dzing* (Cartea schimbărilor), unde e scris negru pe alb : „Nu sluji regelui, nici principilor, ci urmăreşte ţeluri mai de seamă“ *.

Uimirea noastră în materie de precizie agricolă se mai potoleşte la gîndul că aceste munci se făceau din cele mai vechi timpuri după regule bine stabilite. Suveranul era cel ce întocmea calendarul pe anul în curs. Se presupunea deci că numai el ştie legăturile dintre mişcarea astrelor şi a anotimpurilor. Tot el asigura întocmirea lucrărilor publice legate de reglementarea cursului apelor în interesul mersului bun al agriculturii. Calendarul era instrumentul acordării dintre lucrările cîmpului şi mişcarea cosmică. Suveranul era privit ca un pivot al vieţii pămînteşti. Palatul lui reproducea pe pămînt poziţia stelei polare care era după vechea credinţă pivotul cerului. Cum scrie Granet, ideograma noţiunii de suveran *(vang)* consta din trei linii orizontale, simbolizînd cerul, omul şi pămîntul, unite printr-o linie verticală ce indica funcţia suveranului de a le uni.

Şi mai notabilă mi se pare tendinţa foarte veche în aceste locuri a respectului faţă de muncă. Unii o pun în contrast cu gîndirea post-hesiodică a disprețului faţă de muncă, existentă în concepţia sclavagistă greacă. Se porneşte de la cartea daoistă *Făng-Şui*, de inspiraţie agricolă, un adevărat manual de previziuni ale timpului pentru uzul cultivatorilor de cereale, în care Wilhelm Grube, de pildă, nu vedea decît *nonsensul ridicat la ran-*

---

* Ion Banu — Filozofia Orientului Antic.

gul de sistem. Alţii, în polemică, cred că de fapt acele pagini stabileau o relaţie între forţele cosmice şi forţele umane muncitoare. În sfîrşit, nu e locul să vedem cine are dreptate şi cine nu, pentru că puţin mai tîrziu e reprodusă o profundă observaţie a lui Masson Oursel care scria : „*în măsură mai mare decît mersul soarelui, munca este aceea care marchează timpul şi repartizează spaţiile. Muncile fac zilele, cultivatorul făureşte vara, ţesătorul iarna, cuplul uman e cel ce asigură unitatea totului. Pămîntul şi cerul nu sînt decît prelungirile acestui cuplu*". *(La philosophie en Orient)*.

Reîntorcîndu-se la textele din *Şî dzing*, putem vorbi despre dubla calitate a cerului care e deopotrivă şi natură şi divinitate. Amîndouă ar fi chemate să constituie izvorul dominaţiei politice a suveranului pămîntesc. El stabilea care anume sînt acte raţionale şi care nu. În spiritul acestei ideologii se asigura bogaţilor, dacă erau virtuoşi, viaţa veşnică. Prin virtutea lui, suveranul era mandatarul cerului şi judecătorii săi auxiliari, subordonaţi ai aceleiaşi instituţii. El, atotputernicul, putea spune supuşilor : Viaţa şi moartea voastră e în mîinile mele ! Sentinţele lui puteau fi considerate ca luate de... divinitate.

Fericite timpuri cînd aceste aberaţii au fost abolite şi masa de oameni pe care o văd poate să muncească pentru ea însăşi, din convingere, cu entuziasm, pe un tărîm poate mai puţin ospitalier ca în alte locuri, dar totdeauna generos cînd nu e părăsit.

Decorul plat poate fi monoton în cele din urmă. Geometria culturilor repetate pe mari suprafeţe inhibă imaginaţia, aici totul pare *numai* util şi practicarea de păduri aduse de aiurea nu se impune. Apa este elementul esenţial, apa şi soarele care coace recolta ; de cele mai multe ori, recoltele (cîte două pe an). Totul se subor-

donează procesului intensiv de cultură. Animale, instrumente agricole, și ele aproape neglijabile, pentru că hîrleţul și sapa nu fac decît să corecteze, nu să scormone. Primenirea pămîntului e aproape rituală și se execută la termene bine stabilite, cîmpul și canalele trebuie numai modificate ușor în funcţie de necesităţi. Teribilă rămîne numai aducerea apelor din adîncuri.

În asemenea ţinuturi, în care ploile sînt rare și omul depinde de jocurile capricioase ale norilor, era firesc să se dezvolte o mitologie, care, curios, nu e atît de plină de misticism ca în alte locuri. Din mersul rapid al mașinii văd ca și la Pekin acoperișurile ascunse de pomi, ondulate, olanele albastre și roșii, verzi și galbene ce punctează peisajul. Nici o surpriză de ordin arhitectural, poate că înfăţișarea satului chinez nu are nici un fel de accident. Se repetă numai himerele și geniile familiale de la colţurile caselor, mai mult decorative acum decît semnificînd ceva, moștenite de la bătrîni. Lin-Yutang vorbea de superstiţiile care au făcut pe chinezi să ţină seama în arhitectură de natura înconjurătoare (crenelată, strunjită parcă la traforaj). Se ţine deci seama de numere și de simboluri. Nimic nu este întîmplător dacă vrei să îmbunezi obscurele forţe suprapămînteşti. Templele sînt astfel esenţa seninătăţii, acoperișurile iau forme caligrafice. Stîlpii de susţinere sînt puși la vedere ca un fel de obstacol vizual în calea geniilor rele. Planul vechiului Peiping (Pekinul medieval) e construit pe o linie Nord-Sud, o axă invizibilă trecînd prin tronul împăratului pînă la Pavilionul Muntelui de Cărbune. Unii au crezut că există vreo legătură între forma cortului nomad și acoperișul casei chineze. De fapt este vorba numai de o caligrafie subtilă, de un profil propriu arhitectonic. Chinezii, scrie Lin-Yutang, fug de *urîta linie dreaptă !* Ferestrele caselor sînt construite diferit, au

formă de evantaliu, de frunză şi de piersică. Arhitectura imită formele vegetale şi animale. Liliacul nocturn a împrumutat constructorilor profilul aripelor lui curbe, simbolizînd în acelaşi timp şansa. Toată arhitectura chineză este simbolică. Dragonul era animalul cel mai onorat din China, ideograma Împăratului, unind graţia cu forţa. Se poate vorbi despre un panteism chinez dacă ne gîndim că dragonul trăieşte într-o mare desfătare în natura din jur. Lacurile reprezintă, în fond, Ochiul Dragonului. Acolo unde nu există sînt create. Cred că n-am văzut pînă acum o curte chineză fără un ochi de apă, cît de mic, închipuind un mic bazin. De obicei aceste suprafeţe lichide sînt aşezate lîngă mormintele strămoşilor. Cum am avut prilejul să văd în curtea care adăpostea sediul Uniunii Scriitorilor din Pekin, toate curţile în afara bazinelor despre care am pomenit au şi grădini special amenajate, nu cu alei pavate, cum spune acelaşi Lin-Yutang, în genul Versailles, ci alcătuite într-o *dezordine voită*, creîndu-se adică stînci artificiale şi alei neregulate, cu colţuri inedite. Toate acestea vor să lase sentimentul infinitului. Astfel este citat savantul Li-Liweng, din secolul al XVII-lea, care a consacrat plăcerilor vieţii un adevărat manual. El adună bani pentru sezonul crabilor, pe urmă ia o decizie gravă în legătură cu locul memorabil unde va mînca celebrii crabi sub razele lunii de toamnă, în mijlocul crizantemelor imperiale care atunci înfloresc. Şi dacă pe pămînt este atîta ordine şi ceremonial, de ce n-ar fi şi în cerul abstract ?

Mitologia chineză pare exemplară în sensul acestora. Pantheonul francez este foarte terestru. Zeii sînt funcţionari, ei prezintă mai marilor hîrtii şi sînt avansaţi în grad ori destituiţi dacă se arată incapabili. Din cînd în cînd la cer mai urcă şi cîte un pămîntean ilustru.

Lui *Lao-tse* legendele i-au conferit imortalitatea și puterea de a învinge demonii. După ce a scos *Cartea Primului Principiu și a Virtuții tao* s-a urcat pe un bou verde și a plecat în Occident. Nu l-a mai văzut nimeni de atunci. *Ciang-Tao-ling* a fabricat drogul nemuririi, s-a luptat cu cei 8 regi-demoni învingîndu-i. După care s-a urcat pur și simplu pe un dragon negru, împreună cu soția și doi discipoli, ridicîndu-se la cer. Două romane celebre chineze i-au făcut cunoscuți pe toți.

Cerul, de altfel, e divizat în etaje, unii spun că sînt 9, alții 33. La ultimul etaj, cel mai de sus, locuiește *Yu-ti, Supremul* sau *Ființa augustă de jad*, creatorul ființelor umane. Acesta a luat puțin lut și a conturat cîteva ființe, punîndu-le la soare. (A căzut însă o ploaie și argila a stricat pe cîteva din aceste ființe care ar fi infirmii) *Yu-ti* ar fi urmat în caz de defecțiuni de *Venerabilul Celest al Aurorii de jad de la Poarta de Aur*. Pînă atunci însă *Augustul de jad* trăia ca un împărat și armata lui lupta permanent cu spiritele rele, avînd o familie numeroasă. Unul dintre nepoții săi, al doilea senior, avea un cîine celest și putea să ia 72 de înfățișări. Era foarte respectat și i se dedicau temple. Soția lui domnea și prezida serbările imortalității cînd se ofereau piersici ce se coceau odată la 3000 de ani în livada imperială (piersica este în China simbolul longevității). Împăratul oferea deci *Augustului de jad* două sacrificii solemne, la solstițiul de iarnă și la cel de vară. În Templul Cerului din Sudul Pekinului se aduceau zeității supreme rulouri de mătase, discuri de jad, carne și se făceau libațiuni solemne. Povești fabuloase, superbe, pe care le putem asculta și astăzi cu mare plăcere, fără fiorul mistic convențional al altora.

Soarele luase ca figură primitivă chipul unui cocoș și pe urmă al unui om. Lui i s-au ridicat temple puține,

spre deosebire de alte locuri. Luna cerea mai multe sacrificii. La echinocțiul de toamnă avea loc o mare serbare pentru femei și copii. Se oferea un coș acoperit cu hîrtie ce purta imaginea palatului Lunii, cu locuitorul ei, iepurele, fabricantul drogului imortalității. Bărbații nu participau pentru că iepurele era semnul introvertiților și patronul lor. În palatul Lunii mai locuia și o femeie foarte frumoasă.

Poporul credea de asemenea într-un fel de monsenior numit Domnul Tunet. Zeul era urît, albastru, cu aripi și gheare. Purta stilet și bătea niște tobe grozave. Tunetul, ca toți zeii, se temea de lucrurile murdare, mai ales de sîngele cîinilor negri. Lui nu i se ridicau temple. Fulgerele sînt produse de Mama-Fulger cu ajutorul unor oglinzi. Deasupra mărilor guvernează patru regi, regi-dragoni principali. Ei aduc ploile. Ciudat, există și un *zeu al examenelor*, simbolizat de cele patru stele care formează Carul Mare. După 17 existențe succesive se înfiripă zeul Wen-Ciang, Marele Împărat al Literaturii, în costum de mandarin. Față de zeul examenelor care e mai popular, deși urît și avînd cap de broască țestoasă, zeul Literaturii pare un mare nobil. Zeii fericirii sînt bătrîni. Există zei ocupați cu decesele și nașterile, ca niște funcționari la primăria celestă. După cum există o zeiță a fertilității, zeii zidurilor și ai șanțurilor. Aveau și zei ai locurilor, un fel de poliție a teritoriilor. Zeul căminului poartă chipul imprimat pe o hîrtie si poate fi găsit în orice casă a vechii Chine. Zeii porților sînt împodobiți cu capete de războinici. Unul e roșu, altul negru și altul alb. Ei aveau rolul de a nu lăsa ca sufletele celor morți să-i tulbure pe cei vii. *Poarta spiritelor* a fost ridicată într-un loc depărtat între ramurile unui enorm piersic, în vîrful unui munte. Zeii observau de acolo pe oameni și aruncau la gunoi sufle-

tele rele tigrilor. Există o carte despre zei intitulată *Voiaj în Occident* în care zeii sînt descriși cu minuție. Ei poartă costume militare, au măciuci, arcuri și săgeți. Multă vreme, popular a fost Zeul bogăției, sărbătorit la 5 ianuarie al fiecărui an. Statueta lui se vindea pe străzi. I se dădea ca ofrandă un cocoș și un crap viu. În afara acestui clan de zei exista și un *agent al cerului* care dădea și el fericire. Orice reprezentație teatrală începea cu o pantomimă în care agentul cerului oferea fericirea spectatorilor... Koman-ti prezicea viitorul și avea un templu al divinației unde se găseau hîrtii pe care erau scrise pronosticurile.

Mai există niște personaje legendare numite *Cei opt nemuritori*. Ei sînt invitați la festinul nemuririi. Unul e cîntăreț de stradă care umblă în zdrențe, încălțat numai pe un picior. Altul mînă un măgar magic care străbate zeci de leghe zilnic. Un al treilea lua figura muritorilor de rînd. Iată și zeii profesiunilor : ai pantofarilor, ai fabricanților de hîrtie, ai celor ce produceau vinul, ai pensulei și-ai scrierii. Hoții au și ei zeul lor : *Song-Kiang*, celebru brigand din secolul al XII-lea. O văduvă ucisă de socrul ei patrona prostituatele. Erau divinități ale mării, divinități rustice, ale solului și cerealelor. Dacă scormonim bine găsim și un *Rege al boilor* și *Porcul transcendental*, care a înghițit la un moment dat chiar pe nepotul *Augustului de jad*, după care a fost ucis. *Doamna Cap de cal* este patroana viermilor de mătase fiind una din concubinele zeului suveran. Taoismul și budismul vorbesc despre cele 18 infernuri, repartizate între cele 10 tribunale ale legii *Yama*. Pedepsele acordate erau cumplite... Toate aceste infernuri erau cutreierate de un zeu mizericordios care umbla să salveze sufletele. Spiritele moarte sînt cărate de către alți doi zei : *Cap de bou* și *Față de cal*. Chinezii țineau cadavrul ascuns

în casă, înmormîntat superficial timp de 7 zile sau 49. După care urma adevărata înmormîntare pentru a se înlesni reîntoarcerea sufletului. O doamnă, *Meng*, oferă la poarta Infernului băutura uitării vieţii trecute. Există o *Poartă a Vieţii* şi a *Morţii* pe care urcă sufletul mort de aruncat vieţii (în filozofia chineză vom găsi de multe ori această contopire a contrariilor, a răului şi a binelui, a existenţei şi a nonexistenţei).

Infernul, potrivit aceleiaşi priviri pragmatice, are oraşe şi sate. În oraşe se intră pe *Poarta Demonilor*. Acolo sînt tribunale şi funcţionari, suflete rătăcitoare, rîuri şi poduri. Odată intrat în sala de judecată ai ocazia să te vezi în *Oglinda celor răi*. Tronează regele Yama care-ţi arată în oglindă crimele comise pe pămînt. Paradisul chinez este un Olimp, un munte aflat însă în centrul pămîntului. Suverană aici este regina mamă *Wang*, tronînd peste grădini, serbări şi jocuri. Copacii au în loc de fructe, pietre preţioase care clincăie fermecător la bătaia vîntului. Paradisul — plăji cu nisip de aur şi lotuşi. Păsările cîntă şi celebrează cele 5 virtuţi fundamentale şi doctrinele excelente. Cad ploi de flori în cea mai bună tradiţie chineză.

■

Orezăriile au fost lăsate în urmă, maşina s-a angajat într-un defileu umed care mă face să uit peisajul sterp de pînă aici. Deasupra noastră se clădeşte o ploaie neagră care ne face să ne strîngem mai bine hainele pe noi. A apărut un fel de pin, de un verde debil, foarte contorsionat, urcînd năvalnic pe stînci. Vegetaţia s-a împrospătat, frunza bucură privirea. Totul îmi aminteşte de drumul la Balbec, în Liban, prilej de a stabili identităţi între locuri geografice deosebite. Repetabilitatea

vorbește cumva despre lipsa de fantezie a naturii, dar nu e adevărat, pentru că totdeauna mirosurile sînt cele care fac diferențierile. Aici efluviile plantelor necunoscute din dreapta și din stînga sînt cu totul exotice, nu seamănă cu nimic din drumurile mele mai vechi. Există în peisajul chinez ceva ce mi se pare a fi fost corectat, deși nu-mi dau seama cum. Un lut roșu, petele feruginoase, vine albăstrui, stînca veche și în sfîrșit prezența *Tribunei Norilor*, pe creste Zidul este în fața noastră, urcînd ca o dantelă de piatră pînă departe. Aproape 3 000 de kilometri de baraj în calea celor ce voiau să violeze sanctuarul chinez. În Egipt, lîngă Piramide am avut o senzație teribilă în fața muncii ce o presupuneau acele clădiri insolite așezate în fața deșertului. E drept că numai în apropierea lor și numai gîndindu-te la strivitorul travaliu care a ucis atîta lume aveai cu adevărat senzația unui lucru nemaipomenit. Acum, privind în zarea plină de nori, tabiile și foișoarele care vegheau spre Răsărit, *făcînd să vibreze toată granița de Nord a Chinei*, în caz de alarmă, cum spune Călinescu, mă încearcă un sentiment ciudat de zădărnicie. Îmi amintesc Parthenonul și acele ruine mărețe ale civilizației grecești, îmi evoc Roma cu micile ei cartiere și le așez în fața giganticei construcții a Zidului. Proporțiile sînt zdrobitoare. Dacă aș fi văzut leagănele culturii europene după această călătorie, aș fi rămas cu un gust amar. Așa, ceea ce a tresărit atunci și s-a amflamat, se apără acum cu înverșunare. Sigur că nu e marmura divină a coastei elene, cu acele schelete dulci și zvelte, aruncate deasupra mării violete, dar Zidul este o operă violentă, incomensurabilă, fruct al unei imaginații colosale. Ideea de reclu-ziune gigantică îmi impune, izolarea unui popor de milioane, dincolo de un adăpost de piatră și cărămidă. Extragerea din lumea înconjurătoare cu bună știință,

cum ai încerca să zideşti cerul într-o ogradă, să-l fixezi, să opreşti orice vînt al spiritului şi al civilizaţiei, să întorci spatele oricui, îmi pare un imens orgoliu sau un imens complex de superioritate.

Dubla crenelură adăposteşte de fapt un drum de care destul de lat ce ar permite chiar unor vehicule de astăzi să circule în două sensuri, fără mari riscuri. Ciudată mi se pare numai perfecta stare a monumentului, fără fisură, cel puţin în acest sector în care privirea se odihneşte pe o perspectivă întinsă, amestec de cîmpii depărtate, sfîşiate de lumina soarelui, creste dure, fracturi ale muntelui care par mai degrabă o mare imemorială de piatră, încremenită de un sistem ireversibil. Bătrînii munţi Yan-Şan visează sub o pătură de nori care aduce stropi de ploaie din depărtare. Hoinărim inutil pe şoseaua de graniţă privind prin ferestrele turnurilor de observaţie. Scări întortocheate duc într-un fel de clopotniţe uriaşe care observă cele patru zări. Vai ce departe sînt de lume...

Extremul răsărit stă la picioarele noastre, fără patetism, este o bucată vastă de pămînt pe care cine ştie cînd voi mai păşi. Condori ciudaţi dau roată înălţimilor, strigînd gutural. Din cavernele memoriei, ca să parodiem pe Virginia Woolf, istoria cu cortegiile ei strălucitoare sau întunecate îmi spune poveşti de demult. Am coborît de pe metereze şi luăm masa într-un mic restaurant aflat la baza Marelui Zid. S-a făcut dintr-o dată frig, carnea se strînge pe braţe, am venit cam rău echipaţi pentru o zi în zona muntoasă. Noroc cu ceaiurile astea sublime şi cu *mao-taiul* pe care amicul A. îl încearcă cu sîrg...

Prin geamurile aburite privesc foişoarele întunecate şi locul plin de o severă grandoare...

Zidul, dacă nu fac erori, ceea ce e foarte posibil, a apărut în timpul Imperiului Cin, cînd China era unifi-

cată și conducătorii impuseseră tuturor regiunilor codul Sun Ian. Sîntem departe în timp. Ministrul Li Su introdusese forma unică de scriere, numită *siao-ciuan*, înlocuită și ea mai tîrziu de scrierea *Li-șu*, mai aproape de scrierea chineză de astăzi. Se emiseseră primele monede de formă pătrată sau rotundă, cu gaură la mijloc ca să poată fi înșirate pe colane de sfoară. Mai existau bani de forma unui cuțit sau unei cazmale. Se dărîmaseră vechile ziduri care separaseră pînă atunci statele unificate și se ajunsese la o standardizare a osiilor de care, pentru ușurarea transportului grînelor. Primul împărat Cin arsese cărți în piață pentru că ele întreținеau monopolul literar al păturilor culte, existau șosele bune și apăruseră hunii (tribul Siun-Nu), nomazi vînători din podișurile Mongoliei. Ne aflam la 200 de ani și mai bine de începutul Erei noastre, cînd generalul Mîn Tien în fruntea a 300 000 de oameni se lupta cu acest trib. Împăratul, după ce vrăjmașii fură alungați, porunci ca vechile ziduri să fie reconstituite într-unul lung și continuu, începînd de la Lindao, în provincia Gansu pînă la răsărit de fluviul Liao. Sute de mii de lucrători au murit lucrînd sub aceste ziduri, sub aceste metereze. Erau robi țărani, soldați care luptaseră și în valea Fluviului Margăritarelor, pușcăriași eliberați și colonizați. Pentru împărat se clădi un palat somptuos numit *O Fan Cun*, pe malul sudic al rîului Uei, lîngă capitala regatului. Din Siciuan și Hubei soseau uriașe trunchiuri de copaci. Ca să aveți proporțiile acestui palat trebuie spus că aripa din față, purta un etaj care putea adăposti 10. 000 de oameni, iar parterul era atît de înalt încît se putea înălța în el un pavilion de 15 metri. S-au construit de asemenea porți și poduri peste rîul Uei, palatul fiind situat pe vîrful cel mai înalt al muntelui Ciunan. Spre răsăritul capitalei, la picioarele dealurilor Lișan

s-a ridicat un mausoleu înalt de 150 metri, cu o circumferință de 2 kilometri. Tavanul camerei centrale interioare avea sculpturi care reprezentau constelațiile iar pe dușumea se aflau mări și rîuri de argint viu. 700 000 de robi și deținuți au lucrat la aceste construcții ce depășesc tot ce putem noi imagina în materie. *

Este imposibil să nu te gîndești la trecutul Chinei lîngă Zid. Vîrstele pămîntului se amestecă și un sentiment de inferioritate a europeanului se naște. Încă în secolul al XVI-lea înaintea erei noastre, omul care trăia prin aceste locuri știa să scrie, inventase arcul și săgeata, toporul și pumnalul, secera și fierăstrăul, picta pe ceramică, luptîndu-se ca într-o preistorie ce nu mai poate fi evaluată cu mamuți uriași, îmblînzind cai sălbatici și vînînd rinocerul, cerbi și bivoli legendari populau peisajul. Cu 4 000 de ani în urmă, pe teritoriul chinez apăruseră împărații, omul construia bărci, creștea viermii de mătase, topea metalele și făurise bronzul. Inscripțiile de pe oracolele găsite în mormintele regilor Șan, scrise pe carapace de broască țestoasă sau pe os, trădează cunoașterea a cel puțin 10. 000 de caractere. Ideogramele vorbesc despre un calendar care număra lunile după ciclurile lunii, împărțit în 12 perioade. Iată și un Hanibal chinez : regele Sin al șanilor, numit și Ciou, adică cel crud, care năvălise în valea fluviului Huai cu o înspăimîntătoare trupă de elefanți. Istoria chineză înregistrează drama lui shakespeare-iană : împăratul s-a aruncat în flăcările care-i ardeau palatul, încheind domnia șanilor. Nu se născuse Platon cînd Confucius scrisese cărțile sale tradiționale : *Șan-Șu, Analele epocii primăverii și toamnei, Cartea riturilor* și *Cartea cîntecelor*. Avea 3000 de discipoli cărora le preda muzica, tragerea cu arcul, con-

---

* An outline history of China — Pekin, 1958.

ducerea carelor, scrisul, matematica și riturile. Să ne gîndim că aproape de anii 225 înainte de Hristos, chinezii foloseau uneltele de fier la arat, plivit și secerat și cunoșteau folosul plantelor putrezite ca îngrășămînt, și asta începînd cu anii 475—450. Ne aflam în perioada cunoscută în istoria chineză sub titlul de *perioada statelor combatante*. Se construise un canal lung de 300 de li (înmulțiți cifra cu 502 metri și o să aveți datele exacte). Un pustiu de patru milioane de mu (un *mu* egal 7 ari) fu transformat într-o înfloritoare regiune agricolă. Se dezvoltase comerțul cu piei de rinocer și cai de rasă, se vindeau peștele și mărgăritarele, fildeșul și mătasea. Se vorbea încă de pe atunci de faimoasa mătase Ci (tot pămîntul cumpără mătase Ci), marfă a capitalei Lin-țe. În viața socială existau reguli stricte cum era aceea că aristocrației care nu se distingeau în lupte își pierdeau titlurile de noblețe. Filozoful *Mao Tzî* emisese tema dragostei universale, invitînd pe toți oamenii să se iubească. *Sun-Tzî*, un gînditor al aceluiași stat Ciao, studia căderea meteoriților și eclipsele de soare. Trăise marele preot *Ciu-Iuan*, autorul nemuritoarei opere *Li-Sao*. Din aceeași vreme e cunoscută cartea *Pen-Tao*, tabel al cîtorva sute de plante medicinale. În tratatul *Nei-Cin* se descrisese fiziologia omului și se prescriseseră cîteva metode de combatere a bolilor. Cu o sută de ani înainte de Hristos, în timpul celor două dinastii Han, biblioteca palatului regal poseda 13 000 de cărți și colegiile din capitala imperiului numărau peste 30 000 de studenți. În aceeași perioadă trăise pe lîngă curtea regală, folosind biblioteca pomenită, marele istoric chinez *Și-Ma-Țien*, cronicarul împăratului U-Di, care a muncit timp de 10 ani la cartea sa : *Însemnări istorice* (peste 2 000 de pagini, cuprinzînd istoria a două milenii). Nu vreau să-mi pun cenușe în cap, dar istoria culturii chineze devansează multe idei despre care noi

credem că sînt proprietăţi ale culturii europene. *Uan Ciun*, autorul lucrării *Vorbe cîntărite în balanţă* (Lun Hen) era unul dintre primii materialişti, luptînd împotriva superstiţiilor. Studia eclipsele şi natura fulgerului, vorbind cu dispreţ despre cei ce credeau în natura divină a fenomenelor.

În timpul împăratului *U Di* se înfiinţase un departament al muzicii şi poezia se alcătuia în forme tradiţionale. Dinastia Han a patronat inventarea hîrtiei. La o sută şi cinci ani de la naşterea lui Hristos, *Ţai-Lun*, funcţionar al împăratului, fabrică hîrtie din coajă de copac, (hîrtia marchizului Ţai). În anul 132, savantul *Cian Hen*, cunoscător al astronomiei şi al calendarului, inventează primul seismograf din lume. Instrumentul era format dintr-o urnă de aramă care avea un vas central legat prin opt tuburi cu opt balauri exteriori, fiecare îndreptat în altă direcţie. Sub fiecare balaur se afla cîte o broască tot de bronz cu gura larg deschisă. Cînd se simţea vreun cutremur de pămînt, balaurul respectiv, scăpa o bilă ţinută între dinţi, în gura broaştei de desubt indicînd direcţia dezastrului. Între 152—219 trăise celebrul medic *Ciun-Cin* care scrisese un *Tratat despre friguri* şi *Disertaţiile asupra cufărului de aur* (sinteză a medicaţiei împotriva bolilor infecţioase şi cronice) *. Iată ce voiau să apere aceste ziduri sub care s-au bătut turcii, mongolii lui Gingis-Han şi cavaleria tătară. Aceasta din urmă ameninţa Imperiul Min chiar lîngă hotarele Pekinului. Soldaţii împăratului trebuiau să facă două lucruri deodată : să lupte şi să repare fortificaţia. Marea construcţie număra acum 5 000 de li.

Pornim înapoi sub o impresie copleşitoare. Ieşind din straniul defileu, după ce am lăsat în urmă o punte de

---

1 An outline history of China — Pekin, 1958.

piatră, mai privim o dată la basorelieful care înfăţişează pe străjuitorul de Răsărit, cîntînd dintr-o lăută. Plouă mărunt peste Marele Zid, aud clopote ciudate. Poate trec turme undeva spre Nord, prin văile misterioase, acum fără soare şi fără umbre.

Condorii imperiali zboară nepăsători deasupra, vînînd cu ochi ageri ceva...

■

Un zid roşu cu ieroglife, străjuit de doi stilpi rostrali exteriori sub care păzesc lei de piatră, rostogolind bila tradiţională, cinci punţi de marmură aruncate peste un riu de jad, sus, deasupra unei tribune plate, un cort plin de lampioane de mătase, cu acoperiş de majolică. Fabuloasele animale ale Mitologiei chineze veghează colţurile întoarse spre cerul albicios, decolorat. Trecem *Poarta Păcii Cereşti* intrînd în vechea reşedinţă a împăraţilor chinezi, o suită de curţi nesfîrşite, palate şi piscine, terase năpădite de iarbă, colţuri de grădini într-o dezordine dementă, imitaţii de stînci albe ca o rocă vitroasă. Drumul de la o poartă la alta e recules, fără grabă. Avem mereu în faţă alt zid de culoarea carminului, loggii susţinute de stîlpi lăcuiţi. Elansarea acoperişurilor numeroase face din toată reşedinţa, întinsă pe 72 de hectare, veche de 500 de ani, un imens fazan cu aripi nenumărate, gata să zboare din mijlocul unei păduri de piatră. Totul vorbeşte despre imposibilitatea de a ajunge repede în faţa Fiului Cerului, despre o geografie complicată şi mai mult de curţile laterale, de mici pagode retrase sub copaci exotici, pavilioane discrete, sunînd muzical la cel mai uşor vînt. Curţile vaste au canale interioare, cu apă amorţită în ele, nemişcată, plină de lintiţă. În soarele arzător, străbaterea acestor defileuri de piatră se face peste

alte punți, mereu cinci la număr, simbolul celor 5 puncte cardinale chineze : a celor 5 ipostaze cereşti, a celor 5 elemente şi a celor 5 tonuri muzicale. Trecînd de *Poarta de Miazăzi*, ai în faţă o altă curte plină de reculegere, în faţă un pavilion, lespezi de marmură şi stîlpi lăcuiţi, apoi o altă poartă : *Poarta Supremei Armonii*, care duce spre *Palatul Supremei Armonii*, şi el despărţit de un deşert de piatră, de cinci punţi de marmură, peste o rămăşiţă de canal, probabil tot Cin-Sui-Ho, rîul de aur, acum numai o vînă verde, ostenită, exalînd aburi veştezi în voluptatea amiezii. Privirea îţi este sfîşiată de violenţa culorii stîlpilor şi sub streaşinile binefăcătoare, privind în sus, ai impresia că peste acoperişurile ondulate din olane galbene vor coborî curînd dragonii cu cozile lor pline de solzi şi se vor tîrî spre tronul către care duc cinci trepte. Balustrade minuţioase, ca o glazură de fildeş ocrotesc laturile. Nori stilizaţi, cozi de demoni, plante necunoscute într-un joc de linii ameţitor. Încăperea e deşartă, fără mobilă, dacă excludem tronul acela vegheat de inscripţii aurii. Printr-o uşă coborîm într-o altă curte, a treia mi se pare, şi ea mai plină de dale sugrumate de o iarbă palidă spre *Sala Desăvîrşitei Armonii*. Ce le deosebeşte ? Poate aşezarea butoaielor cu ficuşi, stîrcii lăturalnici de metal, elefanţii aşezaţi pe labele dinapoi, vorbind despre fericire, broaştele uriaşe cu stîlpii memoriali pe carapace, plini de ieroglife complicate, ornicele solare, formate dintr-un disc de piatră albă străbătut de o săgeată ascuţită peste care soarele aruncă umbra orelor de mii de ani. Lei fioroşi de aramă (pe cei de aur i-au cărat englezii la o năvală sau numai i-au jupuit de metalul preţios), cu gheare de vultur, pîndesc scările dulci. Am intrat în *Pavilionul Armoniei ocrotitoare*, şi el cu o curte în faţă, cu o poartă şi scări cu promontoriu, repetate ca într-o halucinaţie albă. Urmează *Pavilionul*

Purității cerești și alți dragoni și alți fenicși rostogolindu-se pe colțurile acoperișurilor, iar scări și terase și intrări laterale, dincolo de care ghicești locuri pline de umbră și de mister. Vase imense de bronz, gata să primească materiale din care se nasc fumigații parfumate, marchează distanțele. Nouă curți succesive, fără să mai numărăm pe cele laterale. Sînt înșiruite nume care mă umplu de visare : *Palatul Marei Străluciri, Pavilionul liniștii pămînțești, Palatul fericirii prelungite, Pavilionul sunetelor armonioase, Palatul primăverii veșnice,* totul se amestecă într-o confuzie muzicală. Șerpi, paoni, lectice aurite, ceainice ca o membrană în vitrine complicate, porțelanuri și orologii, unele cu rotițe metalice, altele hidraulice, cu sunete secrete de ape, turme de elefanți de fildeș miniaturali, lucrate cu mîini meștere, sobe ca niște uriașe colivii metalice, vase de alabastru, vase pentru fiert carnea, instrumente muzicale imitînd păsările, vase pentru păstrat orezul ca niște amfore baroce, arme și podoabe, totul un haos colorat pentru mintea ordonată a europeanului, într-o risipă, nu voită, sobră, paradoxal, dînd o senzație de rafinament ce nu poate fi egalat. Clopote, ocarine, gonguri rotunde cît luna, vase rituale cu desene subtile, pene, ace de păr de chihlimbar și de jad, piue de piatră, podoabe pentru cai, harnașamente bogate de piele de o vîrstă ce-mi este greu s-o stabilesc, încheieturi de hulube de căruțe, șerpi care ocrotesc de spiritele rele, vase pentru melci sacri, cu capace metalice, broaște întru invocarea senectuții prelungite, uși interioare dintr-o boaserie complicată, sugerînd ananași de lemn ca niște granade, valuri de teracotă, și ele acoperite cu solzii dragonilor tradiționali, auriți, împletiți într-un joc complicat. Într-a șasea curte intrarea este păzită de un zid de doi metri grosime, în greutate de 200 de tone, piatră cărată de pe un munte, în care s-au sculptat

norii ca un cap coafat proaspăt şi geniile cereşti. În curtea a şaptea butoaiele cu granat colorează totul, alături de jertfelnicele de aur, fîntîni de piatră lasă o apă săracă în micile bazine lustruite, ard undeva mirodenii, santal sau altceva parfumînd aerul. Sîntem într-alt veac, este imposibil să te sustragi acestei recluziuni şi anulări a personalităţii. Călinescu vedea în labirintul curţilor, în complicata dispunere geometrică a pavilioanelor şi grădinilor, dificultatea gîndită pentru supuşi de către arhitecţi de a străbate ierarhia fatală, implacabilă şi astronomică a împăraţilor celeşti.

Acum cînd încerc să descriu ceea ce-am văzut, totul se amestecă, totul creşte şi mă face să am vertigii : lanterne de aur, săli de audienţe, oglinzi verzui, cu o coclează şovăitoare, ce dă alte reliefuri lucrurilor, lemnul de palisandru şi el lăcuit şi el de cinabru, aproape violet, cu balauri solzoşi şi cu cozi ce scriu litere în infinit, sfeşnice cît firul de orez, din secolul al XVIII-lea, dulapuri, altare familiale, ştampile de jad, monştri crispaţi într-un rictus îngrozitor, certificate cerate de investitură, de acordare a dreptului de vînătoare, tavane aurite, cristale, globuri de argint imitînd stupul albinei. Cu cît înaintăm mai mult în interiorul acestor curţi, spaţiul se micşorează, devine mai umbros. Iată, în curţile laterale, templul *Pan-hî*, unde se dădeau examene, templul căsătoriei avînd ca mobilă un pat simplu, sala de jertfit porcii în care se ruga împăratul. În ultima curte, în pavilionul ceasurilor mi se pare că am intrat într-o lume de vis. Orologiile cîntă singure ca într-un muzeu în care cineva a declanşat ceea ce era neînsufleţit. Micile uzine hidraulice sau mecanice fac să se mişte flori şi fluturi coloraţi în micile lor tabernacole transparente de sticlă, perle rotitoare ne iau ochii, grifoni mici şi sgripţori de aur dau din capete, dintr-un staul ies cîteva vite urmate de ţărani într-un mers solemn, o veveriţă

mănîncă struguri în zgomotul unei căderi de apă, o pagodă face să-i crească etajele succesive. Sînt daruri de la regii englezi, de la negustorii olandezi şi coloniştii francezi, toate de o fantezie undeva copilărească, capabilă să mişte sensibilitatea imperială chineză. Iată o cămilă mergînd sub un clopot de sticlă, un senior bate un clopot, preoţi budişti lovesc un xilofon minuscul, pe un nor coboară un sfînt, un mandarin se plimbă pe lîngă un lac plin de lotuşi. Raţe şi gîşte mecanice se agită ritmic, un elefant dă din coadă, strînge trompa şi o pasăre cîntă dintr-o colivie de aur. Împăraţii erau puerili, ceea ce nu-i scutea de cruzimi neînchipuite şi se amuzau de jocul penelor unui papagal atroce. Un acrobat se ridică într-o mînă între două scaune minuscule, alt elefant cară o lectică regală. Briliante ca nişte ochi diabolici arată cifrele altui ceasornic. Pereţii fragili, parcă de hîrtie, ca nişte timpane sculptate răsună de munca scrişnitoare a rotiţelor, de filamentele de aur mişcate subtil. Afară, în curţile laterale, copacii seculari au lăsat o umbră veche şi dulce, intrăm în alte grădini şi ele pline de pavilioane mai modeste, toate pardosite cu piatră, împodobite cu paravane verzi pline de dragoni. Perdele de mătase ascund paturile curtezanelor şi pe cel al împărătesei care deţinea un buduar enorm din lemn de cireş lăcuit, plin de ligheane de aur, de perdele, pictate cu păsări fantastice, vase cloazonate, casete tivite cu turcoaze, totul enorm, mult, totuşi de un mare rafinament. Pavimentul de piatră colorată povesteşte el însuşi legende după cum ne spune ghidul, curtea doamnelor de onoare este descoperită cu greu după ce străbatem un labirint de străzi înguste, cu ferestre apropiate şi loggii sugrumate. Cerdacurile de piatră au între stîlpi fructe de mătase, pline de ciucuri, lampadare galbene şi verzi care lasă seara o lumină mîngîietoare. Curtea şi domiciliul mamei împăratului e încărcată de evantalii din

pene de păun, bastoane de aur, dragoni, cerbi și fionguri de chihlimbar...

S-a făcut seară. Umbre cenușii cad pe ziduri. Chioșcurile se estompează în amurgul zilei de vară. O, farmec al Orientului, cu ce să te asemăn ? Dintr-un fagure de piatră izbucnesc fire subțiri de apă, cu un cîntec adormitor, piscinele mustesc de pești roșii și aurii, zvîcnind voluptos a dragoste. Clipocit, tăcere, recluziune, nu mai vorbește nimeni. O frumoasă olandeză, singură, în rochie albă, înaltă și visătoare ca o văduvă, s-a rătăcit. Cineva o conduce politicos prin porțile nenumărate. Dacă ne-am opri am auzi un mers imperial. Împărații în strimfi de mătase străbat ulițele de piatră, cătînd uși tăinuite. Pe canalele verzi vîntul cară un praf fin din deșertul Gobi. Tot acest univers de piatră se înalță spre cer, plutește, cîntă, imploră, arde, dogoare. Am sentimentul levitației. Totul a încremenit, leandrul și umbra pinilor chinezi. La noapte rațele sacre din ziduri vor fugi în cer. O să le aud glasurile guturale strigîndu-se. Budha, tînăr, va dansa de zece ori împreună cu androginii săi mîine de dimineață...

■

Granet spunea că cele cinci virtuți suverane au fost inventate de către cinci suverani succesivi. Fiecare suveran avea o emblemă proprie și poseda o virtute totală. Fu-Hi și Ni-Hua au inventat riturile căsătoriei și ale cadourilor, în timp ce Cen-Nong, suveranul cu cap de bou, a fabricat prima căruță, dînd și reguli pentru agricultură. Un alt împărat făcuse fonta și primele instrumente de război. Kao-Yao este părintele Dreptului penal, civilizînd în spațiu și timp, identificînd frontierele Chinei cu marginile

Universului. Sub el s-a descoperit domnia pietății filiale și a virtuților civice.

Cei cinci suverani nu erau rude între ei și au alcătuit un calendar exact. Yu cel Mare, fondator al dinastiei Hia, a avut virtutea de a unifica imperiul. Vocea lui era etalonul sunetelor, corpul său, etalonul tuturor măsurătorilor în lungime. El a determinat numerele și era neîntrecut în interpretarea muzicii *kie*. Tot el a terorizat cele o sută de familii, iubind luxul, petrecerea și închizînd pe cei virtuoși. Atunci au căzut din cer stelele și pămîntul s-a cutremurat. Rîul Yi a secat și s-au arătat doi sori gemeni. Ceau-sin a fost un tiran odios, fiind inventatorul supliciului bîrnei arzînde.

Legende sau adevăruri, ele ne dau o imagine asupra puterii imperiale, a nestăpînitei lor forțe în viața socială. Regele, ca orice senior, scrie Granet, are strămoși și zei ai pămîntului. Strămoșul dinastiei Tcu poartă titlul de *Prințul Mei* și e senior al grînelor. Urmașii lui, în fiecare an desacralizează pămîntul printr-o primă lucrare și prezidează la strîngerea recoltei serbările.

Împăratul conduce războiul contra barbarilor și marile expediții. El e, de fapt, un pacificator și atrage asupra sa protecția divinităților marilor fluvii și a marilor munți. Munții cardinali Yo semnifică de fapt numele de Fiul Cerului.

Regele mai prezidează și Parada celor Patru Vînători sezoniere la care asistă, răspîndind în felul acesta virtutea sa asupra vînatului. Tot el ordonă ordinea sezoanelor deținînd *Mingtangul* sau așa numita *Casă a Calendarului*. Ca fiu al cerului decretează ordonanțele mensuale. Adăpostit de Casa Calendarului care e pătrată ca și pămîntul după acea credință a timpului, dar acoperită cu un acoperiș circular, el sugerează prin plimbarea în interiorul locuinței mersul astrelor și circulația dinastică de origină

divină, mai direct succesiunea dinastiilor. Fiind de origină cerească, regelui i se permite orice, chiar căsătoria princiară devine o mare afacere rituală. Ordinea lumii şi a societăţii depinde de înţelegerea celor doi suverani. Universul însuşi s-ar deregla în mersul lui fatal dacă regele şi regina nu s-ar înţelege. Dacă unul dintre ei îşi depăşeşte atribuţiile, luna sau soarele se eclipsează. Regele fără regină nu înseamnă nimic. Sacrificiile rituale se fac în cuplu. Cînd luna e rotundă şi stă în faţa soarelui, regele şi regina trebuie să se unească, echinoxul fiind favorabil naşterilor. Soţia ar poseda după această concepţie un reflex al autorităţii regelui, aşa cum luna ia lumina de la soare...

Soţiile din familia suverană aveau dreptul să sărbătorească primăvara. Marile strămoaşe au dat naştere la fondatorii dinastiilor regale, căci tradiţia istorică pune la originea unei dinastii a Fiului Cerului un Erou, născut din opere cereşti. Regina de altfel are ca emblemă Luna în care savanţii recunosc o simplă oglindă a fecundităţii terestre. Numirea de Fiii Cerului vine de la împăraţii dinastiei Han. Kao-tsu, fondatorul, spunea că a fost conceput în mod miraculos de către mama sa.

Ritualul mai cerea şi unele sacrificii cunoscute sub numele de *fong* şi *chan*. Ele erau făcute pe munţi şi ajungeau pînă la oferirea fiilor. Ceremonialul *fong* are loc în mijlocul unei bălţi aflate sub un deal de forma unui tors omenesc. Celebrarea e legată de pregătirea unui calendar favorabil dinastiei respective. În 113 un Fiu al Cerului a făcut inspecţia Imperiului său începînd cu Estul. Atunci calendarul a debutat cu data de 25 noiembrie, ziua plecării în călătorie. La mare onoare din cauza stabilirii noului calendar au fost culoarea galbenă şi numărul cinci, care erau emblemele dinastice. Reforma calendarului aduce după ea reforma totală a sistemului de măsurători

și a țevilor sonore care stabileau gama. Se crede că de atunci diviziunile anului au fost corecte, întrucît nota *yu* a redevenit pură. Principiile *yin* și *yang* s-au separat și s-au unit într-un fel regulat cu același prilej, numit *sub cer*, lumea chineză beneficiind singură de expierea triumfală a Cerului care a consacrat astfel Victoria. Fiul Cerului a luat rangul de *Om unic*.

Coborînd pe pămînt se stabilesc și reguli de etichetă și tradiție : *Regele domnește, dar nu guvernează*. El nu gîndește sau luptă în felul militarilor, de aceea învestește generali ca să conducă disputele războinice. Așa se explică puterea mereu crescîndă a mareșalilor care erau, de fapt, tatăl sau fratele reginei. Regele ca să-și consolideze dinastia recurgea la sacrificarea militarilor. Ei erau uciși unul cîte unul.

Kao-tsu, eroul național și popular n-a fost numit Fiu al Cerului. El știuse să se folosească de un curent mistic și era recunoscut după cele 72 de semne mici (puncte negre) aplicate pe șoldul stîng. Numărul 72, cum se știe, era semnul Confreriilor. Se spune despre el că s-a exercitat în *arta vieții lungi*.

Ce-Huang-ti, sfătuit de magicianul Lu, a hotărît să trăiască departe de tot ce era impur, pentru ca nimic să nu-l murdărească. Palatul său avea atîtea camere, cîte zile avea anul, cel ce-ar fi trădat locul așezării palatului ar fi fost condamnat la moarte. În jur, pe o sută de leghe, grădina și drumurile erau înconjurate cu ziduri. Se spune că împăratul acesta intra în legătură cu spiritele. Fiul său s-a decis să rămînă pe vecie în apartamentele sale spre a nu auzi discursuri proaste. Legenda afirmă că nu a ieșit într-adevăr niciodată din palat. Dacă simțea nevoia unei evadări din această claustrare, o făcea incognito, fapt ce îl punea în primejdia de a muri anonim. Palatul său era conceput ca un microcosmos. Carul

imperial era însuşi pămîntul, drapelele purtau ca insigne soarele, luna, constelaţiile, trăsnetul, insigne care apăreau şi pe hainele sale. Îşi supraveghea imperiul din vîrful unui turn înalt, spre care urca pe un drum dublu, în spirală. Se spune că în felul acesta a pus mîna pe calul roşu al cerului. Atrase de seducţia lui au venit spre turn şi şase gîşte roşii, care anunţau de fapt Marele Dragon care avea să-l ducă pe împărat la ceruri. Un trepied magic a ieşit din profunzimile pămîntului şi deasupra s-a format un nor galben în formă de baldachin. Se mai spune că în grădinile palatului său stăteau animalele pămîntului şi că în mijlocul lacurilor se afla insula nemuritorilor ce atît fusese căutată de alţii. Pe coloane înalte se aflau genii de bronz culegînd pentru ei roua pură nealterată de praful lumii. Răpirea lui s-a făcut de către un dragon cu o barbă imensă, un fel de covor fermecat pe care împăratul a fost transportat împreună cu 70 de persoane, între care soţiile şi favoriţii...

El organizase înainte pe nişte terase înalte o serbare a tinerilor, fete şi băieţi virgini care au dansat în cupluri. Dansul trebuia să-i seducă pe zei. În timpul exerciţiilor coregrafice, tinerii adolescenţi purtau în mîini facle ce ardeau în aer, prefigurînd o ploaie de stele. Aşa au apărut cometele, se zice. Înainte de a fugi în cer, împăratul sacrificase pe profesorii săi de imortalitate. Aceştia fuseseră omorîţi de către *Chai-Wong*, numit *Mareşal al Savantei Perfecţiuni* şi de către *Loun-ta*, ginerele împăratului, *Mareşal al Celor Cinci Avantagii*.

Aceluiaşi Fiu al Cerului, un devotat îi construise care încorporate cu emanaţii victorioase care îndepărtau geniile răului. Arhitecţii ridicaseră terase care să favorizeze întîlnirea forţelor divine. Împăratul a hotărît la un moment dat să nu mai mănînce şi să nu mai bea, purificîndu-se pentru intrarea în *Palatul Longevităţii*. Acolo, vrăjitoa-

rea Prințesei Spiritelor, atrăgea zeii a căror sosire provoca un vînt înspăimîntător. Cuvintele zeilor erau înregistrate pentru a fi introduse în culegerea „Legilor Scrise". Între altele, împăratul și-a măritat fata după magul eunuc, dîndu-i o dotă de 10 000 lire de aur care au fost purtate către ginere de un mesager îmbrăcat într-un costum de pene. Fericitul beneficiar a căpătat și o pecete de jad. Ceremonia s-a făcut în prezența curtenilor, iar magul eunuc, și el în costum de pene, pe o litieră pardosită cu ierburi purificatoare a luat pecetea care purta numele de *Stăpîn al Drumului Ceresc*. Împăratul credea că prin cîștigarea bunăvoinței servitorului său, va fi introdus la zeii cerului.

Frumoase legende, încărcate de o poezie ce nu poate scăpa nimănui...

■

Ultimul împărat al dinastiei Yuan a fost numit *Împăratul tîmplar* pentru că inventa modele de acoperișuri. El și-a amenajat în palat o odaie numită camera inocenței unde tinere dansatoare se dedau la balete erotice. I se atribuie crearea unei clepsidre extraordinare. Mici personaje sunau orele. Cînd bătea ceasul, un leu dansa, un fenix bătea din aripi. La 12 ziua și la 12 noaptea niște figurine treceau un pod și se întorceau la locul lor. Un alt împărat din dinastia Ming, *Siuan-To*, împărat pictor, excela în pictura pisicilor și a cîinilor. Al patrulea împărat din dinastia Mand-Chu, împăratul *Kieng-Long* (în 1736), a devenit protector al literelor și artelor. Misionarii iezuiți veniți la curtea lui descriau astfel cetatea interzisă a împăratului : un corp mare de clădiri, împărțit în trei, în mijloc aflîndu-se sala tronului, cu ferestrele acoperite cu hîrtie de Coreea, un fel de alcov

cu arcade din boaserie, plin de obiecte de preţ din jad, bijuterii, vase cu flori naturale în orice sezon al anului şi portrete ale înţelepţilor chinezi. Pe o estradă înaltă acoperită cu un covor de mătase trona împăratul înconjurat de pensule şi călimări, aflate pe mese joase. Era îmbrăcat într-un fel de rochie de damasc galben, cu dragoni şi cu o bonetă de blană neagră cu o perlă în vîrf. Nu se găseau în jur nici scaune, nici taburete. Oaspeţii se aşezau pe covor direct. Cei mai importanţi aveau dreptul să stea sus, lîngă împărat. Celelalte săli ale palatului arătau un mare lux, aveau tapiserii, oglinzi, pendule şi lustre. Mîncarea împăratului era adusă în vase de aur încălzite pe o ţeavă plînă cu cărbuni aprinşi. Palatul poseda încălzire centrală, canale pe sub camere care transportau probabil aburul unui cuptor. Asta în timp ce la Versailles totul era îngheţat tun iarna ! Palatul de vară al împăratului se afla în preajma Pekinului, la *Yuan-ming-yuan*. Avea grădini minunate, palate şi pavilioane. Rîuleţele erau dirijate astfel încît să formeze lacuri naturale. Existau trei incinte. În prima se afla palatul *His-ki-al deliciilor armoniei*. De la ferestrele lui puteai să admiri jeturile fîntînilor ţîşnind din gura unor animale de bronz, în timp ce prin boschete se auzeau sunete muzicale. În centru, în altă incintă, se afla *Intrarea Mării* în care exista un imens rezervor de apă. Un al treilea palat se numea *Casa de hrănit păsările*, avînd imense picturi pline de corăbii. Un iezuit francez, părintele Benoit, a construit un sat în miniatură, cu moară, rîu, cascade şi jocuri hidraulice. Tot aici exista şi un grozav orologiu de apă cu 12 animale care aruncau alternativ apa timp de o oră. La ora 12 cîte un jet ţîşnea din toate găurile. La construcţia interiorului, părintele Castiglione a trebuit să renunţe la scara interioară, împăratul refuzînd „să trăiască în aer“, adică la etaj. El motiva acest refuz spu-

nînd că are destul teren, nu ca europenii care caută mereu spaţiu. În *Grădina bucuriei eterne*, tatăl împăratului clădise un oraş în miniatură cu turnuri, ziduri, un port şi tribunale. Cum demnitatea lui nu-i permitea să se bucure de manifestări publice, organiza în fiecare an în acest orăşel un tîrg cu vînzare mare, cu cabarete şi restaurante, cerînd ca toate genurile de comerţ să fie reprezentate. Lumea se certa, se bătea, împăratul se amuza de animaţia asta. Eunucii se achitau de minune de obligaţiile lor, dirijînd totul. Împăratul *Kien-Long* a fost şi un mare erudit. El a comandat Academiei din Han-Lin-*Pădurea pensulelor* o antologie a tuturor lucrărilor chineze de valoare. 36 000 de volume au fost copiate în cîte 7 exemplare şi adunate într-o Enciclopedie. A fost întocmit şi un mare catalog al bronzurilor din palat. Împăratul însuşi picta şi părea încîntat de talentul pictorilor europeni de a face portrete. Avea şi un pseudonim literar care să-i corespundă şi semna *eremitul eternei binecuvîntări*. Vara împreună cu familia din haremul său se juca cu smeul sau de-a piersica în lacuri.

În incinta palatului imperial din Pekin se aflau 27 de ateliere pentru crearea obiectelor de artă : cloasoneuri, vase, emailuri. Cloasoneurile ce reprezentau animale serveau pentru arderea parfumului. În ceramică, acelaşi împărat grava poeme cu mîna lui în porcelan, jad şi bronz. Pe o farfurie se poate citi : „Umbre mişcătoare urmăresc luna rotundă". Cu ajutorul porcelanului el imită jadul sculptat, iar emailurile, sculpturile în fildeş şi bronzul. Primul său ministru, tip iscusit, devine foarte bogat. Palatul lui, numit *Palatul Norilor* are un plafon de cedru şi imita *Palatul Longevităţii*. Grădina adăpostea 64 de pavilioane pline de gărzi care păzeau obiectele de artă. Fiul împăratului suit pe tron îl sileşte să se sinucidă. Ministrul avusese 23 de magazine de schimb, magazine

pentru vinderea jadului alb, posedase 67 000 de blănuri, 144 de divanuri ornate cu aur şi lac, gonguri, săbii, avusese 140 de ceasuri de aur, 288 de rubine, 4 070 de safire, 10 arbori de coral înalţi de trei picioare şi 9 000 de sceptre de aur masiv, un serviciu de masă format din 4 288 de piese de aur. În grădină etala coşuri pline de perle şi deţinea 200 de coliere. Într-o zi şi-a permis luxul de a cumpăra pilule de aur ornate cu perle speciale, noi, găurite, care întreţineau memoria. Colecţia de tabachere a ministrului avea 2 390 de piese.

■

Spre mormintele Dinastiei Ming. Înspre răsărit cerul se înnourează, maşina aleargă iar printre cîmpii de orez în care trudesc bivoli ca în Egipt. Glod negru şi lucios, pe dealurile de un verzui sticlos, mici sanctuare cu ziduri de un roşu veneţian, pini şi leandri albi, tulburînd aerul cu mirosul lor subtil. În curţi ard focuri cu fumuri drepte, nu bate nici un fir de vînt Iar broaşte cu stîlpi votivi şi ieroglife în subtila caligrafie chineză. Coborîm, după mai mult de un ceas de mers, în faţa unei alei străjuite de statui de piatră. Elefanţi, cămile, preoţi şi demnitari abia descinşi pe pămînt, alţii încă în picioare, unii îngenuncheaţi, privind spre porţile de porfir din faţă. Alături, în vase de aramă se ardeau uleiuri scumpe. Tronuri de calcar, lespezi şi un mausoleu drept în faţă. Piramida chineză este proiectată cu vîrful spre interiorul pămîntului. Construcţia este mascată de o movilă de lut acoperită de iarbă. Nimic nu te face să bănuieşti grandoarea lucrărilor de dedesubt. Coborîm pe o potecă strîmtă. Totul este liniştit, un domeniu al uitării şi al păcii celeste. Se mai zăresc urme cafenii de ceramică smulsă în cine ştie ce vremuri. Şun ne povesteşte cum abia de curînd

(noţiunea e relativă în China), a fost descoperită intrarea secretă în acest mausoleu, pentru că poarta principală pe care aveam s-o vedem, a fost blocată de o imensă bucată de granit, grea de cîteva tone şi astupată cu pămînt. Pacea împăraţilor, a ultimilor Mingi trebuia să nu mai fie tulburată în vecii-vecilor. Un tunel lateral, şi el astupat de un bloc de piatră, a permis introducerea sclavilor, a soţiilor şi a curtenilor care au murit de vii în jurul sicriului princiar, stingîndu-se de foame şi de sete, după consumarea alimentelor aduse cu ei. Harta care permitea descoperirea acestui tunel a fost găsită întîmplător în alt loc. În jur sînt două mausolee, toate sub colinele de pămînt pe care le vedem în jur. Numai trei morminte au fost descoperite, pentru celelalte şase, o să lucreze timpul.

Intrăm într-un coridor întunecos, îngust. Afară a rămas soarele şi viaţa, de aici începe imperiul funerar al împăraţilor. Printr-o imensă poartă de marmură albă iată-ne în faţa unui uriaş promontoriu şi el de granit. Pe scara grandioasă au dansat şi au petrecut ultimele curtizane, ele se vor fi sfîşiat în faţa ultimelor cupe de vin sau a ultimelor porţii de mîncare. Resturi calcinate de vremuri, stau în jurul sicriului regal, briliantele mortuare strălucesc straniu în lumina faclelor, mătăsuri roase de culoarea cafelei acum, s-ar destrăma la cea mai uşoară atingere. Pe tronul gol de marmură al împăratului joacă umbrele faclelor. Urne şi sicrie arată locurile strămoşilor Ming, cărate şi ele aici. Coroane, turcoaze, dragoni de aur, scarabei şi ace de păr, văluri scumpe, cupe de aur din care a gustat ilustra gură, totul zace risipit la picioarele noastre într-o dezordine înspăimîntătoare şi elocventă. Tăcere şi moarte, tot ce ţine de orgoliul omenesc, de bogăţie şi dorinţă, de plăcere şi visare, este învins.

Revanşe a morţii, a meditaţiei eterne. Am urcat în Piramide, dar ele nu aveau grandoarea acestei grote regale.

Două împărătese şi un împărat îşi dorm somnul de veci între vasele pline cu ulei, alături au mai rămas două nişe de piatră neocupate în aşteptarea altor cadavre care nu au mai sosit. În dulapurile de haine construite în pereţii mausoleului atîrnă vestminte vechi. Pe jos, stau aruncaţi bani. Sînt găuriţi la mijloc şi Şun ne citeşte inscripţia săpată în aurul lor: *pentru lichidarea nenorocirilor şi prelungirea vieţii...*

Vama morţii...

Împăratul avea 58 de ani cînd a murit şi şi-a construit mausoleul la 20. A costat enorm: 800 milioane *li* şi viaţa a numeroşi sclavi. Eram în anul 1584...

— După numărul vaselor găsite în interior, constată terestru ghidul, se pare că celestei figuri, i-a cam plăcut băutura...

Privesc o mască de aur şi acei gripsori şi şerpi şi balauri. Locul lor mi se pare înspăimîntător, dar nu poţi să nu recunoşti că preţul plătit trecerii dincolo de pragul cerurilor este uriaş şi-atunci ceea ce e grandios se însoţeşte de spaimă.

Regele *Mu* ca să închidă gura poporului a folosit vrăjitori. Înmormîntîndu-şi o fiică, împăratul *Ho-Lu* a depus în lăcaşul de veci mari bogăţii, masacrînd şi o trupă numeroasă de fete şi băieţi. Un alt împărat a retezat pădurea de pe muntele Sing şi a pictat peretele de stîncă în roşu, ajutîndu-se de 3 000 de condamnaţi. Acelaşi, pe nume *Ce-huang-ti*, în anul 211 a găsit scris pe un meteorit căzut din cer o inscripţie care-l anunţa că la moartea lui imperiul se va diviza. Un geniu al apelor i-a adus un inel de jad pe care îl aruncase demult în apele fluviului Yang-tze şi în felul acesta şi-a dat seama că va muri chiar în anul în curs. Îşi făcuse o reşedinţă somp-

tuoasă, îngrijită de toate femeile capturate de la inamici. Seara clopotele şi tobele celor ucişi cîntau în cinstea lui. Pentru că se plictisea şi-a pus robii să-i construiască un drum suspendat imitînd constelaţiile de deasupra *Căii lactee*, unind cele 260 de palate pe care le deţinea, deplasîndu-se nevăzut de la unul la altul.

Împăratul Ce-huang-ti a strîns pe toţi magicienii imperiului şi i-a pus să caute drogul imortalităţii. După concepţia lui această licoare i-ar fi permis să devină om adevărat, capabil să intre în apă fără să se ude, să străbată focul şi să nu ardă, să urce pe nori fără să cadă, să fie etern ca cerul şi pămîntul. În anul 219 înainte de era noastră a trimis mii de fete şi băieţi în căutarea insulelor unde trăiau nemuritorii. A murit ucigînd un peşte uriaş care l-a otrăvit. La funeraliile lui s-a făcut o apoteoză, luminaţiile fiind susţinute de torţe de nestins, în timp ce nişte maşini aruncau mercur pînă la mare, prefigurînd rîul Galben şi rîul Albastru. Deasupra, cu artificii, se imitau toate semnele cerului. Mormîntul lui a fost săpat de 700 000 de condamnaţi castraţi. Se spune că atît era de adînc mausoleul încît au fost atinse izvoarele subterane ale pămîntului. O dată cu cadavrul său au fost închişi acolo toţi cei ce construiseră maşinile pentru apoteoză şi au fost cărate în mormînt tezaurul ţării şi femeile lui care nu aveau copii, împărtăşindu-i soarta.

Afară soarele mi se pare şi mai glorios. Granatul violent şi ficuşii se zbat de vînt. Templul *La-In-ţian* e înconjurat de palmieri pitici şi leandri aşezaţi în butoaie. Trecem de porţile cu acoperiş de olane galbene. Alei prelungi de piatră şi mirosul de pin, funerar şi el, ameţit de căldura soarelui. Un războinic de piatră a îngenuncheat lîngă noi în iarba uscată. E plin de zale, o cască enormă îi acoperă uriaşul cap. Ţine o sabie cu stînga şi pîntecele îl este apărat de o mască fioroasă. Dulcii munţi Yan-

San aruncă spre noi o răsuflare răcoroasă. Căldura parcă a mai scăzut. Dincolo de şosea, labirintul curţilor chineze şi sate mici, strînse într-un zid de lut. Claustrarea lor poate să vină şi de la clima nemiloasă, de la fierbinţeala verii cumplite care cere adăposturi şi umbră sau de la neînduplecatele vînturi de iarnă. În spate au rămas geniile pagodei *La-In-ţian*, plutind deasupra grădinilor ostoite de căldură. O coroană birmană pluteşte pe apa unui lac din apropiere. Florile au ceva gingaş, expiator, par încă vii, abia smulse de o mînă omenească. Bat lent clopote, altfel decît oriunde în lume. Timpul suspendat deasupra noastră ne doare...

■

Gospodăria agricolă din *Locu-ceau* din Sud-Vestul Pekinului e formată din 9 100 de familii de ţărani şi se întinde pe o suprafaţă de 30 kilometri patraţi. E o comună populară cum i se mai spune şi ogoarele sale sînt muncite de 5 brigăzi de producţie, întrunind 148 de echipe şi 17 200 de muncitori. Ea produce zarzavaturi pentru piaţa Capitalei Chinei şi e întemeiată în anul 1957.

Ne întîmpină preşedintele gospodăriei, un tînăr de 34 de ani, Tu-Ch-vîn, îmbrăcat într-o salopetă de doc albastru, surîzător cum sînt toţi chinezii, cu o francheţă de neimaginat pe chip şi care ne conduce pe o alee bine măturată spre sediul asociaţiei. Mobilă simplă, impresie de fragilitate, cum inspiră toate casele rurale, cu ferestre mari, acoperite cu geamuri, cu calendare roşii pe pereţi în care recunoşti fără mare greutate chipul lui Mao-Tzedun. Au şi apărut ceaiurile verzui, fierbinţi şi ţigările lungi, mirosind a tutun bun. Convorbirea se înfiripă repede, fără stinghereală din vreo parte. Comuna la început a fost o cooperativă. Raionul fusese eliberat în 1948. În

'50 a urmat reforma agrară. Pămînturile au aparţinut unor bogătaşi mijlocii. În '52 s-au înfiinţat în China primele echipe de ajutor reciproc care împrumutau cu seminţe pe cei săraci. În '53 apar cooperativele elementare, în '56 cooperativele de formă superioară. Ni se dau şi cifrele record ale acelor ani. În '57, cele 5 cooperative de formă superioară au dat 75 000 000 kgr. legume. În '63, cifra creşte la 135 000 000, în 64, deşi au redus suprafaţa cultivată s-au înregistrat 110 000 000 kgr. legume...

O femeie tăcută ne serveşte ceaiurile în ceşti subţiri. Aburii fierbinţi se urcă sub tavanul acoperit de o rogojină. De undeva a apărut a doua muscă pe care o văd în China după o săptămînă. Cu un evantai de plastic este ucisă pe loc şi convorbirea continuă ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Impresia de higienă totală ne-a însoţit şi în călătoria spre mormintele Mingilor. Pe tot drumul, lung de aproape 80 de km, nu am întîlnit decît un singur cîine. Pisici nu am văzut încă. Spre munţii Yan-Şan au apărut cămile, schimbîndu-mi dintr-o dată privirea asupra lumii din jur...

Preşedintele comunei povesteşte liniştit ca şi cînd timpul nu l-ar interesa. Fumează fără patimă şi aşteaptă să ne notăm în carnetele noastre dolofane toate cifrele. O problemă care-i preocupă pe oamenii gospodăriei sale este cea a apei, adusă de la rîul Yun-h-tin. Trebuiesc încă făcute indiguiri şi canale şi pe urmă vom mai vedea, spune el cu un surîs încîntător. În '57 fondul de bază al gospodăriei era de un milion şi jumătate de yeni, între '58—'64 a crescut la 18 000 000.

— Cu cît se plăteşte ziua de muncă de persoană ?

— Cu 2 yeni (14 lei). Dacă o familie lucrează cu mai multe persoane e foarte avantajată.

Ne sînt înşiruite dotările agricole : 8 tractoare, o prăşitoare, 23 de tractoare mici, 44 camioane, 452 pompe

electrice, 1 850 animale de tracțiune : cai și catîri. Mai există 650 de căruțe și 2 000 de încăperi pentru sere. Pe ogoare, dacă ne interesează, putem vedea tractoare românești de la *Steagul Roșu*.

Pe peretele din față stă afișată vizibil *Charta pentru agricultori* care cuprinde 8 puncte : îngrijirea solului ; folosirea îngrășămintelor ; desenul irigațiilor ; popularea solului cu semințe de bună calitate ; plantarea deasă în mod rațional ; protecția plantelor ; întreținerea cîmpurilor și întrebuințarea uneltelor.

Convorbirea noastră se apropie de sfîrșit. Mai aflăm că procesul de muncă este 75% mecanizat, că gospodăria are un magazin propriu de unelte de fier și că, datorită muncii lor, țăranii și-au putut plăti cheltuielile de electrificare a satului încă din anul 1958.

Cineva ne însoțește în scurta vizită a satului Locuceau. Așezarea are 34 de magazine de desfacere a mărfurilor, ca: sandale, pastă de dinți, perne de plastic, oale de menaj, instrumente, aparate de radio, nu ai impresia că te afli în Asia *imensă și tragică* a lui Mario Appelius, ci undeva în Europa. Carnea de porc se vinde cu 9 lei kg. în banii noștri și poate fi procurată de oricine. Privim la desfacerea uleiului într-o băcănie pitorească și pe urmă vizităm Dispensarul local, plin de borcane cu ceaiuri, pline de inscripții chineze. Micul doctor cu ochelari pare un vrăjitor arătîndu-ne leacurile farmacopeei locale, plante de diferite nuanțe și ierburi misterioase. Alături, într-un colț, un pat pentru acupunctură și desenul unui corp omenesc indicînd locurile înțepăturilor. În sat mai sînt cinci puncte sanitare și un salon al mamei și al copilului. Intrăm apoi într-o moară sătească, mirosind a grîne, și ea măturată parcă pînă la refuz. Două imense discuri de piatră se rotesc neostenit mînate de un grup electric. Făina și mălaiul, în saci bine astupați, iau drumuri necunoscute.

Satul chinez e construit simplu în jurul unei uliţe centrale, dreaptă, plină de copaci înalţi care lasă pe pămînt o umbră rară. Nu există casă fără garduri de nuiele sau de pămînt. Olanele roşii de deasupra acoperă interioarele, ascunzînd celor de la drum orice privire indiscretă. Se aud guiţaturi de porci şi pe drumul gloduros trec capre ciudate, pintenoage, înalte, cu mari bărbi albe, ca în litografiile ce înfăţişează pe vechii filozofi chinezi. Interiorul caselor lasă aceeaşi impresie mai veche de fragilitate. Pereţii par expuşi să se surpe la orice vînt mai mare, dar dacă priveşti scheletul de bambus încrederea cea mai deplină te linişteşte. Pe alocuri geamurile sînt înlocuite de o hîrtie cerată, subţire dar durabilă. Mici cerdacuri cu pămînt pe jos, apoi intrarea într-o mare odaie de primire în care vezi mobilă puţină ; lăzi, scaune, o masă, un ceas (care e arătat cu mîndrie de gazdă), în fiecare încăpere mici busturi de ipsos ale lui Mao. Sistemul de încălzire este extraordinar de simplu, căldura vine parcă din podele, trece prin zidurile subţiri şi fumul iese direct prin podurile fragile. Dormitorul, o cameră de 6 pe 6 metri în care dorm pe două paturi acoperite cu rogojini, 16 pînă la 19 persoane, una lîngă alta, pare destul de aerisit dacă ne gîndim la cei ce-l folosesc noaptea, în general, mici de statură, mai mult copii şi bătrîni. Pe mobila lăcuită sau pe dulapul de haine stau aparate de radio sau televizoare. Se folosesc ca ornamente mici calendare sau păsări de hîrtie traforată cu minuţie, cocoşi şi dragoni tradiţionali, chiar o sticlă cu etichetă poate să distreze ochiul şi este aşezată la vedere. Pe duşumea nu sînt preşuri, ci un fel de ciment ce poate fi uşor spălat şi măturat. Pereţii nu se văruiesc, au culoarea naturală a lutului. În colţuri stau oleandri în butoaie sau plante exotice decoratoare primenind aerul cu respiraţia lor secretă.

Curţile sînt înveselite de flori roşii de granat, foarte dese şi inundînd peisajul cu un foc violent. Glicine, muri de piatră ; căpriori de bambus şi geniile favorabile plutind deasupra acoperişurilor de paie, totul e mirific, exotic, de un gust aparte pentru europeanul care caută ruine, coloana ciobită, ori subterane igrasioase. Ordinea, curăţenia şi acea muţenie a satului chinez poate să decepţioneze pe cei ce caută în călătorie haloul civilizaţiei răcnitoare, pline de fum de benzină, de strigăte industriale. Acesta e un tărîm al meditaţiei, al gîndului ce nu trebuie tulburat. Satul chinez are cuviinţă, e sacru, o vatră familială mai mare, înconjurată de taină, de o pace fără sfîrşit...

■

Comunităţile agrare sînt cunoscute din cele mai vechi timpuri. Vechea culegere literară *Şî dzing* oferă unele informaţii. Comunitatea agrară a depins totdeauna de regimul apelor. Aici apar primele preocupări hidraulice. Granet vorbeşte despre *tema apelor ridicate*, legată de riturile şamanilor. Aceştia făceau pe pămînt desene ciudate care trebuiau să determine izbucnirea izvoarelor subterane, trasau adică viitoarele şanţuri. Legendarul Şun este glorificat pentru că a săpat canale pentru scurgerea apelor. În lucrarea confucianistă *Lun ü* sînt binecuvîntaţi cei ce construiau diguri şi canale. Hieroglifa care arată noţiunea de ogor înfăţişează o bucată de pămînt în care sînt încrustate canale. În *Şî dzing* se găsesc versuri ca acestea : *Fie ca ploaia să ude mai întîi cîmpul pe care-l cultivăm în comun*... precum şi adevărate proteste sociale. Profitorului i se spune (vezi Ion Banu — Filozofia Orientului Antic) *Şobolan mătăhălos şi lacom / Tot meiul vrei să ni-l mănînci / Noi am muncit din greu, dar ţie /*

De munca noastră nici nu-ţi pasă / Acum însă s-a sfîrşit / plecăm de pe ogoarele tale. În altă parte accentele împotriva exploatării sînt şi mai deschise. *Nu, preastimatul nostru domn / n-a ştiut ce-nseamnă munca / N-a fost la semănat şi nici la seceră / Atunci de unde-s cele trei sute de hambare bucşite de grîne? / Dacă e nobil să nu mai mănînce / Scutit de griji, cu inima-mpăcată / O pîine dobîndită fără muncă...*

Ideea răscoalelor ţărăneşti nu este atît de apropiată cît s-ar crede. În perioada *Djou* este remarcată figura ţăranului revoluţionar. În *I dzing*, noţiunea de *focul în sînul lacului* e privită ca simbol al chipului răscoalei. Sclavajul, după unii sinologi, ar fi fost de la început un sclavaj de stat, organizat adică şi oferind celor exploataţi şi unele avantaje.

Revoltele populare au ca izvor ori seceta, ori pustiirile barbarilor. În secolul al 3-lea e semnalată o revoltă la Cantun. Mulţimi rătăcitoare străbăteau ţara cîntînd şi devastînd satele. Ele, aceste mulţimi, voiau s-o încoroneze pe *Si-Wang-Mu*, regina mamă a Occidentului, zeiţă a Ciumei. Taoismul va face din ea cea mai populară divinitate. Se pomenesc mari catastrofe naturale. În anul 11 rîul Galben a rupt digurile şi a adus mari nenorociri; în anul 14 oamenii s-au mîncat unii pe alţii de foame.

Pămîntul chinez are deci o veche tradiţie a luptei cu intemperiile şi acordurile colective ale indivizilor sînt de asemenea în obicei fără ca cineva să facă străduanii speciale. Aici nu se poate învinge natura de unul singur.

— Două lucruri erau rare în China, spune preşedintele comunei din Locu-ceau : apa şi încălţămintea...

Riturile agricole chineze mi se pare că pot fi menţionate pentru farmecul lor. Zeul cîmpului, *Cen-nong* era invitat în sunetul tamburinelor de pămînt ars să vină să purifice culturile. De la el ţăranii învăţaseră să fo-

loseaşcă căruţa şi să bată ierburile cu un bici roşu. *Cen-nong* se şi numea *Suveranul înflăcărat*. Scaieţii giganţici erau distruşi prin foc şi apă. După incendiu se inunda totul şi după aceea creştea numai orezul. Botanica primitivă chineză cunoştea orzul, orezul, plantele textile, piperul, plantele aromate, castraveţii, muştarul, ceapa, usturoiul şi un fel de soia. În grădini creşteau piersici, caişi, castani, pruni şi duzi. Se cultiva fibra de cînepă care a produs în costumaţia chineză mantalele de paie. Viermii de mătase au dus la costumul format din tunică şi jupon.

Condiţiile de trai erau grele în vremurile îndepărtate. Ţăranii locuiau în colibe de lut sau, şi mai rău, în grote. Unii aveau colibe făcute din ramuri, dacă nu cumva trăiau în copaci. În coliba de doliu se dormea pe paie, şi drept pernă omul avea o moviliţă de pămînt. Încetul cu încetul a apărut perna, făcută mai întîi din ramuri de copac. Locuinţele erau foarte întunecoase. Ferestreie se practicau ca nişte găuri rotunde în colţul de Sud-Vest, cel mai prost luminat. Aici se aşeza patul conjugal şi se conservau seminţele. Locul era sacru deci. Tot aici se strîngeau gunoaiele care erau eliminate numai la marile sărbători ale Anului Nou. Aruncarea resturilor se făcea cu mare grijă deoarece în afara casei domnea zeul Tunet-Fulger. El era simbolizat de o bufniţă şi aceasta proteja uşile. Sub praguri se îngropau bufniţe moarte şi se depuneau pungi de ierburi protectoare. Pragul era trecut totdeauna cu o teroare religioasă. Se zicea : *Atunci cînd ieşi, fii circumspect ! cînd intri să-ţi fie frică !* Noul venit îşi scotea încălţămintea înaintea uşii. Puţurile şi izvoarele erau venerate.

Interesante erau şi jocurile rituale de primăvară. Fete şi băieţi jumătate goi treceau rîurile. Femeile se lăsau atunci penetrate de sufletele rătăcitoare. Virginele de-

veneau mame în contact cu rîurile sacre în care apele primăverii aduceau ceva nou şi vital, scos din mîlurile adîncurilor. În matriarhat casele şi satele aparţineau, de fapt, femeilor care erau păzitoare ale seminţelor pe care le conservau în colţul sacru al casei. Bărbaţii erau aproape musafiri şi trebuiau să aştepte să fie invitaţi la unirile sexuale care aveau loc pe pămîntul acela special destinat rutului. Se credea că anume acel contact cu pămîntul amestecat cu grîne ducea la concepţie, existînd o comunitate de atribute între seminţe, mamă şi pămînt. Tot acest univers domestic era înconjurat de o masă confuză de suflete ancestrale nevăzute ce aşteptau timpul reincarnării.

Societatea veche chineză se împărţea distinct în două : cea a oraşelor şi cea a satului. Cei de la oraş erau numiţi de către ţărani *mîncătorii de carne*. Ei să gîndească ! spuneau. Nobilii aveau un dispreţ funciar pentru cei de jos. În cîntecele ceremoniale spuneau destule lucruri ritoase despre cei ce trăiau numai ca să mănînce şi să bea. Pentru ţărani, oraşul era centrul ancestral. În locurile sfinte se ţineau serbări şi tîrguri. Acolo se comunica cu solul natal. La serbări erau invitaţi strămoşii. Dulci naivităţi...

Prinţii Song exercitau cultul *Sang-Lin* care era un fel de dans. Mai tîrziu, acest dans avea loc într-un anume loc unde se întîlneau băieţii şi fetele şi anume într-o pădure de duzi. Se spunea că cei din cultul *Sang-Lin* au ieşit dintr-o femeie care a înghiţit un ou de rîndunică în timpul echinocţiului de primăvară. Animalele heraldice prefigurate pe acoperişurile caselor au la origine şi ele legende încîntătoare. Licornul păzeşte rîurile, există un animal binefăcător *ki-lin*, vestitorul naşterii lui Confucius. Cocorii sînt simbolul longevităţii, broasca e efigia sacră a universului, peştii şi dragonii, salaman-

drele şi crustaceii asiatici au încărcături mistice şi sînt hiperbole pe care noi n-o să le descifrăm niciodată cu precizie. Dragonul a şi devenit emblema primei dinastii regale chineze, dinastia *Hia*. Unul dintre strămoşii acestor împăraţi se spune că s-a transformat el însuşi în dragon stînd într-un loc sfînt. O ramură a familiei se spune că creştea dragoni, iar un alt *Hia* s-a hrănit numai cu carne de dragon. Implicaţiile merg şi mai departe. Mitologia chineză cunoştea luptele dragonilor femelă cu dragonii bărbaţi care aveau loc în bălţile de lîngă rîurile revărsate. Aceste ruturi între silvani aduceau ploile roditoare. Prefiguraţiile iau forme şi mai poetice. Există o exogamie a rîurilor, o joacă sexuală subtilă a apelor. Punctele confluenţelor au devenit locuri de întîlnire pentru tineri. La sărbătorile de primăvară se culegeau orhidee şi se aruncau pe apele rîurilor, învitîndu-se sufletele ancestrale să se reîntoarcă şi să se reîncarneze. Fata primea o orhidee de la băiatul cu care se unea. Mai tîrziu aceste jocuri cu un aspect sexual au fost înlocuite, sublimate în dansuri. Înainte de a fi o emblemă princiară, dragonii deveniseră motivul fundamental al dansurilor populare, proiectînd lumea mitică a riturilor. Dragonii luau de regulă figurile strămoşilor şi erau socotiţi strămoşi materni. În mediul ţărănesc mamele devin astfel o autoritate. Mama cobora direct din mitologie şi devenea factor social hegemonic. O dată cu înlocuirea matriarhatului, dansurile de bărbaţi luară locul vechilor obiceiuri. Apăruse *dansul fazanului* care trebuia să regleze tunetul de primăvară, pasărea simbolizînd prin frecarea penelor sale zgomotul teribil al vestitorului cerului. Pentru implorarea ploilor, în timpul feudalilor se inventă dansul *Ciang-Yang*. O operaţie sfîntă era aceea a pregătirii obiectelor de metal. Aliajele în alhimie sînt de natură feminină şi masculină. Se trecuse de jertfirea fiinţelor pentru reuşita cuplării

dar la aţîţarea focului ce pregătea fonta suflau băieţi şi fete virgine în număr de 300 fiecare. Mai tîrziu, ca să vină ploaia, se aduceau vrăjitoarele în pieţe şi erau expuse la soare. Dacă nu venea nici un nor, femeile erau arse. Divinităţilor li se ofereau păr şi unghii ca gaj. Materiile se aruncau în cuptoarele încinse. Pe fluvii se lansau mirese aşezate pe paturi nupţiale, avînd loc nunta cu geniul acelor rîuri. O imaginaţie mereu germinatoare produse şi *Dragonul-torţă* sau *Dragonul-tobă*, născut din muntele Clopotului. El căpătă emblema bufniţei şi deveni simbolul celei de-a doua dinastii regale : *Yin*, bufniţa fiind pasărea solstiţiilor, a zilelor privilegiate, cînd se fabricau spadele şi oglinzile magice. Bufniţa era geniul forjei, al topirii metalelor, pasărea trăsnetului. Mai tîrziu o bufniţă galbenă apăru pe steagul regal. Un corb roşu se arătă înaintea unui triumf, regelui Ceau. Ca şi bufniţa, el era un animal de foc.

Poveştile se înmulţesc la nesfîrşit. Suveranul Yao, fiu al cerului, a tras cu săgeţi împotriva soarelui, domesticindu-şi perechea cerestă. Numai astfel a putut să domnească. Dar operaţia de a înfrunta astrele nu era la îndemîna oricui. *Wu-yi*, rege fără virtute şi degenerat, avu surpriza ca să-şi vadă propriile săgeţi întorcîndu-se din ceruri sub formă de fulgere. *Suveranul Galben* s-a hrănit numai cu bufniţe pentru ca să se identifice cu emblema lui. În felul acesta s-a ridicat la ceruri într-o apoteoză. Se spunea că fiecare om are şapte deschideri ale feţei, numai omul bine născut, prinţul adică, are şapte deschideri ale inimii. Haosul moare dacă şapte fulgere îl străpung. Tirul împotriva cerului făcea legătura între riturile de iniţiere ale vechilor forjori pentru iniţierea în arta topirii metalelor.

Mă întreb : mai cred ţăranii aceştia cu televizoare pe masă în frumoasele şi fastuoasele poveşti de altădată

care le umpleau viaţa plină de mizerie şi plictis cu basme colorate şi feerice ? Îi face civilizaţia noastră, care înaintează cu precizie şi grabă spre mediile cele mai arierate, mai fericiţi sau mai înţelepţi ? Dă scepticismul tehnic vreo valoare suplimentară spiritualităţii contemporane sau acei bătrîni despre care mi s-a povestit că înalţă încă în zilele de sărbătoare, cu copiii laolaltă, frumoase zmeie de hîrtie sau de mătase, ştiu ei ce ştiu, întorcînd spatele imaginilor venite pe calea electricităţii ?

■

Spre *Templul Norului Albastru...*

Nicăieri o antenă de televizor nu m-a interzis ca aici, în peisajul deşert, privind satele aliniate lîngă orezării. Optsprezece prăjini de bambus, nu ştiu de ce le-am numărat, de-a lungul unei uliţe. Mereu ziduri de lut şi bivoli negri, zeii acestui pămînt răscolit, muncit fără preget, cu o ambiţie de neimaginat, mereu, micile canale, copiii veseli, o lume ca în stampe. Ici-colo, oleandrul alb, familiar în peisaj ca la Roma şi rogojinile, mici cortine de culoarea porumbului copt, şi cînd decorul devine lacustru, ai în faţă un fragment dintr-un *makemono* cu sălcii şi bătrîni contemplativi, cu ape stagnînd într-o imobilitate de moarte. Am trecut de *Pagoda Fîntînii,* spre Palatul de vară. Într-o vale pietroasă plină de chiparoşi, lîngă un rîu secat, iată nesfîrşita suită de curţi interioare, cu recluziunea lor tăcută, cu misterioasa distribuţie a pavilioanelor fragile. Contactul cu mitologia chineză e plin de surprize. Dacă vii din Grecia unde marmura construieşte întreaga civilizaţie statuară, aici eşti contrazis de viziunea caricaturală sau hieratică a trupurilor imense de lemn vopsit. Generalii *Hîn* şi *Ha,* nelipsiţi din folclor, par fioroşi la prima vedere ; de

vină în această senzaţie sînt mai întîi proporţiile : statuile au cîte cinci metri înălţime. Ei agită deasupra capetelor săbii ameninţătoare, dar la insistenţa observaţiei primejdia are ceva hilar, aminteşte de costumele călugărilor noştri (acestea din urmă, mai sobre totuşi). Sînt împodobiţi cu coroane birmane de aur, vestmintele verzi cad în valuri peste trupurile masive. Ceea ce era fioros devine amabil, surîsul enigmatic trădează numai o complicitate. Cu cît înaintăm către tăcutele curţi pătrate, pline de statui de bronz (imense broaşte placide, privind infinitul cu ochi ficşi), în sunetul misterios şi solemn al unor clopote mici şi nevăzute, senzaţia de taină şi meditaţie creşte. Călugări se strecoară neauzit pe marile promontorii de piatră aflate lateral, ce păzesc cu stucaturi complicate încăperi nebănuite. Aerul e dulce şi văzduhul cutreierat de mirodenii ce ard undeva în altare nevăzute, te sileşte să visezi. În fiecare mic templu central veghează cîte un Budha cu fruntea aplecată spre genunchi. Lemnul roşu şi lumina verde, strecurată savant printre îngustele deschizături ale uşilor şi ferestrelor de aerisire, sumbra siluetă aurită a înfăţişării corectitudinii, toate la un loc nasc o umilinţă şi o părăsire involuntare. Pe o masă arde santalul între obiectele de cult. Emite un parfum moale, persuasiv, posedant ; devii mărinimos, afară tot mai răsună misterioasa muzică a clopoţelor mici şi nevăzute. Părăsim micile încăperi ameţiţi şi străbatem alte curţi cu bazine putrede, în care mişună peşti roşii, cu ochi bulbucaţi, dintr-o specie şi ea la fel de misterioasă : peştii dragon. Aici natura animală a copiat geniile de pe acoperişuri care în fierbinţeala amiezii par că vor să zboare cu aripile lor de bronz. O lume fecundă, luxuriantă, pluteşte deasupra noastră sub cerul mov. Alte altare, iar Budha înconjurat de discipoli într-o tainică încercuire meditativă. Sub

tavanele negre, verzi, albastre, împodobite cu ieroglife aurii, capetele rase ale învățăceilor sînt vegheate de o ambianță reprodusă minuțios. Demoni, plante, insecte, un baroc subtil, întrecînd orice imaginație în armonizarea regnurilor. În fața altarului celor cinci înfățișări ale lui Budha, o broască uriașă ține pe carapacea de piatră un chioșc delicat ca o bomboniera. Urcăm spre *Pagoda de piatră* pe sub mai multe porți suprapuse. Stîlpii albi au un desen obsedant : spirale și cercuri, închipuind norii, nu lipsesc păsările, șerpii și acei unici grifoni (*ci-lini*), simbolul norocului. Leii de piatră supunînd o bilă cu laba fermă, motiv fundamental în arta statuară chineză, cu coama coafată, au o grimasă ironică. Scepticismul lor e omenesc și trebuie să înțelegi că înaintea oricărui oraș sau templu te întîmpină simbolul curajului. Sfera e înlocuită în unele locuri de o progenitură cabrată, luptînd de la egal la egal cu animalul regesc.

Sfîrșiți de atîta colind în soarele de amiază, avem o surpriză finală. Subtitlul nostru însoțitor, Șun, ne introduce pe sub copaci într-un templu modest ca înfățișare. Lemnul pîrîie de vechime, cîțiva pietrari lucrează în curte, se aude un fierăstrău tăind greu materia dură, aici, înăuntru, într-o lumină violetă, iată-ne în fața a 500 de Budha ! Impresia este extraordinară. Statuile de lemn aurit par de bronz. Lumina săracă strecurată printre ferestrele strîmte luminează enigmaticele surîsuri ale celor 500 de Budha. Repetarea obsedantă a ipostazelor mă va urmări toată viața. Am o senzație de efort de a mă încorpora acestei populații divine. Mi se cere să-mi spun vîrsta și la al 41-lea Budha ne oprim. El simbolizează pe omul care-i ajută pe săraci. Explicația îmi convine pentru că în apropiere se află un altul semănînd pînă la confuzie cu domnul Voltaire, e drept, ceva mai gras, ca să nu mai vorbesc despre un altul ce pare puțin cam

vesel, ţinînd un pahar golit deasupra capului. Un Budha iubeşte caii şi altul are două capete (unul mai mic, aşezat deasupra frunţii gînditoare). Trecînd prin coridorul viu de chipuri împietrite, îmi aduc aminte de reflecţia lui Carlyle, care a spus că prima impresie a unei opere de artă cu adevărat puternice este totdeauna enervantă pînă la suferinţă. Un scriitor chinez vorbind despre arta chineză credea că asemenea mării în alegoriile nietzscheene, ea întrece în grandoare multitudinea peştilor, a crustaceelor şi a meduzelor pe care le cuprinde natura. Aici este vorba de obsesia artei, reproducerea ipostazelor are ceva demonic în ea, nu este vorba despre incontenenţa sculptorului, de munca fenomenală, dar intri într-un coşmar, nu într-un templu, realitatea dispărînd fără să simţi. Nu e senzaţia catedralei gotice care pe omul de rînd îl îngenunche prin severitate, prin sentimentul nimicniciei şi al jertfei. Nu, aici eşti condus cu familiaritate printr-o lume laică, fără nimic sever în ea. Iată ce poţi deveni, iată ce ai fost, iată ce poţi să rămîi ! Alege... Geniile petrec, conduc caii de hăţuri spre ţinuturi fără relief, stau pe scaune sau tronuri, sînt ispitite, înţelepciunea le-a născut cu un cap nou, neverosimil. Sigur că budhismul şi-a pus pecetea pe această artă, că aici există multă serenitate şi chiar o cadenţă din arta dramatică mongolă. Gestul este pozat, chiar schima studiată respiră un rafinament milenar. Iată o precizare clasică, membrele sînt inegale, dar efectul e totdeauna uluitor tocmai din cauza acestui dezechilibru. Gura realizează expresia totdeauna şi un oarecare hieratism ca o pecete a frunţii şi a privirii mereu depărtate, scrutînd interiorul. E vorba şi despre o copilărie prelungită, cum observa Lin Yutang, rasa se complăcea în ea însăşi, începînd de la Confucius. Un popor plin de tinereţe, de-

părtat parcă de maturitate și totuși un popor vechi. Antropologii moderni, afirmă același scriitor, spun că chinezii sînt tineri ca rasă, dar bătrîni în cultură. Acelei copilării prelungite i-au trebuit mii de ani ca să ajungă la maturitate. De aici grația, subtilitatea, acea deferență care mă uluiește mereu în călătoria mea. Oferirea unui ceai este o ceremonie plină de finețe, ceaiurile, ele însile, exprimă ora, anotimpul, emoția gazdei, parfumul lor îți vorbește despre cea mai aleasă grijă. Există tratate în care se face apologia artei de a bea ceaiul. Se mănîncă muguri de bambus pentru că sînt fragili și aerați. Arta culinară e o știință a asociațiilor. Țelina se consumă singură, dar dacă ți se oferă spanac cu morcovi fierți, s-a comis o barbarie. Niecăieri în lume nu te simți mai prevenit asupra a ceea ce trebuie să faci și să spui ca să nu jignești. Luînd masa la restaurantul de lîngă Palatul Imperial, într-un pavilion discret, mi s-au arătat pereții de sticlă prin care am fost invitat să privesc vasta grădină din jur. Am avut într-un minut patru viziuni ale anotimpurilor : copacii pipernicițți de sub pavilion înfloriseră, erau devorați de soarele verii, venise toamna mohorîtă peste ei și stăteau pustii sub iarnă. Și toate acestea printr-un miracol al sticlei. Am surîs gazdelor care nu manifestau nici un sentiment, deși o bucurie secretă a lor exista, și-mi era imposibil să presupun că fusesem invitați întîmplător acolo. Știam că privirea aparent apatică a prietenilor noștri era o protecție ; filozofia Sung profesează încrederea nelimitată în supremația spiritului asupra emoțiilor. S-a spus în mod răutăcios că chinezii nu iau în serios nici înmormîntarea unui cîine, mergîndu-se la speculații asupra elementului burlesc al funeraliilor (rochiile multicolore, orchestrele cu alămuri etc.). Nimic mai eronat. Știu cîtă neliniște pro-

voacă aici la o întîlnire, o întîrziere de un minut, ce presupuneri se ivesc în mintea gazdelor. Poate că n-am dormit cum trebuie sau cît trebuie, poate nu ne place hotelul în care stăm, poate mîncarea este neobișnuită pentru noi. Te simți învăluit, furat, condus spre prietenie. Nu pot să uit discreția celor ce ne servesc la hotel, salutul repetat al grădinarilor îmbrăcați în alb, ori de cîte ori ne întîlneau în drumul lor. Această atenție, această sublimare a gestului, această prevenire a gustului, deliciul culorilor, al ornamentării felurilor de mîncare chiar într-o operație atît de banală cum e aceea a unui prînz, dovedesc un rafinament rar în arta de a exista.

Părăsim templul celor 500 de ipostaze. În fața noastră se ridică *Muntele Parfumului*, un deal pietros, înconjurat de o imensă grădină. Studenți în haine sobre de doc se plimbă pe sub platani. Miracol, în jur, miresmele ne invadează, e unicul miros al plantelor în China, de o dulceață stranie, ceva subtilizat, ca și cînd parfumul însuși al naturii ar fi fost decantat în putreziri imemoriale. Frunze vechi strivite sub pași, macerate de căldura verii, pinii aceia gri care îmi amintesc grădina Borghese, cu umbra lor rarefiată făcînd aerul să vibreze muzical, cu melancolicul și infinitezimalul sunet al acelor, depunîndu-se pe pămînt într-o cădere tacită, unanimă, infinită. O pagodă de teracotă verde și maro într-o magnifică împletire care duce la confuzie cu fundalul pădurii veghind înălțimea. Cîțiva pietrari muncesc stăruitor, fără gălăgia de la noi, într-o meticulozitate impresionantă. Cărarea pietrelor pare ea însăși o ceremonie, sculptarea o alta, e multă grație în aer, cred că aici și păsările au un zbor stilizat. Stîlpii vechi ai secolului al XVI-lea răsună în ușorul vînt. De sus de tot vedem Olimpia chineză printre cîmpuri de orez. Studenții în-

vaţă cu voce tare araba şi engleza. Cum spunea vechea poezie a lui Wei Chuang pe o pictură de King-Ling ?

Ploaia pe riu e asemenea ceţei,
Şi iarba malului creşte înaltă...
Cele şase Dinastii au trecut ca un vis,
Şi cîntecul păsării e lugubru,
Sălciile zidului palatului sînt nemiloase,
Se-ntind înverzite de-a lungul a trei mile
Fantome strălucitoare...

Templul lui *Budha Dormind*, al familiei Thang, e înconjurat de piscine în care a înflorit lotusul. Pe podurile curbe de piatră aud paşii discreţi ai călugărilor. Reverberaţia apei se răsfrînge pe chipurile generalilor mitologici, al căror număr e acum de patru. Ei îl înconjoară pe Budha într-un fel de dans protector. Cel din stînga are o ţiteră în mînă, altul un şarpe, al treilea ameninţă cu o sabie, ultimul ţine o umbrelă şi îngenunche un demon. În a doua curte, triplă ipostază a lui Budha, înconjurat de 18 lohani. Broaşte imense de piatră, cu stîlpi votivi pe carapace, străjuiesc curtea a treia, în faţa altui altar. Budha doarme pe un braţ într-o candidă visare. Doisprezece discipoli îl veghează. Fruntea împodobită cu semnul indian exprimă intensa gîndire în relaxare. Vestmîntul e feeric. Extazul a trecut, Budha doarme, a devenit apa uitării...

În vasele de aramă de pe trepte mişună peştii aceia fioroşi, cu ochi holbaţi, singurul semn de viaţă în acest refectoriu. Bat iar clopote mici, decorul de ananaşi şi santal, multiplicat într-o aproape înspăimîntătoare proliferare, învie în umbrele lăsate de prezenţa şi absenţa fumului de mirodenii. Linişte stranie, sentiment de depărtare de ceea ce-ar putea să tenteze, să cheme, să nască dorinţa.

Astăzi iarba nebună a crescut peste Puntea Vrăbiei Roşii,
Soarele în asfinţit străluceşte deasupra Aleii Hainelor Negre,
Şi rîndunelele care încîntau inimile lui Wang şi Hsieh,
Uitate caută hrana lor lîngă porţi... zice poetul.

Nu pot pleca, nu mă pot desprinde de locurile tăcute, de sanctuarele vechi, pline de muzică şi parfumuri.

Lin Yutang vorbea despre fuga chinezilor de utilitate, de înclinarea lor către inutil. Iată, copacii din Pekin sînt tunşi în aşa fel încît să sugereze mereu chipul unor dragoni ; plopii de stepă, zvîrcolindu-se sub vînturile pline de nisip sosind vijelios dinspre Gobi, par în furtunile mari, cîrduri de raţe plecate în emigrare rituală. Acelaşi autor pomeneşte despre *Han-Yu*, marele confucianist al dinastiei *Thang*, care era un ingenuu. Aflat în împrejurimile Swatowului, invadat pe neaşteptate de crocodili, a scris la adresa lor o suplică grandilocventă. Crocodilii, apreciindu-i elocvenţa, au dispărut. Ruga conţine multă ironie în ea şi se dovedeşte că chinezii nu fug de stările fragile, onirice. Lin Yutang afirmă că cele mai încîntătoare creaturi din imaginaţia chineză sînt fantomele feminine. Unele sînt îndrăgostite defuncte, altele au fost dezonorate în viaţă. Ele vin să-şi regăsească iubitul şi să le facă copii. Fantomele chineze şti sînt umane, de o frumuseţe grozavă : iubesc, sînt geloase, au viaţă...

Templele şi curţile din jur mă fac să mă gîndesc la cîtă irealitate conţine viaţa aici. Cu puţină imaginaţie, toată China mi s-ar putea părea un decor pentru fiinţe metafizice...

■

Vizita la *Institutul de teatru* din Pekin a fost precedată de vizionarea piesei „Fata aviator", un mare succes local.

Sala aduce cu cinematograful *Patria* de la noi, ceva mai puţin luminat. Toate locurile sînt ocupate de un public tînăr, voios, care aplaudă la fiecare replică. Pe scurt, e vorba despre o discuţie asupra egalităţii femeii cu bărbatul. În acte jucate modern, reţinut, fără gesturi patetice, se demonstrează că şi femeile pot să devină pilot spre disperarea unui profesor cosmopolit care vrea să se agaţe de vechile concepţii retrograde fără să reuşească. Actorul care-l incarnează scoate efecte, folosind o caricatură groasă ce merge direct la inima celor din staluri. Nu lipseesc din text citatele din Mao-Tzedun, subliniate de vii aplauze.

Pe drumul către hotel, Şun ne spune că Pekinul are mai multe trupe, dar că la ora aceasta, actorii teatrelor centrale, nu sînt în Capitală. A început campania agricolă şi interpreţii dau o mînă de ajutor ţăranilor. Folosul este dublu : aceştia din urmă îi vor cunoaşte mai bine pe fiii Thaliei şi actorii vor deprinde muncile agricole...

Institutul de teatru este aşezat în mijlocul unui cîmp de orez, ca şi Institutul de Agronomie. Fiecare petec de pămînt este folosit şi ceea ce la noi ar fi o peluză plină de Canna Indica, acum, în vară, e, de fapt, un ogor în plină efervescenţă, soarele lucrînd asupra lui cu o forţă calorică pe care o simţim din plin.

Ne întîmpină două femei de vîrstă mijlocie, directoarele acestui aşezămînt cultural. Ceaiurile tradiţionale, informarea prealabilă şi pe urmă un spectacol, dat în cinstea noastră, iată programul acestei jumătăţi de zi. Deci şcoala are cîteva secţii : una de teatru obişnuit, alta dedicată muzicii care pregăteşte cîntăreţi pentru Opera din Pekin, o a treia se exercită în muzica din provincia *Hobei* (Opera *Pan-zi),* mai există o asemenea secţiune pentru *Opera din Nord-Estul* Chinei. Cei 530 de elevi

formează pepiniera artistică pe întreaga Chină, dacă nu cumva în Sud, la Cantun, cum bănuiesc, va mai fi vreo astfel de școală. După cursul elementar, cîntăreții și actorii studiază aici timp de 9 ani. Învățămîntul e gratuit.

Clasele de curs au ceva dintr-un Institut de Educație Fizică. Într-o sală de gimnastică, viitorii actori se antrenează la spaliere, pe saltea, ridică haltere și fac un fel de *judo*, mișcări înșelătoare, fente rapide care ne pregătesc pentru vizionarea care va urma. Asistăm uluiți la o demonstrație formidabilă. Elevii, foarte tineri unii dintre ei, fac cîte șase salturi mortale la rînd aterizînd cu precizie. În ansamblu are loc o explozie umană de mușchi și fețe care nu trădează vreo osteneală. Fetele nu se arată de loc mai prejos, sînt parcă mai agile și mai rapide. Se lovesc două bețe, ritmic, simulîndu-se acrobații, pentru că acrobații sînt angajați într-o teribilă serie de plonjoane în aer. Bat cimbale infernale și tobe, dintr-un fel de piculină se scot țipete stranii de păsări. Urechea noastră nu are finețea de a distinge în aceste sunete exagerate accentele pe care le aud chinezii. Un marș sacadat încheie demonstrația.

Pe o scenă mijlocie aflată undeva într-o sală a Institutului ni se înfățișează cîteva fragmente din piese contemporane și clasice. Se începe cu un fragment din *U-Șau*. În timpul revoluției, un soldat rănit de către dușmani este salvat de către o femeie, ascuns și redat vieții. Uvertura este susținută de către țitere violente și un fel de xilofon de lemn care scoate pocănituri asurzitoare, prefigurarea sonoră a războiului, cît înțeleg. Decorul e proiectat cu o lanternă magică. Un pom. Vine soldatul, tîrîndu-se. Are o față fixă, ca o mască, vopsită în roșu. Ni se spune că în convenția teatrului, roșul simbolizează cinstea, negrul pe omul dîrz, albul e trădător.

Soldatul iese din starea de agonie şi-şi dansează partitura. Baletul mimează acrobatic starea sa disperată. Pe urmă se opreşte şi cîntă cu glas ascuţit. Pe două ecrane laterale apar litere cu textul piesei, pentru cei care nu ar înţelege de la început sensul pantomimei. Instrumentele fac paralel zgomotul disperării. E o furtună de metale lovite, de tambure vibratoare, cu ceva sinistru în ele. Se mimează acum setea, soarberea ultimelor picături dintr-un bidon pînă cînd se constată că lichidul a fost isprăvit. Izbucneşte o lamentaţie îndelungată. O mandolină percutantă sau adevărate castagnete punctează acest delir disperat. Vine o fată şi ea îmbrăcată în roşu. Poartă un coş acoperit cu o basma albastră. Cîntă la rîndul său aria. Pe faţă, aceeaşi mască roşie, fixă, în care numai ochii par vii. După ce cîntă, dansează în jurul soldatului, lucrînd îndelung cu mîinile. Pe jos, un covor roşu ar vrea să spună că sîngele soldatului se scurge din belşug. Uşoară stupoare, militarul e pansat, se zăreşte gamela goală, fata cercetează în jur, nu e nici un fir de apă. Atunci se întoarce într-o parte, îşi stoarce sînul feciorelnic şi umple gamela cu lapte pe care o întinde, salvator, rănitului.

Al doilea fragment, intitulat *Transmiterea îngrăşămintelor* ne aduce în scenă un fel de Păcală feminin care cîntă cu gesturi echivoce pentru noi, un fel de zicători despre munca individuală nefastă, şi cea colectivă, plină de avantaje. Mersul femeii pare al unei păsări împiciorogate, al unei berze care parcurge distanţele cu paşi solemni. Se joacă mai mult cu ochii şi senzaţia de hieratism străbate pînă în sală.

Al treilea fragment face parte dintr-o piesă numită *Ian-Pai ţîn*. Se povesteşte viaţa unei femei de serviciu angajată la o familie nobilă. În timpul liber aceasta face exerciţii militare pentru apărarea patriei. Poartă un costum tradiţional din mătase roşie, cu perle şi pene. Un

baston manevrat cu o dexteritate diabolică subliniază jocul actriței. Apar alte patru femei și se angajează un duel cu săbiile. Totul e dansat, plin de o mișcare subtilă, de grație, ai impresia unui joc de zeițe. Se trezește și somnoroasa doamnă, arătîndu-și marea lene de care e cuprinsă. Ridică o piatră de pe jos ca pe o halteră, asta ar înfățișa forța ei socială. După aceea scena se populează cu alți membri ai familiei, îmbrăcați în costume fastuoase de mătase, trădînd un mare rafinament al gustului : vestmintele au pe ele păsări fastuoase, cum ar fi paonii, talgere în mîini și flori. Se ivește și un general care e mai înalt decît ceilalți din cauza coturnilor săi cu talpa exagerat de groasă. Deține o imensă barbă roșie pe care o agită fără încetare. De altfel totul tremură pe el, făcîndu-l ridicol, costumul de mătase, pomponul din ciucuri galbeni și dragonii cusuți cu fire aurii. Cum spunea Călinescu, teatrul chinez, ca și scrierea chineză, este o ideogramă, o metaforă perfectă în planul plasticii. Personajele au o compoziție terifică sau fantastică. Aveam să văd și generalii într-aripați, cu ochii de muscă pe care el îi văzuse în urmă cu cîțiva ani, în al patrulea fragment, din piesa : *Distrugerea obstacolelor*.

Întîi se aud tobe și flaute dulci și din culise se arată 3 generali din Dinastia Șun, cu halebarde și sulițe, ca niște fluturi devoratori. Au cîte opt aripi țepene care se agită din cînd în cînd dînd senzația de zbor. Dansul executat pe enormii și greoii coturni de lemn cu talpa groasă presupune un mare exercițiu. Poantele luate sînt miraculoase. Armele mînuite cu o dexteritate infernală. Lungul păr de cal, alb și negru, se agită în aer ca un viscol. Apar soldați în negru și alți generali străini. Săbii și buzdugane teribile se încrucișează. Conducătorul cotropitorilor are față de maimuță, e fardat special și inspiră rîsete. Două pene mari de pasăre îi împodobesc

capul. Generalii se ocolesc și încep lupta cu salturi mortale. Cimbalele bat infernal, egretele erodiului imperial sclipesc fantastic în lumina reflectoarelor. Zmeii poveștilor de demult se chinuiesc să se răpună unul pe altul, va învinge evident, binele. Totul a fost o jubilație, un amestec de grotesc sublim cu zgomote demonice.

■

La originea teatrului chinez, așa cum s-a întîmplat pretutindeni, au stat imnurile sacre, rostite, declamate sau cîntate cu prilejul sacrificiilor, amestec de muzică, mimică și dans. Cu vremea apar satirele adresate demnitarilor, calomniatorilor și lingușitorilor. Nu lipsește o poezie rafinată de curte, și ea împărțită în acte cînd era necesar. Forma și expresia erau libere. Prima intrigă amoroasă, sfîșierea dragostei neîmpărtășite, regretele și zbuciumul inimii. Cibot, unul dintre cei mai cunoscuți misionari creștini din China susține că teatrul a apărut în China în secolele XIX-XVIII înaintea erei noastre (vezi Ion Zamfirescu — *Istoria Universală a Teatrului)*, alți sinologi afirmă că el s-a născut abia în secolul al VII-lea după Hristos. Dar există dovezi că încă pe timpul lui Confucius (secolul VI. a. H.) s-au decapitat actori pentru vina de a fi făcut aluzii la suverani sau la rudele acestora. Alegoriile religioase ale budhismului au impus spectacole sacre asemănătoare cu *Misterele Evului Mediu*, în Europa. Dinastiile *Tang* și *Yuan*, dinastia *Ming* au contribuit la dezvoltarea teatrului chinez. Sub dinastia *Yuan* au fost compuse o sută de piese, în secolul de aur al teatrului chinez, contemporan cu cîntecele truverilor.

Cercetătorii stabilesc apropieri între teatrul tradițional chinez și cel grecesc. Un personaj anumit face comentariul textului pe scena chineză ținînd locul corului. Ac-

torii se fardează gros, ajungînd aproape la masca antică. Decorul de teatru chinez este alegoric, sumar, schematic, marcarea obiectelor simbolică. O caracteristică a teatrului chinez este scopul său moral. Textele cîntă în general virtuţile familiale. Condiţia curtezanei este deosebită de cea din piesele europene. Curtezana din drama veche chineză era o femeie instruită, frumoasă, citea, dansa, se iniţia în disciplinele filozofice, ea se putea întîlni cu *codoaşa* din teatrul nostru bulevardier, dar aceasta nu inspira dezgust, pentru că era, de fapt o funcţionară a căsătoriei, după tradiţie

În satire nu sînt cruţaţi nici zeii şi nici judecătorii. Piesele religioase înfăţişau în scenă cele zece infernuri tradiţionale, cu cele 72 de straturi. La început actorii erau recrutaţi din rîndul sclavilor şi nu se bucurau de consideraţie socială. Duceau o viaţă sordidă, teatrele neavînd sedii stabile. Piesele se jucau în pieţe sau în curţile princiare, rareori în palatele interzise. Plata pentru profesia aceasta era mizerabilă. De cele mai multe ori, rolurile feminine erau încredinţate actorilor tineri. Cele mai multe piese conţineau numere de jonglerie şi acrobaţie, echilibristică, etc. Suflerul urma în scenă pe actor, declamaţia, aşa cum a rămas pînă astăzi, suferă de o oarecare monotonie, e mai mult o melopee, pe un ton ascuţit. Fardul actorului pare aproape un tatuaj. Muzica, ca şi la greci, avea o semnificaţie rituală. Dansul era la mare cinste la curţile imperiale, devenind cu timpul numai un simplu divertisment.

Opera dramatică chineză se împarte în 7 categorii de piese : drame istorice, drame miraculoase, drame judiciare, drame domestice, drame de caracter, comedii licenţioase, drame mitologice, cu elemente de operă.

Drama muzicală chineză, nu Opera, cum cred unii că se spune, greşit, cere exerciţii îndelungate pentru exe-

cutarea complicatelor armonii orchestrale și vocale. Ceea ce nouă ni se pare țipăt sau falset, nu e, de fapt, decît o sublimă vocaliză de culoare locală. Pe scenă se spun monologuri în acompaniament de tobă *(daju)* și relatări ale poveștilor dramatice *(sasu)*. Există un gen pekinez de operă, numit *Tzin-tzini*. La o cercetare minuțioasă se pot descoperi peste o sută de moduri de interpretare tradițională și peste două sute de feluri de interpretări ale folclorului muzical. Urechea noastră europenească se descurcă greu în acest labirint de sunete. E și firesc. Unii cercetători vorbesc și despre măști chineze purtate numai de personaje care întruchipează animale sau eroi mitologici.

Una din cerințele dramei clasice chineze era *credința*, un mare realism în trăirea personajului, care nouă ni s-a părut că bate pînă la naturalism. Ca exemplu de rafinament teatral, ni se amintește *drama pekineză* de la curtea imperială. În teatrul chinez rolurile feminine sînt mai reduse ca ale bărbaților. Aceștia reprezintă cîteva categorii : tinerii, bătrinii, luptătorii. Personajele comice, ca servitorii sau vînzătorii, au o pată albă pe obraz, avertizează deci de la început pe spectator. Culoarea fardului de asemenea. Galbenul arată vitejia, auriul personajele celeste. Dacă un consilier imperial poartă pe frunte o semilună albă pe un fond negru, asta e semn că preferă liniștea înserării. Șeful războinic își arată vitejia purtînd ostentativ două pumnale. Împăratul mai-muțelor pe care l-am văzut cu cîteva ore înainte ține pe frunte o nucă de cocos, barba lui și mustățile au semnificații : barba plină arată pe oamenii bogați și fără frică. Dacă e împărțită în trei înseamnă că pe scenă a apărut un om cu educație, cultivat. Mustățile scurte indică grosolănia, iar dacă vîrfurile sînt ridicate ni se semnalează viclenia.

Numai cartea dedicată ştiinţei grimei cuprinde descrierea a 1800 de feluri de a pune fardul pe obraz. Costumele au şi ele o clasificare, pe ranguri şi cere o cercetare specială. Fiecare amănunt conţine o motivare logică. O fată cu flori în păr semnifică trecerea ei de la condiţia de om sărac la aceea de om bogat. Mantia albastră îl desemnează pe împărat, cea cărămizie sau albă pe un înalt demnitar. Dacă e roşie şi albastră avem de-a face cu un erou pozitiv, cînd e neagră, a apărut trădătorul. Decorul e sărac, simbolic, cinematografic, adică foarte schimbător, arătînd mereu alte locuri. Actele ajung pînă la numărul 50 şi piesele au aparenţa unui scenariu. Dacă pe un scaun se aşază un atlas brodat, avem în faţă un tron. Masa poate ţine şi loc de pat. Patul sărac e masa goală, dacă avem un alcov de bogătaşi se adaugă două beţe verticale cu perdeluţe diafane. Militarii calcă cu pas larg, măsurat în tot timpul interpretării. Savanţii au un pas liber, elegant. Femeile merg cu paşi mici, clătinîndu-se uşor, cu graţie. Cînd o femeie trece pragul unei case se sprijină de un zid imaginar şi asta o realizează cu jocul expresiv al mîinilor. Acest sprijin simbolizează fragilitatea sexului slab. Gestul ţine loc de cuvînt. Pentru şoaptă există o mişcare specială. Dacă actorul poartă un băţ cu ciucuri galbeni noi trebuie să ni-l închipuim călare. Cînd predă cuiva băţul, înseamnă că a descins. Scena poate fi şi strada şi odaia de culcare şi o cameră de la un etaj, dar pentru a ne arăta că a urcat se.suie pe o scară.

Muzica este indispensabilă în teatrul chinez. Orchestra foloseşte instrumente de coarde (viori, ghitare), suflători (flaute şi ocarine) instrumente de percuţie. În unele cazuri apar şi corurile. Muzica este veche cît China. Primele noţiuni despre muzica chineză sînt semnalate sub domnia lui *Fin-hi* (4 477 a. H.). O teorie spunea că

Ou-ki — infinitul naşte *tai-Ki*-ul — *limita*. *Tai-Ki*-ul naşte cele două principii (yi) *yingul* (negativ) şi *yangul* (pozitiv). Aceste două principii au produs tot ce există în lume, chiar şi muzica. Vîntul suflă, oceanul murmură, pasărea cîntă, omul face muzică. Omul acţionează după legea cerului, iar cerul după legea *Tao*, legea raţională. *Tao* acţionează după legea naturii. Muzica produsă de împăratul *Fîn-hi* s-a numit *Fîn-lîi* — a ajuta viitorul, sau *Si-pen*, a stabili baza. În vremea aceea numai împăratul avea voie să scrie muzică, fiind el însuşi o instituţie. După primul împărat fiecare urmaş a avut muzica lui proprie, compusă de el sau sub direcţia lui. Abia sub *Huang-ti* muzica chineză şi-a pus bazele definitive. Muzica era considerată esenţa armoniei între Cer, Pămînt şi fiinţele umane. Legenda spune că ascultîndu-se cum cîntau doi fenicşi, s-a fixat gama cromatică. Notele acestei game ar fi, potrivit datelor furnizate de către cercetătorii avertizaţi, următoarele : *huang-ciong*-ul (do) sau clopotul galbean ; *ta-li*-ul (re bemol) — marele liu ; *tai-sea*-ul (re) — marele fier de săgeată ; *Kia-tcing*-ul (mi bemol) — clopotul închis strîns ; *kon-hi*-ul (mi) — vechea purificare : *tcong-lui* (fa) *liu* cadetul ; *juei-pin*-ul (fa diez) — fecunditatea binefăcătoare ; *lin-tcong*-ul (sol) — clopotele pădurii ; *yi-tzo*-ul (sol diez) regula egală ; *nam-liu* (la) — *li*-ul Sudului ; *ying-yi*-ul (si bemol) — imperfecţiunea.

Muzica împăratului Huang-ti s-a numit *Binefacerea Universală*. Cea a altui împărat : *Marea Strălucire* (ta-chang), iar alta : *Marea Înţelegere*, toate avînd, cum uşor se ghiceşte, acţiuni psihologice asupra indivizilor. Confucius auzind-o pe aceasta din urmă nu a mai simţit nevoia de a minca carne timp de trei luni de zile. Muzica era scrisă pentru onorarea strămoşilor şi a Cerului şi se cînta la ceremonii fixe, la solstiţiul de iarnă pentru

sacrificiile aduse cerului și la solstițiul de vară, pentru sacrificiile aduse pămîntului. Totul era stabilit într-un cod bine întocmit : numărul muzicanților, al dansatorilor și al instrumenteior. Dansul a fost introdus în teatrul chinez de către împăratul *Tcion* avînd un caracter religios, simbolic. Fiecare gest făcut cu mîna sau cu piciorul indica loaialitatea sau pietatea filială. Sub dinastia *Tcion*, muzica devine un instrument politic. Se constatase că ea exercita senzații și pasiuni la ascultători. În această epocă muzicanții curții au ajuns la numărul de 1400. Instrumentele se împărțeau în mai multe categorii ; instrumente de piatră, de metal, de mătase, de pămînt, de piele, de lemn.

Împăratul *Ce-Huang-ti* (246 a.H.) vrînd să distrugă tradiția, ca să fie recunoscut primul împărat, a ars toate cărțile, afară de cele de medicină, agricultură, și manualele de ghicit. Intrumentele și cărțile de muzică au căzut și ele pradă focului. Slujitorii lui au topit toate clopotele spunînd că vor face din ele, statui colosale.

Muzica și poezia erau inseparabile. Muzică fără poezie nu era socotită muzică. Sub dinastia Ting s-a făcut prima instituție muzicală în *Grădina Perilor* unde un maestru preda regulile la 300 de discipoli. Din această vreme datează faimosul dans *Ni-Ciang-iu-i-u-kiu* (dansul dansatoarelor în rochii de culoarea curcubeului și cu mantale de pene) *

■

O uriașe alee de piatră te duce spre cel mai frumos loc din lume pe care l-am văzut pînă acum : *Pagoda Cerului* (Tien-tan) de lîngă Pekin. Un parc de mai multe hectare ascunde minunea între 5 000 de chiparoși și ia-

* *La musique des origines a nos jours.*

tă-mă urcînd mai multe trepte pînă să ajung la baza templului. De sus, de pe loggia exterioară pe care se plimbau vechii împărați, îmbrăcați în costume tradiționale, am în față fructul splendidei imaginații. Închipuiți-vă trei promontorii rotunde, suprapuse, trei talgere imense de marmură albă, înconjurate de balustrade scunde în care au fost practicate cinci punți tradiționale, spre punctele cardinale : nordul, sudul, răsăritul, apusul și mijlocul. În centru, pagoda ca o tiară de cardinal, cum o văzuse Călinescu, un cilindru de lemn de chiparos de mari dimensiuni, cu trei acoperișuri de olane albastre în vîrful cărora zăresc un lob auriu. Scările repetate dau senzația unei spume înghețate, e ca și cînd ei urca în mare într-atît confuzia cerului albicios cu albul strident al pietrei, persecută și cheamă ploaia de sus, ploaia ce nu mai vine. Pinii din jur trimit esențe subtile spre nările noastre uscate. Acoperișurile repetate simbolizează cerurile și sînt sprijinite pe 28 de coloane lăcuite care închipuie constelațiile. Coloanele din centru, patru la număr, încrustate cu dragoni aurii, sînt anotimpurile, alte 12, marginile, de un roșu ca vișina putredă, închipuie lunile anului. În zid, încă 12 indică orele. Meduzele de piatră, și ele trei la număr, sînt refracția în marmură a cerurilor de sus, din teracotă. La origine, templul a fost un pavilion în care împăratul se adăpostea cînd ploile erau mai insistente, pe urmă s-a transformat într-o pagodă, numită complicat și plin de poezie, cum totul e numit aici : *Sala rugăciunii pentru buna recoltă*. Tien-țeu, fiul celest, comunica în acest loc cu împăratul de jad, *Huan-Tien-Cian-ti*.

Interiorul e simplu, aproape dezolant. Un altar ca un scaun, un Budha enorm de lemn vechi, maroniu. Tavanul aflat la 28 de metri înălțime, plin de ieroglife și desene bizare, albastre, verzi și aurii vorbește ochilor ca și

mulțimea de șerpi, fenicși, frunze și flori de pe stîlpi. De altfel, ceea ce ni se părea mic și echilibrat din exterior trădează o vastitate pe care abia acum o constat. Diametrul pagodei măsoară 60 de metri și, fără coloanele de lemn lăcuit, ai avea impresia că te afli într-un mare circ de lemn. Paravanele, incizate de o sculptură fină, de mare minuție, mai micșorează spațiile și face locul mai strîmt, mai intim. Copacul *ha-mu* a dat trunchiul său ductil pentru ca artistul anonim să-și exercite dalta. Lanterne roșii aruncă o lumină purpurie pe dalele cenușii. Afară soarele e orbitor, totul îndeamnă la reculegere, la meditație.

Drumul împăratului pe care ne întoarcem e străjuit de butoaie mici în care expiază oleandrul. Vase imense de aramă lucesc mort sub zid. Scările cad spre o curte ocultă înconjurată de muri. Șun ne spune că aici ilustra figură imperială își asculta supușii ca un servitor. Într-adevăr, coborînd sub zidurile reci, poți să auzi șoapta celorlalți, aflați la o altă extremitate. Calculul sonor este de o precizie uluitoare. Bați din palme și asculți ecoul de trei ori. Înaintăm spre un alt templu, și el rotund, cu un acoperiș, ca o pălărie de paie de orez. Vasele care însoțesc treptele lungi și late au ceva de stea de mare, de rac, sînt șerpești. Cortegiul geniilor de pe acoperișurile din jur a pornit spre noi într-o lungă procesiune. Cai, lei și dragoni aleargă sub cerul decolorat. Pinii dau o amețeală fără nume. Patru broaște de granit veghează intrările pavilionului secundar. Dinăuntru vine fumul violet al mirodeniilor. Aici visau membrii dinastiei *Ming* în timpul ploilor. Nu știu de ce îmi evoc teatralitatea existenței imperiale. Costumele, aleea de marmură, fără sfîrșit, pinii din jur, curtea rotundă, cu ecouri de catedrală goală, totul îmi vorbește despre o scenă imensă pe care

fiii cerului se produceau zilnic, jucînd o dramă cu ecouri în sufletele a milioane de oameni.

Silueta *Pagodei Cerului* îmi aduce aminte de versurile poetului *Po-Ciu-i :*

„Atît de frumos e trupul ei
Încît zeii înşişi n-ar putea
Să adauge, nici să ia nici cît
Grosimea unei unghii."

A doua oară în China, lîngă *Pagoda Cerului* am avut sentimentul levitaţiei. Tot văzînd perfecţiunea acestor palate şi temple, muncă agravată cu artă ce exprimă armonia şi acel artistic inefabil, mă gîndesc cu disperare la existenţa noastră grăbită, de oameni moderni care ridicăm oraşe şi case ca nişte colivii, săli uriaşe precum hambarele în care tronează utilul şi nu artisticul atît de necesar arhitecturii, pentru că arhitectura este o artă la rîndul ei, nu o deprindere practică. Templul de lemn vrea poate să reconstituie natura prin imitaţie, dar el e mai curînd reconstituirea unei idei măreţe despre perfectibilitate şi atunci, cum spunea Eliade, *nu e jignitor să fii atins de aceste obiecte în loc să fii izbit de semnificaţia lor ?* Pagoda Cerului nu este, cel puţin pentru mine, o idee mistică despre cerurile asiatice, ci străduinţa spre elevaţie, tendinţa spre o stare egală a sufletului în care tot ce e mărunt, fără semnificaţie, dispare.

La o cercetare atentă mitologia chineză nu are formele exacerbate din alte locuri. Rituri păgîne, cruzimi, cu siguranţă au existat, pentru că orice religie a început de la jertfe, de la un sacru fantast şi brutal care cerea mai întîi vieţi omeneşti, trecînd în cele din urmă la sacrificiul animalelor şi terminînd la simbolistica obiectelor de cult. Dar aici cultul are aspecte mai terestre parcă. În cele mai vechi doctrine religioase, chinezii situau Cerul

ca şef al divinităţilor. În *Şî-dzing*, un *suveran ceresc* este mereu prezent. El e respectat şi temut, e promotor al virtuţii şi-al raţiunii. Voinţa lui e decisivă. I se aduc rugăciuni şi ofrande. Tot în această Biblie veche chineză (vezi Ion Banu — *Filozofia Orientului Antic)* este menţionată o divinitate a Pămîntului şi zeităţi inferioare ale munţilor şi apelor, ale pămîntului şi roadelor, care şi ele primesc jertfe. Sînt adorate : *Mama Apusului*, *Spiritul Şarpe*, *Vîntul*, *Fiica Dragonului*. În această concepţie există ideea că sufletul e nemuritor. Granet scrie că anul religios chinez începea cu *Beţia nopţii lungi*, operaţie destul de laică, care dura şapte zile. Primele şase zile ale anului erau dedicate animalelor domestice, cea de-a şaptea, omului. Anul propriu-zis are 360 de zile şi 12 luni de cîte 29 de zile. Sărbătorile religioase se terminau cu orgii. Cînd se făcea lumină se mînca în comun efigia reginei, un fel de cuminecătură. Apărea un băiat tînăr, vopsit pe corp şi pe faţă cu un roşu singeriu, simbolizînd soarele nou născut. Totul se încheia cu strigătul comun : *Să trăieşti 10 000 de ani !* Se mînca un munte de orez şi se sorbea un lac de vin. Pe mîncarea oferită se puteau desfăşura curse de care, iar pe vinul care ar fi acoperit o mare şi adîncă suprafaţă, ar fi putut pluti corăbii. Urmau rituri dramatice, se celebra o liturghie infernală, cu sacrificii şi se ierarhizau meritele. Împăratul *Ceu-Sin*, suveran nefast, i-a pus pe supuşi să bea vinul ca boii. A murit pe rug ca Sardanapal. Era între altele un bun forjor şi a ridicat un turn cu ajutorul căruia voia să ajungă la cer.

Reprezentarea cerului se făcea cu ajutorul unui burduf sau al unei tobe. Universul avea nouă ceruri (sus) şi nouă izvoare (jos). Cele nouă izvoare galbene erau sălaşul morţilor. Cerurile şi izvoarele erau despărţite de Marele Abis pe care-l descopereai cînd te îmbătai rău.

La Anul Nou, în curţile feudale se dansa de către un exorcist *dansul penei*. Exorcistul purta o mască cu patru ochi şi era înconjurat de patru acoliţi, nebunii. Purta lance, se îmbrăca în piele de urs şi avea un scut ; cei patru acoliţi erau goniţi spre toate punctele cardinale. Încă din epoca lui Confucius se stabilise că pentru întărirea prestigiului unui şef trebuia să risipeşti ordinea învechită a timpului, pentru asta fiind necesar sacrificiul unui om care era tăiat. Membrele sale se aruncau în direcţia punctelor cardinale. Victima era de obicei un dansator care poza în şef. Ritul se numea *Jang* („surghiun" şi „a ceda pentru a avea"). Orice împărat, la luarea puterii, se prefăcea că vrea s-o lase unui personaj care se ducea şi se arunca într-o prăpastie, devenind geniu.

Înmormîntarea fiilor celeşti lua aspectele unei pompe deosebite. Împăratul poseda o sosie care suporta doliul la moartea şefului familiei sale, ca şi fiii răposatului. Cel mai credincios dintre vasali mergea cu mortul în mormînt. Se executa o înmormîntare provizorie care dura 3 luni de zile. Cadavrul trebuia să se dezincarneze între apropiaţi. Multe triburi care practicau înmormîntarea dublă consumau cadavrul pentru însuşirea virtuţilor înaintaşilor. Un împărat cunoscut sub numele de *Marele Arcaş* a fost fiert după moarte şi oferit fiilor care nu l-au putut mînca. Pentru această nelegiuire au fost ucişi. Mîncarea tatălui şi a mamei era socotită ca o consumare a vietăţilor domestice.

Suveranul ca să arate legătura lui cu cerul purta pe vestminte 12 embleme. Primele trei semnificau Soarele, Luna şi Constelaţiile. Ele îi erau strict rezervate. Nobilii purtau de asemenea embleme. Numărul creştea în funcţie de rang.

Potrivit concepţiei că totdeauna cuvîntul are forţă asupra destinului, *genul* Principelui era de natură magică,

avînd o forţă concentrată. Această forţă, o dată difuzată, anima toată suflarea, prin contagiune. Era o acţiune de la spirit la spirit. Principele se gîndea la cai şi aceştia se avîntau, se gîndea la ceea ce este rău şi acel lucru se îmbunătăţea. Principele ispăşea pentru recoltele rele, pentru doliile altora, el neutraliza partea rea din orice eveniment. Dacă era secetă se acuza pe sine de lipsă de virtute, neascultînd muzică şi atribuindu-şi păcate, se îmbrăca în doliu, nu mai mînca şi plîngea zile întregi. Lua asupra lui cauza cutremurelor, vina paricidelor şi a incendiilor, a pierderii de teritorii. Pe de altă parte ambiţiona ca oraşul Capitală să devină centrul Lumii. Adună energia *yin* într-o cameră vastă şi profundă ; energia *yang* se strîngea într-un turn sau era expusă la soare. Pentru a aduna *yinul*, împăratul se aşeza pe rouă, hrănindu-şi substanţa spirituală cu forţele constitutive ale Universului. În aceste momente avea loc un fel de lubrefiere. Dacă împăratul era sătul, era sătulă şi ţara. Sănătatea lui era şi sănătatea ţării Împăratul se hrănea cu esenţe, mînca primăvara miel şi grîu, *hrană de Răsărit ;* vara, fasole şi carne de găină, *hrană de Sud ;* toamna, carne de cîine şi oleaginoase ; iarna, mei şi porc *hrană de Nord.* El ştia să combine acrul cu acidul şi săratul cu dulcele. Împăratul dacă abuza de femei, se apropia de *ku* — care era preţul exceselor. Dacă ilustrul avea tendinţe criminale sau era nedemn, orice tendinţă de sacralizare a persoanei sale se termina prin moarte. Prinţului *King-Tsin* care dorea suprimarea unei familii i s-a ghicit că n-o să ajungă să mănînce grîu nou şi s-a umflat. În casa imperială există un altar al recoltelor. Aici nu se consumă, evident, numai grîne, cu tot respectul datorat acestora. Prinţul avea terenuri de vînătoare. Se considera că vînatul îi dă putere şi era un mare mîncător de carne. Bea vin cu piper care-i spo-

rea forța. Citeodată sufletul lui, astfel întărit, evada în trupul vreunui urs sau al unui mistreț. Devenit strămoș, Principele va fi cîntat în imnuri și i se va ridica un templu, nu departe de altarul ancestral. O dată trecut în lumea preoților căpăta o forță mistică și emitea raze. Sta în mijlocul curții și ca să nu se contamineze de spiritele rele era apărat de vasali, într-o carantină splendidă din care iradia gloria.

Aceste pagode în care Principele se pregătea să-și întîmpine moartea și existența între strămoși, nu urmăreau decît să dea celui ce se reculegea o stare egală, senină : *Nirvana*, care, în sens literal, înseamnă ***cel stins de vînt***, o stare de vid intens, pentru că vidul care poate să se epuizeze nu e vidul perfect, așa cum pacea interioară pe care mai poți s-o exprimi, nu e pacea adevărată (vezi H. van Praag-*Sagesse de la Chine)*. Trebuia atinsă starea cuprinsă în cuvîntul *Tao* (care e fără formă, inefabilă și atotbiruitoare, apropiindu-te de Nirvana). *Tao* ar fi drumul, puterea de realizare, principiul eficace al tuturor lucrurilor. El se folosea combinat cu cuvîntul *to* deși erau noțiuni gemene ce se opuneau. *Tao* era eficacitatea concentrată ; *to* eficacitatea risipită în particule. Folosite separat, sau împreună, exprimau ideea de Forță, Noroc și Reușită. *Tao-to* era principiul oricărui succes.

■

Campusul Universității din Pekin mi se pare un parc imens, plin de magnolii cu frunze translucide și flori roz, nespus de frumoase, voluptoase în aerul fierbinte al verii chineze, cu un patetism care nu scapă nimănui, nici aici, unde totul este excesiv : lotușii mari, albi ca

nişte cupe, ciprii cu fuselajul lor vertical, zdrobind monotonia albiciosului cer, bambusul într-o orgie vegetală cum n-am mai văzut şi imprevizibilele cîmpuri agricole din mijlocul oraşului, întrerupînd parcă deşertul de asfalt al bulevardelor. Într-un refectoriu umbros, plin de linişte, ne întîmpină Hau-Jen, decanul Universităţii, un bărbat micuţ, cu ochelari, foarte vioi. Rectorul, Lu-Pin, preşedintele Asociaţiei de prietenie China-România, este reţinut în alt loc. Sîntem invitaţi în largi fotolii de piele şi ascultăm scurte secunde mişcarea unei maşini de răcit aerul. Perdelele de rogojini sînt lăsate pentru ca fierbinţeala aerului de afară să fie oprită şi se aprind frumoase lampadare roşii. Prin ferestrele joase se văd piscinele de piatră ale Universităţii şi un lac întins cu marginile erodate de lotuşi proliferi, dezlănţuiţi sub soarele verii. Sosesc ceaiurile verzi şi galbene, ca un tutun lichid, un miros subtil parfumează aerul, undeva se ard beţigaşe de mirodenii şi ne simţim ca pretutindeni, excelent, într-o atmosferă de intimitate iute creată. Universitatea are 9 000 de studenţi, cu aspiranţi cu tot ; sosiţi din 20 de ţări : 150 ; 2 000 de profesori, închizînd în acest număr şi pe asistenţi, lectori etc. În cadrul Universităţii funcţionează 18 facultăţi : de istorie, filosofie, literatură, limbi străine etc. Se studiază între altele, limba germană, spaniola şi engleza. La Facultatea de limbi orientale, limba mongolă, coreană, japoneză, hindi, vietnameză, urdu, birmană, tailandeză, araba etc. Studenţii şi profesorii au locuinţa în campusul Universităţii. E o cetate universitară de tipul cel mai europenesc sau american. În perimetrul său de 32 de hectare există magazine, spitale şi teatre. Privind mulţimea care străbate aleile ai impresia unui Babilon organizat, aflat la ora unor dezbateri poliglote paşnice. Clădirea e construită în stil tradiţional, curţile fiind împodobite cu statui de piatră. În 1919 Mao Tzedun

a studiat în Biblioteca alăturată. Prima grupă de marxism-leninism, aici a luat ființă, șeful bibliotecii fiind Li-Ta-Tzo, întemeietorul Partidului Comunist Chinez. Se numea *Mișcarea de la 4 Mai.*

În 1965, pe teritoriul Universității, funcționează 8 biblioteci și pot fi găsite în mica expoziție organizată în incinta ficăreia, manuscrise din secolul al IV-lea (un act de vînzare-cumpărare), fragmente dintr-o carte budistă din secolul al VII-lea, acoperite cu spirituala caligrafie a celor 10 000 de semne. Vederea unui manuscris care are o mie de ani îți dă, oricum, o senzație curioasă de inferioritate. Ni se arată caietele în care sînt lipite prețioasele relicve ale primului tipar, cu ștampilele colecționarilor și chiar caracterele făcute din lut, bronz și lemn. Aflăm și un lucru care ne umple de stupefacție : aici, încă în *1644 se tipărea în culori* o piesă de teatru religios. Un manual pe hîrtie albastră, de la începutul dinastiei *Con*, mărturie a patriotismului chinez în acel timp, impresionează prin istoria deținerii lui de către colecționari străini, hulpavi. Romanul original : *Casa de Vest — Si-sian-ci*, tipărit cu ilustrații acum 600 de ani, mă scutește de orice comentariu. Hîrtiile îngălbenite au fost traduse în limba rusă, engleză și multe altele. Un sul care ascunde un desen foarte vechi al lui Budha, jefuit de japonezi, a costat viața a 7 soldați din Armata Roșie. Iată și ieroglife din secolul al XII-lea, folosite și de Mao.

Părăsind micul muzeu al rectoratului străbatem grădina aflată sub arșița amiezii. Pe lac, un vas de piatră, ca acela din parcul *Peihai*, stă nemișcat între lotuși. E un fel de sampan mare construit în urmă cu 200 de ani de către un împărat-poet din dinastia *Cin* care i-a și cîntat durabilitatea. Lacul placid în care rîuri secate nu mai au ce arunca pare mort, distrus și o melancolie formidabilă te cuprinde.

Vizităm Institutul de Biochimie. Rectorul ei a vizitat România și e încîntat să ne conducă prin sălile de curs. Ne reține Bestiarul cu vitrine numeroase în care e împăiată toată fauna Chinei parcă. Stranii și minunate păsări, cu pene de nemaipomenite nuanțe. O maimuță ca o domnișoară bătrînă, cu păr lung și podoabe își arată trupul încremenit pe vecie. Șerpi, broaște, un mic rechin cu burta ce aduce cu fața unui om vesel, totul e luxuriant, fastuos. În acvarii tremură o mătase putredă : amphioxus, un fel de iarbă de mare, foarte proliferă și ea, ca toată natura chineză. Fluturi ciudați, ca noaptea cu stelele toate, ca lutul, ca pădurile de pin, ca stîncile, diformi, prăfoși, monstruoși, într-un mimetism vegetal fără sfîrșit, stau încremeniți în vitrinele ce par mici sarcofage de cristal. Sîntem înconjurați parcă dintr-o dată de o natură ciudată, necunoscută, tulburătoare, venind din infinitul unui mic muzeu și vorbindu-ne despre teritorii și păduri, despre apele și munții unui continent în care abia am făcut cîțiva pași și care ne va rămîne poate etern necunoscut.

■

Am trecut un pod ca o spinare de crocodil, într-atît e de șerpesc și el ca și acoperișurile, ca și frunzele copacilor și iată-ne în sala de primire a oaspeților străini din Palatul imperial de vară. Totul a fost ars în 1750 de englezi și francezi și reconstruit în 1888. Afară, prin geamurile late, se zăresc grădinile suspendate ale așezării fiilor cerești, și ele dogorite de interminabilul soare pekinez. Pășim pe covoare de mătase, subțiri și dulci ca niște membrane. Vasele au pe pereții exteriori scarabei cu aripi și oglinzile reflectă mort interioarele subtile. Pe neașteptate, într-o curte, iată un teatru înalt cît o casă cu trei etaje. Împăratul locuia peste drum, într-un

pavilion mai mic. Străzi înguste și un labirint ne poartă din odaie în odaie. Stîlpi pictați, paravane de lemn scump cu imense cozi de păun, desfășurate la nesfîrșit, chinezul simte nevoia unei istorii ilustrate, el face și din caligrafie o pictură, cu ceva abia mărturisit, cu o delicatețe a penelului pe care nu o poți înțelege decît aici, în fața peisajului lacustru ce ți se propune la fiecare pas. Totul e vag, abia subliniat, aerul e plin de abur și-atunci toate contururile se îndulcesc și dispar, e o sugestie, nu mai are nimic precis, nimic definit. Peisaj somnolent vag, indecis, plin de aburi, de arderi subtile, de mirosuri, ca o ploaie subțire pe o mătase, ceva ce cîntă și te duce în vis pe nesimțite. Chiar podurile au o înclinare moale, delicată, nu sînt abrupte, nu rup liniile în două, ele se încovoaie, se pleacă în fața naturii fără nimic falnic, nimic semeț, nimic rău, amenințător, fără brutalitatea, să spunem, a unui pustiu sau a unui canion.

Templul Fî-Si-An-Ki, al strămoșilor, se află în vîrful unei coline pe care o urci între oleandri albi și roșii, palmieri pitici, magnolii dezlănțuite, păsări și dragoni, plutind între norii de piatră ai balustradelor ce te însoțesc pînă sus. Împărăteasa *Tî-Sî*, ne spune însoțitorul, în loc să construiască o flotă cu banii strînși, a făcut această grădină. Portretul ei trădează o fire totuși hotărîtă, rece, privirea ii este ageră și depărtată în același timp. E îmbrăcată într-un fermecător vestmînt galben, ține un evantai și tronul are gheare de dragon de aur. În spate, un peisaj de un exotism extrem-oriental. Gioconda chineză este o voluntară ducînd treburile împărătești în spate cu multă demnitate. Sculptura din jur mi se pare de un mare rafinament. Lemnul negru, lăcuit, a fost scormonit de o mînă dibace. În jad și în cloasoneuri, universul domestic al acestor figuri ilustre sînt reproduse la o scară mică, plină de fantezie și îndeminare.

Fildeşul lasă să iasă din el fructe, flaute, scene rituale, fluturi. Pe pereţi, ochii cozilor de păuni strigă din violetul lor strident. Ceasurile şi porcelanurile muzicale, *Kiun* (clar de lună), umplu de mister odăile. Mă gîndesc ce sceptic trebuie să fie chinezul cînd i se vorbeşte despre grandoarea culturii europene.

Templul strămoşilor imperiali e susţinut de stînci artificiale de calcar, rostuite cu migală într-un sens, tradiţional şi el. Pagoda adăposteşte un Budha cu doi discipoli, din lut aurit, dormind parcă sub un tavan verde şi înconjurat de stîlpi roşii. Înţeleptul e conceput ca un mare ananas tăiat în două, aluzia este evidentă. Cei doi discipoli au îmbrăcăminte şi arme ca războinicii...

Coborîm pe o terasă de unde zărim o deltă plină de orezării. Munţii mici din jurul Pekinului au trimis un vîntuleţ care agită pinii din jur. Trunchiurile lor uscate sună ca ample viori făcînd să vibreze aerul de mirosuri.

Prînzul îl luăm pe corabia de piatră din mijlocul lacului din parcul *Peihai*. Raci, un fel de salam uscat, bere, pui tocat, pîine cu orez, fasole de bambus cu ardei şi ceapă fiartă, fasole verde amestecată cu usturoi, alt fel de pîine de soia, dulce la mijloc şi supă finală de burtă de rechin. Înaintea unei furtuni de nisip care aduce parcă tot pustiul Gobi deasupra Capitalei, se ridică un nor negru ca smoala care ne sileşte să aprindem farurile la maşină în plină zi. Iată-ne din nou pe uliţele ceremoniale ale vechiului teritoriu al palatului imperial. În apa verde a canalelor ard lotuşi patetici. E linişte, nimic nu presimte furtuna ce va veni. Mă gîndesc la un trecut mort, şi încerc cu memoria să reconstitui ceea ce numeam teatralitatea vieţii chineze de la curte...

Granet spunea că Seniorului nici nu i se vorbeşte, nici măcar la persoana a treia cum s-ar putea presupune. Se vorbeşte numai servitorilor şi anume în prezenţa lui.

Sfaturile se dau indirect. Cel care vine în audienţă la Principe nu priveşte cînd vorbeşte, nici mai sus de capul Seniorului, pentru că asta ar fi semn de aroganţă, nici mai jos de centură. Dacă ai privi mai jos de brîul care înconjoară mijlocul împăratului ar însemna că eşti supărat pe el. În lături dacă te-ai uita, ar fi şi mai grav : ai avea sentimente rele faţă de suveran. Vasalul deci se uită niţel mai sus de bărbie, cu priviri directe. Discreţia servitorilor este absolut obligatorie. Aceştia au şi ei de respectat reguli stricte. La înclinarea pe care o fac, lasă mîinile cît mai jos posibil. Scribul înregistrator al celor ce i se dictează nu scutură praful înaintea seniorului pentru că unde trăieşte acesta, e ordine şi curăţenie. Marii ofiţeri se spală de cinci ori pe zi şi nu intră niciodată în apartamentul femeilor.

Viaţa augustului suveran este studiată de către analişti. El trăieşte sub ameninţarea istoriei, orice gest e greu de consecinţe. Seniorul nu joacă şi nu glumeşte cu supuşii. Ce-a făcut, e bun făcut, ce-a spus, e bine spus. El ascultă numai muzica tradiţională, se ţine drept şi e circumspect. Chiar şi aşezarea unei perne cere un ceremonial, trebuie să stea drept, imobil, inactiv şi mut aproape. În Consilii spune doar cuvîntul Da, angajînd destine şi se exprimă de obicei în formule consacrate. Cînd împăratul a coborît la chestiuni personale urmările au fost grave. El nu dă detalii şi nu se ocupă de administraţie, ci se foloseşte numai de prestigiul său, pentru el lucrează vasalii. Puterea princiară, aşa cum ştim, e bazată pe virtuţi de esenţă magic-religioasă, nu e o putere de comandă, ci una de animaţie, seniorul e şeful unei ierarhii, un şef de stat.

Vasalii chinezi aveau două obligaţii : ţinerea consiliilor şi cea a serviciilor. Administraţia militară stătea la baza administraţiei civile. Ministrul de război ţinea şi ca-

ciastrele, dar se îngrijea și de provizii. Armele aparțineau lui *Sen* și emanau o virtute periculoasă. De aceea erau închise. Cînd se folosesc, omul are mai întîi nevoie de o perioadă de abstinență. Postul îl ține în templul ancestral, comunicînd cu strămoșii și făcînd un sacrificiu. În jurul altarului se adună o grămadă de pămînt. Cînd începe războiul e adus steagul păsării roșii (în Sud), urmat de steagul războinicului întunecat. În Nord, pe steaguri, apar : broasca țestoasă și șarpele. În aripa dreaptă, tigrul alb, la aripa stîngă : dragonul azuriu. Ordinele, ca într-un balet, se dau cu ajutorul drapelelor. Armatele campează una în fața celeilalte și așteaptă ziua favorabilă atacului, indicată de către șamani. Se ascultă pămîntul ca să se afle dacă inamicul se teme sau nu. Erau consultate de asemenea tablele prinților defuncți și broasca țestoasă. Primii atacau cei din detașamentele de amnistiați și devotați morții tăindu-și gîturile în contact cu adversarul și strigînd. Se crede că în felul acesta un suflet furios exală din răni și duhul cel rău al sinucigașilor se agață de inamici, aducîndu-le o soartă nefastă. O dată cucerită cetatea, învinșilor li se ardeau arborii sacri pentru ca să vie mai repede înfrîngerea. Dacă cineva măsura scîndurile porții cetății era un semn de război. Lupta avea loc și ea după un ceremonial. Luptătorii, față în față, își spuneau lucruri politicoase și înainte de înfruntarea lor își trimiteau vin. Vasalii se înclinau de cîte trei ori în fața stindardelor, iar în fața șefilor, dușmanii își scoteau căștile. Un senior nu era atacat de vasali, seniorii se băteau numai între ei, egali între egali. Lupta era cavalerească și dacă se plătea ceva, lupta decisivă se ocolea. Se făceau cadouri în arme și se cruța dușmanul cu un gest. Cel mai rușinos lucru : să fugi de pe cîmpul de luptă.

Fabrica de obiecte de artă populară se află undeva într-o periferie a Capitalei chineze şi are de departe aspectul unei uzine metalurgice, cu coşurile ei roşii, cu atelierele în care ard flăcările unor cuptoare mari. În diferite secţii se lucrează covoare, obiecte de jad, de fildeş, din lemn, deci se face sculptură şi ţesătorie, după necesităţi. Cei 740 de salariaţi sau numai o parte din ei, pentru că presupun că se lucrează în schimburi, se aflau la programul de gimnastică. În curtea interioară, bărbaţi şi femei îşi răsuceau trunchiul după canoanele suedeze. Un tînăr fluiera ritmic şi lucrătorii arşi de soare se aplecau în faţa sa desfăcînd larg braţele în aer. Eram undeva la *Eton* sau la *Cambridge* ? Nu, aspectul sănătos şi tînăr al muncitorilor nu mai avea nimic comun cu vechile reportaje ale lui Fajans despre China.

Însoţitorii ne spun că arta lucrării jadului cerea şase ani bătuţi de studii, acum, cu ajutorul cursurilor speciale, termenul a fost redus la jumătate. Exista, după spuselor lor, şi un aspect egoist al muncii, trădarea proceselor de fabricaţie nu se făcea oricui. Existau, de pildă, familii specializate numai într-o singură operaţie, acum toată lumea ştie totul dacă vrea să înveţe. Salariul mediu este de 60 de yeni pe lună şi, evident, cei ce muncesc cu mai mulţi membri ai familiei, sînt mai avantajaţi. Fabrica are cantină, şcoli de calificare, băi, grădiniţe etc.

Trecem la vizitarea secţiilor, lucru foarte plăcut pentru noi. Iată-ne deci în secţia desenului în cristal. O pensă trasează în metalul proaspăt motivul principal. Cu o alta, cu vîrful sucit, se ia tuşul dintr-o călimară alăturată şi se aşază picătură cu picătură în şanţul trasat. O sticluţă de 50 grame ca să fie desăvîrşită cere unui singur lucrător o săptămînă, cîte opt ore pe zi. Vasele de

lemn sculptate sînt înmuiate în apă şi cu o daltă fină se lucrează pe ele ca într-o cocă sau ca în lut. Acoperirea cu vopsea a aripilor unui dragon minuscul cere o răbdare de înger. Orice grabă sau neatenţie duce la pagube irepara-bile, obiectul de artă din mîna lucrătorului valorează la livrare 200 de yeni, adică de trei ori salariul său lunar.

Iată alt atelier unde pe un schelet de fier este aşezat vasul în care au fost săpaţi un fel de faguri care sînt umpluţi cu vopsea lob cu lob. Cupa este transportată în cuptoare unde are loc o ardere la temperaturi de 800—1000 de grade! După aceea este reintrodusă de cîteva ori în cuptoare şi devine roşie, incandescentă. Plimbarea va-sului de la cald la rece se face cu ajutorul unor cîrlige ca de caracatiţă. Arderile ţin 3 minute. Într-un alt loc asist la şlefuirea cu cărbuni de lemn a obiectelor cu ajutorul unor polizoare foarte rapide. Vasele de metal dau după acea o impresie extraordinară de fragilitate a culorilor. În al treilea atelier găsim pe un lucrător care lucrează la o zeiţă de fildeş în valoare de 7000 de yeni. Aceasta cere 7 luni de lucru migălos deşi nu întrece în mărime o ceaşcă de ceai. Lucrarea unui cal de chihlimbar ia două luni. O corabie minusculă, cu echipaj cu tot are ca termen de livrare trei luni de zile. Puţin cîte puţin pătrundem într-un univers infim, migălos, vrăjitoresc. Se lucrează monturi de argint, brăţări minuscule, reţele fine de metal preţios, lănţuguri care sînt alcătuite zale cu zale şi lipirea se face cu un ac fin, ca şi cînd ar fi vorba de bijuteriile unor furnici. Cercei infinitezimali, cum ai delira într-o nucă, platoşe subţiri, aproape transparente, arta migalei la chinezi este cunoscută de secole, nu cere nici o prezentare, dar altceva simţi cînd te afli aici, într-un univers diavolesc cerînd un ochi extraordinar, sagacitate, fantezie şi acea acurateţe a mîinii, a lucrului executat parcă într-o pastă de aer. Într-o masă de lac se fac in-

tarsituri de fildeş, aplicaţii gingaşe într-un desen nebun, mici mandarini şi păsări ale paradisului exotic, flori şi insecte fantastice iau chip în marea de lemn scump. Fildeşul e tăiat cu fierăstraie subtile, de o finețe şi precizie de ceasornicărie elveţiană.

Un traforaj divin lucrează pentru artist, scoţînd sunete abia auzite. Sub el rămîne o mălură fină de piatră. În lemn, dălţi abia văzute scot efecte sublime. Într-o bucată de mărimea unei cutii de chibrituri se imaginează porţi, columne şi porticuri repetate într-o lipsă de perspectivă pe care noi nu o înţelegem ; peisajul nu are adîncime, dar devine prolifer, e ca o lume prea multă, barocă, înghesuită, efectul nefiind mai puţin colosal. Aşa cum din enormitate se pot scoate accente nemaipomenite, tot astfel, un univers care nu poate fi deslușit decît cu lupa, nu e mai puţin grandios cînd te gîndeşti la efortul ce l-a generat.

■

Deşteptarea la 5,30 dimineaţa. Micul dejun luat repede şi plecarea la aeroport cu maşina cea neagră, largă cît o sală de dans. Capitala Chinei are o strălucire specială. Seara, străzile sînt udate şi-acum numai roua de pe frunzele copacilor mai vorbeşte despre o răcoare pe care nu o poţi avea decît la orele cele mai matinale. Trecem de zidurile Palatului Imperial şi privim apa verde din canalele nemişcate. Sînt de lăţimea Arnului la Florenţa şi reproduc exact murii roşcaţi, bătrîni, năpădiţi de sălcii şi o înduioşare tristă mă cuprinde. Ne vom reîntoarce aici înaintea plecării, dar o fărîmă de suflet mi-a rămas în oraşul acesta nemaipomenit...

Îmi aduc aminte de reportajul lui Fajans care evoca micile case gris, în care seara ardeau opaiţe şi micile

ceainării în care bătrînii își sorbeau ceaiul. El vorbea despre acei ochi pînditori ai revoluției care vor lua cu asalt orașul. Unde sînt ulițele nămoloase, unde curțile mizere și acele prostituate ce nu făceau cinste acestei țări pure, loc al incantării, nu al desfrîului ? Unde bogătașii insolenți ce vînduseră străinilor nu numai conștiințele, dar și pe fiicele Chinei, atît de pure, de delicate și frumoase ? Peste trecutul îngrozitor a căzut o uitare mîndră. Pekinul e o grădină splendidă în care trecutul vegetează somnolent în monumentele sale grandioase, un imens cimitir alcătuit cu artă de-a lungul a mii de ani. Ceea ce s-a adunat are o valoare inestimabilă, proporțiile civilizației lui nu pot fi imaginate. Europeanul trebuie să vadă, *nu să știe* această artă și această civilizație, altfel îi va veni foarte greu să creadă în ea...

Aeroportul e în față, de-a lungul șoselei am întîlnit sute de bicicliști care porniseră devreme spre ogoarele din jur. Aveau chipuri proaspete și nu acea indispoziție de dimineață a europeanului căruia fiecare răsărit îi fură o felie de viață. Cîmpul nu este o uzină întunecată, soarele și coridoarele de aer care năvălesc fără opreliște din toate părțile îți dau o forță nebănuită. Chinezii nu beau seara alcooluri și de aceea sînt lipsiți de greața existenței ce trebuie reînodată de fiecare dată la 6 de dimineață. Pulsul lor este egal, inima bate la fel ca ieri, o națiune sănătoasă, lipsită de complexe, pornește la teribila înfruntare cu solul.

— Ce fac jumătate din an oamenii aceștia, Șun ? Cînd vremea e proastă și afară plouă sau ninge ?

— Se instruiesc...

Avioanele de dimineață așteaptă pe largul promontoriu de piatră. Totdeauna voi ține minte zborurile mele cu avionul în lume, ele au ceva special. Te uiți la cerul de deasupra și te întrebi dacă mașina grea de nu știu

cîte tone, plină de bagaje și de oameni, va mai ateriza undeva sau vom dispare cu toții în acel eter albicios spre care ne vom îndrepta cu o mișcare decisă de desprindere de pe pămînt. Cum să uiți fiecare capăt de pistă ce se aruncă vertiginos spre botul aparatului ? Dincolo de el se află un zid de case peste care treci ușor ca peste un obstacol, parcă ai pluti deasupra unei stachete. Pe urmă, sus, între perdelele moi de nori, fără nimic înainte și fără nimic în urmă, te simți ca la baia de aburi, universul e incert, a rămas numai acest salon plin de oameni în care stewardesele fac micile lor servicii, pline de atenții.

Cît apucăm să mai citim cîte ceva despre China, iată că plonjăm spre un loc necunoscut. *Ci-Nan*, capitala provinciei *Santung*.

— Puneți-vă centurile de siguranță, nu fumați ! Cerința unanimă a tuturor aviațiilor de pe glob. Într-un sfert de ceas ne aflăm într-un deșert, cu spatele la niște munți dulci de cărămidă parcă. Ne așezăm la umbra unor plopi pe tabu rete de piatră, pline de desene care închid în ele legende vechi, necunoscute. Dragoni și plante, norii cu inelele lor și ceva ce s-a mai ros, nedeslușit... E răcoare și bate vîntul, bem ceaiuri fierbinți ca să nu ne fie cald și peste o jumătate de oră sîntem poftiți la avion.

La 11,30 aterizăm la Nankin, oraș al platanilor uriași, cu imense bulevarde pe patru tronsoane de asfalt. Din avion, prin ferăstruică am zărit imensul fluviu Albastru (Iang-țe), cu un braț lichid întors spre urbea în care am poposit.

Hotelul englezesc în care ne stabilim pare pustiu. Peluzele sînt tunse sîngeros și iarba are ceva verde intens, sticlos, e groasă, cu fir adus din Albion, fîntîni sagace stropesc tot timpul bucățile de pămînt care aruncă spre noi coroane superbe de magnolii roz și liniștea cea mai

desăvîrşită ne spune că ne aflăm, cum spunea Călinescu, într-un sat aerian, somptuos, imens, alb, străjuit de vulcani stinşi. Clădiri joase, reţele de pomi, vastitatea pieţelor, iată ce ne fereşte prin bariere antiacustice de larma capitalelor, fie ea şi Pekin. De sus am văzut zidurile celei de-a doua capitale chineze. Şun ne-a arătat porţile *Sueisimen* şi *Ten-ţi-men* care string între ele un canal, alimentat de către Fluviul Albastru. Nankinul mi se pare de la început un oraş meditativ, devorat de grădini şi de o linişte care vine de undeva din timp, aici gesturile mari, expansiunile necontrolate sînt de neconceput. Şi lumina mi se pare altfel, mai plină de strălucire, mai difuză uneori, poate nu cum va fi mai în Sud, dar oricum, apropiată parcă de un ocean. Parcul *Y-Hvat-Tei* aşezat deasupra Nankinului este locul de recreere al chinezilor. O pădure de pini, încinşi de soare, îmbălsămează aerul cu miresme extraordinare. Florenţa chineză trăieşte discret sub efluviile solare, plimbarea se termină cu o surpriză dureroasă. La capătul unei alei, o coloană albă, simplă, ne opreşte privirile. Obeliscul împuşcaţilor. Ne aflăm, de fapt, lîngă un cimitir care a înghiţit 100 000 de comunişti. Coroane de hîrtie au fost depuse de către pionieri la picioarele obeliscului. Bate vîntul şi foiţa roşie este mişcată uşor. Dincolo de treptele nenumărate, grădinile Nankinului aruncă parfumuri subtile, exotice. În acest loc idilic gomindaniştii îi aduceau pe adversarii lor şi îi împuşcau în cap. Teribilă inconsecvenţă umană! Acelaşi creier care desenase alei şi jocul tufelor de flori comanda plutonul, cerea viitorilor morţi să-şi sape groapa. Locul e plin de morminte şi nimic nu mai aminteşte asta. Flori, mii de flori de culoarea sîngelui strigă spre cerul alb ca o placă de zinc fierbinte. Un budist ne întinde un vas de lut roşu în care se află zece sau unsprezece pietre.

Dacă pui puţină apă deasupra, ele se împurpurează. E o aluzie la sîngele martirilor care le-au impregnat cu ce mai rămăsese viaţă din ei. Tot parcul pare plin de asemenea pietre care o dată udate devin roşii...

Un mic muzeu arată chipul celor ce şi-au sfîrşit viaţa în acest loc. Cel mai bătrîn dintre ei avea 33 de ani. Dacă nu erau duşi la poligonul de tragere, situat ceva mai jos, într-o mică pădurice, erau vîrîţi într-un sac şi loviţi cu cuţitele. Au murit şi copii. Unul a scris cu sîngele său un ultim rămaş, iată hîrtia îngălbenită într-o vitrină modestă. Ziare ilegale, scoase cu preţul unor mari jertfe, haine de deţinuţi, pline şi ele de un sînge sacru, picturi ale celor ce mai aveau puţin de trăit. Chipul unui student de 16 ani, pur şi încrezător, în ochi cu o speranţă că lumea pentru care a murit va fi biruitoare. Şi a fost...

Un simplu arc de triumf de ciment aminteşte gloria acelor necunoscuţi, morţi aici. Copiii noii generaţii se joacă în jur, nepăsători. Tufe de flori roz lasă loc albinelor lucrătoare să ia polenul. Cicalele harnice îşi fac munca lor sonoră în salcîmi şi pini. Aerul are o vibraţie continuă.

După cine strigă el ?

■

Citatul este obligatoriu cînd e vorba despre revoluţia chineză sau despre singerosul şi lungul război dus de acest popor împotriva imperialiştilor japonezi. Voi folosi surse mai puţin cunoscute, dar tocmai de acea mai impresionante. Am cercetat două cărţi : una *United States-Relations with China*, publicată în august 1949, la Washington şi care cuprinde *documente oficiale* şi alta ceva mai veche, apărută în 1941, la New-York, a lui Edgar Snow :

The Bathle for Asia. Cred că textul sec, fără comentarii va fi cu mult mai convingător decît orice altceva:

Kuomintangul şi Cian-Kai-şek recunosc că comuniştii, cu sprijinul popular de care se bucură şi cu reputaţia reformei administrative şi a onestităţii lor, constituie o provocare pentru guvernul central şi sistemul lui putred. Generalissimul nu poate accepta punerea în aplicare a cererilor aparent inocente ale comuniştilor ca partidul lor să fie recunoscut şi să se introducă metode democratice. A face astfel ar însemna, probabil, o totală abdicare, atît a Kuomintangului, cît şi a satrapilor provinciali.

(Din memorandumul lui John T. Davies către Departamentul de Stat)
24 iunie 1943

■

Comuniştii vor cîştiga, inevitabil, un asemenea război (civil) pentru că puterile străine, inclusiv Statele Unite, care vor susţine guvernul (lui Ciang) nu vor putea presta un ajutor capabil să compenseze slăbiciunea organică a guvernului.

(John T. Davies, către Departamentul de Stat, Washington)
9 decembrie 1944

■

Astfel cum japonezii nu pot zdrobi acest popor combativ acum, tot astfel forţele Kuomintangului vor eşua în viitor. Cu noile lor arme şi noua organizare, cu conştiinţa propriei lor forţe şi hotărîţi a păstra cuceririle pentru care au luptat, acest popor — acum vreo 90 000 000 şi cu siguranţă mai mulţi pînă să ajungă Kuomintangul la ei — se va opune opresiunii. Nu sînt comunişti. Nu vor separatism sau indepen-

denţă. Dar în momentul de faţă ei consideră Kuomintangul — din proprie experienţă — ca opresori. iar pe comunişti, conducătorii şi liberatorii lor.

(Raport al Serviciului Diplomatic al Departamentului de Stat)

9 octombrie 1944

■

Dacă Generalissimul nu continuă războiul civil şi nici nu ajunge la o înţelegere cu comuniştii. el se află în faţa înfrîngerii. China feudală a lui Ciang nu mai poate coexista multă vreme alături de guvernul popular modern şi dinamic din nordul Chinei.

Comuniştii s-au instalat în China definitiv. Iar viitorul Chinei nu-i al lui Ciang, ci al lor.

(John T. Davies, către Departamentul de Stat)

7 noiembrie 1944

■

...Kuomintangul — un regim decadent care prin componenţa sa actuală şi prin programul său e incapabil să rezolve problemele Chinei.

(Dintr-o telegramă a serviciului diplomatic american)

20 iunie 1944

■

La eşalonul superior al funcţionarilor noştri care determină orientarea diplomatică, obiectivele americane au fost aproape totdeauna clar definite. Ceea ce e uimitor în politica noastră externă este discrepanţa enormă între politica afişată şi comportarea în relaţiile internaţionale. De

pildă, am început războiul pe baza principiilor Chartei Atlanticului, avînd ca obiectiv democrația. Aliații noștri în război au făcut cu acest prilej mare caz de principiile democratice. Iar noi am terminat războiul aprovizionînd cu furnituri de război în cadrul legii de împrumut și închiriere și folosind reputația noastră pentru a submina democrația și a sprijini imperialismul...

(Din scrisoarea de demisie a lui Patrick J. Hurley, ambasadorul S.U.A. în China. adresată președintelui Truman)

26 noiembrie 1945

■

Încrederea americană în aspirațiile pașnice și democratice ale poporului chinez n-a fost spulberată de evenimentele din urmă, dar a fost zdruncinată...

Începem să ne dăm seama, din ce în ce mai mult... că speranțele poporului chinez sînt frustrate de militariști și de un grup de politicieni reacționari.

(Președintele Truman către Ciang-Kai-șek)

10 august 1946

■

În Manciuria, forțele militare naționaliste sudiste (Ciang Kai-șek) și funcționarii civili se comportă în cuceritori, nu în conaționali, și impun un regim de jaf neînfrînat.

(Ambasadorul J. Leighton Stuart
către
Secretarul de Stat George Marshall)

1 iulie 1947

■

S-au făcut eforturi puerile de a se introduce un control al preţurilor şi a se combate stocarea, dar în general rezultatul acestor eforturi a fost de a impune rechiziţionarea cerealelor sub ameninţarea baionetelor la preţuri oficiale şi vinderea cerealelor rechiziţionate la preţuri de speculă în folosul militarilor rapaci şi al funcţionarilor civili.

(J. Leighton Stuart
către George Marshall)
1 iulie 1943

■

Muncitorii sînt sarea pămîntului, şi a participa la soarta lor este adevărata viaţă a vremii noastre.

(Rewi Alley)

■

Cerul vede cum vede poporul, cerul aude cum aude poporul.

(Mencius)

■

Politica este sîngele care dă viaţă unei armate revoluţionare : fără de care ea nu poate nici creşte, nici propăşi, nici măcar exista.

(Han Ying)

■

Numai un popor înarmat poate fi o adevărată fortăreaţă a libertăţii naţionale.

(Lenin)

■

Factorul principal în toate războaiele — omul — nu este anulat de posibilitatea de a distruge un oraş cu un milion de locuitori în 48 de ore.

(Generalul Jose Miaja)

■

„Japonezii nu ne vor putea învinge pentru că sîntem un popor esenţialmente agricol."

Această declaraţie, sub diferite forme, e atribuită unor eminente personalităţi chineze, dar trista realitate e că Japonia a putut călca în picioare China pentru că aceasta era o ţară neindustrializată.

(Snow)

■

Cooperativele industriale chineze pun temelia unei democraţii noi în China.

(Sir Strafford Cripps)

■

Noaptea se face mai adîncă, lămpile de opiu se sting...
Păduchii nu te lasă să dormi, şobolanii mişună...
Şi cu toate acestea, într-o zi va înflori aici industria
Şi oameni liberi îşi vor făuri lucrurile trebuitoare.

(Rewi Alley)

■

Bine s-a zis despre chinezi că au reuşit „să facă din sărăcie o ştiinţă."

(Arthur H. Smith)

■

Dacă ne vor bombarda o singură dată, vom reconstrui o singură dată. Dacă ne vor bombarda de zece ori, vom reconstrui de zece ori.

(Lozincă a cooperativelor industriale)

■

Chinezii „cei neschimbători" vor cîştiga războiul pentru că în realitate se schimbă într-un sens progresist creator.

(Owen Lattimore)

■

Pentru tineretul Chinei, drumul spre Yenan (comunism) e drumul spre viaţă.

(Lu Hsün)

■

In Yenan comuniştii chinezi au realizat viaţa în comun visată de socialiştii utopişti din epoca Owen-Fourier.

(Nym Wales)

■

Nu putem nici măcar vorbi despre socialism, dacă ni se răpeşte ţara in care să-l aplicăm.

(Mao Tzedun)

■

Un funcţionar regional reprezintă în ochii guvernului 10 000 de posibilităţi, în ochii poporului, 10 000 de rele, în ochii săi. 10 000 de belele.

(Adagiu chinez)

■

Comuniștii chinezi vor fi temelia democrației chineze.

(Lin Yu-tan)

■

Împotriva unei Chine în resurecție cu toate forțele sale, orice armate din lume se frîng și eșuează.

(James Bertram)

■

S-ar putea ca istoricește să fie adevărat că nici o ordine socială nu piere decît de propria ei mînă.

(J. M. Keynes)

■

Nu faceți erori, rezultatul războiului din Asia este tot atît de important cît și al celui din Europa.

(Amiral Harry E. Yarnell)

■

N-avem de ce ne teme din partea comuniștilor, afară de cazul în care ne prăbușim noi înșine.

(D-na Franklin D. Roosevelt)

■

Nankinul, de opt ori Capitala Chinei, mi se pare la proporțiile de aici, un fel de Timișoară reculeasă, aerisită,

cu mari grădini scăldate de soare și cu un braț de fluviu pe măsura lui. Hotelul în care locuim este aproape pustiu. Ca să mergem la masă străbatem o grădină interioară mereu udată cu furtunul sau cu mici havuzuri mecanice. După obiceiul englezesc, nimic, în culoarele, saloanele sau odăile elegantului așezămînt îmbrăcat în boaserie vișinie, nu trebuie să amintească prin miros despre prozaica îndeletnicire a ingurgitării. Sala de mese pare un cort de sticlă, spre terasa largă se deschid geamuri cît pereții, pliante ce se mișcă precum culisele la teatru. De afară se văd peluzele cu iarbă scurtă și mătăsoasă, toate acele flori necunoscute ale Chinei în care nu recunosc decît niște ruje roz parcă de crepon, atît de artificială este aici natura prin aducerea ei horticolă la fantazia omului. Sub platani cade o umbră deasă și neagră prin contrast cu strălucirea luminii nestăvilite. Stăm parcă într-o curte de liceu catolic, într-un refectoriu englezesc, la Oxford sau poate într-un parc din India. Totul e imens, odăile cu ventilatoare uriașe care nu fac nici un zgomot, paturile de lemn scump de cireș sau de nuc, nu-mi dau seama, dulapurile în care micul meu bagaj se pierde, mesele de mahon și largile baldachine peste care seara se așază probabil o pînză subțire împotriva țînțarilor. Mirosul de santal și lemn exotic îmi persecută nările cu esențele acelea indicibile. Covoare groase înăbușă pașii. Strada e refuzată de ziduri înalte și de o rețea de plopi, voci îndepărtate abia străbat pînă aici, numai soarele și frunzele lustruite, pline de ceară albă ale magnoliilor strică monotonia peisajului solar. Copacii par imenși păuni plimbîndu-se pe peluze. Azi-noapte o lună cît un vrej verde bătea prin perdele. Aveam persecutant impresia că mă aflu undeva foarte departe în lume, pierdut de ai mei, căutînd ceva ce-mi plăcea mai de mult și îl găsisem. Esențe stranii intrau prin geamul deschis. Noaptea mi-

rosea altfel aici, a migdală strivită parcă, a sîmbure de caisă spart cu piatra...

Asia necunoscută își trimitea mesageri secreți spre mine, era un cer adînc, albastru, întunecat și moale, sunete vechi și necunoscute mă nelinișteau, nu auzeam lătrături de cîine, parcă alt animal hămăia undeva. Gonguri sau talgere lovite ușor de vîntul de noapte stricau armonia dar într-un mod tulburător, o cantilenă șovăitoare se auzea de aiurea. Mă înfundam în melancolie și în categoria secretului, cum scria Kierkegaard. Acele necunoscute sonuri îmi aminteau *Turangalila* lui Oliver Messiaen, pentru că aveau ceva de vibrafon, de unde Martenot, auzeam șuierăturile burlești ale nopții, clopotele ei și sunetul confetti și un fel de xilofon, cum ai merge pe clapele unui pian căruia i s-a pus surdina... Trăiam timpul sub forma celor trei extaze care nu e decît o uvertură spre eternitate, unde-am citit eu asta ? Altă dată, cînd mă trezeam brusc din somn, parcă aș fi auzit gîștele sacre din vechile temple, strigîndu-se de peste Iang-țe. *Profundul doliu al nopții* mă învăluia. Mytrofobia mea lua forme paroxistice.

Dimineața, după acest coșmar minor-lacustru, de origine muzicală, cum se poate petrece cu oricine aici, mergem să vizităm și lacul *Suan-Hu*. O pagodă cu mai multe caturi, reflectată într-un lac mort, năpădit de nuferi veghează peluzele dezolate pe lîngă care se plimbă lumea cea neocupată, copii și mame, într-o gălăgie decentă, fără stridența europeană, cu o sfiiciune a vocii ce nu-mi scapă. Magnoliile s-au dezlănțuit peste tot, au ceva de mirese deșuchete, cu bulbii lor albi și roz ca niște capete de cîini pekinezi. Au dispărut zidurile și curțile, sîntem într-un izlaz exotic, multicolor. Fascinanta lume a Nankinului se desfășoară sub privirile noastre devoratoare. O grădină zoologică ne oferă producția animală a acestor locuri.

Ursul *banda* mestecă frunze de bambus, lîngă fiul său care are ochelari cu rame albe parcă şi stă în pops ca un copil. Un acvariu cu geamuri verzi, aburite, arată fauna marină, ciudată, bulbucată, plină de striaţii şi de solzi aurii şi roşii. Oceanul strîns între patru pereţi de sticlă cu încheieturi metalice cere o oră bună pentru privit, dacă nu mai mult. Aerul e fierbinte-înnăbuşitor şi preferăm să ne oprim în faţa unui pyton leneş care doarme cu capul în sus, părînd mai degrabă un copac uscat, la soare. Crocodilii au încremenit şi ei de căldură, nu mai au nimic fioros. Pielea minerală, sugerînd roca altei planete, s-a muiat parcă de apa uscată şi plină de un plancton flasc. Cască omeneşte şi se lasă pe o parte ca nişte cumetre. Alături, în boxe de sîrmă, păşeşte meditativ un flamingo. Papagali enormi se sărută omeneşte pe trapeze deasupra unui ibis fastuos. Tigrul manciurian, fioros cît nu se poate descrie, ne ignoră. Am nu ştiu a cîta oară o senzaţie de laşitate. Această domesticire, denaturare i-aş zice eu mai degrabă, săvîrşită pentru plăcerea omului, mă întristează. E ca şi cum am topi metalul unei maşini care nu mai poate produce decît pe sfert ceva, nemaiavînd semeţia industrială iniţială, dispărînd ferocitatea care poate înspăimînta, dar fără de care animalul, rege al junglei, pare o pisică mai mare, drogată. Hipopotamii iau familiar hrana aruncată de dincolo de gardul de sîrmă. Ei par nişte unchi ai copiilor, au ceva sfătos, hîtru, glumeţ, nimic fioros, şi-mi amintesc de nişte gravuri de Dürer : *Marele Cal* şi *Micuţul Cal*. Lipsesc numai paznicii cu halebarde şi cu coifuri imense de fier. Rodia, cu o floare mătăsoasă, plină de imaginaţie, irumpe de pretutindeni, e decorativă pînă la demenţă.

Nankinul are un aer provincial şi vetust care-i stă bine. Îl simt cum somnolează în grădinile sale desfăşurate

ca o cascadă. Pe nesimțite am ajuns în grădina Observatorului Astronomic, așezat pe o colină dulce de unde totul se vede ca într-o acuarelă. Sfere armilare, planisfere, telescoape și balanțe, busole și magneți vechi de o vîrstă incredibilă pentru european stau sub cerul liber, într-un muzeu deschis și fascinant.

În China astronomia s-a născut din necesități agricole. Știri foarte vechi vorbesc despre astronomi de profesie spre deosebire de Egipt și Mesopotamia, unde observarea cerului era practicată numai de către preoți. Vechii profesori de cer stabilesc un sistem ecuatorial și introduc notarea trecerii la meridian a anumitor stele. Ei observă înaintea altora că eclipsele se repetă cu regularitate după o perioadă de 18 ani și 11 zile, ceea ce le permite să prevadă eclipsele de lună și cele solare *.

Astronomii chinezi organizează astfel calendarul și stabilesc durata anului solar la 365,25 zile, introducînd luna intercalară. Anul chinezesc se împarte în cicluri de 60 de zile, iar ziua e defalcată în 60 de părți la rîndul ei. Există și ideea unor cicluri ale timpului cu durata de 60 de ani. De unde ideea că civilizația chineză ar fi de origine babiloniană, teză neacceptată de unii. Abel Rey susține în *La science orientale avant les Grecs*, că cele mai vechi notații chineze dau pentru ziua solstițiului de vară, nu durata de la fața locului, ci durata valabilă la latitudinea Babilonului.

După legendă, astronomii chinezi insinuau că cerul ar fi înclinat către nord-vest, explicînd astfel de ce merg de la est la vest astrele fixe de pe cer și cauza pentru care apele în China curg în general de la vest la est. Inițial, după aceleași afirmații, cerul ar fi rezemat pe patru piloni, sprijiniți la rîndul lor de pămînt. La toate acestea adăugați

---

vezi : Ion Banu — Filozofia Orientului Antic.

și faptul că pilonul de sud-vest s-ar fi prăbușit și atunci în acel loc pămîntul s-ar fi înălțat, iar bolta cerului s-ar fi lăsat ceva mai jos.

Legenda *Arborelui filozofic* (sau Arborele Vieții), trasă din Mitologia asiro-babiloniană vorbea despre un simbol cosmic al genezei, nu era acest copac *Vedasul ?* De ramurile lui stăteau atîrnate visele de nemurire și cunoștințele supranaturale. Inițiatul trebuia să urce cele 7 scări ale înțelepciunii, adică să treacă prin 7 grade de inițiere, după care se puteau culege fructele care stăteau în doi arbori astrali : un arbore lunar și altul solar. Cel lunar sta sub semnul astrului nocturn și avea fructe de argint. Astrul diurn dădea fructe de aur. Corespondențele lor în alhimie erau pietrele albe și pietrele roșii ; iar în materie de flori : trandafiri albi și trandafiri roșii. Trandafirii aveau evident 7 petale și evocau metalele. Parcă este ceva chinezesc aici... De altfel bănuielile încep să se confirme cînd cercetăm mai bine Bestiarul alhimic. Apar astfel : un leu verde și unul roșu (primul simbolizînd materia în stare brută, al doilea : materia după mai multe operații de prefacere). Fenixul este și el parcă de sorginte asiată deși îl găsim săpat în zidurile funerare egiptiene. Păunul arată culorile materiei în transmutări, nu lipsesc de asemenea batracienele și salamandra, simbol al focului. Dragonul, arătînd haosul sau flacăra e prezent și el în gravura alhimică. Licornul, acuzat oriental, cu ce are hieratic și de tot ciudat de pe aici trebuie să fi venit, Basiliscul de asemenea...

Și dacă e să ieșim din acest loc, iată labyrintul care nu poate fi la origine decît claustrarea chineză, curtea repetată fără ieșire. Și mergînd mai departe, moda emblemelor misterioase care facilitau alfabetul secret și conversația ocultă nu-și are originea în ideograma chineză, atît de specială ?

Talismanele sînt ca pretutindeni de origine astrologică. Astfel unul dintre cele mai cunoscute semne magice este nota *Kiao*, care era și o literă și un semn. Ea semnifică *Estul*, *Primăvara* și *Pădurea*, exercitînd influențe bune asupra ficatului, tulburîndu-l la început și pe urmă punîndu-l în legătură cu *Bunătatea Perfectă*. Există în vechile practici chineze și acea magie a deschiderilor (a suflului și a secrețiilor, foarte importante pentru că acționau asupra altora, răpindu-le suflul sau influențînd secrețiile). După moarte toate deschizăturile trupului se astupau cu jad. Cifrele 7 și 9, cifre sacre, simbolizau deopotrivă și gradele de inițiere și numărul orificiilor interne. A scuipa sau a sufla pe umbra cuiva însemna să-i dorești o moarte mizerabilă, foarte curînd (vezi Jean Marquès-Rivière : *Amulettes, talimans et pantacles).* Talismanele asiate erau întocmite pe studierea mersului celor 72 de stele malefice și a celor 36, benefice. Cifra sacră era totalul de 108. Există 108 grăunțe ale mătăniilor lui Șiva, 108 lămpi așezate pe 12 rînduri în toate templele, purtînd fișe de hîrtie colorate diferit și simbolizînd cele cinci elemente fundamentale : apa, focul, pămîntul, aerul și eterul.

Talismanul chinez e simplu, încrustat în lemn de piersic. Gravura ține loc de sigiliu și are nuanțe variate. Existau și monede care devin talismane. Cu cît era mai glorioasă dinastia din care făcea parte împăratul imprimat pe ban, cu atît obiectul aducea mai mult noroc. Rituri semitice și chineze cereau ca la fundația unei case să fie îngropat un copil. Pe urmă locul acestuia a fost luat de un cocoș viu sau de un liliac. Mai există o legendă care amintește de cea a Meșterului Manole. Tot în aceste locuri se crede că zidurile asudă cîte odată. Această producție stranie nu ar fi decît laptele sînilor femeilor îngropate între pereți.

Jadul ar fi nemuritor, o substanţă nobilă şi pură. El făcea parte din materia cea mai folosită în ritualul astrologic şi terestru. Tigrii şi dragonii de jad nu simbolizează numai cele două constelaţii astrale care domină cele două jumătăţi ale anului chinez, ele marchează creşterea şi descreşterea naturii *(ynul* şi *yangul*, principiul binelui şi-al răului). Cu vremea jadul se arde în locul victimelor. Chemarea ploii în ceremoniile minore se făcea după reguli precise, înscrise în *Cartea despre Jad* (Ciu-li), carte a dinastiei Şu. Exista deci un disc circular de jad care avea un orificiu (discul era egal cu cerul, iar orificiul — locul influenţelor celeste, totdeodată şi semnul demnităţii hieratice imperiale). Tot din jad, de culoare galbenă, se făcea *cilindrul ţung*, sau *canalul influenţelor celeste*. Acest obiect se depunea pe abdomenul împăraţilor defuncţi şi era destinat ritualului pămîntului. Un dreptunghi terminat cu un triunghi semnifica acoperişul familial al lingamului masculin. *Yangul* era în acelaşi timp şi o reprezentare sexuală veche, phalică. Împreună cu *pi* arătau unirea sexuală a femeii cu bărbatul. Un băţ şi un inel sugerau totul. Exista şi o tabletă de jad roşu, *ciangul*, pentru ritul care reprezenta soarele. După cum se arăta foarte ades în obiectele de cult, tigrul de jad *(Hu)*, element de metal, simbolizînd în acelaşi timp : *Vestul* (punct cardinal) *Toamna* şi *Constelaţia Orion*, *Huangul* era un *Pi* de jad negru, tăiat în două sau trei. (Au fost şi împăraţi chinezi care au pedepsit pe magicieni. Astfel regele *Gealong* dădea 80 de lovituri de baston de bambus celor ce făceau invocaţii magice, ardeau parfumuri sau aprindeau cele 7 lumînări celeste).

Tot chinezii aveau în arsenalul lor vrăjitoresc faimoasele evantalii malefice, care odată mişcînd aerul duceau spre adversari relele cele mai distrugătoare. Pe apă se aruncau talismane de hîrtie, roşii şi albe. Pen-

tru ca aceste talismane să fie eficace se cerea un regim de abstinenţă. Orice pagină scrisă devenea sacră. Cînd se aruncau hîrtiile, se scria pe cutiile ce le conţineau : Respect caracterelor ! Pensula cu care erau alcătuite talismanele se purifica iar literele se uscau cu un fum odorant. Alte talismane se înmuiau în sîngele celui ce le trimitea. Deasupra se sufla uşor pentru ca să li se împrumute voinţa celui ce opera. Un alt talisman oprea spiritele rele. Semnul lui era un grilaj : patru semne verticale, patru orizontale. Asemănătorul aduce asemănătorul, ceea ce seamănă, aduce ce seamănă sau *Marea Lege a Corespondenţelor*. Partea face cît întregul, pe scurt. O placă de aramă adună în ea toată arama din cosmos. La pantaclele acestea se adaugă frunze de iris şi ramuri de piersici în floare care aveau darul să îndepărteze răul, simbolizat şi el printr-un tigru (puterea ocultă).

Talismanele tibetane foloseau lotusul roşu, albastru şi alb. Statuile lui Budha se aşezau pe un soclu ca o floare deschisă de lotus. Zvastica adusă în Europa de o sinistră grupare politică era un venerat simbol solar. Se mai foloseau şapte pietre preţioase ca talisman, între ele aşa numita *piatră a femeii fidele*, cea *a unui ministru integru*, *Elefantul alb şi Calul*, *piatra unui şef militar învingător*. Erau embleme glorioase ca peştele de aur, umbrela sacră, desenul binefăcător, melcul victoriei, vasul sacru, Lothusul şi roata. Trigramele apărute mai tîrziu sau pantaclul triplu era alcătuit din dragoni, fenicşi şi tigri sacri. La *Adunarea inimilor Lama* (cercuri înconjurate de flăcări), în cele patru colţuri se aşezau trei pietre nestemate : fulgerul, floarea de lotus şi un pumnal. O floare cu opt petale avea înscrisă pe fiecare petală cîte o literă mistică. Cercurile erau din ce în ce mai mici, închizînd în ele formule magice. În mijloc se afla o iniţială scrisă cu cerneală talismanică (sînge omenesc de obicei) care

definea scopul adunării. Pantaclul se vîra într-un receptacul de stofă roşie sau de piele de animal. Alt talisman înfăţişa un scorpion care vînează inscripţii magice împotriva demonilor incubi sau a demonilor roşii (cei ce dădeau febră). Existau şi drapele magice care fluturînd în vînt duceau vrăjile departe. Cel mai popular era *Luang-ta* (calul cel iute ca vîntul). Era un drapel care lua stelelor forţa malefică (aici culoarea pînzei din care era făcut avea mare importanţă), alt drapel se punea pe arbori. Era lung şi arăta prosperitate. Un al treilea luang-ta era dedicat victoriilor, după cum exista un drapel numit *Marele stindard al fericirii*, ceva mai mare. Acesta se aşeza pe ziduri sau o parte din el se purta la gît, ca eşarfă. Amuletele tibetane *Gao-U* erau săculeţe de metal, decorate. Se puneau la gît sau la încheietura mîinii.

Ca semn de subtilitate aş mai cita din lunga înşiruire de talismane hîrtiile scrise şi vîrîte într-un lichid care se bea apoi de către cel ce cerea protecţie. Lichidul se colora şi era îngurgitat cu mare plăcere. Un mijloc şi mai subtil de a îmbuna spiritele era acela de a reflecta într-o oglindă amuletele, după care se spăla suprafaţa oglinzii bîndu-se lichidul scurs.

Astronomii care foloseau bătrînele unelte de suspectat cerul ştiau ei cîte ceva. Privesc Planetariumul cu acoperişul înverzit de vreme. Jos sînt lacurile albastre şi o deltă mică a Iang-ţe-kiang-ului, plantele iradiază în soarele fierbinte. Lîngă noi, dragoni de fildeş susţin osiile cerului. O hartă veche de 1800 de ani arată constelaţiile văzute de celebrul astronom Tan-Hin. Un telescop de bronz, împodobit şi el cu himere mai ţine încă sub observaţie astrele. Cu el mai pot fi măsurate şi-acum distanţele dintre stele. Iată şi-un ceas solar : *Cio-So-kin*, are 600 de ani vechime. Broaşte şi simulacre de nori îl împodobesc. Un măsurător de anotimpuri, format

din doi stîlpi găuriți care indică Nordul și Sudul, ne stîrnesc curiozitatea. Primăvara și toamna raza soarelui intra exact prin aceste orificii. Are și el o vechime de 3000 de ani. Ce mă surprinde la aceste instrumente de lucru este grația și hieratismul lor. Utilitatea împodobită.

■

Aseară am văzut filmul primei bombe atomice chineze, experimentată încă în octombrie, anul trecut. Sala e plină pînă la refuz de o lume lacomă de spectacole. Se începe cu o serie de documentare despre războiul din Vietnam, ceva atroce, primitiv poate, dar nu mai puțin un prilej de a gîndi. Capcane în junglă, construite de mîini delicate de femei, avioane doborîte, orașe arse și, în sfîrșit, filmul scurt al eroului Troy care e pus la un stîlp și refuză să fie legat la ochi, apoi o rafală și trupul moale, prăbușit. Așa se intră în legendă. Dar cei care au fotografiat ? Cum au putut să stea cu un aparat de luat vederi în mîini ? Este ceva ce nu pot pricepe în vecii vecilor ! Figuri de militari grași, duhoși, cruzi, șireți, gustînd moartea și sîngele fără rușine. Simt o revoltă ce nu poate fi stăpînită. În sală e o tăcere înghețată care-mi face frică. Pe șira spinării urcă o coloană de gheață. Pentru cîte lucruri trebuie să răspundă unii dintre noi...

Iată și parada de 1 mai, la Pekin, o defilare lentă prin fața porților vechiului Palat Imperial, baloane, copii, arme, mulțime imensă. Un marș care a pornit de aici, de multă vreme și cine știe unde se va opri. Punct final, pregătirea într-un deșert a detronării bombei atomice. Se filmează foarte detaliat pentru ca să nu existe vreun dubiu că e ceva trucat. Soldați chinezi îmbrăcați în felul astronauților, cu costume de azbest. Fețe nădușite, ies

tone de apă sub măştile de plexiglas şi pe un teren necunoscut din deşertul Gobi se instalează contoarele Geiger, aparatele de măsurat, totul cu o minuţie tulburătoare. Actorii acestui prim act se retrag ; la o bună distanţă, un buton mînuit cu o mînă sigură şi pe cer se înscrie, avertizînd, roşia ciupercă a Asiei. În sală aplauze delirante. Fructul minţii omeneşti are forma unui craniu de vapori ce fumegă pe orizont, e înspăimîntător, şi măreţ în acelaşi timp.

De dimineaţă, pe la cinci, am auzit trîmbiţele pionierilor plecînd în marşurile lor zilnice. Şi la Pekin mă trezeau aceste sunete militare. Pe toate drumurile întîlneşti grupuri de studenţi, cu raniţe şi corturi, fete şi băieţi, mărşăluind spre destinaţii necunoscute.

■

Pe un munte mic, în apropierea Nankinului îşi doarme somnul de veci Sun-Yat-sen, părintele revoluţiei chineze. Doctorul era creştin şi lupta pentru o republică democratică. Organizează o lovitură de stat şi e urmărit. Capul lui a fost preţuit la două milioane şi jumătate franci francezi de aur. El dă *Declaraţia drepturilor popoarelor Chinei şi Asiei* (1905—1906). E organizatorul a zece insurecţii armate. A colindat toate capitalele lumii şi s-a întors deghizat în China. Scapă mereu ca prin urechile acului pregătind o altă insurecţie de fiecare dată. Toate victoriile sale erau urmate de o trădare, cum scrie Lin Yutang. La semnarea Tratatului de la Versailles, lipseau doi şefi de state : Lenin şi Sun-Yat-sen. A murit de cancer la ficat după ce a intrat victorios în Pekinul eliberat. Este primul şef de stat chinez care moare sărac.

Mausoleul e precedat de un parc imens cu alei de platani. În spatele lui se ridică *Colina de purpură*, un

deal verzui, plin de pini mirositori. Patru sute de trepte duc pînă sus. Porți acoperite cu olane violete întrerup terasele succesive. Impresia acestui urcuș este grandioasă. Gîndindu-mă la treptele pieței Spaniei de la Roma, am din nou senzația de micime a civilizației europene. Fîntîni și bazine în dreapta și stînga armonizează ansamblul, aerul e dulce și parfumat. Vase mari de aramă străjuiesc nesfîrșitele scări. Doi lei veghează jumătatea acestui urcuș. Practic urci un munte. O statuie privește infinitul de sub o pagodă deschisă. Mozaicul acoperișului lucește în soare, face valuri albastre pe pardoseală. În ziduri sînt implantate citate din legile dictate de Sun-Yat-sen. Mausoleul e o imitație în mic a mormîntului lui Napoleon de la Invalizi. Înăuntru o statuie rece care-l înfățișează pe părintele democrației chineze stînd într-un fotoliu de marmură și în spate, simulacrul lui de piatră, suplimentar, așezat deasupra cosciugului de marmură. Într-un mic bazin fără apă, scafe de lumină roșie aruncă spre tavan o lumină bolnavă. Plafonul este și el aglomerat: un soare alb pe un cer albastru aruncă raze spre locul comemorativ. Coroane și stîlpi negri, două porți de aramă și flori ca de crepon. E ceva în plus care dă senzația de artificial. Sobră și măreață este construcția generală a monumentului, articulată la dulceața peisajului din jur...

Ceva mai jos, printre tufe și ierburi, pagoda *Lin-ku-ta* cu cîteva acoperișuri verzi ca niște farfurii de email strălucește sub cerul albicios. Din nouă balcoane de piatră ea privește larga vale din jur și se sprijină ca ansamblu pe o altă pagodă, *Templul fără cuie și bîrne*, construit numai din cărămidă, aducînd cu o geamie. Construit încă din 1381, iscă un efect surprinzător în peisajul de un verde violent. Broaște și urși de piatră populează desișurile în care cresc într-o dezordine nebună

tufişuri de ceai. Frunzele uleioase ale magnoliei dau ceva funerar locurilor, lei de piatră, o *porta magica,* cu ieroglife chineze, lacuri stagnante, cu o apă groasă ca un nămol, trepte de piatră macerate de vreme la un loc, mirifica Chină în spaţiu şi timp...

După un drum scurt, coborîm. Alei de piatră năpădite de iarbă, un pod curb, ca o spinare de dinosaur, în faţa intrării, primele trăsuri văzute în China. Au ceva imemorial în ele, nu sînt vetuste, sînt ciudate... Porţi roşii, cu stîlpi lăcuiţi în contrast cu ciprii pitici, tăiaţi în forme de fus, iedera urcă pe zidurile vechi cu îndărătnicie. Un aviz în mai multe limbi pomeneşte cîte ceva despre vechiul vandalism european. O pagodă simplă, cu trepte roase ne lasă să vedem în interior peceţile imperiale. Unul dintre împăraţi declara cu trufie că vrea să fie mai puternic decît înaintaşii săi. Cu mult mai tîrziu, un ex-împărat, la Pekin, colecţiona cărţi poştale obscene şi maimuţe, punîndu-şi la loterie blănurile pentru a avea bani să-şi cumpere concubine...

Intrăm în curtea a doua. Scările au 600 de ani şi se toacă încet. Într-o ceainărie care e adăpostită într-un pavilion al vechii aşezări, iată şi portretul primului împărat din dinastia Ming, pictat pe o hîrtie specială. Cumpărăm şiraguri de maimuţe şi elefanţi minusculi, de piatră, vînduţi pe nimic la o tarabă. Alături, o ceată de tineri chinezi, cîntă litanii. Sînt veseli, sănătoşi şi au pe faţă ceva ce numai aici găseşti la oameni : privirea deschisă spre lume ca o poartă fără lacăt.

O alee cu elefanţi îngenuncheaţi, de data aceasta în mărime naturală, ne duce spre o colină în care e îngropat primul împărat din dinastia Ming. Strălucirea de altă dată a dispărut. Iarba acoperă necruţător aleea de piatră. Războiul i-a adus aici pe năvălitori şi ei au jefuit monumentul. Nu au rămas decît nişte ruine roşii, fără

acoperiș. Șopîrle uriașe aleargă pe lespezile negre. Aleea cu războinici de piatră a rămas jos. Zăresc de aici cămilele îngenuncheate printre pini ; preoți și cai stau sub umbra lor, într-o rugă eternă. Un sentiment al învingerii timpului mă cuprinde...

Cum zicea poetul :

Gol e totul ca un vis
Florile imperiale se răspîndesc
In singurătate și tăcere
Citeva slujnice cu păr alb trăncănesc
Sint aici din era defunctă a Hsuanciuangului...

■

Azi am observat că veioza din odaia mea aduce cu trunchiul unui bambus cafeniu. Deasupra, acolo unde este înșurubat becul a fost ridicată o pagodă de mătase galbenă care îndulcește brutala lumină. Plapuma cu care mă acopăr are în desenul ei minunați trandafiri roz și păuni cu cozi delirante. În perete e un peisaj pluvios care-mi amintește de nevăzute ploi, tapetul, și el de mătase, închipuie ceva fumegos, indecis : fluturi și trestii lirice, flori și pavilioane etajate precum niște clopote așezate unul într-altul. Delicate libelule umplu aerul de o populație ca grindina. E o lume de bețe, etaje și hîrtie, susținută pe o minune a ingeniozității, o lume fragilă, delicată ca și aceea din jur.

Portarii ne salută discret dimineața, grădinarii se opresc din lucrul lor migălos cînd ne îndreptăm spre pavilionul sălii de mese. Răresc mi se pare furia vegetală, aruncînd în coșuri și roabe minuscule florile magnoliilor furioase. Azi, înainte de a lua dejunul, amicul meu A. îmi arată o masă mare pe care a fost așezat un mic

drapel francez. Numără scaunele. Sînt 50. Trebuie să găsim o femeie tînără, își face socoteala, ca să mai schimbăm o vorbă. Soarbe două înghițituri de *Mao-tai* și nu înțelege scepticismul meu.

— În lume, dragul meu, îi spun, la ora de față nu călătoresc decît oamenii bătrîni. Numai aceștia au timp, ceilalți trebuie să facă bani !

— Pe ce punem pariu că pe ușa aia or să intre cel puțin trei franțuzoaice frumoase...

— Sînt în general slabe și fără sîni, parcă nu ar mînca niciodată, dar cum fiecare națiune produce excepții, mă prind cu tine că vor intra numai femei venerabile...

Pînă consultăm lista și mai bem rachiul de orez, iată și grupul francez. Auzim vocile din grădină. Intră, unul după altul, 50 de turiști, 50 de bătrîni și bătrîne, în șir indian, zgomotoși, teatrali ca orice francezi, în șorturi și pantaloni scurți, înfometați de atîta umblet, conduși de un ghid, cel mai tînăr dintre ei, vorbăreț și el, *animator*, cu snoave la fiecare frază, dar nu sub 60 de ani. Decepția amicului e totală și definitivă.

■

Muzeul istoric din provincia *Cian-Su*, pe scurt : Muzeul din Nankin cere cheltuite cîteva ore bune ca să-l străbați. Acest Louvre chinez este pentru ochiul europeanului un prilej de uimire și de descoperire a unei civilizații nebănuite. Harta fluviului Iang-țe, cu delta lui din apropierea Shanghaiului te avertizează asupra teritoriului din care au fost culese mărturiile de lut și piatră, adunate în numeroase saloane, pline de vitrine și exponate.

Cuțite, vîrfuri de săgeți, cranii, ace, fuse, mașini primitive de țesut, vase de ceramică pentru orez, vase rituale cu trei picioare, ca niște ugere sau piroane, totul

vorbeşte despre o călătorie fantastică în timp. Apare ceramica smălţuită, apar podoabele de jad, toate de 5000 de ani vechime şi odată simţi cît de scurtă este viaţa civilizaţiei. Iată chihlimbarul vorbind în podoabele femeilor care au început-o devreme cu colanele lor. Se iveşte undeva, din negura anilor, secera făcută din dinţi de capră, un fel de ancoră, descoperită în sicrie, unde era aşezată pe mîinile morţilor. Iată şi centura de castitate chineză : o carapace de broască, sculptată. O statuetă care înfăţişează un bărbat cu un cîine la picioare are o vechime de 4000 de ani. E ameţitor. Un stilet din os de peşte, probabil, minunate vase de băut cu guri de dragon, plosci în formă de himere, ceainice de lut, în etaje, ocarine, ghiocuri cîntătoare, decoraţiile de ceramică din ce în ce mai subtile, simulacre ale sexelor, fără nimic indecent. Ne aflăm în salonul anilor 3000, dinaintea erei noastre. A apărut bronzul în cuţite şi topoare, în vîrfurile săgeţilor. Iată şi vase pentru călirea preţiosului metal. Iată şi primele ieroglife pe cioburi de vase sparte, mintea omenească lasă primele sale amprente scrise, se trecuse de la strigăt la alfabet...

Toartele vaselor cu ugere sau stalactite se repetă în timp. Vasele de vin încep să fie împodobite cu capete de animale, berbeci şi elefanţi. Capacele capătă inscripţii şi motive imprimate. Iată ceaune ciudate în care sînt notate socoteli ale sclavilor şi numele stăpînilor. Un fel de zimbru de lut lasă să scape pe la coadă lichidul pe care-l conţine. Cocleala vaselor rupte de timp, bombardate de rugină, pare mai degrabă un muşchi verde şi dă amforelor ceva de trunchi de copac, arătînd Nordul. Perfect rotunde, lucrate cu migală, au în desen insecte fantastice cu patru rînduri de aripi. S-au ivit şi instrumentele muzicale destinate pentatonicii, nişte talăngi ţintuite, ca nişte bulbi de ceapă sau ca sticlele de lampă. Podoabele

pentru cai sînt un fel de bani de aramă. Mici lănci și zăbale, bumbi și cercei, clopote minuscule cum sînt la noi zurgălăii, împodobesc vitrinele. Alte vase ca un ananas plin de solzi, un fel de cactus cu țepi, două patere cu toartă, încă intacte, vase care închipuie capete de bivoli cu două coarne rășchirate, săbii cu mîner rotund. Într-un loc a fost dislocat un perete de grotă în care este desenată lucrarea fierului. Iată și un vechi portret al unui strateg care și-a lăsat scrise principiile militare. De la el a învățat și președintele Mao. Nu este oare vorba despre sfaturile celebrului Sun-Tze, mare expert militar din secolul al VI-lea dinainte de Hristos ? Îmi aduc aminte că am citit undeva, poate e vorba despre : *Clefs pour la Chine* de Claude Roy, că în cartea sa despre guerilla japoneză, Mao împrumută în ce privește războiul, imagini din vechiul joc chinez de șah : principiul încercuirii și al contraîncercuirii, referindu-se și la romanele populare cavalerești chineze, și anume la banditul numit Șarpele cel verde, lung de zece picioare, care a capturat pe Wong, tigrul pitic.

Dar să ne întoarcem la fantastica noastră călătorie în timp. Iată și primele pietre de măcinat. Iată și basoreliefuri cu animale și oameni de o mare frumusețe. Picasso era exprimat încă din anul 3000 ! Semințe de cînepă conservate în vase, bani în formă de cheie, oale muzicale și oale smălțuite, am ajuns la anul 1800 a. Chr. Un alt basorelief cu maimuțe, paseri și descrierea meșteșugurilor, iată și rămășițele unei mătăsi fabricate la anul 206, înaintea erei noastre. Are încă pe ea imprimeuri colorate. Bronzul începe să fie aurit și apar primii cercei și paftale, în formă de cruce parcă, fionguri de aur pentru ținerea părului. Tot în epoca aceasta, primele cutii de lac, vase în formă de pagodă și statuete care sculptează în lemn de santal bivoli și faitoane cu oameni.

Cîntare ca niște lopeți, greutăți de forma unor mici haltere, peceți de lut ars, peceți de ceară pentru acte sau peceți pentru imprimat banii. Nici urbanistica nu este neglijată. Tuburi pentru canalizare care au 2 000 de ani vechime și cred că mai pot fi folosite. Într-un perete, o piatră cu un text imprimat care anunță deschiderea unei școli. Are 1 800 de ani. Iată și sobe în formă de corăbii după fantezia locală. Frescele chineze nu sînt mai puțin captivante ca acelea de la Pompei. Ele descriu ocupațiile domestice ale chinezului care cîntă dintr-un fluier, de pildă, el doarme sub copaci, mănîncă și bea, scrie și pictează. Șun ne arată cea mai veche ghitară din lume : *yu-cin*, desenată într-o frescă din secolul al 6-lea. Portretul lui *Țun-ți*, descoperitorul lui *pi* (3,14) poate fi privit pe alt perete. Scarabei, șerpi cu cap de pisici, talgere, o stampă înfățișînd palatul lui *Cin-Șu-huan*, palat care a ars demult este viu în fața noastră cu pavilioanele, cu lacurile, lotușii și podurile lui. În pînza sa au înflorit cireșii sacri. Dragoni întraripați zboară în văzduhul alegru.

S-a ivit fierul de plug și a început epoca feudală chineză. Femeia Huan-Tao din dinastia Iuan a inventat mașina de țesut, o roată artistică, semănînd cu o cîrmă de corabie. Iată-l și pe Marco Polo care a călcat pe aici de multă vreme. Apoi sipete cu margini de aur pentru adăpostirea cărților de rugăciune, lohani din grădina orașului *Șu-To*, înfățișat într-o gravură cu toate acoperișurile lui solzoase sau cu pagode în formă de boturi de corăbii. E aici și o hartă a cerului desenată într-o piatră. Iată și o suită de ilustrații înfățișînd viața de huzur de la curtea dinastiei Tan. Totul e viu, precis, plin de farmec. Un Trianon chinez în care bărbații fac curte femeilor, cîntă din flaute. Doamnele mișcă evantaliile, după un cod elegant universal și evident. Statuete de cai,

broaşte, cămile, lei şi şerpi, din secolul al zecelea, scoase din mormîntul unui împărat, toate de un rafinament sublim.

În al nu ştiu cîtelea salon, originale picturi murale de pe timpul dinastiei Sun, prapure aurite din secolul al 14-lea şi am senzaţia că o dată cu înaintarea în timp, către epoca noastră, rafinamentul scade. Impresie care şi la Roma, în Muzeul Naţional, m-a însoţit, pentru că creştinismul arată cît rău făcuse artei greceşti şi romane prin canoanele lui stupide.

O pictură de 12 metri pătraţi, care împodobise palatul oraşului *Şu-Ţo*, are desenate 3 900 de personaje. Totul este de o precizie uluitoare. Un Canaletto chinez a pictat toate corăbiile, zidurile, operaţia negoţului în cetate, pagodele, scările şi mişcarea lumii. Tabloul este exact ca o fotografie, fără perspectivă, după obiceiul tradiţional al picturii chineze.

Patru cai, ca ai zmeilor, aleargă cu superbele lor picioare spre infinit. Sînt stilizaţi ca acei mînji zburători ai lui Chagall trecînd peste turle de biserici ruseşti. A apărut aplicaţia de fildeş, mătasea pictată şi nesuferitul porcelan de un albastru trist după care alţii se înnebunesc, dar care mie nu ştiu de ce nu-mi place, deşi, recunosc, muzica lui îmi încîntă urechile la zgîriatul cu unghia. Ziduri ondulate cărate aici, alt zid găurit rotund, o lume care dansează parcă în desene subtile, stîlpi şi pagode ca nişte ştiuleţi de porumb, piatra înfloreşte sub ochii mei lacomi. Broaşte cu stîlpi plini de ideograme mergînd tacticos spre timpul din totdeauna, gata să iasă pe marile porţi ale Muzeului.

Ultima piesă este *Poarta Pagodei Pau-En-Sî*, distrusă de ţăranii robi care munceau pentru dinastia *Cin*, din teracotă, cu cai aripaţi şi fenicşi, sirene şi elefanţi şi mă

aruncă înapoi, în timp. Eram la Berlin, lîngă porţile Babilonului, adăpostite în Pergamon...

■

Europeanului îi scapă de obicei semnificaţia obiectelor, foarte importantă în lumea chineză. O vitrină de porcelanuri îi poate vorbi prin finețea execuţiei, dar luarea ceaiului în anumite vase era codificată într-un tratat şi noi nu ştim lucrul acesta. Am văzut în vitrinele Muzeului naţional din Nankin admirabile vase şi colivii infime. Lapis lazuli şi aur, argint şi perle, împodobeau minunile. De unde să ştim că o micuţă cuşculiţă era de fapt un palat al *greierilor mareşali ?*

Universul domestic al chinezului este aluziv. De la imitaţia stîncilor de calcar, din grădină, forate în formă de nori, simbolizînd drumul spre perfecţiune, pînă la obiectele cele mai la îndemînă, totul vorbeşte într-un limbaj necunoscut, numai iniţiatului.

O maimuţă ţinînd o piersică este semnul longevităţii ; calul al perseverenţei ; crabul, emblema supremaţiei intelectuale şi a luptei împotriva curentului. Statueta unui cîine evocă luna septembrie, şoimul este semnul îndrăznelii şi al virtuţii curative. Un papagal vorbeşte despre fidelitatea femeii ; pisica este protectoarea viermilor de mătase pentru că distruge şoarecii. Broasca ţestoasă arată răbdarea şi viaţa lungă. Peştii, fericirea conjugală şi armonia. O poartă cuprinsă de flăcări este simbolul legii. Unele desene înfăţişează nodul mistic care în ideogramă este egal cu o obturaţie a intestinelor, sugerînd longevitatea. Lothusul, floarea sacră a budismului este emblema perfecţiunii Un paravan poate sugera demnitatea unui mandarin. În *Cartea Riturilor* sînt consemnate semnele imperiale, în număr de 12. Cînd vezi o cupă

pe care sînt încrustaţi o maimuţă şi un tigru asta înseamnă că există o fermitate a curtenilor împotriva rebeliunilor. Un grăunte de mei, lucrat cu o daltă infinitezimală este simbolul hranei necesare puterii. Securea, al justiţiei iar focul aduce aminte de virtuţile cele mai înalte. Un ornament de păr în formă de fenix sugerează un presentiment fericit. Într-o interesantă carte a lui Michel Beurdeley : *L'amateur chinois* găsim o clasificare a obiectelor de artă şi a semnificaţiilor lor. Astfel, un disc găurit de jad, în felul unui fagure, este reprezentarea în mic a cerului. O femeie culcată, din fildeş, era, în afara unui obiect de muzeu, şi un instrument de auscultare al medicilor, numindu-se chiar *femeia-medic*. Cu ajutorul lui se indică locul dureros. În email cloasonat se turna *ciuperca imortalităţii* (ling-ţe), emblemă taoistă. Micuţele pagode de bronz pe care le-am văzut în vitrinele Muzeului Naţional din Nankin erau de fapt arzătoare de parfum. O lanternă emailată imita bambusul. Există suporturi pentru pensule în forma unui crab, care ajută la scris. A oferi unui student un astfel de obiect înseamnă să-i faci mai întîi o urare de succes la examene. Călimările pentru tuş din porcelan luau forma frunzelor, iar cutiile pentru pensule, hexagonale, din fildeş, pe cea a florilor de prun. Imitarea naturii merge şi mai departe. Un alt suport de pensule arată ca o colină de porcelan. Un altul sugera ieşirea celor 5 dragoni din valuri, urcînd cinci coline tradiţionale. Unele peceţi de bronz iau forma himerelor. O mică statuetă reprezentîndu-l pe *Pu-Tao-ciang*, geniul porcelanului, un personaj gras şi surîzător, cu mătănii în mînă, simbolizează şi mulţumirea deplină. Un bărbat, ţinîndu-se într-un picior aşezat pe capul unui peşte, este geniul literaturii, *Kuei-sing*. Un personaj hieratic cu ochi albaştri de porcelan poate să nu-ţi spună nimic dar în

realitate el îl înfăţişează pe *Budhidarma*, ultimul patriarh hindus şi primul patriarh chinez. El a traversat Yang-ţe-kiangul înspumat pe o trestie. *Ho-ho* sînt doi celebri gemeni, legaţi de ideea prosperităţii materiale. Statueta povesteşte că ideea de armonie şi uniune e mai profitabilă decît aceea de diviziune. *Pa-Che-ciangul* este emblema budistă de bun augur şi are opt forme. În temple se oferă ca ofrandă iar în textile apare ca motiv fundamental pe covoare.

Peceţile sînt şi ele obiecte de artă. Sculptate în pietre rare, aşa-zisele *sînge de găină* şi una de culoarea ambrei, trebuiau să redea în perfecţia sculpturii, perfecţia caligrafiei. Un literat poseda de la 20 pînă la 30 de peceţi, cu devize diferite, traducînd gustul şi gîndirea lui filozofică, educaţia confucianistă sau excentricitatea. Cînd inaugura un nou cabinet de lucru sau cînd împlinea 60 de ani, schimba peceţile. Chiar folosirea cernelurilor nu era întîmplătoare. La doliu se puneau peceţile în cerneală albastră, în loc de cerneală roşie, ca de obicei.

Poate că evocarea unor legende şi a unor obiceiuri de la curtea imperială să dea o imagine mai limpede şi poetică a acestei vieţi dedicate frumosului. Michel Beurdeley evocă povestea celor şapte înţelepţi din pădurea de bambuşi, un grup de intelectuali care au refuzat să participe la viaţa publică. Hi-Kang, cel mai faimos dintre ei, nu a vrut să primească nici o slujbă la curte sub pretext că e păduchios şi că vrea să se scarpine în voie ori de cîte ori are chef, fără să ţină seama de cei ce-i erau superiori. Un altul, Wen-Yen a simulat nebunia ca să nu ia în căsătorie pe fiica unui superior. În mîinile sale ţinea o mătură din pene, cu mîner de jad cu care susţinea că scutură praful de pe această lume josnică.

Bineînţeles că acest dispreţuitor de oameni a fost ucis de către un general care auzindu-i teoriile asupra detaşării şi dezgustului de viaţă a exclamat :

— Oameni ca voi au făcut să cadă Imperiul !

Literaţii se adunau să discute despre existenţă şi fericire sau asupra meritelor unui poem, pe malul unui rîu. Acolo aşezau cupe de vin pe foi de lotus, făcîndu-le să plutească. Marele caligraf *Wang-Hi-che* şi-a invitat 40 de prieteni în *Pavilionul orhideelor*, unde, beat, a compus capodopera sa caligrafică care s-a păstrat timp de opt generaţii. Arta, susţineau aceşti supraesteţi care aveau nevoie, după cum o dovedesc obiectele rămase de la ei, de lucruri rafinate şi de un ceremonial strict, aparţine numai unui cerc restrîns de iniţiaţi şi este inaccesibilă barbarilor şi vulgului. Pentru a putea să-ţi dezvolţi intuiţia şi spiritualitatea este nevoie de meditaţie. Spiritul trebuia distrat şi cum să distrezi pe nişte rafinaţi decît cultivînd o artă a obiectelor din jur ? Exprimîndu-mi curiozitatea de a şti la ce foloseşte un săculeţ metalic, am aflat că era un port-parfum, bun de vîrît în mîneci. Parfumul la chinezi era înainte de toate un afrodisiac, servind şi la alungarea ţînţarilor. Aşezarea pe un loc necunoscut era precedată la unii de către arderea unei cantităţi de tămîie. Un prinţ nu deschidea o discuţie pînă nu-şi vîra în gură o bucată de mosc sau de alöes. Aceste ingrediente trebuiau purtate în ceva şi dacă te gîndeşti ca o convorbire să fie parfumată de ce să nu ai în buzunare şi mici tabachere filigranate, cutioare minuscule, lucrate parcă de păianjeni. Şederea într-o grădină presupunea o combinaţie de mirosuri, în care se amestecau esenţele florilor cu ale moscului şi camforului. Atmosfera trebuia să fie de o înaltă higienă. Balustradele interioare şi exterioare erau făcute din lemn parfumat pentru a da aerului acea dulceaţă subtilă

fără de care sufletele nobile nu puteau să trăiască. Ridicarea unui pavilion era o problemă de decoraţie mai intîi. Lăsînd forma lor diversă, plină de sugestii şi destinaţia după anotimpuri sau ore, interioarele trebuiau să fie pline de prospeţime, să aibe acea fragilitate şi delicateţe a întregii arte chineze. Şi-atunci toate cutiile cosmetice, jocurile, cadrele care susţineau tablourile, ramele stampelor luau o formă baroc-delirantă. Un împărat trimiţînd o misivă regelui Tibetului a folosit o hîrtie de mătase în cinci nuanţe, cu flori de aur pe margini. Mesajul a fost încuiat într-un cofret de santal, ornat cu perle şi turcoaze. Acele de păr însăşi erau împodobite cu perle şi lapis-lazuli sau coral, ceea ce presupunea un limbaj aluziv, simbolic. Se bănuia că materialul întrebuinţat ducea la creşterea puterii de seducţie. Sonoritatea unei ceramici, şi aici se poate vedea pînă unde mergea rafinamentul chinez, dădea plăceri speciale celui ce primea un vas. Poeţii cîntă porcelanurile ca pe nişte iubite. Cele de *Ta-yi* sînt uşoare şi totuşi rezistente, au sunetul jadului şi sînt albe ca zăpada. O culegere de poezii cîntă cupele de vin din porcelan albastru şi sînt supranumite *cupele care încălzesc vinul*. *Lu-Yu*, şi el poet cunoscut, scrise o lucrare rămasă clasică despre ceai. În această carte sînt prevăzute pînă şi numele ceramicilor şi porcelanurilor care nu fac ceaiul prea roşu sau prea negru. Autorul manualului se ridică împotriva porcelanului *hing* care aduce cu argintul şi cu zăpada, pentru că într-o astfel de ceaşcă, ceaiul devine prea roşu. Tratatul stabileşte pînă şi felul apei din care se face. *Lu-Yu* descrie cele trei operaţii poetice ale fierberii. Se aşteaptă deci ca apa să facă bule ca ochii de peşte, apoi să aibă forma unor cristale sau a unor perle. Cînd stîrneşte valuri, arunci sarea ieşită cu prilejul primei fierberi. La a doua şi la a treia fierbere, pui în

vechea cantitate cîte o linguriță de apă proaspătă. În felul acesta apa capătă tinerețe. În ceaşcă, spune autorul tratatului, micile frunze plutesc ca niște nori pe cerul senin sau ca nenufarii.

Literatul are şi el un *Tratat al călimării* şi în general al obiectelor cu care oficiază cînd produce poezia. Comorile sale sînt : călimara, cerneala, pensula şi hîrtia. Mătasea e de asemenea o podoabă a bibliotecii sale. Forma călimării, compoziția cernelii sau silueta pensulei sînt foarte importante. În *Tratatul Călimării* se analizează toate particularitățile accesoriilor. Predilecția principală merge către călimara scobită, adîncă, din epoca *Tang* şi *Tsin*. Într-o călimară plată se consideră că pensula se turteşte şi pămătuful îşi schimbă forma. Din considerații estetice şi sentimentale, nu din motive ştiințifice, călimările sînt făcute din fier, os, piatră, aramă, sticlă sau ceramică. Uneori receptacolul pentru cerneală e din jad, aur sau argint. Nu e disprețuit nici bambusul. Poeții, cînd îşi descriu călimările favorite, spun despre ele că sînt : *ochiul înlăcrimat* sau *ochiul de cioară, frunza de banan* şi aşa mai departe. Servind unui om de geniu, călimara capătă subit o valoare inestimabilă. Pensulele în care sînt incastrate inscripții taoiste au formă de dragon, de peşte sau de pini. Se folosesc peri de iepure, de vulpe, cerb sau mustăți de şoareci ; părul de copil este de asemenea util, ca şi lîna de oaie. Hîrtia pe care se scrie, trebuie să fie lucioasă, impermeabilă la apă. Cabinetul literatului trebuie mobilat simplu, aproape golaş. Pe perete atîrnă numai o stampă, după sezonul de afară pentru crearea unei stări de spirit prielnice. Este îngăduit cel mult un vas de flori sau o piatră naturală de o formă ciudată pentru a-i înlesni meditația. Pietrele au pentru chinezi aluziuni magice. În felul acesta s-a ivit şi un *Catalog al pietrelor*. Ele sînt

culese după legende din pădurile acoperite de nori. O piatră prilejuiește adevărate studii asupra culorii și a luciului. După formă capătă și numele. Avem astfel : *Șarpele verde* și *Caverna celestă* care figurează în Tezaurul Imperial. Unele dintre ele răsună prelung cînd le ciocnești. Pietrele folosite sînt aranjate în grădini sub forma unor munți miniaturali. Un împărat, se spune, s-a ruinat de dragul pietrelor, colecționîndu-le adică.

Ajungem și la enormul delicat.

Greierele, triplul simbol al Vieții, Morții și Renașterii se bucură de mare considerație la chinezi. Prezența lui în cămin înseamnă noroc. Cîntecul lui e melodios și de o tandrețe melancolică. Femeile din haremul imperial îl închideau în minuscule colivii de aur și noaptea îl așezau deasupra patului ca să-i audă cîntecul. Cultivarea greierului devine o modă și sînt semnalați nobili care poartă colivii mici de lemn la centuri, protejîndu-i iarna sub haine. Ministrul *Kia-Seu-Tao* avea o colecție de greieri pe care-i dresa, declarînd că operația era la fel de interesantă, cum ai forma soldați. *Tson-Ce-kingul* este lucrarea asupra moravurilor, creșterii și dresării greierilor. În cupe speciale ornate aveau loc lupte între greieri. Ministrul sus pomenit ținea un grajd de greieri, servit de servitori competenți și plătiți scump. Artizani speciali fabricau piste de luptă și case potrivite pentru viitorii atleți. Se tăiau adevărate cutii din dovleci. În pămînt ars se construiau adevărate palate pentru greieri. Cutiile aveau la capăt capace de ivoriu, jad sau lemn scump găurit. Fundul era de ciment de var și nisip. Ceainăriile găzduiau hipodromurile unde se organizau întrecerile sau olimpiadele vocale ale insectelor. Cîntecul diferiților combatanți era comparat de experți. Greierii erau zgîndăriți cu pensule speciale de fildeș, la capăt cu peri de iepure. Hrana li se oferea cu linguriță minuscule și, o să rîdeți,

trubadurii erau scăldaţi în ceai. Miniatural se creau pentru cei mai buni, farfurii, paturi, oliţe de apă, toate din jad. Comportarea insectelor se studia adînc. Se ştia că numai masculii cîntă sau greierul care trăia pe arborele negru, numit *clopotul aurit*. Acesta din urmă se producea numai dacă era însoţit de femela lui. Cu vremea se organizau întîlniri internaţionale între greieri, pe categorii, ca la box : categoria grea, uşoară sau mijlocie. Aveau loc gale în grădini publice sau în săli de joc pe un covor de mătase. Luptele provocau o atmosferă de corridă. Învingătorul primea titlul de *Mareşal* sau *Mare mareşal*. Numele învingătorilor erau înscrise cu litere de aur pe o tablă de fildeş. La moartea unui astfel de atlet se făcea o procesiune, cu fanfară şi ilustrul răposat era înmormîntat în sicriu de argint. Ferocitatea greierilor era produsă de un regim alimentar special. Matadorii erau puşi la hrană bună şi la posturi succesive. Unii proprietari de greieri se lăsau ciupiţi de ţînţari numai pentru a-i prinde şi a-i oferi favoriţilor. Greierul era socotit erou al timpurilor trecute, reînviat prin metempsihoză.

■

De Nankin se leagă citeva momente ale luptei partidului comunist chinez. O vizită la sediul local este de tot utilă şi mărturisim că o curiozitate vie ne însoţeşte. Iată casa în care a locuit Ciu-En-lai. Tot aici au avut loc tratative cu Gomindanul în 1945 şi s-a semnat *Acordul dublu* între Mao şi Ciang-Kai-Shek. Odăile sînt modeste, mobila simplă e compusă din cîteva birouri şi un pat. Afară, o terasă acoperită cu viţă de vie. Struguri verzi atîrnă deasupra capului, lăsînd pe pardoseală o lumină verde. După aceea se vizitează Muzeul răscoalelor ţărăneşti Tai-Pin (din 1851-68). Săli împodobite cu

drapele și peceți, vestmintele unui general, cu mulți dragoni. Pe urmă mergem la fostul sediu al Gomindanului și la reședința lui Ciang-Kai-Shek. În trei odăi de lemn, pline de porcelanuri modeste, a locuit în 1911 și doctorul Sun-Yat-sen.

Locurile seamănă între ele, grădinile au ceva comun, cu movilele lor calcaroase care aduc cu monumentele suprarealiste, cu pavilioanele lîngă care cresc cipreși ca niște ciuperci și identitățile sînt mai greu de deslușit. Aerul plin de aburi scoate de sub perdeaua lui stîlpi lăcuiți asemănători, deodată o confuzie totală mă cuprinde. Furat de farmecul acestor șușotiri de apă și de parfumul nemaipomenit al plantelor speciale, uit unde sînt, creionul a înghețat în mînă. Araucari verzi urcă sub ziduri, coborîm podețe arcuite și din apele verzi sar peștii-spadă, cu ochii lor bulbucați, cu ceva demoniac în privirile magnetice cu care ne fixează. Nuferii și florile bulbucate, cu ceva leguminos în ele, inundă suprafețele lichide. Begonia, daliile chineze de culoarea cărămizii și granatul închis și tragic năpădesc literalmente totul, grădinile au ceva tumultuos în alcătuirile lor, frunzișul fumegă, scoate o rășină parfumată, ametitoare. Pe neașteptate, din dreapta și din stînga apar curți antice, cu tufe de ceai și fructe necunoscute. Lampioanele, olanele, mobila lăcuită care se zărește prin pereții transparenți ai pavilioanelor, totul te transportă într-o lume himerică, posesivă, plină de culori. Undeva guruie păsări ca niște porumbei, traversăm coridoare pline de umbră și din desișul verde țipă un animal necunoscut. Are ceva gutural în glas. Ape verzi și albastre, iar poduri scurte. Noaptea, toată China sub lumina lunii, trebuie că arată ca un imens patinoar pe care gîștele sălbatice dansează dement. Jasmin, eben, abanos, ghitare în surdină, flori creponate,

peisajul are ceva artificial, de mimosă fabricată, fragil şi subtil.

Istoria locurilor este mai puţin terifică. Între 1841-1849 au avut loc nu mai puţin de o sută de răscoale ţărăneşti (vezi „Scurta Istorie a Chinei"). Cea mai puternică dintre mişcări se dovedise a fi mişcarea *Nien* (făclierul). O revoltă a căpătat numele de *Tien-Di-Hui* (Cerul şi Pămîntul). În regiunea Hunan, foametea împinse pe ţărani la răscoală sub conducerea lui *Li-Iuan-fa*. Insurgenţii ocupară oraşul Sinin. Apăru o altă mişcare revoluţionară, condusă de către *Hun-Siu-ţiuan*. Aceasta împreună cu *Li-Iuan-fa* întemeie o societate, numită *San-Di-Hui*, cu o nuanţă religioasă. Aceasta ar fi nucleul mişcării cunoscute în istorie sub numele de răscoala Taipinilor. La 11 ianuarie 1851, fu proclamat *Regatul ceresc al marei păci (Tai-Pin Tien Cuo)*, sub conducerea unor pădurari care pregăteau mangalul. Se captură oraşul Iunan din provincia Guansi. Armatele imperiale fură nimicite, şi în 1853, revoluţionarii intrară în oraşul Uhan. Purtînd turbane roşii, Tai-Pinii porniră în josul rîului Iang-ţe. Oraşul Nankin căzu sub presiunea acestor forţe populare. Zidurile fură dărîmate şi oraşul rebotezat : Tiencin (Oraşul ceresc). Unsprezece ani s-a numit astfel. Fu promulgat un nou sistem agrar. Bărbaţii ca şi femeile dobîndeau de la 16 ani dreptul la o bucată de pămînt. Ţăranii au căpătat acte de proprietate asupra ogoarelor. De asemenea se stabili egalitatea politică a femeii. Se institui monogamia şi interzicerea de a ţine concubine. Traficul de opiu fu interzis. Apărură primii soldaţi femei. Expediţia asupra Nordului se dovedi de prost augur. Armatele revoluţionare fură nimicite pe rînd deşi ajunseseră sub zidurile Pekinului. După al doilea război al opiului, cu ajutorul mercenarilor străini, mişcarea Taipinilor fu zdrobită şi Nankinul căzu (mai

1862). Cea mai mare mişcare ţărănească din istoria Chinei fusese zdrobită de luptele intestine şi de presiunea armatelor străine.

■

Aseară am asistat la un minunat amurg pe Yang-ţe. Un convoi de sampane şi jonci puncta cerul roşu şi valurile mici ale rîului. Munţii dulci de la orizont ţineau o ostenită lumină. Ce melancolie măreaţă au marile fluvii ! Treceau remorchere şi ferry-boaturi, dar micile corăbii cu pînze şi fructele de lemn ale apelor, ca nişte păstăi deschise, duceau oamenii ca în urmă cu 5000 de ani. Timpul se ştergea din memoria mea, *totul era nespus de liric şi de îndepărtat*. Dacă aş fi să cred în rătăcirile succesive ale sufletului ar trebui să spun că mai fusesem pe aici...

Acum stăm într-un *sleping-car* care merge molcom printr-un peisaj galben. Compartimentele au ceva intim, cu micile pagode de mătase ale lămpilor. Ieri am vizitat o fabrică de aparate de radio şi una de fibre sintetice. Aceeaşi lume curată, bine dispusă, muncitoare, care face gimnastică în pauzele de lucru în curte, şi, după orele de producţie, mărşăluieşte într-un antrenament nesfîrşit. Directorul uneia dintre întreprinderi spunea :

— Şi ultimul şurub este de provenienţă chineză...

Mîndria pe care o simte orice popor care a scăpat de colonizatori, care nu mai cerşeşte cu bani produsul străin. Îi înţeleg foarte bine.

Privesc peisajul lacustru şi firele spirituale de orez drepte, subţiri şi albe în soarele amiezii. Grîul a fost secerat pe alocuri. Ce scurtă e vara chineză ! Ţăranii bat cu îmblaciul snopii şi joacă cu picioarele pe ei. O roată de beton învîrtită cu ajutorul pedalelor mînuite cu picioarele se mişcă parcă de un timp infinit. Aici cred că s-a ivit

pentru prima oară ideea de colectivitate. A rezista împreună cu alţii în faţa calamităţilor ! iată un comandament imperios, din toate vremurile. Roabe pe şosele, undeva Călinescu amintea şi de acelea cu pînze ca ale corăbiilor, cară greutăţi uriaşe ; cărămizi, stîlpi de telegraf, pietre, ciment, ce vrei şi ce nu vrei... Cred că am văzut un milion de copii transportînd apă sau gunoaie pentru a îngrăşa cîmpul, nimeni nu stă degeaba, cine crede că acest popor este contemplativ se înşală cumplit. În Asia nemişcarea pare de neimaginat dacă nu e alimentată de o religie cum e cea din India. De la 5 de dimineaţă şi pînă la scăpătatul soarelui ţăranii *aleargă* cu două putini legate la un cap şi la altul al unei prăjini curbate aşezate pe umeri, Vasele sînt pline cu apă. E o muncă titanică, de neimaginat. Putinele de lemn nu pot cuprinde o cantitate prea mare, dar ambiţia şi neodihna omului mă zguduie. Cu o lopată care aduce cu o lingură mai mare se aruncă divinul lichid în micile şanţuri care înghit nesăţios ceea ce li se dă. Spectacolul extraordinar al luptei cu natura îmi vorbeşte despre mîndra condiţie a omului. În peisajul gracil, parcă gata să se sfărîme la cel mai mic vînt, muşchiul, faţa încordată a omului, desminte tot ceea ce imaginaţia vrea să însăileze despre ţara asta.

Ventilatoarele vagonului de clasa I sforăie deasupra, ni se aduc ceaiuri. Trenul se opreşte în staţii necunoscute şi stă puţin. Pe peron apare şeful de gară cu un clopoţel pe care-l agită. Parcă aud sfîrşitul recreaţiilor de altădată. Pornim iar în mersul acela lent, cum au toate trenurile Răsăritului, unde nimeni parcă nu se grăbeşte, călătoria fiind înainte de toate plăcerea de a vedea locuri noi. Perdelele de rogojină ne ocrotesc de sălbatica lumină de afară. Canale verzui ne însoţesc o vreme şi se îndepărtează spre răsărit. Imense ogoare despuiate acum de rod

și arate cu cai și pluguri de lemn. Oamenii merg spre infinitul unei zile nesfîrșite. Unde o fi capătul acestui lan de grîu încă galben, nestrîns, ușor mișcat de vîntul semnificativ ?

Aseară am mîncat iar ucigaș, cum spun eu. Îmi revizui notele. N-am avut curajul să notez totul, nu e politicos să scoți carnețoiul gros pe masă și să scrii în timp ce se toastează și amicul meu A. ține cele mai formidabile discursuri despre amiciția chino-română. Parcă a fost un fel de pepene cu mazăre și niște stele de mare, tăiate ca o fidea fină. Ce gust ! Trei supe de data asta, ultima dulce ca un compot care ne-a făcut să uităm interminabilele și admirabilele feluri. Pe urmă, la cafea, au apărut și sublime banane și turtițe de cocă, unse în soia. Turtițele erau pictate pe dinăuntru, pentru că chinezii fac artă și din ocupația minoră a saturării. Președintele filialei Uniunii Scriitorilor din Nankin, care patrona acest banchet, ne spusese care sînt principiile mîncării din Nankin : culoare, gust, iuțeală și zgomot (peste răcituri se toarnă un sos care provoacă zgomote, așa cum am văzut cu ochii noștri).

Ajunși la hotel ni s-a adus tainic un ceai verde. Afară era lună, minunatul hotel ne îmbia cu paturile lui primitoare, un greiere zimțuia liniștea cu forajul lui nocturn. Adînca noapte oceanică venind de undeva dinspre Pacific, departe, dar parcă nu prea departe. Tropicul Racului parcă e undeva mai jos, către locurile către care mergem, mă înșel eu, am uitat geografia asta încîlcită, cine mai știe ?

Dacă am fost vreodată fericit în lume, aici la Nankin am fost... Un ceas bătea orele 21, la noi în România era ora 3 după amiază...

Acum, în geamul expresului s-a ivit o Veneție neagră, cu poduri de piatră și canale extraordinare. Olanele

afumate şi zidurile întunecate văzute de două ori : în apa verde şi sub cerul albicios dau o impresie unică de oraş dezgropat. Totul e imobil, parcă locuitorii acestei aşezări omeneşti au murit demult. Dacă n-ar fi rufele albe şi colorate din balcoane aş crede că nimic nu mai mişcă. Pe uliţe au apărut, iată, neverosimil, copiii. Aleargă spre tren şi fac semne cu mîna. Ce straniu, ce fermecător oraş ! De uimire am uitat să-i scriu şi numele în caietul meu...

Iar cîmpul, dominat acum de mori pentru irigaţie cu aripi de pînză. Peisajul nu are nimic olandez în el. E China toată în el, cu farmecul ei medieval, neclintit, China superbă a sufletului meu. Relieful se schimbă încet, pe nesimţite, apele înaintează spre terasament, cu o şiretenie îngrijorătoare şi tot ceea ce era ferm şi stabil, devine labil. Se culege orezul într-o imensă deltă. Iată mici foişoare de paie, iată sampanele încărcate cu un fel de fidea vegetală de culoarea soarelui. Totul este o cîmpie translucidă cutreierată neverosimil de corăbii. Prima recoltă de orez a acestui an merge spre depozite, silozuri şi magazii. Te poţi crede în delta Nilului, dar acel aer special de aici interzice confuzia care rămîne numai o închipuire livrescă. Satele îndepărtate plutesc ele însile în această mare de apă. Flotele ne înconjoară, trenul este un transatlantic şi, odată cu căderea întunericului, am impresia că vom ajunge într-o gară fluvială, într-un palat de gheaţă, într-atît prezenţa apelor ne copleşeşte.

■

De la al paisprezecelea etaj al hotelului *Cin-Gean*, Shanghaiul străluceşte în fumul industrial ca o perlă. Te-ai putea crede la New-York într-atît buildingurile aduc aminte de oraşul american. Hudsonul este *Huang-*

po-ul, încărcat de vapoare de mic tonaj, mişcîndu-se anemic pe bulevardul de apă care nu e de loc galbenă, cum ar sugera numele. Răsună sirenele şi gura oceanului intră pînă în oraş, cu răcoarea şi vîntul ei marin. Ne aflăm în cartierul fostei concesiuni franceze şi fostul oraş al opiului fumegă în albastrul unei zile imperiale de vară. Panorama este cuminte, valurile de acoperişuri roşii ale satelor din jur înaintează placid spre bulevardele de asfalt ale marii citadele. Zăresc clădirea Bursei de altădată, cea a Consulatului englez, cu o pajişte bine tunsă în faţă şi cu biserică proprie, în spatele nostru se întinde fostul cartier comercial, *Yan-Pu*. Coşurile de fabrică par creioane cărămizii sgîriind tabla încinsă a cerului. O piaţă imensă, de 33 de hectare, jumătate parc, domină centrul. Turnul alb al clădirii *Lumea mare*, adăpostul teatrelor din Shanghai, îşi arată chipul vesel încă de aseară cu becurile lui multicolore : albastre, verzi şi roşii. Fosta bursă de pariuri, acum o bibliotecă cu 5 000 000 de volume e ceva mai la dreapta. Gara, cu linii numeroase mi se pare monumentală, deşi peroanele joase, de lemn vorbesc despre anii 36 ca şi multe blocuri de beton ce aduc cu Palatul Telefoanelor.

Dimineaţa asta răsună de trîmbiţe, cete de copii mărşăluiesc pe malul fluviului, cu puşti de lemn pe umăr. Dacă au cinci ani. Merg în monom şi unul dintre ei fluieră cadenţa. Oraşul e gălăgios, răzbesc pînă sus megafoane puternice care aduc în odăile noastre voci solemne, rostind versete din scrierile lui Mao Tzedun. Toată China se află într-un miting permanent.

■

Clădirea Expoziţiei industriale din Shanghai este construită în 1954, în zece luni şi îmi aminteşte de stilul rusesc recent, are adică o navă centrală, un turn şi

săgeată, un fel de *Casă a Scînteii* la proporţii mai mari. Într-o hală uriaşă, printre palmieri pitici stau împrăştiate într-o dezordine ordonată, maşini şi lingouri de metal, laminoare de tablă subţire sau maşini-unelte de cea mai recentă invenţiune. Materiale plastice, strunguri de mare precizie, roţi dinţate pentru naveze şi turbine, strunguri de mecanică fină, raboteze, maşini de forat, maşini pentru fabricile de textile, rulmenţi uriaşi sau de proporţiile unei cutii de chibrit, motoare Diesel, tractoare, turisme cu un păun ca marcă de fabricaţie, microbuze, camioane, maşini de tricotat, maşini-plane pentru tipografii, aparate de măsurat ; iată şi aparatura medicală, un aparat de măsurat globulele albe şi roşii din sînge, transistori, aparate de televiziune, maşini pentru tipărirea cartolinelor şi o sală a instrumentelor chinezeşti. În cinstea noastră cineva cîntă alăturat la un pian, şi el chinezesc, *Dunărea albastră*. O sală a obiectelor de artă ne face risipitori. Lanterne, caucuri, vase de lemn de palisandru, apoi minunate covoare...

După trei ceasuri, bem istoviţi minunatul ceai verde de amiază. Faţa industrială a Chinei nu este lipsită de nici un produs al oricărui proces de fabricaţie. Revoluţia descătuşează frenetic energiile unei ţări despre care se va vorbi în lume curînd şi în materia aceasta.

■

Fostul cartier al conducătorilor de ricşe arată ca un Napoli chinez. Un cartier de blocuri noi îşi scoate rufele multicolore în balcoane şi copiii ne însoţesc veseli prin curţile care seamănă cu cele ale noilor cartiere de la noi. Să nu se vorbească limba aceasta ciudată ne-am crede în Floreasca.

Un muzeu viu este conservat alăturea : o adunătură de bordeie, pline de murdărie şi despărţite de uliţe noro-

ioase. Muştele şi ţînţarii întregeau fericirea generală ; iată şi colibele de bambus în care locuiau cîte 7-8 persoane, într-o odaie de 2 pe 2. Lut, lumină de lampă, micul cartier şi-a păstrat şi numele de străzi şi numerele. Acoperişurile de paie sînt ciuruite de ploi, ferestrele înguste abia lasă să se strecoare o lumină bolnavă înlăuntru. Totul, faţă în faţă cu cele 35 de blocuri noi, cu o şcoală şi cu magazinele abia lăsate din mistrie. Alături a fost plantată o livadă de pomi pentru ca perdeaua vegetală să se opună vînturilor excesive şi soarelui nemilos.

Vizitarea cîtorva apartamente ne dă o idee despre interiorul omului mijlociu din China. Odăile sînt pline de copii, cîte opt sau mai mulţi, aşezaţi în scară, privindu-ne curios cu ochii lor migdalaţi, cu obrazul lucios, de o frumuseţe de jucărie. Mobila simplă : dulapuri lustruite, cîteva scaune şi mese, paturi comune după obiceiul chinez, acoperite cu rogojini sau macaturi, un calendar cu chipul lui Mao, nelipsit, perdele uşoare şi covoare de serie. Una dintre gazde, de o ingenuitate îngerească, ne arată întîi WC-ul, de o curăţenie exemplară. Firea deschisă şi amiciţia imediată îmi fac totdeauna inima să bată mai tare. Aprinderea becurilor le produce şi-acum, după multe luni de locuit în aceste camere, o bucurie ce nu se poate exprima. Fiecare răsucire de buton este egală cu aprinderea unui pom de Crăciun. Opaiţul, lutul, closetul în casă, iată peceţi ce se şterg cu greu din memoria unui popor ofensat de mizeria milenară, produsă de alţii.

Fosta cerşetoare Van-Lan-hua, deputată de oraş şi administratoare de bloc, ne povesteşte pe scurt biografia ei zguduitoare. Locuia lîngă docuri, pe malul riului Huang-po. Nu mai putea trăi acolo şi a fost sfătuită să meargă la Shanghai să cerşească. Are şase copii, între care unul student la Politehnică.

— Pe ăsta l-am născut pe pămîntul gol, spune simplu, fără urmă de patetism în glas. Pînă la 11 ani nu mîncase niciodată pîine de făină. Îi dam să bea apă din împuțitul rîu Șu-Țo. Primul băiat e doctor veterinar; nora ei (una din nurori probabil) profesoară. Acum se ocupă între altele și cu organizarea unui cor, format din copii de la cinci ani pînă la bătrîni de 85.

Pe coridoare se aud glasuri de pușți, ușile vecinelor sînt deschise. Toată lumea se ocupă de toată lumea. Copiii celor din schimbul de dimineață sînt îngrijiți de cei ce rămîn acasă, după amiaza mamele altora se vor ocupa de copiii celor care au plecat între timp la serviciu. Privesc fotografiile de familie de pe pereți. În toate casele apar, în rînduri bine distribuite, ființe numeroase, așezate după vîrste sau înălțime. Sînt între 30-40 de oameni, ceea ce arată urieșenia ramificărilor familiale. La noi, o astfel de fotografie ar aduna laolaltă generații succesive, aici lucrul este banal. Se trăiește gregar, fără mistere, într-o plăcere de a comunica fără rețineri, de la ființă la ființă. Se gătește laolaltă, împrumutîndu-se de la clan la clan cele trebuincioase și cum știu firea chinezului, nu irascibilă, nu individualistă ca a europeanului, nu mă mir că amicițiile și viața în comun sînt durabile și fără tragedii sau certuri.

Șun ne spune că în ultimul timp, aici, la Shanghai s-au ridicat 7 milioane de metri pătrați de locuințe și au fost mutați în case noi, un milion de chiriași. Este o cifră de proporțiile acestei țări.

■

Lumea mare ar fi un bazar, cu o curte interioară, un fel de uriaș han al lui Manuc în care se strîng toate trupele de teatru și desfată un public numeros. Trei etaje

plus un parter : săli de cinema, operă, scene pentru spectacole de circ, pentru teatrul clasic sau teatru contemporan, la alegere. Cu un bilet poţi să stai o zi întreagă şi să mergi din sală în sală. Bufete şi barăci de tras la ţintă, o lume amestecată de bătrîni şi tineri, de străini sosiţi cu vapoarele, marinari englezi sau filipinezi, africani şi japonezi, toţi înghesuindu-se în jurul tarabelor şi vorbind toate limbile pămîntului. Vin ţărani din cele mai îndepărtate ţinuturi şi caută sala care le convine, unde se joacă în dialectele cele mai dificile. E o hărmălaie colorată, becurile ard ca într-un imens bîlci. Se beau limonăzi şi se flirtează, feţele asudate au măşti amuzante, acel amuzament comun al locurilor unde este imposibil să arăţi altfel decît aşa, cu ceva pierit pe buze, cu o fixitate a privirii care aduce cu cea a drogaţilor. Nu am să reuşesc niciodată să aflu cum reuşesc oamenii să vorbească aproape cu aceleaşi cuvinte, să afirme aceleaşi lucruri, fără să clipească, fără să se jeneze că au un tipar al gîndirii ce nu poate fi modificat. Este o caracteristică a epocii noastre aceea de a stabili valori ca după ordinatoare. Limbajul posedă aceeaşi nuanţă ca şi cînd materialul depus ar fi comun şi lipsit de surprize. Poate ziarele fac asta, ziarele şi mijloacele de influenţare ca televiziunea şi radioul. Iată şi mimetismul creat de statul laolaltă mai multe ore. Toţi, şi asta am observat nu numai aici, au obligatoriu un aer fericit, e ca şi cînd nu şi-au visat decît acest loc şi aceste distracţii, ca şi cînd altele nu ar exista. E trist, dar real. Costumele sînt asemănătoare, chipurile sînt asemănătoare, pînă şi gesturile ! 25.000 de oameni se distrează simultan. Se aud pocnituri şi deasupra cerul se aprinde de artificii. Undeva bate o tobă, un instrument de percuţie îmi găureşte timpanele. Din săli diferite se aud rîsete la fel. Într-una se joacă o farsă cu un

dragon păcălit, în alta gomindanistul a fost şi el înşelat de un soldat al revoluţiei.

După o scurtă plimbare pe terasele circulare din jur pe care mulţimea fumează şi mănîncă, discutînd tare, îmi aleg o sală. Nu am văzut un spectacol de circ chinezesc. E cel mai bun prilej. La ora 8 fix bat tobe şi răsună cimbalele. Spectacolul se deschide cu un prolog de actualitate : o mică scenetă în care Unchiul Sam, cu joben şi drapel cu stele, este alungat din Vietnam. Totul şarjat deşi actorii nu pierd o anumită cuviinţă. Se deschide apoi programul propriu-zis : doi tineri, o fată şi un băiat în costume de mătase gris, fac un număr fantastic de yo-yo. În sunetul unor instrumente care aduc cu strigătul nocturn al greierilor vara, mosoarele şi aţa sînt mînuite cu o superbă îndemînare. Al doilea număr : intră în scenă trei copii, unul dintre ei fiind clownul. Se execută o echilibristică fantastică pe două mese aşezate una peste alta. Sînt puse dedesubt şi nişte cărămizi şi tremur la gîndul că fragilele fiinţe îşi vor rupe gîturile. Totul se termină cu bine în aplauzele spectatorilor care comentează cu competenţă. Feeria continuă cu ivirea unui scamator care scoate la infinit obiecte din costumul său încăpător : borcane cu peşti vii, un lighean cu apă, două vase în care ard uleiuri, seminţe şi vase de flori, totul putînd să încapă foarte bine într-un magazin mijlociu. Numărul patru din program este un patinaj pe rotile executat pe o masă. Se face slalom printre becuri aprinse şi nu ghicesc cum patinatorii nu cad în gol. Mai tîrziu alţi artişti trec prin cercuri, cîte unul, cîte doi şi cîte patru. Totul într-o sincronizare care mă uluieşte, vorbindu-mi despre exerciţii la sînge. Prestidigitatorul are misiuni şi mai dificile. Pe nas ţine în echilibru pagode uriaşe cu lămpi aprinse în timp ce cu mîinile aruncă în aer făclii, cîte opt. Acestea rostesc precum

cometele, în jur. Numai norocul sau o atenţie diabolică îl face pe omul de pe scenă să nu piardă ceva din mînă sau de pe frunte, unde mai este aşezat un obiect, luminos şi el, în echilibru. Un alt artist, frumos ca patinatorul Vatainenn pe care l-am văzut la Bucureşti, trece uluitor printr-un butoi aprins. Pe o sîrmă, un echilibrist ţine mingi, cercuri, o tobă şi alte lucruri care zboară în jur şi el tot într-un picior rămîne, fără să se prăbuşească.

La sfîrşit, mărturisesc că sînt copleşit, istovit de atîta îndemînare ameţitoare. Coborîm parcă pe scări infinite după ce am trecut prin mai multe săli şi am văzut din nou teatru chinezesc pe pînză, pantomină, dragoni zburători cu opt aripi şi lupta răilor cu cei buni, într-un duel excentric. Publicul se uită în faţa ieşirii încă odată în oglinzile strîmbe care diformează chipurile şi trupurile. Afară, pe stradă, ricşele cară varza spre pieţe. E umed ca în Parisul de astă-iarnă şi parcă mă aflu lîngă halele Luteţiei. Numai literele chinezeşti de neon ale firmelor mă aduc la realitate.

■

La drept vorbind, *Lumea mare* este o imensă curte elisabethană, cum ar fi teatrul *Globe*, să zicem. De aceea actorii rostesc atît de tare replicile şi răsună puternic tobele şi instrumentele de percuţie. Cei de pe scenă vor să fie auziţi iar cei din sală sînt solicitaţi din toate părţile. Este o luptă pentru atenţie, necruţătoare, dusă cu mijloace ce nu se aleg. La nivele diferite se încrucişează dialoguri însoţite de arii, opera în China fiind un gen popular, nu unul pentru aristocraţie educată, cum este în Europa. Menestrelii şi nebunii chinezi, cum ne spune Lin-Yutang, cîntau, orbi, cu zecile, pe străzile Pekinului, balade şi povestiri, ca Homer. Piesele mai importante ale

teatrului din nord ar fi : *Toamna la palatul hanilor* şi *Pavilionul lunii. Romanul ghitarei* aparţine teatrului din sud. În canoanele teatrului nordic se prevede ca ariile fiecărui act să fie cîntate numai de o singură persoană, aceeaşi, în dialog cu celelalte personaje. În nord cîntecele de la Shan-si au un sunet metalic, sînt ascuţite, semănînd cu cîntecele din Tirol, evocînd vîntul pe înălţimi. În sud, lamentaţiile sînt guturale, indolente, nazale, ca ale astmaticilor epuizaţi ale căror gemete ar prinde cadenţe şi măsură. În teatrul sudic există o mai mare libertate de expresie. Piesele acestui gen de teatru au mai mult de patru acte. Chiar falsetul vocilor actorilor chinezi nu este întîmplător, cu ajutorul lui cuvintele se aud mai bine. Acelaşi autor făcea deosebirea între poezia teatrului chinez care e mai viguroasă şi vie în comparaţie cu poezia clasică tradiţionalistă, pură şi fără vigoare. Iată şi cîteva subiecte de piese : În *Povestea lui Meng-Ciang-ni*, mort la corvoada ridicării Marelui Zid, se arată cum lacrimile văduvei s-au amestecat cu mortarul folosit şi l-a consolidat. Piesa *Romanul ghitarei* înfăţişează fidelitatea casnică a unei femei şi, deşi e mai puţin pasionantă ca *Templul longevităţii*, poate şi pentru că are 42 de acte, e preferată de marele public.

■

Patria umbrelor chinezeşti era de fapt Pekinul nu Shanghaiul.

Locul de desfăşurare : o curte, o scenă cu două dimensiuni. Nu se ştie precis cînd au fost inventate. Există legende. Unii spun că un oarecare Yen-Schi a inaugurat acest teatru magic la curtea împăratului *Won* (1001 a Chr). Înflăcărate de conduita eroului, femeile haremului cereau mereu să-l vadă pe erou. Gelos, împăratul a hotărît

să i se taie capul inventatorului. Dus în spatele cortinei a văzut o piele de măgar vopsită. Totuşi cuvîntul trebuia ţinut aşa încît călăul a decapitat umbra eroului. Femeile au scos ţipete sfîşietoare, au avut convulsiuni şi l-au plîns nopţi nenumărate.

Legenda doi : un călugăr taoist ar fi inventat cromofilmul sonor ca să-l consoleze pe împăratul *Won-Ti* de moartea iubitei sale. Călugărul s-a oferit să i-o arate pe decedată seara. El îi spunea cuvinte de dragoste şi îşi reamintea clipele frumoase. Într-o seară cu lună, pasionat, a trecut pînza pe care astrologii îl opriseră s-o treacă şi a văzut că totul era un miraj. Furios, a tăiat în bucăţi imaginea iubitei, iar iluzionistul a murit de mîna călăului.

Legenda trei : pe vremea dinastiei *Han* capitala era asediată de *Mao-Fin*, prinţ mongol. El venise la asediu cu soţia, o femeie autoritară şi geloasă. În oraş era mare foamete şi trebuiau să se predea. Atunci împărăteasa chineză, care cunoştea caracterul duşmanei sale, a pus să se proiecteze nişte umbre în faţa cortului mongol. A arătat pe ecranul improvizat umbrele unor tinere fete doritoare de dragoste care solicitau pe războinici. Mongola, geloasă, s-a temut să intre în cetate şi s-a retras cu bărbat cu tot, împreună cu armata.

■

Plouă, o pelerină de ceaţă învăluie Shanghaiul. Am dormit mult pentru că picurarea măruntă a ploii pe acoperişuri a pus o surdină zgomotelor oraşului. Sîntem prost echipaţi pentru un asemenea timp : sandale, cămăşi, numai un fîş fragil care nu rezistă. Noroc că mi-am luat de la Pekin o pălărie care să-mi acopere capul de nemila ploii. Recitesc într-o scurtă odihnă răutăţile doamnei de Villeparisis la adresa lui Chateaubriand, Vigny şi Hugo.

Ce mi-a venit să iau Proust cu mine? Poate atmosfera gracilă, indecisă, lentoarea lui, am bănuit că se potriveşte cu peisajul. Vara pariziană, cu ceaiuri, femei şi pederaşti nu are aceeaşi saturaţie subtilă pe care o resimt, bănuind cîte ceva din ceea ce trăiesc acum? Se poate face o suprapunere, oare, între acest mediu intoxicat de gesturi pe jumătate trădate şi saloanele din *La umbra fetelor în floare?* Naiba mai ştie... Ce farmec otrăvitor lucrează asupra mea? Cu ce să asociez prezenţa unui grup pitoresc de arabi care luau aseară masa lîngă noi: două femei şi mai mulţi bărbaţi; piesa principală fiind un fel de actriţă, cu ceva vulgar pe chip, dar respirînd periculos o sexualitate agresivă, cochetînd cu cei din jur şi cu bărbaţii ei, din stînga şi din dreapta, pentru că era evident că trăia sau trăise cu toţi, vorbind numai ea şi ascultîndu-şi vorbele aruncate cu o voce pozată, guturală în graiul cămilelor parcă, sunîndu-şi brăţările de pe mîini şi greii cercei şi agitînd sînii frumoşi deşi enormi, bine hrănită şi bine dispusă, departe de lumea care o cunoştea, liberă de prejudecăţi deci, desfrînată fără voie, atletică, cu o gură ca o crimă, cu dinţi albi şi umezi, gata să sfărîme ceva între ei, vorace, plină de o foame a cărnii pe care cine ştie cine naiba o poate potoli, sugerînd că trebuia posedată pe rînd de către tot cîrdul ei de bărbaţi, tot timpul, fără odihnă, infailibilă, acoperind cu prezenţa-i singulară tot vastul salon de mîncare, supunîndu-i pe toţi europenii din jur, silindu-i s-o observe şi să-i facă ochiade, netulburînd însă pe tăcuţii, politicoşii chelneri, care, impasibili, îi aşezau feluri după feluri în tacîmurile de argint, din care Cleopatra extrăgea absent fire de bambus şi rotocoale de cocă cu soia. mîncînd fără plăcere şi iar vorbind şi scuturîndu-şi sînii şi brăţările şi tot armamentul acela feminin care era în stare să răpună un regiment de bărbaţi...

La dracu, poți să înnebunești căutînd în lăzile cu gunoi ale curiozității, dar totdeauna, ea, această curiozitate, te răsplătește și te silește să scrii. Ceea ce și fac, cu gîndul la lumea bolnavă a lui Proust. Vorba nu știu cui, papagalul crede că Dumnezeu este un papagal mai mare !

■

La 40 de kilometri de Shanghai, după un drum printre orezării și piramide de paie, în parbrizul mașinii apare un fel de catedrală neagră de mărimea lui San Pietro, cu o orgă de 12 coșuri fumegătoare, înfiptă în peisajul siv. Plouă și rujele roz care-mi amintesc de frumosul sat de lîngă mare, 2 Mai, se pleacă sub presiunea apei. Străbătem o cortină grea de lanțuri, o beteală întunecată de fier și ne aflăm în fața unei scene turnante : presa hidraulică de 12 tone, mîndria industrială a acestei părți din China. Culise glisante plutesc ușor în jurul nostru cum ai mînui un capac de cutie de chibrite. Locul e feeric, cum sînt feerice toate locurile unde metalele se prelucrează, sînt scobite, excavate, lovite, sudate, unde oxigenul se transformă în constelații verzi și albastre și muge totul în jur. O furtună de aer comprimat zguduie tot decorul, ne aflăm într-un paradis negru, oameni iuți mînuiesc niște cordoane ombilicale care se termină cu țevi pline de flăcări. Un arbore motor pare un uriaș trunchi de bambus culcat de furtuna care s-a stîrnit afară. Presa uriașă lovește masa metalică și sub ochii noștri copacul acela grosolan, incandescent, pe care l-am văzut încă de la intrare, se transformă într-o tablă care se subțiază pînă la dimensiuni de foiță de țigare. În mica nacelă subterană a presei, plină de tablouri și de reflectoare, de becuri roșii și albastre

avem impresia repetată a unei plutiri submersibile. Afară, sub reţeaua metalică care susţine acoperişul înaltei hale, trec poduri rulante mobile, alături pompele de apă mitraliază jeturi reci peste oţelul încins, o reţea complexă de instalaţii subterane, susţin din locul lor nevăzut acest complicat aparat de supunere a metalelor. De altfel toată uzina este o suită de uzine mai mici, turnuri de apă pentru răcire, foişoare şi rampe uriaşe de macara întregind universul tunător. Clădirile au înălţimea unor buildinguri de 7 etaje, alături se zăreşte oraşul satelit, cu casele, blocurile, magazinele şi teatrul său.

— Numai 5 ţări au în lume o astfel de presă, ne spune Şun, America, Anglia, Germania, Cehoslovacia şi Franţa...

Presa cea mică e aşezată într-o altă hală şi lucrează mai rapid bastoanele pline încă de flăcări care sînt retezate ca nişte scobituri, Pămîntul se sguduie sub noi, muncile fierului lasă loc unui spectacol unic. Pe punţile aeriene femei făcînd semnale cu fanioane galbene, deasupra noastră plutesc adevăraţi codri metalici, transportaţi în cuptoare infernale. Căngi, lanţuri, 1200 de grade la căldură de prelucrare, voci amestecate, explicaţiile răsună încrucişat, totul se amestecă vertiginos. Printr-o uşă de fier văd rujele în ploaia de afară. Ruje şi oţel... Semnul timpului care n-aşteaptă, pretutindeni. Directorul: 42 de ani, privire deschisă, statură mijlocie, agilitate, o faţă suptă, febrilă, spune cîteva lucruri pe care abia reuşim să le consemnăm, mutîndu-ne de pe un loc pe altul, pentru că părem musca la arat în mijlocul acestei mişcări colective bine dirijate. Uzina construieşte maşini grele, are deocamdată 5000 de salariaţi dintre care o mie lucrează în Shanghai la secţia de modele. Se produc bloominguri, unele fabricate la rece,

prese hidraulice, concasoare, excavatoare, condensatoare, turbine şi axe cilindrice pentru vase fluviale, arbori motori. Uzinelor constructoare de vapoare această uzină le livrează piesele principale.

Construcţia presei hidraulice are un adevărat roman. Ea a fost proiectată cu mijloace proprii şi a cerut un înalt spirit de sacrificiu. Ca să ai o presă de 12 0000 de tone este necesar ajutorul unei alteia, de cel puţin 10.000 de tone. Numai stîlpii trebuie să aibe 200 de tone ca să reziste. Înălţimea stîlpilor a fost obţinută prin opt suduri, ceea ce într-un fel este unic dacă ne gîndim la rezistenţă. Sudarea aceasta s-a făcut în condiţii foarte grele, interior probabil, cerînd o statură mică celor ce au executat-o din cauza diametrului stîlpilor. Trebuia mai întîi construit un cuptor electric de 100 de tone, pentru că nivelul de sus al presei are 190 de tone. Au fost necesare alte 79 de suduri complimentare. Partea de jos are şi ea 260 de tone. Ţon-In-Ping, un inginer, fost muncitor, a lucrat 9 zile şi 9 nopţi la baza presei, mîncînd şi dormind acolo, într-o căldură infernală, într-un loc foarte strîmt.

Paradoxal, ne spune directorul, presa este foarte uşoară, are numai 2 100 de tone deşi la rezultatele scoase ar fi putut să aibă 9 000 de tone. Cu toată uşurinţa ei (e făcută din table metalice) are o mare forţă de presare, atingînd 12 000 de tone, deşi cifra de 16 000 tone există ca performanţă. Procesul de producţie e foarte scurt şi preţul de cost foarte scăzut. Presa a fost proiectată în întregime de inginerii chinezi.

Mă mir că încă nu s-a scris o Mitologie modernă cu dragoni în formă de prese din acestea fabuloase, dezlănţuind energii formidabile, fără nimic înfricoşător în înfăţişarea comună. O uzină, la drept vorbind, aduce cu un uriaş bastiment plutind pe o cîmpie fermă. Are punţi

de comandă, catarge roșii de cărămidă și sirenele nu se deosebesc de loc de cele de pe mare. Dacă asculți zumzetul electric te poți crede foarte ușor în larg, în ceața ploii nesfîrșite de care ne-a fost atîta dor...

În drum, un cimitir negru, plin de pini tăiați fusiform ca niște caiere de lînă întunecată, amintindu-mi chiparoșii Florenței. O pagodă, turnuri cu olane, pietre albe în iarbă, totul și-a pierdut melancolia din cauza spectacolului vital la care am asistat.

■

Într-o grădină ale cărei proporții îmi scapă se află Institutul de Artă populară, constituit încă din anul 1956, ca o unitate de cercetare și etnografie. Numai în Shanghai sînt cunoscute peste o sută de feluri de a sculpta în piatră, porcelan, bambus și fildeș. 90 de salariați, între care 16 maeștri bătrîni, lucrează aici lanterne, flori artificiale de mătase, împletituri, ceramică, obiecte de aluat. Foștii conducători de ricșă sau micii negustori fac pictură pe porcelan cu o piatră prețioasă, și, cum spune Șun, folosesc în timpul celor opt ore de lucru comorile Chinei care sînt tușul, penița, hîrtia și paleta. Cu o lupă vedem pe un simplu bob de fildeș 1 000 de ieroglife, incastrate cu un ac. Pe o lamă cît o unghie este imprimată *Internaționala* în limba chineză iar pe un minuscul postament de jad apar, la apropierea lupei, cocoși, cai și păsări exotice. Ha-Ka-mi, fost vînzător de plăcintă, în vîrstă de 30 de ani a devenit maestru al florilor de mătase. Meșterul Wan-Ți-kan taie în fața noastră cît ai clipi din ochi o bucată de hîrtie roșie din care rămîne un cocoș excelent spiritualizat, cu aripile desfăcute, cu gușa plină de strigăt. Rapiditatea execuției și precizia ei mă uluiesc. Lipit pe o altă bucată de

hîrtie, acest cocoş poate împodobi peretele unei case chineze. Bătrînul Tau-Ku-ming, de 66 de ani, lucrează de la 19 ani statuete din cocă colorată, adevărate minuni. În unsprezece minute, aruncînd pe un beţigaş puţină făină înmuiată în apă, scoate un copilaş cu surîs divin pe chip.

Într-o vitrină sînt expuse pensulele cele mai rafinate pe care le poate produce mintea omenească. Lin-Yu-tang spunea că orice problemă de artă este o problemă de ritm la chinezi. Se studiază forma şi ritmul în abstract şi dă următorul exemplu : nu există niciun tip de arhitectură, fie pavilion, fie templu, ale căror calităţi de armonie şi ritm să nu fie direct derivate din caligrafia chineză. Caligrafia, din cauza pensulei întrebuinţate, e ridicată la rangul de artă. În caligrafie se pot aprecia forma, supleţea, delicateţea, echilibrul şi contrastul. Această artă are două mii de ani vechime şi fiecare scrib a contribuit la ea cu rafinamentul lui. Sursa de inspiraţie e natura, planta, animalele, ramurile pomilor înfloriţi, viţa uscată, corpul unui leopard care sare, laba de tigru, forţa nervoasă a muşchilor calului, zvelteţea lebedei şi a berzei. Există un stil caligrafic intitulat *Ramura de brad* sau *vrejul de viţă*. După cum există un stil *şerpii care se combat*. Frumuseţea caligrafiei chineze e de natură dinamică, nu statică ; e vie, nu încremenită. Trăsăturile literelor se trag dintr-o dată. Cei care execută liniile cu forţă au o *scriere osoasă*, cei inabili : una cărnoasă. Scrierea osoasă e nervoasă. Există o scriere ca grăsimea de porc...

Pictura chineză, după acelaşi autor, are lirism şi nu e subiectivă cum e cea occidentală, fiind legată strîns de poezie şi caligrafie. A trecut şi ea prin crizele picturii europene. Există o trăsătură în această pictură, numită *petala de orhidee*, ondulată şi variabilă. *Su*, un mare

scrib şi poet se specializase în pictura pe bambus şi nu mînca decît bambus. Sînt pictori care pictează cu limba pe care o bagă mai întîi în cerneală, aceştia se numesc *linge-hîrtie*. Există o calitate a picturii chineze care e numită *Yi*, presupunînd starea de spiritualitate interioară, efortul omului de a se degaja de lumea rutinată, munca transformîndu-se într-o detaşare de genul celei taoiste. În tehnica picturii intră o concepţie precisă. Concepţia precede munca pensulei, şi cînd pensula şi-a terminat opera, concepţia o continuă încă. Pictorii chinezi sînt maeştri în arta de a sugera şi de a se opri la timp. Pictura lor, împotriva concepţiei noastre europene, are vitalitate extremă şi o sobrietate manifestă a desenului. Grija cea mare a pictorului chinez este aceea de a lăsa ceva şi pentru imaginaţie ! Occidentalii caută forma feminină mai ales, chinezul natura. Poate cîndva această artă apolinică va fi înlocuită cu una dionisiacă, dar pînă acolo e un drum lung, crede Lin-Yutang.

■

Sub o colină înverzită, într-un loc de recluziune, se află *Pagoda lui Budha-Sakia-Muni,* înconjurată de alte mici temple în care oficiază *păzitorii cerului,* un grup de călugări îmbrăcaţi în negru. Bat gonguri secrete, totul are un aer vesperal, fumul de santal învăluie curţile interioare, pe dalele macerate de piatră păşesc paşi furişaţi. Trei statui colosale de lemn aurit, scaune de piatră, joase şi rotunde, facle în vîrful cărora ard becuri roşii, pe pereţi : *khata* de mătase, pline de inscripţii şi sentinţe care se oferă odată cu cadourile pentru templu. Altarul este invadat de mesaje pe hîrtie cerată care aduc cu nişte lumînări, pe trepte au fost abandonate şiraguri de mărgele şi coraliu roşu. Într-un

fel de ghioc de lemn, lăcuit cu roşu, se bate cu o măciucă scurtă ritmul rugăciunii rostite în cor de către bărbaţii îngenuncheaţi. Vase de aramă, clopote buburoase, mese sculptate, totul învăluit în fumul tsang-haingurilor, acele bastonaşe care ard parfumuri tibetane. La o cercetare mai atentă avem în mînă un bastonaş cilindric de culoare violetă. Extrasul din arborii aromatici este o pastă încremenită, amestec de mosc şi praf de aur.

Ne aflăm într-o lamaserie în care se învaţă Mistica, Medicina şi Liturghia budistă. Fiecare călugăr cunoaşte cele 440 de boli ale corpului omenesc, precum şi plantele care le pot opri, ca şi rugăciunile. Călugării, ni se spune, se roagă pentru toţi călătorii din lume şi trimit în ceasurile lor de răgaz cai de hîrtie lui Budha, pe care acesta, conform legendei îi transformă în cai adevăraţi.

În micul sanctuar se mişcă ritual personaje îmbrăcate într-un fel de taftă, cu mitre galbene pe cap şi cu cîrje solemne. La *Sărbătoarea florilor* aici se aduce un Budha de unt, înconjurat ce cortegii de vînătoare, cu animale şi păsări, din acelaşi aluat gras. Privesc faţa lui rozăi, cu un nas frumos şi cu ochii spirituali, în lemn, şi ascult muzica micilor clopoţei de la brîul călugărilor. *Lha*, spiritul său, pluteşte în jur. Aerul e recules, trist, mistic, sufletul pierde ceva din vitalitate. În jur umblă neauzit personaje în robe roşii, cu veste fără mîneci şi eşarfe lucitoare. Nu ştiu toate astea din cartea părintelui Huc? Unde sînt casele călugărilor făcute din coarne de bivoli, umplute cu mortar, chiliile stranii, negre şi albe pe care ochii lui le văzuse în ţinutul misterios al Lhassei legendare?

Sîntem vegheaţi de 20 de statui laterale care ies misterios din fumul verde ca o vegetaţie. În spate, *Budha cel Milostiv*, cu patru mîini de femeie, *Budha cu cap de*

peşte, (pentru că un peşte l-a ajutat să traverseze marea) şi cei doisprezece lohani care poate au inspirat legenda creştină a apostolilor...

Ah, trist este să afli lucruri care au mai fost spuse aiurea...

Iată şi pe *Budha cu opt mîini*, care pare un soare în depărtarea mică, ascunsă de fum. Călugării s-au aşezat cu picioarele sub ei şi agită clopotele mici şi cîntă în cor ceva straniu, cu grai de păstori. Parcă se naşte undeva un galop de cai. La o masă, şapte inşi raşi pe cap se roagă cu figuri extatice. Şeful lor, cu o coroană pe creştet, prezidează strania adunare de bărbaţi. Bate şi gongul uriaş de la intrare. Din pereţi se repercutează sonurile lui grave, ca nişte valuri marine. Pagoda vibrează ea însăşi, e un clopot de lemn în care am încăput şi noi. Acum băgăm de seamă că în cealaltă parte a mesei stă o femeie în negru. Se citeşte o slujbă pentru un mort şi sufletul acestuia este invocat după ritual. Văduva se prosternează din cînd în cînd, un discipol citeşte sentenţe budiste cu glas sacadat, monoton.

Dincolo de primul altar, iată şi statuia de jad a lui Budha-Sakia-Muni, adusă în 1882 din Birmania. Stă într-un salon roşu de lemn lăcuit şi e împodobită cu pietre scumpe. Se spune că a fost cioplită dintr-o singură bucată de jad, încă în timpul dinastiei *Cin*. Lanterne aprinse îi luminează chipul hieratic, cu un surîs al extazului tulburător. În dulapurile din spate, ne spune Şun, se ţin cărţile canonice, pictate mai întîi şi apoi imprimate în şapte mii de exemplare. Au 200 de ani vechime, dar asta nu e o vîrstă în China !

Înaintăm pe o galerie de lemn, între două şiruri de *îndrumători ai cerului*, adică nişte bucăţi de mătase pictată, prapuri purpurii de o valoare inestimabilă pentru că sînt vechi şi sfinte după credinţa celor de aici. După cinci

rînduri de perdele : roşii, galbene, verzi, iar galbene şi iar verzi, un altar, şi el roşu, plin de dragoni şi covoare. Alături statuia lui *Budha dormind*, tot din jad birmanez. Bat clopote după un paravan, chimvale şi tobe acompaniază. Diaconi trişti plimbă sub un palanchin fastuos alt Budha, mai mic, de lemn. Păşim în al treilea templu, traversînd o curte îngustă. Acoperişurile cu colţurile întoarse spre cer în semn de umilinţă sînt susţinute de elefanţi miniaturali. A treia pagodă îl adăposteşte pe *Budha zîmbind*. E gras, jovial şi e păzit de cei patru generali ai cerului pe care i-am mai văzut în alte versiuni sculptate. Sînt fioroşi şi hilari cu harnaşamentele lor de lemn şi cu dinţii aceia rînjiţi fioros spre asistenţă.

Penitenţa are un decor hieratic care se imprimă în memorie. Poate nu recluziunea este cea care impresionează cel mai mult, cît aceste zgomote, aceste fumuri, santalul cu orgia lui odoriferă, subtilă, şi, de ce nu, toată populaţia de zei, proliferă, multă, numeroasă.

■

Program lejer de voiaj. Aseară am văzut la *Teatrul de Operă şi balet* din localitate *Fata cu părul cărunt*. Într-o sală care aducea cu „Olympia" din Paris, în faţa a o mie de spectatori atenţi, răspunzînd sensibil la cele văzute pe scenă se desfăşoară un balet în cadenţele unei muzici eroice. Dansatorii se mişcă lejer în sunetele cimbalelor care întrec pe acelea ale ventilatoarelor de sub plafonul mobil. Se povesteşte, în poante, lupta cu un moşier hrăpăreţ şi fuga ţăranilor în munţi la armata comuniştilor. O fată persecutată se hotărăşte să ia şi ea calea pribegiei ; pe drum, din pricina greutăţilor întîmpinate, albeşte. Ajunge în sfîrşit la partizani, se face o sărbătoare în cinstea ei şi în final, moşierul abuziv este pedepsit. Aplauze îndelungi

după aceea, șase ridicări de cortină. Orchestra a fost excelentă în sensul realist. Amicul nostru A. îmi spune că a distins fără efort croncănitul ciorilor în această presiune de sunete și amestec de melodii.

Înainte de a merge la teatru, vizită prin cartierele Shanghaiului. Amestec de mulțime pitorească, intrăm într-un fel de bazar plin de lume și într-un magazin de flori unde sînt expuse ciudatele și frumoasele plante ale acestui continent. E o beție exotică de frunze palmate, zimțate, de cactuși stranii care aduc cu picturile lui Picasso, de flori în stare să te înspăimînte prin sugestia formei lor : dragoni, șerpi, *calle* cu ceva plin de voluptate și cruzime, ca niște guri lacome, devoratoare. Mimetismul naturii întrece orice imaginație, te afli în plină Mitologie, într-o dezlănțuire de forme vegetale nestăpînite. Într-alt magazin se vînd fabuloșii pești chinezi, și ei mișcîndu-se bănuitor în acvarii, cu o lentoare care inspiră nu știu ce anxietate. Am senzația nemărturisită că ei studiază oamenii, că îi judecă la modul grav. De dincolo de apa grea, plină de mîl, semnalizează într-un cod al lor cu lumea de afară. Ciudată bănuială de impenetrabilitate la această lume tăcută, misterioasă. În colivii aurite zboară păsări ciudate și ele, cu un penaj multicolor, de nuanțe nebune. Un papagal negru strigă din două în două minute : șo-me-me (soră mică) ! șo-me-me !

În același magazin se vînd broaște țestoase, șoareci albi, șerpi, pisici, toți vii între gratii fragile, implorînd cu o privire tristă să fie cumpărați. Ciudatul miros de animal și fixitatea acelor ochi care studiază silențios lumea omenească mă umple nu știu de ce de groază. Îmi aduc aminte de o idee a lui Hitsckock care vorbea despre groaza pe care i-o inspiră păsările, tocmai prin plasticitatea și privirile fixe, fără expresie ale ființelor ce ne înconjoară. Ele așteaptă parcă o clipă a revanșei. Oare așa să fie ?

Cina am luat-o într-un fel de tavernă plină de pitoresc, intitulată *Satul cu plopi*, unde pe canapele de plastic, în fața mîncărurilor tradiționale stăteau venerabili bătrîni, cu priviri albe, pierdute. Șun ne spune că ne găsim de fapt într-un fel de *Capșă* chineză în care *foștii* își consumă ultimele rezerve de bani într-o lenevie ce nu ne scapă. Melancolia unanimă, tăcerea reculeasă ne vorbește despre un muzeu viu.

Strada e reconfortantă, dacă am avea timp am merge undeva, spre periferii, ca să vedem un bîlci chinezesc. Claude Roy vorbea despre tradiția îndepărtată a „Primarului orașului" care era scos pe vremuri odată pe an în a treia zi a lunii a treia pe străzi pentru a aduce ploaia. Paparudele, cu alte cuvinte. Cum îi spunea un negustor aceluia : „Chinezii nu-l mai scot pentru că e un zeu bătrîn și atît de ostenit !"

■

Timpul e tot incert, ba plouă, ba se înnorează. Ieri, ziarul *Jeminjibao* a anunțat că trupele americane au intervenit direct în luptele din Vietnam. Frontul Național de Eliberare a cerut ajutor celor din Nord și aceștia au făcut apel la aliații lor. Se așteaptă apariția unor detașamente de voluntari ca în Coreea. Din nou jocul periculos al americanilor *care vor să aibă un picior în Asia*. La urma urmelor înțeleg această xenofobie a asiatului ! Au fost englezii, francezii, nemții, acum, hop, și oamenii Noului Continent ! Există aici o sete de neatîrnare firească la orice popor care s-a săturat de a fi ajutat, administrat etc. etc...

La Shanghai totul e calm. Pe străzi trec grupe de pionieri, mărșăluind ca în *Cruciada copiilor*. Trîmbițe vesele spintecă aerul plin de soare. Uriașe pancarte anti-impe-

rialiste au acoperit zidurile. Unchiul Sam, cu un picior în fund, zboară spre Pacific, dincolo de cerurile albastre ale Asiei de pe hartă pumnii amenințători ai celor ce s-au săturat de dominații coloniale și vor libertatea și independența către care orice națiune are dreptul să aspire. De 25 de ani văd aceste afișe, abia s-au stins ecourile tunurilor în Europa și s-au reauzit în acest colț de lume. Milioane de oameni se bat cu arma în mînă pentru necesitatea de a trăi singuri. Ce dă dreptul acestor așa-zise mari puteri să se amestece în treburile unor necunoscuți ? Gustul forței care e mai plăcut decît al mierii. Privesc mulțimea de pe bulevarde. Un popor în salopetele albastre ale muncii, mîine aceste uniforme pot lua culoarea ierbii. Cei din stradă ar putea fi o uriașă armată. Cînd vom auzi flautele păcii în locul fluierelor și marșurilor ?

■

Vizită la fabrica de Diesele din Shanghai.

Uzina este construită în 1947 de către Gomindan și de către americani. Se numea *Societatea pentru producerea mașinilor agricole* și în realitate vindea prisosuri industriale americane. Preluată de forțele populare, fabrică la ora de față 15 sortimente de Diesele care trebuiesc adaptate la condițiile climaterice de aici : umiditate, schimbări brusce de temperatură etc. Însoțitorul ne spune că într-o secție lucrează și un scriitor, venit într-o lungă documentare. Șun ne traduce torentul de explicații : pînă în 1957 se aduceau multe materii prime din străinătate. Din 1963 s-a ajuns să se fabrice Diesele proprii, fără nici un fel de import. Calitățile mașinilor fabricate : forță mai mare, cilindri dubli, consum de ulei foarte scăzut. Dieselele din Shanghai au ajuns la o greutate mai mică decît cele străi-

ine. Se tinde la atingerea a 40 de tipuri de maşini de acest gen ce pot fi folosite la micile centrale electrice şi la tractoare, la motoarele navelor fluviale etc. Uzina are, bineînţeles, inovatori şi-şi propune să crească cifra planului de producţie cu 30%. Există încă greutăţi în ce priveşte materiile prime, dar ele sînt învinse cu oarecari dificultăţi. Îmi place modestia interlocutorului care expune totul fără febra publicitară a altor funcţionari uzinali de aiurea, gata să ne dea gata cu cifre exorbitante, cu elanul lor factice, mai mult pe hîrtie decît în realitate. Seriozitatea chineză e trădată tocmai de această sinceritate în expunerea greutăţilor reale şi obiective pe care orice industrie la începuturile ei le comportă fără nici o excepţie. La unele Diesele se lucrează cu axe înnădite, cum s-a procedat şi la uriaşa presă hidraulică, pentru că se cerea un material special pe care chinezii nu-l au încă. În locul oţelului se foloseşte un fier superior şi pentru asta trebuiau nişte strunguri de o fabricaţie deosebită. Au proiectat ei înşişi, vorbesc de inginerii acestei uzine, peste 500 de asemenea maşini, printre care 50 automatizate şi semi-automatizate. Au astfel un strung care realizează 40 000 de învîrtituri pe minut, deşi turaţia necesară ar fi de 10 000. Începînd cu 340 de salariaţi, fabrica de Diesele numără la ora de faţă 5 000 de muncitori şi funcţionari. Ca teritoriu, de la 2 hectare întindere s-a ajuns la 17.

Într-o secţie, la intrare, ni se dau papuci de papură, ca la vizitarea muzeelor europene. Este nevoie de o higienă maximă, mi se spune. Marca unor motoare Diesel, destinate irigărilor, poartă numele poetic de *Vîntul de răsărit*. Pe tabelele negre de lîngă strunguri am zărit ca la *Griviţa Roşie*, cu ani în urmă, urări făcute de muncitori, colegilor, în subtila caligrafie chineză, cu crete colorate. Glasul internaţional al muncii.

Lîngă incinta uzinei mai există vechile locuințe de tablă în care erau siliți să trăiască muncitorii. A rămas ca un muzeu viu pentru aduceri aminte.

■

Vizită la secția locală a Uniunii Scriitorilor. Sîntem întîmpinați de către E-Yu-Ciun, vice-președinte al Asociației din Shanghai, critic literar și redactor șef al revistei „Recolta", de către Kon-Luo-Sun, critic și secretar al Asociației și Huan-Hud, secretar și redactor șef al revistei „Încolțirea".

Sediul Asociației, se află instalat într-un fost hotel de lux, somptuos, cu holuri sumbre și coloane de marmură, cu imense fotolii de piele, plante, decorații și scări monumentale. Discuția are loc în grădina intimă din curte, pe o pajiște de un verde crud. Soarele arde nemilos și frunzele oleandrilor aruncă parfumuri disperate în jur. O statuie a lui Liu-Sin veghează convorbirea noastră plină de însuflețire. În Shanghai există 220 de scriitori, în afara unui alt număr de scriitori amatori. Apar aici două reviste literare *(Recolta* și *Încolțirea)* plus reviste pentru copii și tineret. Redactorii lor sînt scriitori profesioniști care au însă și alte meserii. Amatorii sînt recrutați din rîndul țăranilor și muncitorilor. Tot la Shanghai există două edituri literare care scot 200 de titluri, anual. Tirajele, în general ating cifra de 10 000. Romanele de succes pot să fie trase în 300 000 exemplare. Este plătită numai ediția I-a, pentru că toți scriitorii sînt salariați de către Uniunea Scriitorilor. Salariul acesta atinge suma de 300—350 yeni lunar ; socotindu-se că un ministru are 400 de yeni pe lună, vedem că cifra este acceptabilă. Ca drepturi sociale, scriitorii se bucură de asistență medicală gratuită, spitale gratuite, medicamente etc. Chiar drumul pe

calea ferată se face în baza unui permis care e şi el gratuit. Există un *Fond de creaţie* care acordă ajutoare celor care au nevoie, după cum locuinţele sînt asigurate de către aceeaşi Uniune. Nu există scriitor pensionar în China...

La plecare, cineva ne spune că în acest hotel a locuit, în timpul unei vizite la Shanghai, Bernard Shaw. Scriitorul Lu-Sin, care a voit să-l vadă, nu a fost primit de către portari, pentru că era prost îmbrăcat. Concludent, nu ?

■

Templul Stăpînului Oraşului. O piaţă-bazar în jur. Strada în Shanghai este cel mai viu lucru pe care l-am văzut vreodată. Într-un minut eşti înconjurat de o mulţime curicasă de copii, femei şi bărbaţi, care ţi se adresează în limba lor ciudată. Se întind mîini şi surîsul amical al fiecăruia te umple de bucurie. Peisajul este mişcător, ciudat. În faţa frizeriilor se învîrt nişte cilindri de sticlă, bastoane albe, tărcate cu roşu şi albastru ca să-ţi atragă atenţia să intri să te tunzi ; perdelele de mărgele de os zornăie în aerul fierbinte ; pe trotuare se întind umbrele platanilor albicioşi cu frunze galeşe ce au început să cadă încă acum, la începutul verii, vorbindu-ţi despre inexorabila toamnă care se află undeva pe rîul Huang-po, pîndind să treacă încoace. Imobilele joase, stil gară fluvială, se repetă la infinit şi au fiecare un fel de foişor care aduce cu o nacelă de balon ; mansardele fragile par jucării şi sînt parcă destinate unor fiinţe minuscule care abia îndrăznesc să le locuiască. Hotelurile au aruncat peste sau deasupra vitrinelor pologuri galbene ca să oprească lumina torenţială. În casele obişnuite uşile au dispărut şi deasupra lor se lasă perdele de rogojină. Nici ferestrele nu mai au geamuri, cei dinăuntru aud tot ce se petrece pe stradă şi în

odăile necunoscute intrarea se face dintr-odată, numai dacă mişti obloanele roşcate. Se aud glasuri de copii şi de femei, un fum de ulei iese de undeva, umplînd aerul cu mirosuri necunoscute.

Piaţa în jurul căreia ne învîrtim are 400 de ani vechime. Se arde ardei şi un fum iute ne face să lăcrămăm. Totul e de un pitoresc extraordinar. Din ospătăriile deschise se aud vasele ciocnite şi o mireasmă de ceaiuri inundă trotuarul. La etaje stau bătrîni într-un extaz pe care nimic şi nimeni nu-l poate tulbura. Templul e mic şi adăposteşte un Budha de lemn, lăcuit roşu. Budha citeşte înconjurat de cei patru *Generali ai Cerului* care au înfăţişare de ţărani. În vasele rituale arde santalul. O curte, un vas de jertfă de aramă, menţinut de patru elefanţi minusculi cu trompe care susţin marginile. Curţile repetă amplasamentele cunoscute. Terase, oleandri, bazine cu peşti, iar un mic templu care adăposteşte pe *Bătrînul Domn* sau *Stăpînul Oraşului*, lucrat din lemn preţios. Lumînări, lanterne, sfeşnice în forme de dragoni, flori de hîrtie, un ceas insolit... E tot universul acela de crepon pe care l-am văzut pretutindeni, cu ceva gracil, fără spaţiu şi fără timp. Într-o a treia curte, alt templu, adăpostind statuia lui *Lao-Ţi* care meditează între doi discipoli. Altar mic, roşu şi el, dragoni aurii, un jgheab cu ţepi pentru înfipt lumînări, vase cu cenuşe veche, pe pereţi, sculpturi pe un fond verde. Într-o firidă laterală, *Domnul focului*, înconjurat de un fel de îngeri zidiţi, *stăpînii fulgerului*, avînd cioc de vulturi. La picioarele lor : un fumegar acoperit de cenuşe. În dreapta, un profet de jad ameninţă omenirea cu pumnii, în stînga, altarul lui *Budha milostivul*, cu un chip tînăr şi senin. În jurul statuii ard lumînări roşii şi un fel de candelă de forma rodiei, cu un lichid roşu înăuntru. Doi discipoli privesc neantul cu ochi morţi. Al

patrulea altar e păzit de trei zei care se roagă. Au mitre pe cap şi citesc *khate* de lemn.

Un bazin circular, dospind de peşti cu ochi bulbucaţi şi nuferi invită lumea spre o fostă pagodă devenită restaurant. Ca să ceri ceva vînzătorilor trebuie să baţi din două lemne muzicale. În jur pluteşte un miros apăsat de oţet, de gogoşi şi de carne prăjită. Un pod întortocheat, rupt parcă, duce spre o ceainărie aflată pe un promontoriu susţinut de piloni. Se numeşte *Podul celor 7 cotituri*. Din distracţie, poţi să calci pe pardoseala verde de nuferi, într-atît sînt de deşi şi oferă senzaţia de durabilitate.

Parcul *Yu-yen*, al Bucuriei, e construit din 1559 şi era la origine grădina unui mare bogătaş. A fost în 1853 sediul răsculaţilor Tai-Pin. Drumul pare complicat, aleile au o întortochere voită, gîndită, dar asta nu face decît să sporească farmecul plimbării. Pavilioanele apar pe neaşteptate dintre frunzele uleioase. Ficuşi şi araucari, palmieri pitici de Japonia, palmieri filipinezi, trestii javaneze, bambuşi şi smochini, tamarinzi, planta *sago*, un fel de liane şi licheni, totul amestecat cu munţi artificiali de piatră de calcar, punţi suspendate deasupra unor ape moarte, inerte, foişoare şi păuni de piatră, imobili, reci, ciudaţi, strigînd fără glas la cerul disperat de Orient.

Poţi să pierzi ore întregi aici fără nici o remuşcare. Aerul dulce, *absenţa* pe care ţi-o provoacă locul, mă face să înţeleg subtilitatea aşezării elementelor din jur. Rozarii verzi, lei de fier cu o vechime de 700 de ani, o operă suprarealistă făcută din pietre aduse din mai multe provincii şi numite sugestiv *Brîul frumoasei*, o îngrămădire de stînci, sugerînd o fiinţă, cu o gură ca de puşculiţă. Între magnolii, mici sanctuare familiare, coridoare acoperite pentru a apăra pe cel ce meditează de insistenţa ploii, nimic nu este neglijat. Geniile acoperişurilor ajută la *extragerea* din lumea terestră, lucru către care europeanul nu tinde de

prea multe ori. Pas cu pas înaintăm spre o lume minunată. Un labirint de ziduri în care sînt implantaţi dragoni cu ochi de sticlă şi corpuri lungite infinit. Într-un chioşc era vorbitorul *Iubitorilor fluviului Huang-po*, pentru că din acest loc apele lui se vedeau foarte bine în ceaţa dimineţii. În mijlocul chioşcului se mai află o masă de piatră la care înţelepţii stăteau de vorbă. Ne aşezăm şi priveliştea devine magnifică : în jur, la distanţe variabile, o mare de acoperişuri de olane negre. Sub căpriori, statuete de lemn înfăţişînd bătrîni mandarini. De jur împrejur sfatul celor ce au plecat, rămaşi numai în lemnul durabil, asistă la convorbirile celor vii. Dintre ruje şi oleandri, răsar coapse de apă verde, la o bătaie de palme, în bazine se ivesc peşti rubinii, chemaţi de mii de ani cu acelaşi semnal... Într-un zid albastru — şase dragoni veghează încruntaţi liniştea din jur, un cerb a escaladat un acoperiş şi se uită spre marele fluviu.

Urcăm spre *Vorbitorul Bucuriei*. Bambuşi, dragoni, scene rituale, figurine, vase de piatră, un portic numit *Cîntarea întoarcerilor*. După *Grădinile de sus*, coborîm spre *Grădinile de jos*, către *Pavilionul Prinderii lunii*. Interiorul e lăcuit în întregime, scaunele au un desen spiritual de neimitat, o întoarcere ca a fumului, par fragile, gata să se prăbuşească, deşi sînt făcute dintr-un lemn puternic şi durabil. Sub o masă zăresc sculptura celor *opt zei care trec marea*. Dacă închizi ochii persoanele reale dispar şi din pereţi coboară ghitarişti cu instrumentele lor în mînă, ca şi cînd s-ar duce pînă la rîu. Totul e vis, un delir de forme şi sugestii. *Pavilionul celor trei snopi* era dedicat Recoltei. Trei dragoni cu limbi de fier îl păzesc de influenţele rele. Un acoperiş pare incendiat de flori ce se aruncă spre soare, nici astăzi nu ştiu dacă erau artificiale sau naturale, într-atît confuzia este posibilă într-o lume în care totul se imită pe sine. *Pavilionul Primăverii Timpurii* lasă să

țișnească dintre sălciile care îl înconjură o iguană cu solzi de piatră. Aici se adunau profesorii fiilor Împăratului în jurul unei mese rotunde de palisandru pe care se așcază acum cești sonore cu ceai pentru noi. Afară soarele devoră totul. Într-alt chioșc, așezat ceva mai jos, toată mobila este sculptată dintr-o rădăcină. Lucrul pare fantastic prin minuțiozitate și prin ideea inițială de a vedea în lemn toate lucrurile ce au fost mai apoi desăvîrșite. Într-o grădină interioară : un convoi de animale incastrat în piatră sugerează mersul ființelor spre infinit. Elefanți, cîini, călugări te conduc spre *Pavilionul Observației amănunțite*. Piatra a luat locul lemnului : leii de la intrare, cu ghiarele lor autoritare lăsate pe bilele de marmură, rînjesc, scaunele sînt reci și odihnitoare, totul regresează într-un peisaj cu nori ce aduce cerul mai aproape de așezările omenești. Nori și munți inaccesibili înlocuiesc peisajul obișnuit, saturat de verdeață. Stăpînii acestor locuri și-au așezat în față o cortină de granit, plină de abstracțiuni albe. Treptele te conduc spre un al doilea cer : *Pavilionul zăpezii senine* (ce împerechere de cuvinte !). Pe o poartă e scris *Zgomotul strică fața lunii !* Pe o coloană a coridorului înconjurător : *aici veți auzi recitările vîntului !*

Iată și un chioșc negru, olane negre, lemn negru, în bazine peștii sînt negri, funerari, au ceva prevestitor de rele, luna, noaptea, probabil printr-un artificiu, se arată și ea, neagră, bestială, cu vîrcolaci și dinți. O poartă neagră veghează drumul cel vechi spre fluviu. Inscripția săpată în mușchiul bătrîn vorbește despre un amurg pe munți care, singur, poate îmblînzi fluviul Huang-po. Intrăm în micul *patio* cu araucari nebuni ce urcă pe ziduri, și ele negre, și privim absenți la conspirația curtenilor de piatră de pe acoperișuri. Noaptea, geniile, și ele negre, pornesc călare pe elefanții de marmură de lîngă co-

loane la o întîlnire magnifică a spiritelor. Literele ideogramelor, care au mototolirea unor panglici, amintesc tuturor că viața omului este oglinda vieții și a cerului. Au apărut valuri de trandafiri roșii, sălbatici între pini țepoși și în aer explodează acele lor cenușii-verzui, ca soda, parfumînd totul în jur. O salcie curtezană lasă abia să se vadă muschiul unor ape stătute. Printre struguri verzi, atît de inediți aici, am ajuns la *Pavilionul urcușului spre nori*. Îl ocrotește un copac de 400 de ani — *Ghing-ko*, copac-bărbat, pentru că spița ccpacilor-femei a pierit, nerezistînd timpului care marchează totul. Imaginația grădinarilor a făcut minuni : iată și un copac redus la o scară infimă. El sugerează dialogul între două păsări. O faună domestică îi dă tircoale printre crizanteme sălbatice, drumeți de piatră și mari preoți, rugîndu-se.

Minune...

Afară, în piața bazar, apare, neașteptat, în balcoane, o procesiune țeapănă de rufe spălate, ca la Palermo. La intrarea unui hotel, două simulacre de porcelan ale berzelor binefăcătoare ciugulesc gazonul tuns proaspăt. Cînd privim spre capătul străzii, din orizontul fumegos au apărut două biserici rusești, cu turlele lor galbene în formă de ceapă, la fel de insolite ca și aceea de la Weimar care veghează cimitirul orașului...

■

Plimbare pe fluviul Huang-po, adică pe un bulevard imens de apă, între două ziduri vii de vase fluviale de cele mai împestrițate naționalități. Pavilioanele grecești, siameze, chineze, japoneze, vorbesc despre această arcă nouă a lui Noe, îmbucătățită, dispersată către cele două maluri pe care nu le zărim. O șalupă rapidă ne duce către delta care unește acest fluviu cu brațul imens al lui Iang-țe.

La sugestia noastră de a ajunge la Marea Galbenă în care am vrea să vîrîm degetul, sîntem priviţi cu o ironie politicoasă. Acel loc se află la 80 de kilometri depărtare şi, pe urmă, vom vedea că marea e mai aproape. După o oră jumătate de plutire monotonă printre vasele de tonaj şi apoi lumea samanelor şi a joncilor, oraşul plutitor, plin de copii, femei care gătesc şi pescari care aruncă năvoadele în apele mîloase ca ale Nilului, iată Fluviul Albastru, defilînd impetuos în faţa noastră, cu uriaşa lui apă, sosind parcă din cer, din timp şi tradiţie, majestuos, fără să murmure sau să detune, discret, apăsător, aducînd cu el corăbiile care-i aparţin. Apele au devenit negre, puternice, vîntul s-a înteţit, ne aflăm într-adevăr pe o mare fără sfîrşit. Nu se mai zăreşte nicăieri ţărmul, nici o urmă omenească. Jur-împrejur, apa fierbînd. Apar insule ca pe oceane, aşezări insolite în zidul celor două fluvii ce-şi continuă nepăsător drumul către marea visată de noi. Petroliere gureşe, motonave cu sirene muzicale ne salută, soarele nu mai arde deloc, e chiar răcoare. Ne întoarcem. Din nou lumea cherestelei cărate de la mii de kilometri, a mărfurilor în stive, mersul greoi al unor vase gemînd împotriva curentului. De unde vin şi unde se duc? Aici totul se pierde într-o aproximaţie nesfîrşită. Sub rogojinile sampanelor au loc ocupaţii domestice, se fierbe mîncarea, iată şi cîţiva boboci de raţă, trăind ca într-o curte, iată şi coteţe de găini şi lăzi cu porumbei, iar rufe multicolore şi joaca unor ţînci care văd probabil foarte rar ţărmul. Un univers întreg, cu focuri şi vetre, cu strigăte şi locuinţe suspendate în faţa punţilor. Fluviul este placid, fără valuri, indiferent, nu are tresărirea altora, nu vibrează, nu vrea nimic, nu se revoltă, nu jenează pe nimeni. El suportă viaţa din jur într-o perfectă absenţă.

Fundul apelor este la fel de misterios ca o cavernă, e plin de surprize, de neprevăzut. Ceea ce are mişcător

Huang-po este numai această populație infinită care se cifrează la cîteva sute de mii de oameni, dacă nu atinge cifre mai exorbitante, în rest totul este fără identitate, marile sale abisuri nu trădează nimic. Privesc plasele pline de o mișcătoare magmă vie, pești ciudați, cu carnea bogată, alcătuiți altfel, cum totul e altfel aici, noutatea este îmblînzită de prezența unor obiecte de uz casnic, borcane sau cutii de conserve, etichetele vorbind mai mult despre un anume timp, altfel m-aș crede într-o vre.. e fără identitate, într-atît hainele, ocupațiile și obiceiurile oamenilor nu s-au schimbat.

Seara, pe lună, masă la Asociația Scriitorilor cu interlocutorii noștri extrem de amabili. Noutăți culinare la Shanghai : foile de cocă întinse pe care le servim sînt legate cu funde roz și verzi. După ce se taie fundele, coca se întortochează în forma unei flori ciudate care e consumată cu mare plăcere.

■

În drum spre Hankeu...

Trenul plutește în noapte cu mersul lui lent. Pe masa îngustă, lumina veiozei lasă pe olanda fină două frunze subtile de ceai, galbene, de lu.. ină. Dincolo de geamuri e o beznă care a început să putrezească, cum spune atît de frumos Exupéry. Totul e carnal, vora e. Lănuiesc lacuri abisale sticlind în razele puține a.e st.elor și greieri-mareșali dînd concerte nemaipomenite între trestii. Toată China trebuie să arate acum din Cosmos ca o ceașcă de ceai verde. Nu văd nimic, dar simt prin pînzele fumului de cărbune, ca un animal, izul mlaștinilor de undeva din apropiere. Satele chineze își arată rarele și palidele lumini. Puțin *mao-tai*, puțină bere de orez și vor-

bele se desprind din noi ca niște frunze. Ce nostalgie să călătorești...

Azi dimineață am făcut un ultim tur al orașului. Șun ne-a arătat un parc la intrarea căruia, pe vremuri, era atîrnată o pancartă pe care scria în englezește : chinezii și cîinii nu au voie să intre !

Cum pot oamenii să dispreţuiască într-atît pe alții încît să producă astfel de fraze pe care nimeni nu le poate uita vreodată ? Și se mai vorbește de politețea britanică... Brrr...

Am vizitat după aceea Bazarul de antichități. Un univers extraordinar de lucruri cărora vechimea le dă un preț și mai mare. Palanchine chinezești, mătăsării uluitoare cu paoni și vegetație, brocarte cu elefanți, vechi ceasuri cu insemne astrologice (Milescu spunea că nimic nu iubesc chinezii mai mult decît Astrologia), vase de aramă, statuete de fildeș și de jad, un Babilon al obiectelor infime, colivii, penare lăcuite, pensule, tocuri pentru culori, clopote, tuiuri, *plinte* pe care se așează mese sau statuete mai mari, *kumgami,* vase de apă cu gîturi subțiri și îndoite ca ale lebedelor. Arta a lucrat secret și aici în capacele mobile ale vaselor rare, în gonguri și în cimpoaiele care scot o melopee ciudată cînd sînt umflate.

Totul se poate cumpăra pe mai nimic. Din nefericire lăcomia noastră de a aduce amintiri în țară ne-a făcut să ne cheltuim banii într-un mare *Universal* invadat de lume, pe lîngă care magazinele similare din Paris, în zile de vîrf, mi s-ar fi părut goale.

■

Dincolo de lacurile *Cia-Sin,* pline de bărci și case negre, pe coline dulci, stă Hankeul în jurul unei ape imense de o viziune paradisiacă. Dimineața sfumatura argintie

care se ridică deasupra face ca peisajul său să fie pulverizat. O irizare nemaipomenită înghite contururile și orașul se ridică la ceruri, ușor ca o floare de lotus care atunci se deschide.

Shanghaiul, cu ce avea el spectaculos, cu buildinguri și cartiere rezidențiale, altădată înconjurate de garduri de sîrmă ghimpată, cu bulevarde semețe, trasate larg, cu grădini imense și cu fanatismul înghesuielii la *Lumea mare*, unde teatrul era un stup al senzațiilor, cu marea sa mulțime lacomă de plăcere, cu piețele pline de fum de ardei și cu bazarele în care se vindeau pînze și plăpumi, gogoși și crevete, mobile și viori, mătăsuri și cosciuge faraonice, cum observase Călinescu, zeități de jad și podoabe himerice, porcelane și instrumente optice de mare finețe, crabi și stămburi, acadele și umbrele de hîrtie, a rămas în urmă, definitiv.

Ne aflăm într-un Lausanne chinez sau la Berna, mai puțin munții plini de răceală. Colinele Hankeului par niște pagode, ele însile, încărcate de aburi și patină, un oraș al lagunelor, cu străzi înguste și urcușuri dulci, el nu are băncile, fortificațiile, betonul, asfaltul prea mult și etajele repetate ale Shanghaiului care te aduc repede în Europa, în subsolurile lui nu bănuiești tavernele pentru marinari sau tripourile desființate odată pentru totdeauna, prostituatele și proxeneții care au murdărit atît obrazul Chinei în trecut. Hankeul e balnear, recules, tăcut, stă parcă suspendat într-un hamac de ape și visează. Te-ai aștepta ca din adîncuri, noaptea să răsară colibe pe piloni, fragile și ele, pline de fum, șterse în decorul imprecis. O peliculă afumată s-a așezat peste tîrgul sublim, nu ploaia care se adună deasupra lacurilor amenințînd incontinuu. Nu am un oraș în față, am un desen al lui, pe o pînză imensă de mătase. Cineva va strînge sulul și Han-

keul va dispare, cum l-ai şterge cu buretele de pe o tablă neagră.

Totul e muzical aici, sunete şi gonguri bătînd din infinitul nopţii şi venind spre noi, e o coregrafie în mersul femeilor şi al acestor copii, o tuşe înmuiată în apă îmi arată reliefuri incerte, viaţa e improbabilă în formele ei tradiţionale. O scoică repercutează cel mai uşor zgomot, mă aflu parcă în fundul unei cesti de porcelan care a fost ciocănită cu unghia. Nervii mei au devenit fragili, au cili sensibili, urlă la atingerea cea mai uşoară, nicăieri nu m-am simţit mai inconsistent, mai fără greutate. Pagodele lacustre plutesc sub cer sau în cer, pe ape sau sub ape, nu se ştie. Aici înţeleg faianţa, coaja ei lucioasă şi strigătul colorat, ştiu de unde vine misterul reflecţiei lucrurilor în oglinzile moarte ale smalţului, e miraculos ce răsunet are peisajul acesta în mine ! Culorile sînt degradate de ce are cerul pluvios în el la anumite ore, e ca un gobelin care se roade, se destramă şi tocmai de aceea devine mai frumos. Barocul mi-a produs pretutindeni în Europa oroare, tocmai prin complicaţia lui, prin ce are suplimentar, încărcat şi prea mult. Aici totul e numai enigmatic, emailat, şlefuit, brodat şi înflorat. Albul devine sepia, parcă la o mare căldură sau la trecerea unei lentile metafizice pe deasupra acestui peisaj care produce culori fără egal. Înţeleg magistratura ceremonialului, salutul numai cu o înclinare discretă a capului, înţeleg mersul amînat, tîrît şi buzele de ce şoptesc. Călinescu spunea că din paradisul chinez fusese alungat tot ce nu era cristalin, lunecos, incoruptibil şi muzical, dar asta abia la Hankeu pricepi...

O lume de teracotă, smălţuită, cloasonată, artificială poate, dar venind de undeva din subconştient, cu ce are oniric în ea, misterios, adînc, visător, imperial, imemorial. Nu poţi să înţelegi pictura chineză dacă nu vezi Hankeul pe ploaie, ca sub un clopot de aburi, nu poţi să înţelegi

acele *mătăsuri murale ca un peisaj văzut dintr-un avion*, cum scria acelaşi scriitor. Descrierea în penel are humor, viaţa e îngăduitoare şi realizările fragile ale braţelor omeneşti sînt atît de inconsistente încît poţi bănui că reprezintă numai ideea despre lucruri şi nu lucrurile înşile, o imaginaţie în delir, parcă peste case şi străzi, cineva ar da cu un vernis care iute se volatilizează şi lasă ceva strălucitor, o crustă subţire numai. Ceea ce era un alfabet subtil în ideograme, miniatural, minuţios, secret, germinatoriu, mult, înghesuit, divergent, gregar, cromolitografic, aici capătă o explicaţie. Cînd stă să plouă, îmi amintesc de grafica chineză care pare fără perspectivă, dar, iată, prin ferestre vine spre noi acest peisaj plin de aburi şi incertitudini, asemănător cu o veche stampă.

Imaginaţia mea tremură, nimic nu mai are contur...

■

Au apărut şi ţînţarii !

Am dormit sub polog, ferestrele sălii de mese ale hotelului aşezat cu faţa spre lacul Hsiao-Ying-Chou au reţele de sîrmă deasă, dar teribilele insecte se strecoară nu ştiu cum şi îşi desfăşoară atacul lor nemilos.

Le oferim un sînge proaspăt, inedit, şi ele nu ne cruţă, spirtul folosit nu face decît să le întărîte şi mai mult sau gustul lui le dă o beţie şi mai rapace. O sete nestăvilită ne stăpîneşte. Prin negura cenuşie de aburi abia se mai zăreşte *Colina Pietrelor Preţioase*, cu pagoda ei ca o suliţă, verde sau mov, după umorile aerului. O perdea umedă înaintează spre terasele lustruite de ploaia din ajun. Aerul e saturat de aburi, transpirăm abundent şi respiraţia e grea. Au apărut cele două algeriene spectaculoase de la Pekin, şi ele în rută pe drumurile Chinei. Sînt la fel de agresive, înconjurate de ceata de masculi graşi, albi şi

negri (aceştia din urmă mai timizi, mai delicaţi, mai poeţi) privindu-le cu o lăcomie nedisimulată. Zîmbim vag şi cele două armăsăroaice tresar infinitezimal. Curtea lor a crescut cu încă două exemplare care le preţăluiesc pe sub pleoape... Ar vrea să ne facă să credem că sînt singurele femei de pe acest continent. Amicul nostru A. a avut la Shanghai năstruşnica idee de a săruta mîna graţioaselor noastre fete care ne serveau la masa luată la etajul al patrusprezecelea al hotelului. Ele au roşit violent şi s-au fîstîcit. Erau pierdute de această galanterie europeană şi ca semn de preţuire, am fost mutaţi curînd într-un salon special ca să nu mai stăm în sala comună. În locul fetelor în salopetă, cu chipuri de porcelan, au apărut nişte Budha, plini de zîmbete, de o serviabilitate uluitoare. Tot de atunci, la fiecare cină sau prînz apărea în mijlocul mesei şi o pîntecoasă sticlă de whisky chinez, delicios, sursa dispariţiei acelor domnişoare..., amicul nostru e fericit în continuare, stăpînit de o candoare inegalabilă. Se pare că nu a observat nimic.

Poate am visat numai sau chiar am văzut ieri în drum, sate chinezeşti aşezate pe apă. Cum abia se zăreau din depărtare păreau cete de păsări cu aripile ridicate spre cer, gata să zboare prin acea boare, prin acel parfum lacustru, prin ceaţă şi nefiinţă. Acoperişurile negre, casele negre, lacurile negre, totul nămolos, suspect. Satele păreau turme infinite de bivoli negri scufundaţi pînă la glesne în mîzgă. Turme ale timpului, migrînd spre noi, înghesuite, multe, ameninţătoare.

■

Miros de pin, nu ca la Eboli sau pe coasta franceză unde soarele scoate alte esenţe ; nu, ceva ciudat, misterios, de nedezlegat şi aceste zgomote ale hotelurilor, paşi mici,

tîrşiţi, discreţi, fără ecou, o lume înfinită care foşneşte în jur, care umblă şi caută, ce ? Pereţi subţiri ca de carton şi totuşi nici o agresiune a timpanelor, dincolo de ziduri trăiesc alţi oameni, dar ei nu vor să se ştie lucrul acesta. Parcă nu respiră, parcă nu dorm, parcă nu citesc, parcă nu fac nimic. Ei există numai şi umblă şi caută prin lungile coridoare fără sfîrşit.

■

Pagoda celor Şase Armonii cu faţa spre *Lacul de Vest*... Ce torpoare a amiezii, ce umezeală grea şi insidioasă, ce calm, ce tăcere, ce moarte, peştii sar spre soare, par nişte pumnale argintii scoase de un Neptun chinez, refugiat sub balcoanele pagodei. Silueta ei la amurg are ceva dintr-o dambiluşcă a copilăriei, întoarsă pe dos. Din cauza aerului încălzit, senzaţie de rotire ca şi cînd pagoda ar aştepta răsăritul lunii. Aceasta se ridică uşor peste colinele dulci, parfumate şi totul e irizat, imprecis, ca după sau înaintea ploii. O mătase ni se aşează pe ochi, cade o cortină galbenă, de lumină de lumînare, totul e vag, neliniştitor, ah, iar vine o seară ca un lup, se aprind ameninţătoarele lampadare pe străzi, umbrele noastre se scurg în pămînt. Am mai murit într-o zi...

■

Plimbare pe cele Trei Lacuri. Pagode ca nişte corăbii sosind din nesfîrşitul ceţii. Iată şi un chioşc memorial dedicat poetului din Dinastia sudică *Su-Tun-Po* în urmă cu 900 de ani. Lacul *Si-Hu* (Lacul de apus) era cîndva un golf de mare şi ca orice lucru din Hankeu are poetul său, pe *Pai-Ciu-I*, care l-a făcut renumit. Pe lacul de sud, *Nan-Hu*, partidul comunist chinez a ţinut un Congres, ne informează Şun, cu obişnuita lui promptitudine.

Barca se clatină uşor, în depărtare soarele pare o imensă minge galbenă, năclăită de ceaţă. O fată tînără recită graţios într-un chioşc o poezie despre aceste ape. Tradus, textul e plin de duioşie şi sensibilitate. Se cîntă schimbarea anotimpurilor cu regretele legate de acest fapt natural. Lacul era în realitate o femeie : *Li-Sî* (frumoasă ca înflorirea lotusului) care plîngînd pe iubitul ei a creat oglinda lacuită.

Coborîm pe *Insula Celor 3 Pagode*. Primăvara piersicii invadează lacurile cu florile lor şi iarna, trandafirii. Aspect paradisiac, copacul *kui-hua* cu coroanele lui joase ne conduce spre aşezări mai înalte. Tufe de ceai : *Lun-Cin*, cel mai bun din China, cu frunze lustruite ne dau tîrcoale de-alungul aleilor drepte. Urcăm pe o punte frîntă şi cotită spre *Pavilionul Descîntării Lunii*. Berze albe, de piatră, stau pe acoperişuri, paoni şi lebede, o pardoseală de lotuşi înfloriţi, e ameţitor, aud ritmul plin de moliciune al muzicii lui Debussy din ciclul *Estampes*. Succesiune de cvarte, terţe şi secunde pe imobilele note ale acompaniamentului sincopat, cum comentează Cortot, *Pagodele* marelui muzician. La o bătaie din palme a însoţitorului nostru, peşti cenuşii, în turmă, aleargă sub punţile jucătoare. Sînt lacomi, dresaţi, dezgustători. Bambuşi, ruje, lotuşi roz, albi şi galbeni într-un delir al verii din jur. În mijlocul lacului, trei piloni găuriţi în cinci locuri fiecare. Înăuntrul stîlpilor cîte o lampă care în timpul lunii, la nadir, cum ni se spune, aruncă 15 imagini ale reginei nopţii, în apă.

■

Templul *Lin-En-Sî*. 1900 de ani vechime. Într-o stîncă multele feţe ale lui Budha, cotropite de muşchi. Legenda vorbeşte despre o stîncă zburătoare, despre un vrăjitor

care locuia aici. Au rămas numai cîteva altare simple de piatră şi un labirint de peşteri în care surîde de fiecare dată alt Budha, cînd hilar ca după o beţie, cînd cu pîntecele plin, după ospăţ. În *Peştera Cerului Infinit*, mi se pare, zeul călăreşte un leu. Apar şi Generalii Cerului cu figurile lor fioroase, într-o uriaşe pagodă, rînjind de 1600 de ani. Generalul *Vi-To*, închipuit de o statuie de lemn, are o înfăţişare virilă, agresivă. Scene de război ilustrează vitejia de care a dat dovadă. În a doua curte a pagodei, o oglindă de bronz alb reflectă muntele din faţă, înconjurată de superbe vase de jertfă. Pe două minunate coloane de piatră sînt sculptate scene din viaţa lui Sakia-Muni şi într-a doua pagodă iată-i şi statuia, înaltă de 20 de metri. Sub acoperiş, Budha, serenisimul, priveşte intens în sine. O aură roşie de lemn prefigurează norii, dincolo de care se adăposteşte. Sînt încifrate în lemn cele şapte înfăţişări sacre ale sale şi pe margini lohanii, cîte 18 pe o parte şi cîte 18 pe cealaltă închipuie sufletul de aur al zeului.

Uşorul vînt mişcă clopotele de sub acoperişurile în formă de coadă de păun, iar am viziunea acelei migrări unice spre infinit a geniilor şi războinicilor de sub ziduri, de pe olane şi din colţurile curţii. Budha cu şase braţe, Budha pe mare, călărind capul unui peşte, totul e mirific... O sută de personaje însoţesc transfigurările lui Sakia-Muni, în funcţie de depăşirea greutăţilor principale. O lanternă roşie imensă spînzură deasupra intrării. Abia acum am văzut-o.

Iată şi *Templul Grota Dragonului Galben*, templu taoist, aflat sub o pădure de bambus. De obicei pagodele sînt aşezate cu spatele la un munte pentru protecţie. Aici zidul roşu din jur şi verdele viril al pomilor dau o senzaţie de policromie brutală. Umezeala şi lacul interior, cascada de apă care curge din capul Dragonului Galben măresc senzaţia de putrezire ca şi răcoarea verde care ne înconjoară.

Grote, Budha, şi el ros de vreme şi de ape, altare, pietre grele şi dezordonate, locul e dezolant şi de aceea şi mai frumos ca altele. Lipseşte îngrijirea pedantă şi mie tocmai ecoul imperfecţiunii îmi dă impresia de infinit a vremii...

■

Un scriitor foarte interesant, Wolf Schneider, în cartea sa „Babilon“ scria că timp de 700 de ani în China s-au aflat cele mai mari oraşe ale lumii. Interesant e că Marco Polo descrie Hankeul în culori şi dimensiuni ce ni se par cu totul inedite. *Liu-gan-fu* sau *King-se*, cum se numea pe atunci Hankeul şi pe care ilustrul călător îl numea *Kinsai* sau *Quinsei* i se părea distins şi splendid, numindu-l „Oraşul Cerului“. Călătorii acelei vremi se puteau crede în Paradis, scrie Marco Polo. La sosirea „reporterului“, cum îl numeşte Schneider, garnizoana mongolă a King-seului număra 30 000 de oameni şi veneţianul constată că locuitorii nu prea iubeau militarii. Cum ar fi arătat această aşezare „gigantică“ ? O stradă principală, dreaptă şi largă de 30 de metri, care avea 10 pieţe pătrate. Pieţele erau înconjurate de prăvălii şi case înalte de locuit. În aceste locuinţe puteai găsi înalţi demnitari imperiali, precum şi medici şi astrologi care aveau mare trecere. Străzile erau pavate şi pe ele circulau trăsuri cu cai de şase locuri, tapisate cu mătase, pline de perne şi cu perdele scumpe. O reţea pentru alimentare şi navigaţie împînzea oraşul. Multe case mai răsărite aveau în jur grădini iar interioarele erau împodobite cu sculpturi de lemn, picturi şi obiecte de artă. Lui Marco Polo acest lux i se pare fantastic. Sînt semnalate de asemenea turnurile de piatră ale pompierilor timpului. Semnalul de alarmă se dă dintr-un gong mare. Relatările „reporterului“ ating şi zone mai delicate : farmecul femeilor din Hankeu nu

scapă ochiului său. Ele i se par tandre şi delicate, pline de bijuterii, purtînd vestminte luxoase. Ospitalierii chinezi fac nunţi în pavilioanele aflate pe cele două ostroave ale lacului Sihu. Lacul i se pare veneţianului „giuvaerul oraşului". Apropierea de gondolele dogilor vine cu uşurinţă. Ca şi acolo, bărcile sînt urnite cu ajutorul unor imense prăjini ce ating fundul lacului. Cabinele care adăpostesc pe călători sînt lăcuite în diferite culori. Peisajul este, într-un cuvînt, grandios. Aprecierea dimensiunilor oraşului e cam fantastică : *Liu-gan-fu* ar fi avut un perimetru de 100 de mile, ar fi existat circa 12 000 de poduri, în sfîrşit locuitorii lui ar fi consumat zilnic 5 000 kilograme de piper. Hankeul după un calcul sumar ar fi numărat 7 milioane de locuitori ! În 1850, scrie Schneider la rîndul lui, totuşi, capitala aceasta sudică număra 2 milioane de locuitori, şi ar fi fost în ordinea mărimii, al treilea oraş al lumii, după Pekin şi Londra, după cum în secolele XII şi XIII el ar fi putut probabil să fie cel mai mare oraş din lume. Explicaţiile despre decăderea Hankeului ar fi mai multe : dezvoltarea Shanghaiului care după 1842 ar fi fost deschis comerţului exterior şi revolta taipinilor de la 1861 care a pus faţă în faţă trupele coloniale cu localnicii, ajungîndu-se la distrugeri masive. Călătorului contemporan îi este evident mai greu să-şi imagineze în acelaşi perimetru o mare metropolă. Nu numai pentru că dimensiunile nu ar corespunde pentru că asta pare uşor de făcut, dar mai este şi *aerul provincial* al Hankeului care nu mai păstrează nimic din aroganţa geografică şi arheologică chiar a unei mari metropole ce va fi dispărut cu trecerea timpului...

■

Vizită la fabrica de mătase *Tî-Ciu-Si*, un imperiu diafan, cu tot ce poate presupune această materie moale, mis-

torioasă, plină de vise ea însăși. Încă de pe vremea dinastiei Tan există o industrie a îmbrăcămintii, așa cum există de multă vreme un *Drum al Mătăsii*, ceea ce te duce cu gîndul la caravane, la atacuri de briganzi, la clima munților sălbatici, la un romantism al chitailor.

1772 de salariați, lucrînd la 320 de mașini în trei schimburi, iată cifric această realitate chineză a zilelor noastre. Pînă în 1949 lucrau aici numai 44 de salariați. E vorba poate de aceeași specializare tradițională sau poate puterea industrială era încă mică, cine știe ? Sînt produse o mie de sortimente de mătase în 30 de culori, se cîștigă între 72 și 100 de yeni (această cifră din urmă cbținînd-o numai maeștrii). Privesc fetele de o vîrstă nedefinită (niciodată aici nu o să știi vîrsta cuiva, într-atît conservă și schimbă aerul Chinei fața omenească, vreau să spun că o întinerește). Au părul negru, tăiat scurt, protejat de basmale lucioase ca un marsupiu. În privirea lor deschisă, mirată, deslușești o mare franchețe. Ovalul pur și ingenuitatea evocă Indonezia cu ce are ea misterios și fragil.

Din nou mă persecută ideea că aici există numeroase O*pere ale răbdării*, inestimabile pe care numai graba te face să nu le deslușești. Se lucrează după un tipar aproape milenar, pe o hîrtie imensă se desenează cu ajutorul unor *puncte* peisajul propus și el este transcris pentru războaie. E o țesătură migăloasă, de neînchipuit. Patru săptămîni durează transcrierea punctelor pe hîrtie. O jumătate de an s-a cheltuit pentru transpunerea Shanghaiului într-un fel de panoramic plin de detalii. Modelul inițial nu are o mărime mai mare de o jumătate de coală. Cu ajutorul unor pătrățele mărite la scară apare a doua formă a transcrierii. Se ivesc după aceea niște matrițe de carton (a treia operație) pe urmă cartoanele sînt perforate cu acele în rama de război. Cu picioarele și cu mîinile, cu o atenție extremă cartonul e ciuruit într-o infinitate de puncte. Secția de

mosoare face impresia unui laborator alhimist. Războaiele scot un zgomot infernal, apocalipsa naşte o materie subtilă, plină de ape, ca valul cel mai pur al unui lac de munte, suveicile par nişte gloanţe ce trec cu o repeziciune de nedescris pe un portativ, totul e muzical şi neaşteptat. Desenul mătăsii are ploaia de afară de deasupra lacurilor Hankeului. Sub maşini oglinzi misterioase reflectă spatele ţesăturii, imaginea dublă e fascinantă, de fapt totul nu e decît un mijloc de control. Iată un gobelin pe care sînt imprimate versuri de Mao-Tsedun. Alături : un peisaj cu paoni în 21 de culori, necesitînd 28 000 de matriţe. Colosal, acesta e cuvîntul. O altă ţesătură cere 30 000 de matriţe... Diguri din trupuri omeneşti, munţi căraţi în coşuri de nuiele, mii de kilometri de canale, am rezumat opera muncii chineze, ceva de neimaginat, ceva ce ar descuraja de la început spiritul european care fără maşină ar fi construit o civilizaţie mică.

La plecare un fel de fetiţă de 16 ani ne oferă flori. E directoarea fabricii...

■

Pavilionul lunii de toamnă...

Bem un ceai de amiază, verde, limpede şi plin de miros. E ca un poem spus cu gura închisă... Lacuri cenuşii, sălcii despletite, munţi mici. Plouă fin ca şi cum o maşină de cusut ar ţese aerul cu fionguri prelungi de oţel. Un zgomot de viermi de mătase nuntind în frunză de dud se aude de dincolo de perdelele grele... O pagodă ca un deget interogativ îşi ridică balcoanele glazurate spre cer.

Călinescu vorbea despre simţul cromatic chinez care e fără greş amintind din ce se constituie : loessul, sfumatura aerului, a lacurilor ce se confundă cu cerul, reverbe-

rația directă a soarelui. Pentru chinezi, scrie divinul critic, culoarea e a patra dimensiune. Asta explică de ce chinezii au adoptat în trecut mitologii și doctrine religioase în care culoarea joacă un rol fundamental. Și de aici ideea apariției simbolismului chinez : raționalismul gîndirii născute pe acest teritoriu, foarte clasificatoare și cu tendința de a pune simetrie în univers, a dus la incifrare. Scrierea chineză devine deci pictografică, ea nu transcrie sunetele limbii vorbite, ci obiectul ori ideea. Este deci o stenografie metaforică a lumii vizuale, asta neînsemnînd că nu există și notații acustice, ca în cazul numelor proprii. Limba chineză, ca să-l citez în întregime, ar rămîne pe sub scriere un mare secret. Cele 10 000 de semne uzuale duc la presupunerea că chinezul are o memorie colosală, asta explicînd și de ce absolvirea școlii elementare cere un timp mai mare decît în Europa. Corespondențele simple ar fi în această scriere cu bază orală : focul e roșu, apa neagră, lemnul verde, metalul alb, pămîntul galben. Lemnul verde în calendar înseamnă primăvară, apa neagră, rotundă — iarna. Numărul ritual 5, constructural universului, are și alte sensuri decît cele citate cu altă ocazie. În acest număr e evocat firmamentul, punctele cardinale, fauna, flora și tonurile muzicale. Există și o superstiție cromatică cu ritualul respectiv : e vorba cel mai ades de un Suveran verde, de unul galben, de Suveranul roșu, alb și Suveranul negru. Transmutațiile din mitologia florilor sînt foarte bogate : bujorul este simbolul primăverii, lotusul al verii, crizantema al toamnei și prunul sălbatic al iernii. Călinescu mai semnala predilecția chineză pentru monstruozitățile grațioase ca balaurii și himerele. Simbolul plural al șerpilor care sînt prolifici și invadează natura asiată, pare mai degrabă o fatalitate. Fenicși, dragoni, păsări ale paradisului, fazani, arguși, păuni, toți simbolizează cîte ceva

Fenixul cu un bujor în gură este simbolul longevității *(Fon-hoan)*, dragonul care e celest, alpestru și marin, cu aripi, cu coarne și cu solzi, simbolizează umiditatea atmosferică și terestră și e o ipostază a principiului viril, *Yan*. Leii din fața templelor și palatelor sînt de fapt cîini ai lui Budha, *Ki-linii*, jigănii benefice, cum le spune același Călinescu, anunță nașterea lui Confucius și au funcția berzei de la noi, unicornii păzesc rîurile, cocorii de bronz anunță longevitatea, broasca simbolizează universul, peștele ar fi un păun de apă, natură și animalitate se copiază după o lege secretă : florile au ceva monstruos precum ochii bazedovici ai salamandrei. Magnolia imită ochii broaștei, oleandrul ceva dezlănțuit precum crevetele, crabii au ceva din frunza ficusului sau a palmierului, tot ce lucește în pădure e somptuos în apă, are mister, semnifică ceva. Pendularea între monstruos și delicat se răsfrînge și în artă. Există un dramatism în sculptură, un monstruos savant, așa cum există în muzică ceva infinit delicat, precum și teribile neliniști ale instrumentelor de suflat. Proliferă ca natura, muzica are o mie de sonuri diferite numai pentru o ureche alertată. Vitalitatea plantelor se arată și în detaliile frizelor templelor, însăși repetiția chipului lui Budha imită natura fără limită.

■

Nicăieri ca la Hankeu nu am înțeles mai bine izvoarele educației chineze, a acelei delicateți infinite care stă la baza Artei de a trăi *(Te)*. Li-Tai-pe *(Tai-pe* fiind egal *Lumină mare)*, numit și Li-po vorbea despre această meserie învățată de la părinți. Mama poetului văzuse după propriile declarații, înainte de nașterea fiului, în vis, spiritul astrului Tai-pe, de unde viața sa rătăcitoare și poezia...

Fragilitatea peisajului, atmosfera de vis, de irealitate de aici corespund mătăsii, stampei, gestului amînat, muzicii insinuante, surîsului. Nimic nu e dramatic în aerul egal, luminos sau pluvios după dispoziţiile naturii. Numai aici se putea naşte filozofia aşteptării, *a celor o sută de răbdări*. Lin-Yutang, vorbind despre trăsăturile de caracter ale chinezului, aminteşte judecata sa sănătoasă, simplitatea, dragostea de natură, răbdarea, indiferenţa, un oarecare vicleşug atavic, fecunditatea, ingeniozitatea, frugalitatea, dragostea faţă de viaţă şi familie, umorul, mulţumirea, senzualitatea, spiritul conservator şi mai ales răbdarea. Un ministru, Chang, trăia laolaltă cu nouă generaţii ale familiei sale. Întrebat cum a reuşit să-şi conserve familia a scris cu un penel de o sută de ori cuvîntul răbdare. Acelaşi Lin-Yutang crede că celebra privire apatică a chinezului este de fapt o protecţie venită după o lungă obişnuinţă şi stăpînire de sine. Cele mai banale fapte ale vieţii sînt abordate cu seriozitate. Pînă şi arta culinară are esteţii ei. În romane ca „*Visul camerei roşii*“ se descrie minuţios meniul pregătit pentru eroi. Un mare poet şi savant, *Yuan-Hei*, a lăsat o carte de bucătărie şi un eseu despre bucătarul său. Mai tîrziu, în Europa, intervenţia scriitorilor în viaţa de toate zilele, discuţiile scrise despre moda timpului şi apariţia lor în spicnaj au părut unora insolite. Nimic nou sub soare. Aici producerea unui tratat asupra modului cum poate fi consumat ceaiul nu intrigă pe nimeni. Ce vreau să spun ? Îmi place să observ prezenţa acestor jumătate lucruri ale vieţii, supravegherea unui gest cu o jumătate de ochi, sugestia unei mişcări şi insinuarea în faţa existenţei. Confucius spunea : „Eu nu cunosc viaţa, cum aş putea să cunosc moartea. Viaţa e făcută din atîtea lucruri care nu sînt decît o comedie, încît e mai bine ca uneori să o contempli şi să surîzi decît să trăieşti...“ Nevoia de abstracţiuni, de inutil apare şi în

anecdotica despre viaţa poeţilor. *Li-Po* a căzut în apă vrînd să prindă o rază de lună. La un stihuitor delicateţea intenţiei poate fi verosimilă, dar cînd un popor întreg simte nevoia unei raze de lună ce poate fi stăpînită în palmă, atunci lucrul se schimbă, devine un fapt magnific. Acelaşi Li-Po spunea că orice formă de artă trăieşte în măsura în care artistul îi comunică vitalitatea lui. Dar aici e vorba de o vitalitate debilă, care pîlpîie, o vitalitate delicată, contradictorie, plină de sensuri şi de intenţii, de nedesăvîrşire. Lucrul parcă nu e dus totdeauna pînă la capăt, totdeauna el e neîmplinit, în viaţa chinezului după impresia noastră mai începe ceva, mai e ceva de făcut...

Într-un astfel de aer sfumat, plin de boare şi de umiditate, de o lumină filtrată, apariţia visului în realitate nu e o exagerare. Poetul citat mai spunea : „Vis şi viaţă alternează ca un curent. Artistul trebuie să existe în lume fără să aparţină lumii. E necesar să te afli în afara vieţii pentru a-i vedea secretele, căci acela care se află înlăuntrul ei, vede doar *manifestările* sale.“ Iată de ce pictorii chinezi plasează în peisaj cel puţin un om. Atmosfera interioară a individului trebuie să se acorde cu atmosfera mediului în care e aşezat. În muzica chineză relaţia directă dintre simbolism şi gîndirea filozofică este evidentă. Această gîndire şi înţelepciune e, la rîndul ei, muzicală. Numai în China se putea spune colosala vorbă : „Universul e conţinut în fiecare picătură de ploaie“. Lumea, spunea Lao-tze, o poţi cunoaşte şi fără să ieşi din casă. Răbdarea cerului şi a pămîntului durează etern pentru că niciunul din aceste elemente nu sînt egoiste.

„O mie de mile se topesc sub paşii tăi,

Ce contează că înaintezi încet, dacă înaintezi ?“ scria acelaşi poet. Proverbele chineze pot părea europeanului strălucite paradoxe, ca ale lui Wilde. *Won-Wei* ar fi *a acţiona prin a nu acţiona*. Nu aprinde nici un foc pe care

să nu-l poţi stinge, zice o vorbă populară. Apa cedează cuţitului fără ca acesta să poată s-o taie. Ea e invulnerabilă pentru că cedează. *Won-Wei*-ul face legătura între cele trei doctrine chineze fundamentale, acordînd chiar taoismul cu budhismul. Delicateţea, absconsa moliciune a acestei filozofii se manifestă şi în alte sentinţe de nuanţă creştină : „Omul drept nu hrăneşte ura oricît de adînc ar fi rănit". „Lemnul de santal nu-şi lasă parfumul nici pe oţelul care-l spintecă" (sentenţă indiană). Doctrina Zen e o formă a budhismului ; *zen*, venind de la *dhyâna* care e echivalentul indian al meditaţiei... Acest budhism regal are opt stadii înainte de iluminarea finală. Se meditează la un subiect unic prin concentrare interioară. La al şaselea stadiu prin concentrare exterioară se fixează nasul sau buricul pierzîndu-se total conştiinţa restului înconjurător. Al optulea stadiu se numeşte *Samadhi* sau viziunea inimii lucrurilor. Aici ajungi prin concentrare, meditaţie şi contemplare. A trăi în lume fără să te ataşezi de praful lumii, iată secretul unui Tao, al unui veritabil adept al lui Zen. Virtuţile ar fi fructul stăpînirii de sine care nu cade din cer ca zăpada şi ploaia. Invitaţia către adepţi ar suna cam aşa : trăiţi fără să vă preocupaţi de rezultate. Universul veghează la consecinţe, petreceţi fiecare zi în linişte şi meditaţie. În mitologia psihică există un *Senior al Inconştientului, Seniorul Analizei,* al *Progresului,* al *Curiozităţii.* Aceştia din urmă fac ades vizite *Seniorului Inconştientului. Seniorul Progresului* spune : noi datorăm totul *Seniorului Inconştientului* căruia ar trebui să-i plătim pentru binefaceri. *Seniorul Analizei* spune : noi toţi avem cele şapte simţuri pentru a examina lumea, în timp ce *Seniorul Inconştientului* nu posedă decît unul. Să încercăm să-i dăm şi lui nişte deschideri. Şi în consecinţă în fiecare zi se dă cîte o deschidere acestui Senior pînă cînd, în a şaptea zi, Seniorul Inconştientului e mort ! !

Iată acum şi cîteva referiri la filozofia chineză (vezi E.V. Zenker — *Histoire de la philosophie chinoise)* care sînt surprinzătoare pentru anticipaţia gîndirii — dacă ţinem seama de data apariţiei lor.

Kung-Sun-lung, predecesor al lui Lao-tze, e autorul propoziţiei : *un cal alb nu e un cal*. Sofiştii chinezi s-au indignat la această frază. Tot Kung-Sun-lung a spus : *Infinitul mare dincolo* de *care nu mai e nimic e ceea ce eu numesc Marele Unu* şi *infinitul mic în care nu mai e nimic e ceea ce numesc Micul Unu.* (Marea unitate care închide totul e Spaţiul şi mica unitate care nu închide nimic e Atomul).

Teng-Si-tse scrisese : Ceea ce are un obiect (scop) se numeşte intenţie, ceea ce nu se raportează la nimic exterior se numeşte virtute (parcă e Kant).

Şi acum cîte ceva despre cel mai vechi document de filozofie chineză *Ychingul* (comentariile sacrosancte) : *Cartea Mutaţiilor*. Documentul e compus din 8 trigrame — *Pa-kua* — avînd cîte trei linii întregi sau întrerupte, cu sens simbolic.

Legende : împăratul mitic *Fu-Hi* a văzut ieşind din Uang-Ho un cal-dragon care purta pe spate cele opt semne mitice (pete negre — pete albe)

Cerul *(kien)* — Lacul (*tu fei*) — focul (*li*)

Vîntul (*sun*) — Muntele (*ken*) — fluviul *(kan)*

Pămîntul (*kun*) — Tunetul (*cen*)

Trigramele, cîte două, dau 64 de hexagrame. Ele formau împreună cu simbolul lor indicat de alfabetul chinez ideea fundamentală a cărţii, un fel de cabalistică. Semnele erau cunoscute numai de iniţiaţi.

În timpul dinastiei Ceu, *Ychingul* a devenit o carte de ghicit, carte de oracole (semne magice). El avea marginal 1 400 de comentarii.

Textele acestea dau impresia că autorii lor ar fi fost arieraţi. Kungţe (Confucius) este autorul a două *aripi* ale cărţii (două comentarii) *Ychingul* e apărut în anul 2000 înainte de Christos şi a rămas cel mai vechi ciclu de idei al Orientului (între Tigru şi Eufrat). India a influenţat gîndirea chineză avînd comun cu ea *Ciclul Animisto-magic*. Se crede în demoni şi spirite (cauzele eficiente în natură şi viaţă). Decparte : Somnul, boala, moartea, visul. De alta : enigmele naturii : furtuna, fenomenele celeste, creşterea plantelor şi naşterea sezoanelor. Se credea că în fiecare fiinţă există un homunculus (o micuţă umbră subtilă) care poate părăsi corpul umblînd ca în vis). După aceeaşi concepţie, spiritele se împărţeau în : superioare şi inferioare ; celeste şi terestre. Primele : Soarele, luna, stelele, constelaţiile. A doua categorie : spiritele munţilor, ale fluviilor, ale fîntînilor. Se mai credea în spiritele ploii şi ale secetei. Erau folcsite exorcisme în relaţiile strînse cu strămoşii. Cultul strămoşilor avea o forţă moralizatoare pentru că se opunea la afirmarea eului personal de natură animalică. Credinţa în cer nu are nici o legătură cu credinţa în soare şi lumină (ca la alte popoare). Cerul era puterea cosmică.

Strămoaşa dinastiei *Ceu* a pus piciorul pe amprenta Suveranului Suprem după o ofrandă. Lao-tze spunea cu privire la revelaţia secretului că aşa cum poţi scoate peştele din abis, tot aşa poţi să dezvălui poporului mijloacele de acţiune eficace statului. Poporul merge la cultul strămo-

şilor, împăratul la serviciul şi sacrificiul în onoarea cerului.

Ychingul cuprinde în afară de primele două *kua*, care au un sens cosmologic, comentarii privitcare la înţelepciune, sociabilitate, o conduită virtuoasă în viaţă. La origine, cerul era suveranul suprem, originea tuturor fiinţelor, a celor 10 000 de lucruri *(Wan-Wu)* Tatăl şi Mama naturii.

Manifestarea feminină a cerului apare în forma reprezentării Pămîntului matern, desemnat sub numele de Prinţesa Pămîntului (*Ciang-ti*). Se credea că Cerul nu s-a unit cu Pămîntul. Anticul *Yching* vede în Pămînt principiul pasiv, opus cerului care e activ. A treia imagine, *kua*, a *Ychingului* e numită *Ciun* (imaginea unui mugur ieşind din pămînt). În asta se vedea antagonismul dintre cele două forme originare din care viaţa ia aspecte infinite.

Comentariul *Souo-kua* (din epoca preclasică) reuneşte perechi de cîte 8 trigrame primitive şi arată că toată viaţa naturii provine din condiţionarea mutuală a contrariilor. Tunetul produce mişcarea ; vîntul, antagonismul său, produce dezorganizarea ; ploaia produce fecundaţia iar soarele — căldura. Iată de ce apa celestă şi focul se completează iar tunetul şi vîntul nu se contrariază. Cîte ceva şi despre *Facerea lumii* : haosul avea forma unui ou, cînd nimic nu era diferenţiat, haosul exista singur sub formă de ou (nici principiul masculin, nici cel feminin). Haosul-ou producea valuri ca marea.

În *Cartea din pernă* (secolul al V-lea după Christos) a lui *Ko-hung* se descrie *Mitul Creaţiei*. Astfel, materiile subtile şi fine (transparente) s-au ridicat şi-au format cerul. Cele grele şi întunecate au căzut şi au devenit Pămîntul (fiind mai dense). Între ele plana Omul Divin *(Ceng-cenul)*.

După *Ychïng*, viaţa e o continuă transformare, o armonie de forţe care se opun unele altora, fără să se distrugă şi care se condiţionează mutual şi concură la succesul naşterii naturii.

Cele 8 trigrame primitive din *Yching* sînt gradele activităţii lui Dumnezeu care dirijează aceste forţe. Din cele 8 *kua* s-a făcut un fel de tabel a calităţilor lui Dumnezeu.

Cele 8 faze ale activităţii creatoare corespund revoluţiei anuale a soarelui.

li (focul)

Sud (vară)

cenul (tunetul)-*sun* (vînt) *kun* (pămînt)

Est (primăvară) 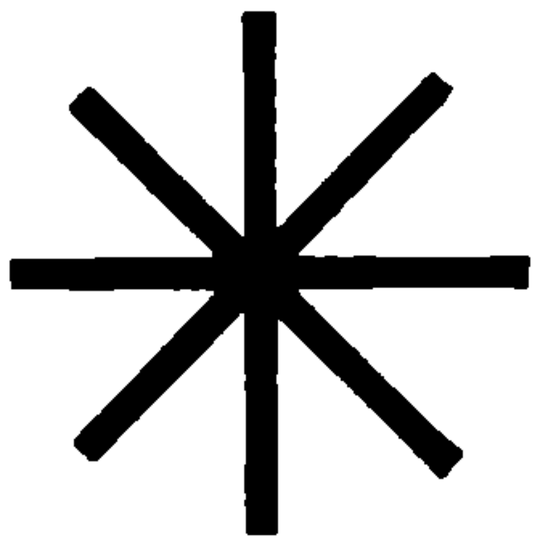 Vest (*tuiei*) (toamnă)

lac *(apă)*

ken (munte) *kien* (cer)

Nord
(iarnă)
kuan (fluviu)

Cele trei fiinţe fundamentale sau puteri primitive formează o trinitate ca în teologiile hindusă şi creştină pentru că au un caracter fundamental, un raport analog cu teza, antiteza şi sinteza în schimbarea infinită care formează viaţa. Greşelile oamenilor, se spune, aduc pedepse celeste şi invers. Tulburarea cerului naşte tulburarea oamenilor. O atitudine respectuoasă aduce ploaie în epocile voite ; o bună administraţie, seninătatea cerului ; prudenţa — căldură în epoci voite ; înţelepciunea Suveranului, vîntul în timpul potrivit. Aroganţa aduce ploaia fără

încetare ; lipsa de consideraţie — seceta ; la indolenţă vine căldură ; la prostie — furtună.

Omul e bun din natură, spune învăţatul, pentru că Omul e Natură şi Natura e Dumnezeu. El nu e constrîns ca planta şi animalul să-şi urmeze drumul său, el posedă posibilitatea de a alege. Binele îl obţine în el însuşi. Omul trebuie să restabilească în el Natura pe planul cel mai înalt al virtuţii. *Ychingul* numeşte asta *reîntoarcerea lui tao* (regăsirea în *tao*). Omul devine egal Cerului.

Spiritul chinez condamnă violenţa şi a predicat *Marele Mister al Supremaţiei celui slab* asupra celui puternic, al celui mic asupra celui mare, al *moalelui* asupra *tarelui.*

Calităţile omului perfect după aceeaşi învăţătură e lipsa de constrîngere şi gravitatea, condescendenţa şi fermitatea, simplitatea şi decenţa, talentul de a guverna şi circumspecţia, docilitatea şi forţa, rectitudinea şi dulceaţa (blîndeţea) ; indulgenţa şi discernămîntul, inflexibilitatea şi sinceritatea, curajul şi adevărul (dreptatea). *Tao* ar fi calea de mijloc (un fel de aurea mediocritas) deşi e ceva mai mult pentru că are contrarii în ea însăşi.

Ychingul ar fi *Principele chinez*, un *Manual de educaţie a Suveranilor*. Confucius — Machiavelul chinez — sau un Seneca care predica stoicismul trăind în abuzuri — se zbătea între excese şi predici.

Iată şi relatarea polemicii dintre Lao-tze (mai ales) şi Confucius. *Lao :* Oamenii de care vorbea Kungţe nu mai sînt şi oasele lor s-au tocit de multă vreme. Nu a mai rămas din ei decît maximele. Cînd înţeleptul se găseşte în circumstanţe favorabile e ridicat la mari onoruri, cînd timpurile îi sînt contrarii, rătăceşte în voia hazardului ca şi *pongul*, planta deşertului care e dusă de vînt.

Lao-tze : Am auzit că un comerciant abil îşi disimulează cu grije bogăţiile luînd aparenţa unui sărac, înţe-

leptul a cărui virtute este gata desăvîrşită îşi ia pe figură aparenţa stupidităţii. Renunţaţi la orgoliul şi la dorinţele voastre. (Se spunea că Lao-tze ar fi scris 930 de cărţi despre *Arta de a trăi* şi 70 asupra *Talismanelor*, asupra hranei divine, a pietrelor miraculoase şi elixirelor).

Lao-tze : Marele *Tao* se întinde peste *to*, el poate merge la dreapta sau la stînga, toate fiinţele se reazemă de el. El le-a făcut să se nască şi nu le refuză nimic. *Tao* este egal cu *Cosmosul*. Tot ce-i sub cer e *Tao*.

Ce era etern ? Spiritualul era numit *Miao* (totul se schimbă în afară de Miao).

■

Iată şi *Mioriţa* chineză :

Înţeleptul *Ciung-ţe* (taoist) spune discipolilor : nu vreau funeralii sclemne. Cerul şi pămîntul sînt sicriul meu, Soarele şi Luna sînt plăcile mele de jad, Stelele sînt bijuteriile mele şi toate fiinţele vor urma convoiul meu ! Oare funeraliile mele nu sînt gata ? Pe cine mai adăugaţi ? (Era un clasic veridic al florilor din Sud şi autorul unui *Dialog dintre Spiritul Norilor şi Ceaţa primitivă şi al Încîntătorului vis al unui fluture*). Iată o mostră literară din acest autor :

„Într-o noapte am visat că eram un fluture, un uşor lepidopter zburînd fericit spre soarta mea. Uitasem că eram Ciung-ţe. Pe urmă m-am trezit şi m-am regăsit ca Ciung-ţe, însă nu mai ştiam dacă sînt Ciung-ţe, cel care-şi imaginase să fi fost fluture sau eram fluturele care visase că e Ciung-ţe".

■

Într-un astfel de peisaj pluvios, difuz, cum este cel al Hankeului este imposibil să nu te gîndeşti la pictură. Tre-

buie spus deci că cei mai mulţi dintre chinezi o consideră (după părerea lui Peter Swann) ca singura artă veritabilă. Orice altceva, oricît ar fi de perfect executat este considerat ca muncă de meşter, artizanat curat. Ceea ce pare mai interesant e faptul că pictura chineză este strînsă cu grijă de colecţionari şi că sînt rare vinderile peste hotare, de-a lungul vremii. De unde vine această cramponare ? Din respectul enorm pentru tradiţie crede autorul sus citat. Pictorii noi îi copiază pe vechii maeştri fără scrupul şi plini de mîndrie şi dacă se naşte vreo confuzie, asta îl umple de mîndrie pe ucenic. Ce trebuie semnalat în această pictură care aminteşte prin graţie, sensibilitatea gîndirii şi a filozofiei, este că nu suportă uleiul, probabil o materie prea impură, grea, faţă de cerneala deconcentrată cu apă, capabilă să dea nuanţa, transparenţa şi inconsistenţa aerului, adică delicateţea lui. În pictura chineză perspectiva nu are nici o importanţă, toate lucrurile ce trebuesc semnalate privitorului apărînd în scară, în ordinea importanţei, cu detalii egale. Studiul corpului omenesc nu interesează de asemenea, pentru că individul e deobicei îmbrăcat. Munca pictorului se face mai ales în atelier, nu în aer liber. Peisajul ar fi pentru el o sinteză, nu o reproducere după un anumit loc, impresia adunînd laolaltă mai multe studii sau contemplări, o istorie întreagă de fapt a acelui peisaj în care poate intra şi devenirea. Se pictează mai ales în nuanţa gris, pe hîrtie şi pe mătase. Pensula e alcătuită din lemn de bambus şi aici intră poate şi o superstiţie şi perii sînt luaţi de la diferite animale, fapt deloc neînsemnat. Actul mecanic al pictării este de fapt un ritual, se mişcă umărul şi cotul, ceea ce oferă privitorului din afară un adevărat spectacol, spectacol care defineşte personalitatea artistului. „Trăsătura de penel e omul". Ucenicia pictorului durează

ani de zile şi în ea intră şi studiul caligrafiei care dacă e reuşită poate să fie considerată ca o pictură veritabilă. Se întîmplă ca în locul unui peisaj să fie pictat un poem care aparţine pictorului. Lucrul e făcut în vederea ridicării operei, a atmosferei ei dacă e însoţită şi de altceva decît de versuri. Pictura propriu-zisă poate fi confirmată de elogiile unor amici care se exprimă sub peisaj sau poem prin linii sau cuvinte. Tabloul nu este expus neapărat pe pereţi. El poate sta sub formă de sul în rafturile pictorului. Există şi oameni care autentifică operele picturale, dînd adevărate certificate. Eshibarea, expunerea operei se făcea în sezonul potrivit, în zilele rituale, în funcţie de subiect şi chiar de condiţiile atmosferice. Recunoaşteţi că un asemenea rafinament impune. Formele rulourilor sînt verticale *(kakemono)* şi portative (se desface de la dreapta la stînga) (*makimono*), după numirea japoneză. Primele reprezintă în general, pictate pe bronz, scene de vînătoare cu subiecte complicate. Mai tîrziu aceste subiecte au fost simplificate la maximum. Semnificativ e faptul că dezvoltarea picturii chineze are loc în perioada naşterii confucianismului şi a taoismului, adică atunci cînd se punea accent pe personalitatea individului, pe preţul libertăţii. Ar mai fi de adăugat că pictura chineză insistă pe esenţe, pe stoarcerea noţiunii pictate, chit că e vorba de un vultur, sau de un cal, cum scrie Swann. În epoca hanilor sau a celor 6 dinastii, la zece secole după infiltrarea budistă, pictorii se retrăgeau în mînăstiri, jigniţi de refuzul de a fi înţeleşi sau numai pentru a cugeta la ceea ce trebuia pictat încă. Pe atunci şase principii esenţiale erau respectate :

— să se reflecte suflul vital, adică să se creeze mişcarea

— să se caute osatura, adică să se ştie mînuirea penelului

— să se reprezinte obiectele, adică să se determine formele

— să se respecte subiectul, adică să se pună bine culorile

— să se stabilească desenul, a ştii adică să compui

— să se perpetueze tradiţia, adică să se copieze modelele.

Pictori mari ca *Ciu-Kai-Ce* (344—405) au pictat femeile de la Curtea împăratului. Pictura a perpetuat mitologia chineză. Într-una din picturi îl vedem pe Budha, stăpînul celor 5 planete, pe Ghidul sufletelor, pe zeul milei universale despre care se spunea :

— Dacă o fiinţă vie suportă dezastre şi o durere continuă îl torturează, miraculoasa putere a lui *Kuan-Yin* poate să-l uşureze de suferinţele acestei lumi.

Swann observă că în arta portretului, chinezii nu au dat maximum, poate şi pentru că socoteau această artă numai un meşteşug. De unde absenţa portretelor din marile colecţii. Surprinde, remarcă acelaşi autor, prezenţa destul de insistentă a cailor în tablourile chineze, asta poate şi pentru că acestor animale li se atribuiau forţe supranaturale. Nu e un secret că poeţii tuturor secolelor cîntaseră patrupedul. O informaţie mai veche precizează că în anul 119 caii se adunaseră în jurul Pekinului în număr de miriade.

Citeva nume de pictori mai interesanţi : *Wang-Wei* care practica un fel de impresionism, bineînţeles la modul chinez. *Tong-Yuan* care a trăit în secolul al X-lea, un abil *pictor al brumelor toamnelor şi depărtărilor degajate*, *Li-Ceng* (prin anii 940), celebru prin talentul de a înfăţişa acel *pin-yuan* (planurile orizontale şi depărtate). Este mult cunoscută o pictură de a sa care reprezintă o maimuţă jucîndu-se cu o pisicuţă, chipul maimuţei avînd ceva foarte omenesc.

Rigoarea picturii chineze cunoaşte şi asemenea recomandări reproduse de către Swann : „Dacă pictezi peştele trebuie să-l urmăreşti înotînd, urmărirea se face cu spiritul tău, împărtăşindu-i reacţiile la furtuni, la prezenţa soarelui. Numai un artist care înţelege bucuriile şi emoţiile somonului are dreptul să picteze somon. Dacă nu simte asta să-l lase în pace pe somon, pentru că altfel, acesta va părea mort în pictura lui.“

Un motiv curent al picturii chineze era prezentarea *Regelui Maimuţelor*, geniu farsor. Un alt pictor, e vorba de *Ma-Fen*, se spune că ar fi pictat *Cele o sută de gîşte sălbatice*, tablou aflat se pare într-un muzeu din Honolulu în care fiecare personaj are o mişcare independentă şi în care se împletesc maniere de pictură ; naturalismul în care sînt înfăţişate păsările şi impresionismul bambuşilor.

Dragonul a fost totdeauna contemplat de către chinezi cu o afecţiune şi o teroare sacră. În nouri se duceau lupte între dragoni şi din această dispută divină se naşte ploaia, dragonul devenind simbolul fertilităţii, fiind primul dintre animalele sacre : fenicsul, licornul şi broasca ţestoasă. Dragonul reprezintă între altele şi înţelepciunea şi puterea imperială.

În timpul dinastiei *Yuan* (1240—1368) se pictau insecte şi lotuşi. Odată cu invazia mongolă apare *tema cailor*, pentru că năvălitorilor le plăceau temele eroice. În timpul dinastiei *Ming* (1368—1644), socotită, sub latura plasticii, o dinastie banală şi conservatoare, nu e de semnalat decît lucrarea : „Ansamblu de picturi ale casei cu 10 bambuşi“, apărută spre amurgul dinastiei (1633). Swann observă că bambusul este foarte iubit de chinezi, aşa cum în Occident, să spunem, este stimat trandafirul. El este un simbol ; între altele se spune că bambusul se pleacă, dar nu se rupe. E supranumit *jadul verde* şi i se cîntau virtuţile.

În tablouri el trebuie pictat cu o mînă sigură, cea mai mică ezitare, distrugînd calitatea. E vorba, în această epocă, a dinastiei Ming, crede autorul citat, de o pictură de literaţi, de amatori, nu de profesionişti. De unde o mai mare libertate în expresie. Apar două şcoli de pictură : *şcoala din Nord* şi *şcoala din Sud*. Sub dinastia *Manchou*, în 1734, *Kao-ki-pei* lansează *pictura cu unghia*. Mai e semnalată un fel de pictură făcută la beţie cînd o bucată de pînză sau capătul unei sfori erau vîrîte în cerneală şi se picta astfel. În sfîrşit, cel mai cunoscut tablou chinez al secolului al 18-lea ar fi *Omul cu umbrela*. În epoca aceea cel mai cunoscut grup de pictori era numit „Cei opt excentrici“ sau *Bizarii maeştri din Yang-Ceu*, care au influenţat pictura chineză şi japoneză pînă în zilele noastre.

■

Poetului A. vinul chinez îi prieşte admirabil judecînd după paginile zărite astăzi de dimineaţă pe masa odăii sale de la hotel. Unde mai pui bunăvoinţa şi veselia lui molipsitoare, manifestată mai ales în toasturile ridicate la mesele la care participăm, unde un tip ca mine, taciturn, ar putea părea acestor oameni de o amabilitate extremă, supărat de cine ştie ce lipsuri care nu există în realitate. Şun priveşte curios la poetul meu şi cred că e niţel contrariat de felul nostru de a trăi : mese îndelungate, pline, cu multe feluri, fie ele europeneşti, lipsite de frugalitatea meselor chineze în care materia este subtilizată şi cinele au un aer de ospeţe de paseri. Unde mai pui şi alcoolul care chinezului, ca şi arabului, i se pare un fel de otravă dăunătoare. Pe A. îl cunosc de 15 ani, este de o vitalitate ce-mi dă speranţa că viaţa sălăşluieşte în unii oameni într-o bucurie perpetuă. El sfidează cu insolenţă

sechele vechi şi chiar regimuri recomandate a fi foarte severe de către medici. E al doilea caz. Tot un ardelean, F., a stat într-un sanatoriu cîteva luni aruncînd medicamentele şi făcînd o curte cinstită surorilor şi ele încîntate de contradicţia constatată între regimul monahal recomandat şi vitalitatea debordantă a pacientului, care a părăsit sfidător sanatoriul, lăsîndu-şi doctorii cu gura căscată, cum se spune.

E o zi senină cu un aer rece şi bun, sanitar, ca o lamă de bisturiu aproape neobişnuită în dulceaţa acestei clime imprevizibile. Am dormit sub polog, de unde senzaţia de exotism pe care o visam în adolescenţă cînd citeam romanele lui Pearl Buck. Noaptea am ascultat atacurile secrete ale ţînţarilor eşuate în pînza deasă şi protectoare, prin geamuri năvălea răceala nopţii chineze şi zgomotele insolite mă situau subconştient undeva departe de realitatea mea familiară. Pentru asta merită să trăieşti şi să călătoreşti, pentru confruntările de genul acesteia cînd te trezeşti dimineaţa şi asculţi glasuri de păsări străine, cînd haosul sonor este acelaşi şi parcă altul sub ferestre. Voci omeneşti, dar alte accente, mai guturale, mai ascuţite, pe urmă micul dejun în sala de mese protejată de o plasă subţire de sîrmă prin care peisajul ia cu adevărat aspectul unei picturi, într-atît lacul din faţa terasei pare incendiat de fumurile dimineţii, de o ceaţă uşoară, argintie şi transparentă. Între două ceaiuri, prilej de a contempla oamenii la care mă uit de cele mai multe ori indiferent, fără curiozitatea aceea arogantă a unora care vor să se împrietenească sau să înţeleagă la alţii ceea ce simt ei în acele momente.

Două delegaţii noi în afara celei algeriene în care suita bărbaţilor face un sgomot continuu de voci puse parcă pe ceartă : delegaţia de femei franceze, nici una sub 50 de ani şi nişte germani. Ce-i deosebeşte pe unii de

alţii : iată pe scaunele nemţilor au şi apărut numerele, ca nu cumva unul să stea pe locul altuia. Doi : mesele germanilor durează infinit şi la urmă se fac socoteli şi mai lungi pentru că fiecare are de achitat nota sa personală şi confruntă scrupulos lista cu ceea ce a rămas în farfurie. La noi s-ar fi socotit totul laolaltă şi pe urmă fiecare s-ar fi descurcat cu responsabilul, pe cînd aşa se ucide un timp preţios care putea fi folosit în vizite. Dar nu am văzut eu oameni care dorm în călătorii, indiferenţi la peisaj, ca şi cînd paleta chineză ar fi aceeaşi ca a Rinului ?

Mă intrigă o doamnă englezoaică de 50 de ani care seamănă flagrant cu regina Elisabeth. Locuieşte lîngă mine şi se plictiseşte îngrozitor. Călătoreşte singură şi angajează cu personalul de serviciu convorbiri după care cade în tăceri sinistre, lungi, interminabile. Aud duşuri după duşuri prin pereţi şi mă întreb de unde nevoia de atîta higienă ? Nu am văzut-o cu vreo carte în mînă. Cînd iese la micul dejun ia cu sine un aparat de fotografiat, năvălind pe terasă din cinci în cinci minute şi încercînd să surprindă lacul *Si-hu* sub raza clară a unui soare ce se ascunde mereu. Cred că astăzi va reuşi un frumos peisaj întrucît pînă am băut cele două ceaiuri care ne pun în formă dimineaţa, ceaţa s-a risipit.

În materie de femei şi călătorii aş mai avea de înregistrat această mizerie : femeile frumoase ale lumii călătoresc în general în locuri accesibile, mai des, să spunem în Mediterană, nu în locuri atît de îndepărtate, cum e China, loc ce presupune lungimea călătoriei, condiţii mai grele, bănuiesc ele, de confort. Cele trei însoţitoare ale nemţilor, sînt alcătuite nefericit şi au ceva tragic în tot ce fac, neajutorate şi ridicole. Simţi că-şi cîştigă o pîine, dar tocmai asta te face mai melancolic, vorbesc tare, gesticulează cît nu e necesar, fac pe autoritarele cînd cred că băieţii ăştia mari de 55 de ani, cu chelii, burţi şi pan-

taloni scurți, întrec măsura, glumind cam grosolan și bînd bere chineză cu mare plăcere. Secret ele visează un bărbat din ceată care să le plimbe singure pe meridiane îndepărtate, să le scape de o ratare ucigașă, dar ce șanse au cu părul ăsta alb, fără mister, cu coafura nedisciplinată și demodată, cu rochiile lor croite prost și mai ales cu agresivitatea vîrstei lor care le-a tocit farmecul și acea grație de pisică după care umblă bărbații la orice vîrstă ?

■

De-a lungul fluviului *Cen-Tan-Tien*, la 25 de kilometri de Hankeu. E vorba tot de o Dunăre, bineînțeles, cum sînt toate fluviile aici unde dimensiunile sînt colosale, neobișnuite. Fundalul e dominat de munți dulci de genul celor ai Măcinului, cu o tentă violetă, aurie, strălucind în soarele de dimineață, el singur la fel pretutindeni în lume, glorios, violent, arogant, generos în căldura pe care o aruncă pretutindeni.

Vizităm comuna populară *Ci-hu* unde lucrează o brigadă de producție pentru cultivarea ceaiului. Se scot trei recolte pe an și din cîștigurile realizate se hrănesc 238 de familii chineze. Brigada numără 1 186 de muncitori, gospodăria fiind premiată pentru munca realizată și avînd și diplomele respective care ne sînt arătate cu mîndrie.

Cîmpul are o culoare mată în acest anotimp aflat în plină maturitate. Verdele frunzei e aproape brun, ceva dur și plin de materie domină spațiul, dealurile dulci și văioagele. Ceaiul cel mai bun, spun însoțitorii, e cel cules în aprilie. Care ar fi condițiile ceaiului de calitate : culoarea, parfumul, gustul de măslină și forma frumoasă a frunzei !!!

Privim cele 60 de hectare abia sugerate de peisajul ondulat, plin de accidente. Soarele pripeşte, e cald, echipe de femei şi bărbaţi trudesc undeva pe coline. Terasele arată ca o mare verde, foşnitoare, cu valuri pitice. Undeva pe aici există şi livezi de mandarini şi pere şi piersici. Gospodăria are şi 600 de hectare de pădure. Totul e uriaş, chiar în cifre. Privesc scaunele pavilionului care ne adăposteşte într-un scurt popas, sînt sculptate cu graţie, poate au aparţinut unui mandarin, dar nimic nu-mi pare nefiresc aici. Notez rapid cifrele seci ale istoriei acestei gospodării. Nu ştiu cît gustă cititorul obişnuit datele reportericeşti, dar mie numerele îmi spun mult mai mult decît discursurile. Ele au o franchеţe, o încărcătură de fapte, un conţinut real inestimabil. În 1952 s-a întemeiat această gospodărie cu şapte familii sărace şi şapte familii de mijlocaşi. Pe fiecare *mu* se scoteau 55—60 kg de ceai uscat. În '59 gospodăria a devenit Comună a Poporului, ajungîndu-se la cifra de 14 brigăzi de muncitori. Cifra veniturilor a crescut de la 150 de yeni pe an la 965 (anul trecut). Nu e mult, dar pentru nişte oameni foarte săraci, e enorm, şi asta nu o poţi înţelege decît aici. În '56 satul a fost electrificat şi astăzi 61% din operaţiile de uscare a ceaiului sînt făcute electric. Au apărut 26 de maşini de uscat şi 3 ateliere de prelucrarea ceaiului, o sală culturală, o şcoală primară cu 240 de şcolari, şapte profesori şi un director... Pentru nu ştiu cine, toate acestea nu spun nimic, dar pe mine mă emoţionează mîndria din glasul celui ce ne informează. Aceşti oameni erau *nimeni* înainte de revoluţie, nu ştiu dacă sînt înţeles. Şi asta se petrecea relativ recent, într-un secol în care avioanele zburau la 10 000 metri înălţime şi civilizaţia luase forme exultante. Aici se ara încă cu plugul de lemn şi ceaiul se usca la soare ca acum 4 000 de ani. Acum au apărut 26 de maşini de uscat ceaiul, *electrice!* Acesta e sensul...

Cotcodăcesc niște găini, în jur, fluturi și flori, mi se pare stînjenei și *canna indica*, peisajul este exultant, strălucitor ca un porcelan, timpul și locurile parcă se repetă, dacă închid ochii mă pot crede undeva în Oltenia unde la fel cîrîie leneș găinile, numai plantațiile de ceai luxuriant, verde aprins nu seamănă. Acolo erau acum un an pruni, un cîrd de pruni pe dealuri și curcani mîndri pe sub copaci, aici mirosul e exotic, ciudat, amărui și dulce și o nostalgie uriașe coboară din cerurile atît de albastre, atît de albastre...

Brigadierul Mei-Yu-kan a fost analfabet, acum conduce această Gospodărie care are între altele și o echipă de baschet, care a reușit în anul 1962 să cîștige un campionat regional. Satul vizitat rapid arată ca orice sat din zona socialismului : are adică o creșe, radioficare, magazine de desfacere, școală și magazii pentru depozitat ceaiul. Ni se dă și o mică reprezentație. Cinci copii între trei și patru ani simulează *culesul ceaiului* într-un dans grațios și inedit. Urmează dansul pepenelui și pe urmă țîncii vin franc la noi și ne întind bărbătește mîna. O altă echipă a lăsat păpușile într-un colț al clasei și execută exerciții de gimnastică de o precizie și sincronizare care te pun pe gînduri.

Vizităm după aceea complexul de uscare. Frunzele sînt stoarse ca rufele și pe urmă se purifică în oale fierbinți, negre. Totul se amestecă feeric în acest proces subtil de muncă : coșuri de nuiele răsturnate cu grație pe rogojini, paletele electrice care aruncă valuri de căldură, chipul femeilor veghind delicate coacerea, prefirarea aceea delicată și sunetul uscat al ceaiului, parfumul matur care umple aerul de o otravă dulceagă, verde...

Plutim într-un mers leneș printre terasele care aduc cu ale podgoriilor noastre și simțim mirosul copăcelului *ciu-hua* care e plantat între tufele de ceai tocmai pentru

a-i împrumuta parfumul său. De 80 de ani pămîntul acesta aruncă lumii aromele sale. Culegătorul deţine o artă ocultă a meseriei sale. Şun ne traduce cuvînt cu cuvînt. Frunza ceaiului nu cade nici în timpul iernii şi este culeasă după măsură. Cele mari sînt lăsate pentru protecţie şi filtrarea soarelui pentru că ţin umbră. Se smulg în general frunze de mărime mijlocie. Pentru cunoscător frunza mică lungă sau rotundă este cea căutată pentru că ceaiul cere o umiditate mijlocie. Observ că şi coşurile în care e recoltat este lucrat artistic, nu m-aş mira ca şi munca degetelor să aibe ea însăşi un ritual, dar nu îndrăznesc să merg cu indiscreţia prea departe. Însoţitorul nostru ne spune că există o diferenţă între ceaiul recoltat la şes şi cel recoltat la înălţime. Ultimul fiind mai parfumat, pentru că aici apa se păstrează mai greu, ar fi deci mai uscat. Ceaiul înfloreşte în decembrie şi are o floare albă, ca a trandafirului. Plantarea lui se face prin butaşi şi recoltele pot fi culese 20 de ani la rînd. În această superbă şi mîndră frumuseţe există evident şi un parazit : *ţa-ţi*, pe care îl mănîncă găinile şi-l distruge insecticidul, fără a fi excluse pagubele enorme cînd moartea ceaiului este produsă de invazia nestăpînită a insectei.

O alee de palmieri pitici şi de sălcii ne poartă spre şosea. Locul era paradisiac, tocmai din cauza parfumelor şi a acelei străluciri de frunze coapte aproape gris, în plină maturitate a verii...

■

Pagoda *Liu-Hă-Ta*, aflată în parcul *Si-lan* pare un pavilion de carne sîngerîndă, cum ar spune Rimbaud, cu cele 12 etaje de lemn roşu, lăcuit, cu cărămida ei de o mie de ani. Bate un vînt uşor şi clopotele de sub cornişele ridicate ca ale pălăriilor de cardinal, ca să mai fo-

losesc odată imaginea lui Călinescu, sună melancolic. Aici, oameni de litere dezlegau vechi hieroglife lîngă bazinele pline cu peşti care plutesc hipnotic într-o apă grea. Savantul *Tin-Cin* priveşte din marmura statuii sale peisajul neclintit. Taburetele de piatră ca o masă a tăcerii chineze stau risipite în iarbă. E o pace şi o dureroasă absenţă în totul, încît te doare sufletul că nu poţi rămîne mai multă vreme. China este un ţinut fictiv, cum spunea Claudel în a sa *Cunoaştere a Răsăritului*... Mesele de marmură vorbesc din idiogramele lor, misterioase pentru noi, pline de o semnificaţie pe care sînt gelos. Jos, apune panorama albastră a Hankeului ca un oraş văzut printr-o sticlă magică. Înţelepţii *U-ţan* şi *Ting-Si*, şi ei încremeniţi în piatră, adulmecă aerul. Tobele din jur, dure, roase abia de cei 1900 de ani care au trecut peste ele mi se par borne ale unui timp imemorabil. Din vremea dinastiei Han, iată o pagodă şi ea plină de hieroglife. Un pictor, *U-Ţan-Sao*, a înfăţişat într-o grotă cele patru anotimpuri în urmă cu 50 de ani. Şun ne spune că pe aici, prin jur, se cultivă şi vinul. *Sau-Şin* de un roşu închis, cu gust de vermut. Mai există şi vinul *Pai-Pu-Tau-Ciu*, iar în materie de rachiu, un fel de votcă, numită *Pai-Lan-Ti*. Pentru sonoritatea numelor, iată îmi completez fişa oenologică în versiunea chineză.

■

Maşina urcă uşor pe o şosea bine întreţinută din *Munţii Paravanului*. Vizităm un fel de sanatoriu aflat deasupra fluviului *Cen-Tan-Tien*, un complex în stil chinezesc pur, cu 870 de paturi şi cinci corpuri de clădiri. Totul aflat într-o curăţenie perfectă, cu un parchet ca lămîia şi cu o astringenţă a veseliei care strigă din metale. Fotolii de piele, plante exotice, explodînd din frunze

cerate şi umbre, cu parfumele de afară, *thuya* sau nu ştiu ce altceva... Aici se îngrijesc reumatici şi bolnavi de stomac, cei ce suferă de tensiune şi probabil astenicii. Se practică boxul chinezesc şi acupunctura. Un tratament durează două luni încheiate. Nu ştiu de ce gîndul mă poartă la *Muntele magic* al lui Thomas Mann. Îl privesc pe acest doctor tînăr şi politicos care ne vorbeşte despre operarea apendicitei fără cuţit, numai prin înţepătura miraculoaselor ace. Ce înţelegem noi din realitatea chineză ?

După un popas în Ceainăria *La Fuga tigrului*, veche de o mie şi o sută de ani, întemeiată, se spune, de către un împărat care căuta apă binefăcătoare şi care a fost ajutat de către un tigru în treaba asta, coborîm pe versantele *Muntelui Paravanului*. Ni s-a arătat că apa din care se fac ceaiurile are proprietăţi curative. Monedele puse în pahar nu se scufundă. Gustînd ceaiul chiar o gură profană ca a noastră i-a distins gustul special. Lichidul se bea alături cu nişte turtiţe de cocă, foarte plăcute şi peştilor din bazinele alăturate care nu sînt uitaţi de către vizitatori, ori cu seminţe de floarea-soarelui. Alţi vizitatori ai ceainăriei consumau bomboanele *Cui-hua*, dulci şi cu iz de ceai de tei, nimic nou sub soare ! Între alte lucruri ce ni s-au arătat pentru a se demonstra calităţile speciale ale apei de la aceste izvoare era şi faptul că o ceaşcă umplută pînă la refuz nu lasă ca să se reverse ceva peste marginile de porcelan, apa se umfla numai, era ca într-o scamatorie. Pentru a încununa totul ni se spune că însuşi Liu-Sin a băut aceste ceaiuri...

Coborîm spre *pagoda Mareşalului Iu-fei*, implantată în dulcele peisaj submontan. Broaşte de piatră, plăci roase de vreme, o inscripţie solemnă : *Voinţa să-ţi fie ca munţii şi fluviile*. Statuia eroului şi a fiului său ; pe urmă, alt pavilion şi sub un baldachin o altă statuie, în bronz. Ciudat

e că repetiția monumentului nu jenează. Numeralitatea este cu totul abstractă cînd e vorba de merit, modă care jenează pe european căruia creștinismul i-a inculcat o modestie ce nu suportă repetiția recompensei. Generalul poet ține sabia la spate. E într-o dulce inspirație și armei i se lasă un răgaz. Locul nu are nimic funerar ca alte monumente. Oamenii tîrguiesc din magazinele alăturate, alții se fotografiază lîngă caii de piatră ce însoțesc poteca de promenadă. Ce mă izbește la acest monument dedicat iubirii de patrie e faptul că și trădătorul eroului, generalul Cin-hui, cu soția lui, are o statuie. O inscripție avertizează că e interzis scuipatul ! Splendidă lecție de morală ! Trădătorii mai mici privesc spre mormîntul marelui trădător. E un fel de bombă de piatră. Piatra tombală e precedată de două coloane de lei, de un pod și de statui de războinici și animale, după tot ceremonialul chinez al morților. În dreapta stau înșiruite și statuile lacheilor trădătorului, ca și fiul trădătorului care posedă de asemenea, un mormînt de piatră. În stînga, o jumătate de clopot de piatră. Ceea ce mai aflăm e faptul că vînzătorii au fost spînzurați în timpul dinastiei Sun, de Nord. Sînt 80 de ani de atunci...

■

Între aceste ploi și aceste mese, ignorînd pe un american care vorbește chinezește cu personalul hotelului, pentru că probabil că a lucrat sau a locuit în China, răsfoiesc poezii ale clasicilor chinezi. E o familiarizare grăbită, trișez, dar peisajul o să m-ajute să înțeleg mai repede și mai bine ce este în jur. Colecționar de cuvinte muzicale, reține *jujubul*, o plantă cu tulpina spinoasă pe care poetul clasic chinez o cîntă poate pentru a marca peisajul deșert. Ca unitate de timp, *pătratul de lună* apare foarte

des de asemenea. Iată și gestul delicat la o mare durere, cum ar fi aceea a cotropirii patriei și reacția chineză a unui poet *Tiui-Yuan* (340—278 a.Chr.) care de melancolie că patria i-a fost cotropită ia o piatră în mînă și se aruncă în rîul Milo. Este cîntată mîhnirea altuia : *Li-Tin-cuo* care conduce o armată țărănească. Aceasta află că aliatul său împotriva Manciurienilor, prințul *Huei-Uan* a fost asasinat de către *U-San-Cuei*. Ce face ? Se lasă pradă mîhnirii, nu mai mănîncă și moare. Altă temă politică : păunul care e simbolul despărțirii soților. Durerea, mai curînd melancolia, este cîntată din *cin-hi*, un instrument muzical cu trei coarde. Sînt inspiratoare de versuri, arcurile de os cu care se apără Marele Zid, pustiul Gobi sau *Șamo* — Marele Șes, steaua *Taibo*, steaua războiului. Motiv liric este arborele *Cijunui* care face flori galbene și e un fel de corn. Este cîntat cerul împărțit în nouă imense teritorii precum și sihăstria ca în poemele lui *Van-Vei*. Fazanul este și el un motiv liric. Longevitatea pare de asemenea o temă inspiratoare. Zeiței *Magu* i-a fost dat să vadă cum marea s-a prefăcut de trei ori în livezi de duzi, de unde nașterea unui poem frumos. Temele mitologice cele mai cunoscute amintesc pe *Stăpînul Cerului*, zeul suprem, *Daos*, care văzînd-o odată pe *Fecioara de Jasp*, slujitoarea zeiței *Sivan-mu*, a izbucnit în hohote de rîs ce s-au transformat în tunete ale cerului. Cum spuneam în altă pagină, mitologia chineză e familiară, sceptică, ea vorbește despre un *car al soarelui* care e condus de *Si-Ho* și tras de *șase dragoni* care atunci cînd se vor îmbăta, timpul se va opri în loc. *Răsăritul Soarelui* e cîntat într-o legendă despre *Marea de Răsărit* din care iese arborele *Fusan*, al cărui fruct este *Soarele*. În sfîrșit metafore : *Li-Tai-po* numește scrisoarea, *Peștișorul în cinci culori*, poate din cauza peceților, *Ursa Mare* este *Căușul ceresc*. *Tian-San*, cu aburii lui sînt Munții Cerului. Apare de undeva un animal fabu-

los în poezia chineză căruia i s-a dedicat şi un templu, cu numele de *Ti-lin*. În poemele eroice, *tigrul* (care figura şi pe semnele de recunoaştere rupte în două ale soldaţilor chinezi) apare foarte des. Li-Tai-Po în cînturile sale dedicate eroilor vede cum coboară hunii către Kukonor (Lacul *Tin-hai) Marea e Marea Albastră*, ţara de lîngă *Marele Zid* e *Ţara Ceţurilor*. Porţile de lîngă trecătoarea *Iumînguan* sînt *Porţile de jad.*

Iată şi produse ale poeţilor militari : poetul *Cijan-Siun* scrie pe cînd era comandantul garnizoanei oraşului *Sui-ian* poemul *Suspinului din flaut. Du-Fu* descrisese de asemenea munţi de cadavre în poemele sale de război. În aceeaşi suită de poeme clasice apare *Coloana cerească*, o *coloană de aramă* care ar fi existat în munţii Bucijou, care susţin tot firmamentul.

Să mai citărn de asemenea şi poemele dedicate împăratului Siuan-Tzun care aducea din îndepărtatul Sud, pentru favorita lui, Ian-Hui-fei, fructele ei preferate, *liciji*. Pentru ca operaţia să decurgă cu bine tot drumul ce lega acea regiune de Capitală era înţesat de staţii de poştă. Curierii imperiali îşi riscau viaţa pentru a asigura prospeţimea fructelor.

Versurile sînt dominate de prezenţa *cocostîrcului, a lunii* mai ales, care e incantatorie şi bună pentru vrăjile amoroase, e cîntat *lotusul* şi *vinul*, *nufărul* şi sînt invocate flautul şi piva. Trecînd la gastronomie în poezie poeţii vorbesc la superlativ despre *ciorba de copită de dromader* şi de *friptura de cămilă*. Jalea morţii cerea o specialitate pentru care erau invocate fiicele legendarului împărat *Iao* care îl căinau pe malul rîului Şian, pe răposatul împărat Şun. De durere s-au înecat şi au primit numele duhurilor fluviului. Oraţiile funebre erau acompaniate de sunetele diferitelor instrumente muzicale, cum ar fi instrumentul *Se*, care avea coarde şi amintea guzla (19—23 de

strune). Mai sînt prezenţi în poezia chineză *Pin-i*, duhul unui rîu, iarba *di-huan*, care era o buruiană de leac, arborele de scorţişoară care creştea pe lună, nalba roşie *fujun*, sînt cîntate de asemenea turnurile, turnul *van-hu* fiind orice turn care veghează o apă, literal însemnînd *turn de contemplare*. Dragonul trimiţător de ploi pe pămînt sau seceta sînt invocate de asemenea. *Lei-hun*, zeul tunetelor, care urmat de roaba *A-sian*, o fecioară, sînt chemaţi de nenumărate ori. Poeţii cîntă orezul lucitor ca jaspul, cum spune *Fan-Cen-Da* şi turnul *Fîn-huan-tai*, aflat la sud de Nankin care e *oraşul de piatră*, de fapt. Tema ruinelor e mereu reluată, între alţii de Li-Tai-Po şi poeta Li-Tîn-Cijao. O poetă de la 1 700, U-Siun, cîntă guzlele din Ciu care scot sunete triste amintind strigătul gîştelor sălbatice. O altă divinitate invocată în poezie, o *Sivan-mu*, zeiţa care ştia leacul nemuririi în Mitologia chineză.

■

Lin Yutang în cartea sa celebră „China şi chinezii" pomeneşte cîte ceva despre literatura ţării sale şi literaţii ei. În măsura în care Confucius era literat trebuie amintit că autorul cărţii citate socoteşte că odată cu apariţia gîndirii lui Confucius, rasa chineză s-a complăcut într-o copilărie prelungită, lucru explicat de acelaşi autor prin vitalitatea persoanelor, vitalitate manifestată chiar la conducătorii chinezi, proveniţi cu toţii aproape din mediul rural. Este o explicaţie panteistă a culturii chineze prin apropierea de natură, prin adorarea ei. Cei mai mulţi dintre antropologi, scrie Lin Yutang, nu-şi explică decalajul dintre înfăţişarea tînără a chinezului şi maturitatea culturii chineze. Aparenţele de popor vechi, în contrast cu vitalitatea fiziologică imediată rămîn nu o enigmă, cît se

explică prin copilăria prelungită a poporului. În filozofia *Sung* se profesează încrederea nelimitată în putere, în supremaţia spiritului asupra emoţiilor. *Marele Studiu,* manual primar al lui Confucius, recomandă să ajungi la un caracter clar, la luciditatea judecăţii. De aici, pacifismul, calmul, mulţumirea, forţa de a îndura. Fatalismul la Confucius e şi el un mijloc, o sursă de pace şi de mulţumire, de unde proverbul citat de Lin Yutang : „inamicii predestinaţi se întîlnesc totdeauna într-un impas strîmt..."

Cît priveşte soarta literatului în istoria literaturii chineze, cum ne încredinţează autorul, ea nu a fost de tot liniştită. În timpul dinastiei *Han*, scriitorii atacau regimul corupt al împăraţilor. 200 pînă la 300 de literaţi au fost ucişi cu familii cu tot între anii 166—169. Urmarea este că cultului indiferenţei ce luase loc cultului pamfletului, îi urmează cultul vinului şi al femeii. Unii dintre scriitori se retrag în munţi, în case de pămînt, primindu-şi hrana printr-o îngustă fereastră. Acestor vremuri neprielnice îi urmează epoca celor 7 poeţi cunoscută şi sub numele de *Pleiada boschetului de bambus*. Un mare poet al acestei direcţii literare umbla beat tot timpul într-o şaretă, însoţit de un gropar şi de nelipsitul urcior de vin. Faptul că era gata să se lase înhumat unde îl va găsi moartea îi dădea un înalt prestigiu faţă de contemporani.

O oarecare prudenţă, fruct al vieţii aventuroase a literaturii se manifestă şi în unele texte. Iată cîteva sfaturi ale clasicului Lao-Tze : „Adevăratul erou nu înfruntă niciodată riscul prezent" sau : „Atitudinea nepăsătoare şi materialistă dovedeşte maturitatea" sau : „Din 36 de alternative, fuga e cea mai bună". Lao-Tze, bătrîn, afirma că orice bărbat trecut de 40 de ani e pervertit. Conformismul se exprimă prin ideea că orice chinez devine adept al lui Confucius în caz de reuşită şi al doctrinei taoiste în caz

de eşec. Primul luptă şi construieşte, al doilea observă şi surîde. Taoismul ar uşura durerile născute în capetele grele. Taoismul şi confucianismul ar fi două ipostaze ale aceluiaşi suflet complicat. Din creştinism, crede Lin Yutang, nu ar fi prins în sufletul chinez decît un precept învăluit şi el într-o dulce literatură : „Fiţi inocenţi ca turtureaua şi înţelepţi ca şarpele". Asta ar explica după autor de ce soldatul chinez a fost multă vreme cinic, interesat şi calculat. Taoismul, crede Yutang, l-ar fi făcut nehotărît, şi l-ar fi împiedicat să se gîndească în primul rînd la luptă.

Din citatele altor scriitori vechi răzbat cam aceleaşi lucruri şi nu le reproduc decît pentru a da măsura cu ceea ce a avut de luptat în conştiinţă revoluţia chineză. Unul scria : „un stomac bine umplut e într-adevăr mare lucru, tot restul rămînînd un lux al vieţii". Altul : „Cînd vine norocul nu te bucura de tot. Alege fericirea cea mai uşoară". Menţionăm şi o diferenţiere asupra abordării şansei de a trăi. „Occidentul ia fericirea în mod pozitiv, chinezul în sens negativ". Iată şi o frază demnă de Anatole France : „Umorul e inteligenţa făcînd propria sa critică".

Lin Yutang putea să scrie că compatrioţii săi nu iau în serios chestiunea politică, aşa cum nu iau în serios nici măcar înmormîntarea unui cîine... Şi citează burlescul funeraliilor chineze, rochiile acelea multicolore, orchestrele de alămuri şi îi deplînge pe europeni care cred că asistă la o ceremonie serioasă. Eroarea în care se află autorul „Chinei şi chinezilor" apare astăzi într-un ridicol de zile mari. Autorul, foarte sceptic în ce-i priveşte pe compatrioţi, scria negru pe alb că ei sînt incapabili să întemeieze o metodă ştiinţifică şi pomenea faptul incredibil că nu au avut niciodată matematici superioare. Logica chineză ar fi aceea a femeii, adică eminamente personală,

chinezul purtînd aversiuni față de formele abstracte. Pentru un om care a trăit mult în Statele Unite, parcă această deviație a spiritului și enormele greșeli, par explicabile pînă la un punct, dar nu l-aș bănui de rea credință.

Apropo de înmormîntările la chinezi iată și ceva din cartea *La Chine secrète* de Egon Erwin Kisch. Autorul asistă la înmormîntarea unui șef suprem al societăților secrete. Societatea protectoare : *Za-Bao-Tong*. Liderului acestuia i s-a refuzat aurul donat unei mînăstiri, ca nefiind curat. Un convoi imens îl duce la groapă. În frunte stau 3 șeici pe cai, bărboși și cu turbane. Convoiul e însoțit și de un sergent al poliției europene (plătit foarte bine). După ei urmează cavalerii mongoli cu pălării ascuțite, apoi cortegiul statuilor : manechine mai mari decît mărimea naturală a ființelor, înalte de 3—4 m. din carton bălțat. Manechinele reprezentau zei, dragoni, cîini, femei frumoase, așezate pe scaune, servitori și cai. În spate cîntau 14 fanfare. Sicriul era purtat de 32 de culi, cum e prescris pentru înmormîntările de clasa I-a (La clasa a II-a — 16 culi, la a III-a — 8 culi).

■

Întorcîndu-ne la literatura chineză, trebuie spus că exemplele citate pot fi utile : Limbajul criticii literare e uneori făcut din perifraze de genul „libelula care atinge abia suprafața apei", asta ar fi stilul lejer al unui autor. Iată cum e caracterizat ceea ce numește chinezul, stilul moale : „o ceață ușoară pe lacul cenușiu". Literatura chineză ar fi după același Lin Yutang marcată de incredibilitatea în tot ce atinge puterea de a raționa. Optimismul creștin ucide orice poezie, crede literatul chinez, iată de ce ateismul funciar care-l caracterizează a dus la o

poezie panteistă. În pictura și poezia chineză există imaginație, dar nu și principii morale (sic !). Într-o scriere intitulată „Mantaua de blană albă", o călugăriță budistă face o poezie destul de brutală ca trădare a sentimentelor intime. Apogeul literaturii clasice chineze, romanul „Visul camerei roz", scris în secolul al XV-lea, în timpul dinastiei Ming, nu ar fi lipsit de pasaje discutabile. Literatura chineză amintește lucruri delicate prin finețea unor detalii : Ts-ung avea 12 concubine pe care le punea să calce pe un pat presărat cu praf de tămîie rară. Cele care erau mai ușoare nu lăsau pe această tămîie nici un fel de urmă și căpătau ca răsplată perle și coliere. Celorlalte li se impunea o dietă severă, ca să slăbească. Galanteria în forme delicate explică și faptul că potrivit aceluiași Lin Yutang, o pudibonderie marcată se manifesta în mentalitatea burgheză a chinezului. Statuia Libertății de la New-York i se pare acestuia o operă ușuratică, ideea de Libertate nepotrivindu-se cu ținuta femeii. Nudul în pictură este socotit pornografic și anumite opere, aflate în Muzeul de la Dresda, să zicem, sînt repudiate. Libidoul chinez ia forme poetice, întortocheate : costumul feminin nu trebuie să sugereze formele trupului, ci să amintească o salcie plîngătoare, sprîncenele trebuie să evoce luna iar privirile, un lac liniștit, parfumul cărnii de femeie e numit parfum de marmură !

Iată un citat din povestea de dragoste dintre Taiyii și Paoyii : (Visul camerei roz) „În acest an eu îngrop florile căzute, cine mă va îngropa pe mine la anul ?" Viața concubinei Feng-Hsiao-ching, contemporană cu Shakespeare, amintește mitologia greacă : soția oficială a amicului acestei concubine o închide într-un pavilion pe malul unui lac pe Feng-Hsiao-ching. Concubina cade într-un ciudat narcisism : se contemplă tot timpul în apă și-și comandă trei portrete. Arde tămîie în fața tablourilor și face sacrificii

în onoarea lor. Asta dă inspirație și-i produce versuri foarte bune.

Lin Yutang mai face distincția dintre literatura care instruiește și cea care distrează, crezînd că de fapt chinezul disprețuiește romanul și teatrul, arte de agrement, nedemne de atenție. În cea de a doua categorie, a literaturii care distrează ar intra și romanul pornografic, cel mai cunoscut fiind cel cu titlul : „Pruna din vasul de aur" după cum pot fi citate și romanele cu subiecte din viața homosexualilor. De fapt există din vremuri imemorabile o stimă deosebită față de poezie. În vechime captivii care puteau să prezinte stihuri remarcabile își recăpătau libertatea. A existat o vreme în care poezia avea o funcție aproape religioasă căci purifica sufletul și-l înduioșa. Poezia te învăța să auzi și să vezi.

În sfîrșit ceva despre etica și pregătirea artistului : el trebuie să fie în pace cu lumea întreagă, cu natura întreagă, spiritul său se află în profundă comuniune cu munții și cu rîurile. El trebuie deci să-și purifice în permanență inima și să-și deschidă spiritul. Iată ,acum și impresiile unui pictor chinez despre altul : „Cum crede el că va deveni părintele picturii dacă nu a citit cele 10 000 de cărți și nu a mers 10 000 de *li* pe jos ? *(Din Opera marelui distrat).*

■

Ora 10 de dimineața, plecare din Hankeu. Soarele radios al verii chineze luminează apa nemișcată a unui canal de 1145 de kilometri care ajunge pînă la Pekin. Are o vechime de o mie de ani *(opere ale răbdării)*. Escala peste două ore la Nan-Chang, orașul în care s-a născut Armata populară chineză de eliberare, la 1 august 1927. Orașul văzut de departe pare așezat într-un fel de pampă fier-

binte. De sus i-am măsurat împrejurimile : mari braţe de ape, lacuri fără sfîrşit, de unde impresia mea subiectivă că tot acest continent stă pe o temelie lichidă. În avionul rapid mai călătoresc marinari greci în drum spre Hong-Kong, cîţiva bogătaşi chinezi sosiţi în vizită la rude, plini de copii îmbrăcaţi cu ostentaţie în vestminte scumpe, insolenţi şi gălăgioşi, o englezoaică care vine din Australia şi o lume neidentificată.

Orele 15. Cantun. Cer jos, uşoară ploaie. În aer ni s-a anunţat un taifun. Avionul a gonit pur şi simplu ca să cîştige timp. Pista de aterizare e inundată pe neaşteptate, cît apucăm să schimbăm primele impresii cu cei veniţi să ne întîmpine. Urcăm într-o maşină spaţioasă şi ceea ce era o ploaie cu averse se transformă într-un formidabil cataclism. Într-un minut oraşul e apăsat de un nor uriaş, negru, apa inundă totul, străzile devin rîuri nestăvilite. De-a lungul fluviului Perlelor, acuşi numai un uriaş piton gîlgîitor de valuri turburi, galbene, aruncînd sampanele ca pe nişte cutii de chibrite, nivelul creşte şi digul care reţine matca plină dispare şi apare într-un joc ameninţător. La cinci metri de botul maşinii cad două sîrme de înaltă tensiune, rupte de fulgerul albastru care e urmat de un uriaş tunet. Un biciclist e culcat la pămînt. L-am şi văzut cenuşe, dar după un minut de stupoare cît stă nemişcat, c ia la fugă spre adăpost. Nu am văzut în viaţa mea o astfel de ploaie dramatică, plină de surprize colosale. E un taifun adevărat, lecturile vechi scot la suprafaţa memoriei clişee uşor prăfuite. Maşina abia înaintează printr-un fel de mare galbenă. Nu mai stăm într-un automobil ci într-un batiscaf. Prin parbriz nu se mai vede nimic decît Apocalipsa ploii care apasă acoperişul de tablă dîndu-ne senzaţia de sufocare.

Am ajuns la hotel exact în clipa în care ca prin minune soarele a ieşit din magma norului acela teribil. Să nu

fie imensa cantitate de apă din jur am jura că am asistat la o farsă a naturii care s-a jucat cu noi. Cerul e acum de un senin palid, pare o floare tremurînd în lumina amiezii. Acel delicat, fragil din toată natura chineză stă nepăsător în față-ne...

Patul e înconjurat de plase subțiri ca un catafalc. Asta îmi vorbește despre viața nocturnă a țînțarilor care se vor ocupa de mine. De pe o terasă privesc orașul care are 2000 de ani vechime. Termometrul arată 37 de grade la umbră. Coline dulci, aerul ca un cearșaf umed. Ce știu despre Cantun ? Două milioane de locuitori, a fost ocupat de japonezi, loc comercial, lipsit de industrie pînă în zilele revoluției, aflat la 140 de kilometri de Pacific...

Un duș rapid, schimbarea hainelor și intrarea în nemilosul program pe care însoțitorii noștri îl respectă cu o punctualitate care mă impresionează. Vizită deci la *Școala de pregătire a cadrelor țărănești.*

Aici a lucrat Mao Tzedun și s-a ținut Congresul al III-lea al Partidului Comunist Chinez în anul 1923. O imensă grădină luxuriantă plină de palmieri înconjură clădirile joase. Parcă sînt la Alexandria în urmă cu cinci ani, undeva în vechiul palat al lui Faruh, mai puțin luxul acela dezgustător și ostentativ de un gust regal pervertit. De fapt clădirea centrală a fost la origine un vechi templu confucianist închiriat în 1924 de către *Frontul Democrat Unit* chinez care a întemeiat școala pentru pregătirea cadrelor țărănești. În doi ani șase promoții au absolvit cursurile acestei universități politice, numărul cursanților întrecînd cifra 800. În 1926, chiar Mao Tzedun a predat aici, devenind în cele din urmă directorul școlii. În 1927 acest centru comunist a fost desființat de către Ciang-Kai-Shek.

Locul e liniștit, plin de reculegere. Cîteva bănci și vitrine pline de cărți și manuscrise vorbesc despre acei

ani îndepărtaţi. Fotografii şi portrete, mici peluze de iarbă strălucitoare şi cerul acesta de Sud sclipind orbitor... Aerul e fierbinte, vai, sîntem atît de departe în Asia aceasta plină de sunete şi de culori...

■

Deşteptarea ca de obicei, la 5,30. În faţa hotelului se află o unitate militară unde încă de mai devreme au început exerciţiile executate la fluiere ritmice. Trupuri tinere, bronzate, chipuri fără vîrstă. Astă-noapte ţînţarii ne-au cruţat sau nu au putut să străbată reţeaua pologului, mă simt odihnit şi-mi amintesc de zilele de cazarmă de demult. Urmează o zi plină, agitată. Hainele s-au umezit, trebuiesc mereu călcate, noroc cu cămăşile de nylon care la soare se usucă repede şi nu cer fierul încins. Maşina neagră e jos. Pornim. Vizită în parcul *Je-Siu San* la pavilionul *Tîn-Hai-Lo*, care are 580 de ani vechime. Patru etaje de cărămidă, doi lei şi ei de teracotă, tunuri îndreptate spre un mare fluviu. Teritoriul era vegheat din acest turn. În mijlocul parcului statuia unei capre la dimensiuni uriaşe, simbolul oraşului Canciu, oraşul caprelor. Intrăm în muzeul arheologic adăpostit în cele patru etaje ale vechiului pavilion. Alături o pagodă acoperită cu olane violete. Desenul oraşului în umbra argintie a dimineţii se pierde în aerul subtil. Mai departe puţin, o statuie a doctorului Sun-Yat-Sen. Iată şi Mormîntul Martirilor Revoluţiei, cei căzuţi în insurecţia locală, faimoasă de-acum. 5 000 de morţi acoperiţi de un fel de gorgan plin de iarbă. Aleea simplă, străjuită de pini funerari, e de un mare efect. Lei de piatră şi flori ca nişte clopoţei minusculi. Undeva, într-o parte, un bătrîn face exerciţiile sale gimnastice cu o sabie de lemn. Poduri arcuite şi o apă mîloasă dedesubt, roşcovi cu frunza mă-

runtă, numiți copacul-păun, o tăcere reculeasă, totul prins sub o surdină uriașă. O oboseală dulce ne învăluie. O pace matinală fără egal...

Privesc munții dulci din jurul Cantunului. Cum scria Garcia Lorca : Elipsa unui țipăt umblă din munte în munte...

Expoziția mărfurilor de export. Pe mine civilizația mașinilor mă umple de stupefacții. Totul e perfect rotund sau perfect vopsit, sau perfect funcțional. Pistoane care ating puncte secrete ale unei mașini, uleiuri ce se decantează, roți învîrtindu-se în spațiu sau într-un univers abstract, baterii care furnizează silențios energie gradată, arderi de benzină și scîntei oculte în aparaturi complicate, ce univers interzis pentru mine ! Lămpi de radio, bobine, sîrme, corpuri metalice cu nume exotice...

■

Expoziția a fost inaugurată în 1959. Are o suprafață de 14 000 de metri pătrați, 10 etaje și 50 de metri înălțime (e vorba de clădire). Totul e amețitor. De la produsele de artizanat din fildeș și jasp, de la cristale fine la porcelanuri sonore, textile, cereale, mașini constructoare, mașini de precizie, cloasoneuri, împletituri de bambus de o finețe rară, perdele somptuoase, covoare, totul într-o feerică amestecătură care mă istovește. Plecarea spre orășelul Fo-San îmi apare ca o salvare. Într-o oră sîntem pe ulițele acestei așezări vechi de 1 500 de ani. E orașul porcelanului, care adăpostește 45 de întreprinderi și 90 de cooperative de desfacere a celebrelor vase.

În parcul Țu-Miau vizităm templul sintoist, vechi de 800 de ani, înconjurat de leii tradiționali de piatră, de broaștele de malahit, de misterioase pavilioane și chioșcuri. În bazinele putrede zvîcnesc pești aurii. Sub o cornișe

deslușesc semnul taoismului : o broască încolăcită de un șarpe. Șun ne arată patru clopote, și ele de porcelan, o limbă ușoară bate pereții străvezii și sunete dulci străbat aerul limpede. Pagoda mi se pare un lucru neasemuit, totul e intim aici în umbra a patru nuci bătrîni care lasă o umbră deasă pe pavimentul ros, lemnul aurit se întrece în frumusețe cu sculpturile în porcelan care fac o friză întinsă sub logiile de palisandru. Păzitorii tradiționali ai cerului, hieroglife, statuia unui budhist, o oglindă de bronz de 400 de ani cu străluciri ostenite, statuia de cinci tone de bronz a lui *Tîn-U*, din timpul dinastiei Ming, stindarde de înmormîntare, dragoni și ghioace de fier, fanioane ascuțite, stilete și dragoni, lampioane din ață pescărească, din scoici și din oase de pești, din ierburi și hîrtie, iar minuția aceea care-mi place atît de mult. Alte lampioane făcute din sămînță de pepene, adevărați faguri în forma ananasului. Lampioane construite din paie de orez imită porcelanul cu o perfecție incredibilă, cele de hîrtie au patina bronzului și distincția e foarte greu de stabilit. Străbatem un fel de uliță acoperită, în aer ard rășini mirositoare care îmbălsămează totul. Plouă și iar iese soarele, apar umbrelele acelea ușoare ca niște ciuperci, în dreapta și-n stînga, canale nemișcate pline de pește, îndopate parcă cu trupuri somnolente. Un miros iute ne mută nările. Se arde usturoi. Tot parcul este invadat de mulțimea care se plimbă, rîde, mănîncă un fel de turtițe care au miros de grăsime de o nuanță ce nu o deslușim. Privesc înghesuiala disciplinată și mă gîndesc că în China totul e opera omului, a muncii sale. Totul era împotriva lui în acest teritoriu : clima, soarele, vîntul, și deșertul. S-au construit canale, apa se bea fiartă din motive de higienă, totul e cărat pe distanțe enorme, de la bălegar la cereale. Străbatem un ținut mirific între două canale imobile. Înaintăm pe un istm nesfîrșit. Cer și apă dau o

confuzie oculară de neînchipuit. Aud cum se coace orezul în această tăcere cumplită tăiată de sgomotul insectelor. Lanuri îngălbenite, un miros putred, copii făcînd baie, o plantă viorie care acoperă cu o peliculă stratul de apă, făcîndu-l şi mai nemişcat. Fluviul Perlelor consolidează perspectiva totală. Nave rapide îl străbat pe sub podurile depărtate. Oraşul în care pătrundem, e vorba de Cantun, are un farmec special. Totul miroase a uscat, soarele veştejeşte ierburile care scot miasme turbate, exotice. În coşurile aflate în faţa micilor magazine se zvîrcolesc încă peşti uriaşi, atunci scoşi din apă, un număr enorm de copii înconjură colţurile neumbrite. Perdele colorate cad peste ferestrele fără geamuri, e un amestec terifiant de oameni şi de mărfuri, se aud sirenele vaporaşelor, şi trec automobile, micile stradele îmi amintesc de universul romanului lui Malraux, *Condiţia umană*. În faţa micilor tratorii în gen chinez, oameni ameţiţi de căldură mănîncă salată de bambus şi privesc cu ochi indiferenţi forfota din jur. Totul ar părea veştejit fără tratarea cu licori necunoscute a mîncărurilor. La prînz am gustat peşte împănat, dulce, un fel de alviţă roz, susan, salată de ananas şi ceva gelatinos, ca o piftie care de fapt e tot o plantă de apă. Cineva anunţă un taifun dispre Filipine, deasupra noastră cerul a construit toată după-amiaza furtuni teribile, soarele se ascunde şi se joacă, cade o răceală ameninţătoare, apoi totul delirează din nou, verde, lucios, grădinile ies parcă dintr-un al doilea plan, au ceva greu, plin de sunet şi de mirosuri stranii. La colţuri de stradă se ard plante şi aerul e îmbălsămat de camfor, de un fel de ulei uşor şi parfumat. Nu se poate descrie beţia olfactică, ea nu are limite, e inedită şi-mi solicită un miros de ogar. Am trecut pe lîngă sate cu clădiri rotunde ca nişte corturi, cu acoperişuri şerpeşti de olane, parcă rostogolindu-se în permanenţă spre pămînt. În lanuri se băteau snopii de

orez pe niște rogojini, țărani necunoscuți trudeau la scoaterea apei cu ajutorul acelor elevatoare domestice. Roțile cu pedale de bicicletă cer o trudă intensă, dar chinezii sînt neobosiți. Ținutul era saturat de apă, mustea. Zgomotul boabelor căzute pe rafie evoca o ploaie dulce, totul era încîntător, aerul violet, sunetele depărtate și zborul paserilor, lent și el, fără grabă. Totul imemorabil, sublim. Cuvîntul, în acest loc și timp ar fi fost numai o scurtă brăzdare a tăcerii, cum ar fi spus poetul...

Femei ținînd copii în marsupii de pînză, aplicate pe spate ca niște raniță, terenuri de baschet și mici copaci cu frunza ciuruită, pinii înșiruiți de-a lungul Fluviului Perlelor, un fel de fum verde ce ne însoțea, palmieri pitici și sampane, abia clătinîndu-se pe apele moarte. La ce capăt al lumii am ajuns ?

Privesc stațiile de autobuz în care așteaptă femei, bărbați și copii așezați pe vine, într-o îngerească răbdare, fără gălăgia, patetismul și neorînduiala europeană. Apatie, migală, modestie, viață fără vicii și dorințe exacerbate, iată secretul viitorului. Noi cerșim prea mult pămîntului, avem moravuri complicate, sîntem întortocheați, credem că timpul foarte scurt trebuie cheltuit mai ales pentru plăceri. Ce eroare fantastică... A nu rîvni la nimic, a aștepta, a cugeta, a visa...

■

Pornirea la 6,30 spre munții din apropiere. O căldură umedă și un cer de toamnă deasupra. Taifunul dinspre Filipine și-a trimis mesageri întunecați. Aseară am luat masa la un club. Bineînțeles a fost o masă tradițională, cuprinzînd 16 feluri. Pavilionul aflat pe marginea unui lac artificial avea geamuri jivrate care sugerau ca la Pekin cele patru anotimpuri. Noutățile în materie culinară

erau că mîncarea se servea după motive tradiţionale. Primul fel, de un excelent gust, închipuia în farfuria pe care era servit, trupul unui vultur cu gheare, amintind vitejia. Era ornat cu albuş de ou, colorat cu roşu şi cu galben. A urmat un fel alcătuit din ardei muraţi, al dracului de iuţi, mîncare de bambus, de curcan, un peşte foarte dulce, limbă de porc şi ceva cu gust de ierburi. Supele şi compotul mai salvară ce se mai putea salva după o asemenea cină. Nu au lipsit pepenele roşu de o dulceaţă indicibilă şi bananele.

În timpul discuţiei observ pe pereţii de lemn mici iguane vînînd ţînţarii şi devorînd la concurenţă cu noi. După-masă, o plimbare în imensul parc din jur în care s-au aprins lampadare de hîrtie, ele însile nişte plante ciudate ce se ascund sub frunzişul misterios al copacilor. *Lumea mare* a Cantonului, acel tîrg al Moşilor de pretutindeni, din Grinzig pînă în Obor, se află aici, strălucind din becuri în şirag, cu roata norocului, cu tarabe de tir, cu montagne russe şi tombole, cu trenuri pentru copii, cu circ şi acrobaţi pe sîrmă, cu tot plictisul distracţiei de pretutindeni.

■

Spre *Muntele Norului Alb*, cabane, un strand, drum riscat, îngust, făcut de studenţi şi elevi. Orezăriile de jos par patinoare translucide în care plutesc miliarde de fire verzi. Bivolii punctează deşertul acvatic. E o căldură umedă, excitantă. Ieri sau alaltăieri parcă am supravieţuit unui uragan care transformase Cantunul într-o imensă Veneţie. N-am văzut nicăieri atîta descreierare în natură ca aici. Fluviul Perlelor fumega, joncile pluteau agitate la înălţimea caselor şi din cer cădeau fulgere albastre. Acum totul e paşnic, cerul are o melancolie albastră. Raţe man-

darine, în cîrduri imense caută refugii de umbră. Miriade de ţînţari caută lacom ceva de devorat. Urcăm uşor spre locuri cu climă mai bună. Într-o oră ne aflăm în nişte cabane de piatră, spaţioase, cu palmieri pitici practicaţi în micile *patio*, în stil chinez, cu aglomerări de piatră suprarealiste care îndulcesc vînturile, locuri de meditaţie în realitate. Jos, pe micile pajişti de un verde lustruit, accentul roşu al terenurilor de baschet, cu o zgură perfect întreţinută. Undeva a existat vechiul *Templu al celor două rîuri*, acum între potecile sacre s-au construit bazine pline de peşti magnifici, cu ochi bulbucaţi de culoarea carminului, plutind somnolent într-o apă verde. Între zidurile vegetale ale grădinilor interioare acelaşi aer acid, înnăbuşitor, aceeaşi umezeală. Un papagal vorbitor punctează clipele, exclamînd în dialectul localnicilor. Nu strigă *Şo-me-me !* cum striga cel de la Shanghai, din Bazar, pasăre comercială, în stare să aducă toată strada în îngustul magazin. Glasul lui răguşit, indecent, nu reuşeşte să acopere zumzăitul continuu al lăcustelor textiliste care rup aerul, zgîndărindu-ne nervii cu şuieratul lor metalic, asurzitor, obsedant. O imensă posedare are loc în văzduhul ocupat de un nor de fiinţe vorace, acoperind soarele.

La întoarcere, o pană de motor ne sileşte să coborîm. Şoseaua de piatră roşcată şi mîncată de ploi nu arată ceva deosebit. Avem o oră de aşteptat şi pornim spre un crîng de salcîmi. Nimic nu presimţea surpriza totală de mai tîrziu. Dintr-o dată ne aflăm deasupra unei prăpăstii de stînci, împodobite cu monumente funerare. Un imens osuar implantat în roca dură ni se înfăţişează în toată grandoarea lui tăcută. Pietrele tombale sînt devorate de iarbă. Mormintele par nişte bazine circulare, străjuite de falii în care sînt înfipte inscripţii în vechea limbă chineză. Leii de marmură carbonizată răsturnaţi în vegetaţia nemiloasă

răcnesc fără glas spre cerul impasibil. Locul e minat de torente, în unele locuri apele şi-au săpat canale roşcate cărînd cu ele oase şi urne, pietre şi citate. De jos, din punctul terminus al văii ascuţite, năvăleşte fără prihană oleandrul, vestit de un parfum nebun ce urcă în valuri. Pămîntul e scormonit cu furie de imense furnici lacome cum nu am văzut nicăieri. Lutul afînat este mutat într-un loc necunoscut, odată cu trufiile ascunse sub versuri academice. Sus au rămas pinii tropicali, rari, albaştri, sub care mişună şopîrle. Spectacolul întregului munte, plin de cavouri negre, de lespezi ruinate, mă îngheaţă. Îmi amintesc că pe drum am văzut lîngă gardurile spoite cu var, chiparoşi funerari, tunşi ca nişte fuioare, neclintiţi la mişcarea aerului, veghind şi ei, anunţînd moartea şi ţinutul de aici. E un loc al meditaţiei solitare, tulburat de o izbucnire neaşteptată. De sub stelele antice se ridică într-o secundă cîteva mii de fluturi, şi ei negri, plutind leneş deasupra circului montan. Cerul se întunecă. Fîlfiitul moale, lacom, dezgustător unge parcă văzduhul. Mi-am amintit că pe tîmpla caselor am văzut sculptat în bîrnele orizontale semnele cabalistice ale eternităţii. Mă înfior şi vreau să fug. Sus, zăresc ca pe o geamandură o mică livadă de *li-ţi*, plină de fructe aprinse, de mărimea ghindei, un fel de mandarine cu gust amărui-dulce. Lîngă mine terenul acum mocirlos e invadat de ochiul dragonului. Imensa posedare de deasupra nu a luat sfîrşit. Norul de lăcuste s-a oprit deasupra locului fără vînt şi îşi continuă bacanaliile deasupra recoltelor exuberante. Miroase a păduche de lemn, păianjenul acela acvatic care fuge pe frunzele uleioase, sticlind în soare.

Toată truda minuţioasă şi vitală a transmiterii, tabloul funambulesc al cimitirului distrus de vreme şi cărat de torenţi spre locuri necunoscute, ar trebui cîndva reconstituite...

■

Am lăsat în urmă lanurile dominate de păcănitul leneș al motoarelor de irigație, sus, în cer plutesc avioane lente. Par muște depărtate. Mii de rațe au însoțit drumul nostru vîslind deasupra orezăriilor. Fructe roșii ca niște mici clopote roșii, neclintite, indolente în aerul indolent, mîl, trestie de zahăr, un fel de porumb stufos, acum stăm în restaurantul *Clubul marinarilor* de pe rîul Perlelor. Se începe cu ceaiul tradițional, un ceai de culoare roșcată ca mîlul din care se face porcelanul, amărui la gust și străveziu. Ne-am șters mîinile cu prosoape umede și privim spre portul Huang-Po. Nu mai e nimic de descris, vase, jonci și sampane, macarale și saci, miros de grîne și lume pestriță sînt la fel ca în toate porturile. Iată lista meniului :

Supă de caracatiță, mîncare de găină, praf de rac solidificat ca un fel de zahăr, găluști roz, mici de crevete, raci, ficat de porc cu ceapă parfumată, tăiată ca fideaua, un fel de mujdei exotic augmentînd gustul mîncării, carne de porc în oțet și un sos dulce, rață cu ciuperci și salată de bambus, pește tocat în formă de chiftele, împodobit cu o plantă verde, orez cu carne și ou, banane, alt ceai și mai amărui, *li-ți*, înghețată.

În jur, la mese, marinari englezi și olandezi se joacă în felul copiilor după ce au băut ceva mai mult. E un aer de cantină internațională pe care l-aș fi gustat infinit în urmă cu 25 de ani cînd îl citeam pe Conrad.

■

Ora 18, plecare spre Pekin.

Sudul e jos cu toate podoabele sale. În cîteva minute ne urcăm peste plafonul de nori încercînd să uităm că

e ziua taifunului dinspre Filipine. O superbă femeie de 20 de ani, tip englezesc, blond, pur urcă prin culoarul dintre cele două rînduri de fotolii. Are o siguranţă care mă înspăimîntă. Pare pierdută în această lume necunoscută de chinezi, indonezieni, indieni, dar nu arată decît neliniştea celui ce s-ar fi suit într-un autobuz care-l duce pînă la o staţie apropiată. E încărcată de reviste ilustrate de mode şi nu are niciun fel de bagaje. Îmi place s-o privesc şi mă gîndesc la imobilitatea şi spaima mea de locuri îndepărtate, de singurătate, de lipsa de amici, de nevoia de a fi înconjurat mereu de oameni care să vorbească mult pentru că eu sînt iremediabil tăcut.

După un sfert de ceas de călătorie observ că englezoaica mea nu era chiar singură pe acest pămînt controversat. Ca din întîmplare s-a aşezat lîngă un superb tînăr de 30 de ani care are o dantură de vedetă de cinema. A rămas în cămaşă şi pe piept îi atîrnă un lanţ de aur cu un medalion. E una din acele figuri internaţionale, animale de rasă care strică căsnicii durabile şi fac rău mai mult decît un ciclon. Se prezintă, ca să credem noi, femeii de lîngă el, căreia i-a cerut voie să-şi scoată haina, pe urmă îi oferă ţigări şi o serveşte cu băuturi oferite de stewardesă. Au aerul că atunci s-au cunoscut, dar pe cine înşeală ei ? Pe vechiul, pe bătrînul cunoscător al sufletului omenesc. Au dormit amîndoi în cine ştie ce hotel ieftin de pe malul rîului Perlelor trei nopţi sau două nopţi, în timp ce un soţ iubitor o aşteaptă la Pekin pe aeroport. Să nu mă mişc eu de pe fotoliul ăsta dacă n-o fi aşa, îi spun lui A., care se uită stupefiat la perechea ce rîde şi vrea să ne tragă pe sfoară. O invidie, neagră, rece, fără capăt, mă stăpîneşte. Nu mai citesc, nu mai mănînc. O privesc pe furiş pe tînăra superbă care avea verighetă în deget,

ah, previziunile se adeveresc. El, tîlharul de drumul mare, cocota masculină îmi surîde complice şi-mi face cu ochiul : Ce să-i faci, aşa e viaţa ! Merçi ! Avionul englezesc cu reacţie pluteşte indiferent în cerul vast, nocturn. Nici un fel de zguduire, taifunul se duce dracului pe altă arie. Nici ceaiul nu mişcă în ceaşcă, m-am întristat deodată, toată noaptea tropicală din jur mă indispune...

Cum am ghicit ?

Cînd coborîm vertiginos tînărul şi-a pus haina pe el, pare îngheţat într-un surîs rece, sărută discret mîna femeii şi dispare în înghesuiala călătorilor. O urmez pe tînăra soţie care şi ea a luat un aer ostil. La capătul scării, un gentleman cu părul uşor grizonat. Sărut cast pe obrazul de porcelan. Soţul... Alături rudele. Bărbatul oferă flori proaspete din fierbintele Pekin. Ciudata comedie umană. Vag, o bănuială în privirile secretarului de legaţie cu costum reiat care inventariază călătorii cu atenţie. Tînărul meu cred că va coborî ultimul. Nu o să-l mai vadă. O maşină neagră cu steguleţ britanic o înghite pe femeie cu suita ei cu tot. Ceva dureros e în aer, ceva rău, fără nume...

La hotelul de-acum familiar, corespondenţă şi marea mea plăcere, ziare, vechi de două săptămîni, dar pentru mine proaspete ca o salată atunci culeasă din grădini. Răsfoiesc hîrtiile şi uit repede totul. Nici nu mai mi-e somn deşi e aproape ora 22, ceas tîrziu aici, unde viaţa mea începe la 5,30...

■

Ultimele vizite de protocol, maratonul politeţii continuă, noroc că reprizele sînt scurte, circa o jumătate de oră. I-am obosit pe oamenii aceştia destul, dar nu am văzut alţii care să surîdă atît de simplu, atît de uşor

și fără efort, chit că le sîntem indiferenți. Cordialitatea lor lipsită de efort mi-a omorît depărtatea, m-am simțit excelent, iubesc China, oricînd aș reveni cu plăcere.

Ultimele plimbări prin cartierele tăcute, pe lîngă zidurile cenușii care ascund grădini încărcate de frunziș. Recluziunea asta, tăcerea Chinei și lumea pe care nu o simți, discretă, plină de prevenire, ah, ce regret că mă voi întoarce totuși la brutala noastră exuberanță de care mi-e totuși atît de dor, fără ipocrizie...

Bătrînele palate, sanctuarele sînt toate aici, în jurul meu, cu prezența lor care apasă secret asupra conștiinței mele, și eu le simt, pe toate, cu interioarele lor pline de o lumină verde, cu catifeaua lor, cu lemnul acela mirositor, cu olanele misterioase ca niște păsări plutind în noaptea Pekinului...

■

Vizită la Palatul Deputaților, o sală imensă de 10 000 de locuri. Totul sobru, mai puțin patru superbe sculpturi în lemn aurit în stilul tradițional. Sala are două balcoane, pe scenă la spectacolele de gală încap 3 000 de persoane. Sala de banchet de alături îmi pare un imens stadion acoperit. Ornamente uriașe, nici un stîlp susținător, plante cu frunze ca urechile de elefant primenesc aerul și așa condiționat. Imense vase de aramă și de porcelan, totul gigantesc, copleșitor. Senzație de pierdere într-un mare palat. Hieroglife, covoare grele de 3 tone, goblenuri chinezești cu peisaje inspirate de versurile lui Mao și ceva ce-mi vorbește despre gustul pentru enorm care distruge individul.

Din sală în sală se pășește peste o podea glacială de culoarea sîngelui, alunecoasă, reflectînd lumina ca o oglindă imensă. Doi lei tradiționali de piatră veghează

uriaşa tăcere a edificiului. Trei covoare lungi, carmin, acoperă albeaţa scărilor care ar părea un deşert de marmură fără lîna sobră care o acoperă parţial. Iar vase de aramă cît nişte bazine, lampadare grele, cu braţe ca nişte odgoane de metal. Prin ferestrele şi ele uriaşe se vede piaţa dezolată în lumina crudă a soarelui verii chineze. Un obelisc, o poartă a oraşului care pare foarte mică văzută de aici, nici un pom, nici un pic de umbră, senzaţie de nimicire a eului. Totul e DINCOLO, în spatele acestor perdele, dincolo de scări, de sălile fără stîlpi...

De pe acoperişurile ondulate ale capitalei, lei de teracotă şi grifoni escortează nourii plecaţi într-o migraţie fără sfîrşit. Timp, recluziune, vară...

Mulţimea care ne însoţeşte, reculeasă şi ea, tăcută, miile de feţe spiritualizate. Linişte, contemplare, sagacitate.

Undeva sub un zid sclipeşte o gemă de apă, pare un eveniment în întinderea orizontală de piatră. Legumele fumegă în pieţe la ora asta de amiază, o oră de somn, de lene, de zăcere, aud cimbale şi aceste bazine reflectînd cerul mă îngîndurează. A trăi într-un deşert, a crede că timpul nu se clatină de pe un piedestal, că viaţa a încremenit, totul e posibil aici... În vase de aramă se descompun fructe exotice, un miros ciudat străbate coridoarele, frunzele ficuşilor ornamentali au asudat brusc, o transpiraţe transcendentă ia locul aerului, vapori fierbinţi curg pe lîngă noi. Molestarea naturii se face secret, afară, în vipia soarelui, decorul frustrat mă melancolizează, totul e prea mare pentru mine, de neînţeles. O autodistrugere lentă, ucigaşe creşte în jur şi nu pot face nimic ca să împiedic asediul căldurii, moleşeala asta căreia nu i te poţi împotrivi. Trebuie ars ceva şi nu va fi mai cald, cenuşa purificatoare trebuie

presărată în jur pe lespezi, monotoniei îi trebuiesc accidente.

O anxietate ciudată şi imperativă a lucrurilor pînditoare se degajă din jur. Plimbarea tinerilor din jur are un ritual medieval, acelaşi pas, aceleaşi gesturi, poate aceleaşi cuvinte. În definitiv recitarea versurilor lui Mao nu e recitarea vechilor poeţi sub bătrînele ziduri? Ei, toţi aceşti chinezi în mijlocul cărora mă mişc, au ceva romantic pe chip, pur, sentimental, comunică direct, fără complicitate cu mine, gesturile conţin ceva lung şi amînat, răbdător în ceea ce exprimă...

Şi peisajul insolit, straniu, incomparabil, Asia toată adunată în platoul Pekinului, în acest deşert sub soare. Peceţile, olanele din jur, amara tăcere, mîndra tăcere a amiezii despre care vorbeşte poetul, numai aici o înţeleg, o tăcere plină de secrete muzici minore, de zvonuri de frunze, frunzele acelea zimţate ca gîturile grifonilor... Frunze, flori, labirinte, totul de un extrem rafinament care te orbeşte prin prea mult, prea stilizat, sufletul nostru de european învăţat cu coloana, cu ordinea, cu legea, e supus unei tracasări de imaginaţie aproape insuportabile. Naturii luxuriante, lucioase, asudate i se adaugă lacul, totul e lăcuit, totul sclipeşte şi eu înţeleg de ce. Deşertul, se combate deşertul care înaintează spre om şi tinde să-l devore, cu oraşele, cu monumentele sale cu tot. E o luptă de milenii, nisipul înaintînd tacit, pe neştiute spre ceea ce gîndirea umană constuieşte mereu împotriva lui nimic, a deşertului, a pustiului...

În jur ţăcăne harnice aparate de fotografiat. Nu există plăcere mai mare la chinezi decît aceea de a te fotografia în grup cu prietenii, copiii şi familia. Surîsul inegalabil al acestor feţe, crezînd în ceva în care noi

nu vom crede niciodată, în soare, în ziua de mîine, în prezența diurnă a unei cești de ceai pe masă...

Și o imensă singurătate în toată mulțimea de mii de oameni, Doamne cît poți fi de singur și de departe de lume între atîția semeni ! O groaznică, dezolantă singurătate, fără ca asta să însemne că nu înțelegi mulțimea, că nu o iubești. Mulțimea toată e un mormînt...

■

Dejunul de adio la restaurantul *La imitarea mesei Împăratului*. De 70 de ani, potrivit expresiei lui Șun, însoțitorul nostru, care face o aluzie discretă la profesia mea de cronicar sportiv, aici au fost creați *antrenorii de bucătari*. Salonul cu tavan jos, lăcuit, ferestrele acoperite cu hîrtie lăcuită și ea, vitraliul chinez atît de intim, filtrează lumina violentă de afară. Ni se servește un fel de mălai în țest și o prăjitură pe care însăși Împărăteasa *Și-Și* a gustat-o. Bule calde și moi, o variantă a mămăligii într-un cuvînt. Un vin dulce, toasturi, maotai, amicul A. care a fost la înălțime, ține ultimele sale toasturi. Privesc fețele prietenilor. Ei nu se bucură, ei nu sînt triști, de cînd am venit au avut o dispoziție egală, pentru ei cerul, ploaia, călătoria, schimbarea avioanelor și a mașinilor, nu a însemnat nimic. Ce tărie, ce stăpînire, ce fericire să nu te supui exercițiilor naturii, capriciilor ei atît de terifiante uneori. Angoasa în China ? Asta ar fi o aberație. Sufletul chinez este ca ceaiul, transparent, dulce, parfumat. Viața este tratată fără mari oscilațiuni și fără umori.

Toată ceremonia oficială a luat sfîrșit. O ultimă plimbare prin locurile în care cine știe dacă mă voi mai reîntoarce vreodată. O senzație de pionerat mă încearcă. De aici, mai tîrziu sau mai devreme, va bate către bă-

trînele noastre locuri la care atîta ţinem unul dintre vînturile înnoitoare. În China am învăţat mai adînc ce înseamnă simplitatea, viaţa fără exagerare, odihna şi munca, a scruta, nu a privi, a gîndi, nu a accepta ; a căuta să îndrepţi, nu a modifica...

Iată vechiul hotel ca un liceu, cu cimentul lui rece şi binefăcător, cu palmierii pitici din holuri, cu tăcerea lui şi cu mirosul subtil, secret, exotic, de tămîie parcă, santalul ce se furişează în pînza aşternutului şi pe care îl respiri...

Toate au rămas în urmă : bătrîne osuare, sunete de castagnete venite poate numai din lecturi uitate, negustorii de creveţi de la Shanghai, cedri văzuţi din goana unei maşini, grădinile oculte bănuite dincolo de fiecare zid pe lîngă care trecem, pinii albi în soare şi reparatorii de biciclete, mulţimea de seară de pe bulevardele Pekinului, drumurile lui Marco Polo, vechiul Cambalik, templul Cerului din care monarhul se adresa soarelui, ceremonii de neînţeles, defilarea aceea de personaje ce mă însoţeşte în aceste ultime plimbări... Siluetele topite în ziduri ale împăraţilor ceasornicari, ale împăraţilor poeţi, devoraţi de melancolia locurilor...

Şi seara ? Am auzit eu cu adevărat strigătul gîştelor sălbatice străbătînd acest cer asiat sau e numai ecoul unei pagini din Peter Fleming aflat în drum de la Pekin la Caşmir, prin drumuri sălbatice, rupte de cascade neaşteptate, între gemete de cămilă şi ruperea aerului dur ? Unde va fi fost peştera celor 1 000 de Budha, pe drumul spre vechiul Sin-Kiang... Aud eroziunea lentă şi legendară a solului sau e numai o închipuire livrescă ? Trec pe undeva raţele mandarine, unde sună frunzele subţiri de tamarisc ? Unde sînt lămîii altor călătorii vibrînd şi ei sub un cer electric ? unde iresinele dulci pe care poate le-am gustat după ce le-am contemplat în vasele negre

și aurii ? Eu eram atunci la Cantun sub o boare australă, pe terasele Sudului ? Pagode, clopoței de aur, ibiși albaștri pe temple roase de vreme, de igrasii și vînturi sălbatice, turnuri, piramide căzute sub nisipuri negre, neiertătoare, iată poemul chinez în întregime, mausoleuri, bonzi pășind fără grabă pe lespezi de piatră, umbre ale templelor ce se scufundă în memorie ca într-un imens cimitir al senzațiilor, cupole, palisade, spectre, mitre de granit, monștri de piatră, imaginație suprimată sau groază de infinit, rugă, claustrare, calle dulci și liliac sălbatic, mov pe ziduri roșii, apele verzi din canale, tiare, sculpturi ciclopice, basoreliefuri, abside traforate, frunze de piatră, reptile, animale, paseri, zei cadriformi, tot barocul asiat într-un delir de imaginație, apoteoza kmeră, piscine, aerul saturat de esențe, dulce, insinuant, persuasiv, otravă a Orientului, a Tropicului asiat, rîuri filozofice, meditînd în cer și pe pămînt, totul rostogolindu-se spre mări și oceane la care nu am ajuns, timp dur și leneș, timp infinit, dragostea în roșul zidurilor, galbenul-visul ca opiumul, norocul în albastru candid, antilope, lagune și o cămilă byroniană, cum vede Fleming, bătaia aspră a buranului, vîntul care cară nisipurile mișcătoare în străduința lor de a acoperi și nimici toată truda omenească, levitația, senzația aceea otrăvitoare din fața Pagodei Cerului Albastru cînd am simțit că nu mai sînt om ci zeu, gîndirea, armonia, secretul templelor vechi, geometria, inefabilul, totul în esențe și încifrări pe ziduri și altare, alte ziduri căptușite cu abanos, turcoazele delirante, jadul și agatele, fildeșul și perlele, mitologia asta uriașă din jur, și cît n-am văzut din China, demonolgia altarelor, povestită sacru, monștri înaripați cu phalusul vestind rodnicia bărbătească, orhidee, și lauri în jurul sanctuarelor, rhododendronul greoi pe lîngă obrazul marmurei, ficuși subtili și arborele mango, liane lemnoase, junglele ex-

terioare oraşelor, bănuite în Sud, pîndind Cantunul, roze şi jasmin, uleiurile arse în pieţele periferice ale Shanghaiului, piramidele ananasului, pepenii ţepoşi, stacojii, prunele *duku*, cu gust de portocale, fructul *maghi* cu gust de terebentină, pepenii mangostani cu gust de chinină, rambotanii în care Mario Appelius distingea izul pastei de dinţi, parfumul de iasomie din fructul *viringhe*, papaia, caciura, cartofii saggli, bananii şi curmalii, cocotierii şi palmierii de Japonia, pitici şi misterioşi, iată decorul, ferigile uriaşe de Ecuator, palmieri de Filipine, palmieri sago, trestii javaneze, licheni, schişii, rocile feruginoase, egrete şi pene de cacadu, nuci de cocos Mangu, toate le-am văzut sau le ştiu de undeva ?

Mîine, un avion mă va smulge brutal din acest sol, din acest cer, din aceste legende şi ce mă voi face fără ele ? Voi fi mai sărac, mai puţin prietenos, mai bătrîn şi mai înstrăinat de lume, de toată lumea, pentru că fără China, fără acest leagăn omenesc, lumea nu poate fi, şi asta mai ales aici o înţelegi...

Redactor : BOGDAN BADULESCU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Apărut 1970. Format 540×840/16. Coli ed. 11,95. Coli tipar 16,50. A. nr. 5175/1970. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—992.

Tiparul executat sub comanda nr. 334 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

AVENTURA

SCORPIONUL

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX